

Tartalom

- Cholnoky Győző :
[Magyarok a Kárpát-medencében : közeledés vagy szakadás?](#)5 [4.13 kB - HTM]

Tanulmányok : Schengen árnyéka a magyar-magyar kapcsolatokon

- Lászlóffy Aladár :
[Egy új erkölcsi érzékért](#)6-10 [21.06 kB - HTM]
- Soós Kálmán :
[Adalékok a magyar-magyar viszony alakulásához](#)11-16 [26.45 kB - HTM]
- Kovács Péter :
[A schengeni együttműködés és a határokon túli magyarság kapcsolata Magyarországgal](#)17-24 [27.66 kB - HTM]
- Várszegi Asztrik :
[A megoszthatatlan Európa - az egyház mint az egyetemesség és nemzeti jelleg együttes érvényesítésére szolgáló példa](#)25-30 [21.73 kB - HTM]

Tanulmányok : erdélyi lehetőségek és adottságok egykor és ma

- Pomogáts Béla :
[Egy elmulasztott esély : Erdély és a Keleti Svájc eszméje](#)31-41 [43.10 kB - HTM]
- Tóth Pál Péter :
[Magyarság és vegyes családok helyzete Észak-Erdélyben 1942 és 1945 között : gazdasági aspektusok](#)42-60 [177.84 kB - HTM]

Dokumentum

- [Az 1868: XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában](#)61-67 [19.85 kB - HTM]

Szemle : nemzeti tudat. Nemzeti és etnikai folyamatok

- Tokai András :
[Archard, D. \(szerk.\): Filozófia és pluralizmus](#)68-69 [12.31 kB - HTM]
- Kakasy Judit :
[Pedone, A. \(szerk.\): Szuverén állam a XXI. sz. hajnalán](#)70-71 [9.93 kB - HTM]
- Kincses Ágnes :
[Riggs, F.W.: Nacionalizmus és a vilárendszer válsága](#)72-74 [11.07 kB - HTM]
- Lukáts János :
[Meyer-Stamer, J.: Globalizáció, a helyszínek versengése és a fejlesztéspolitika](#)75-77 [12.50 kB - HTM]
- Ságvári Bence :
[Koviumaa, K.: Létezik-e európai identitás?](#)78-79 [10.68 kB - HTM]
- Futala Tibor :
[Zala, B.: Csak földrajzi egység volna-e Európa?](#)80 [5.79 kB - HTM]
- Lukáts János :
[König, h.: Európa új rendje és Oroszország](#)81-84 [13.25 kB - HTM]
- Kakasy Judit :
[Axmann, A.: A nemzetközi migráció közegészségügyi következményei](#)85 [8.03 kB - HTM]
- Lukáts János :
[Simon, G.: Nemzeti kisebbségek az egykori Szovjetunióban](#)86-88 [6.06 kB - HTM]
- Komáromi Sándor :
[Schlesak, D. - Manea, H.: A romániai holocaust tagadása](#)89-90 [7.80 kB - HTM]
- Kincses Ágnes :
[Michailides, I.D.: Statisztikai háború Macedóniáról](#)91-95 [15.57 kB - HTM]

Nemzeti és nemzetiségi irodalmak

- Cholnoky Olga :
[Dobos László, Duba Gyula, etc.: 40 éves az Irodalmi Szemle](#)96-97 [10.02 kB - HTM]
- Cholnoky Olga :
[Barna Gábor; Borus Rózsa: Egyházi népi versek és énekek Bácskában és Bánátban](#)98-100 [14.26 kB - HTM]

Kisebbségek nyelvhasználata

- Komáromi Sándor :
[Schopflin, G.: Nyelv és etnicitás Közép- és Kelet-Európában](#)101 [5.99 kB - HTM]
- Futala Tibor :
[Krupa, V.: Véték-e a nyelvfejlődés szabályozása? - válasz egy magyar tanulmányra](#)102-103 [7.47 kB - HTM]

Kisebbségek kultúrája

- Cholnoky Olga :
[Sorbán A. - Dobos F.: Erdélyi magyarok szociálpszichológiai tulajdonságai egy felmérés tükrében](#)104-107 [16.69 kB - HTM]
- Kakasy Judit :
[Capelle - Pogacean, A.: A "nemzet" fogalma magyar és román értelmiségiek szemében](#)108-111 [17.26 kB - HTM]
- Lukáts János :
[Skríbnik, E.: Finnugor népek Szibériában](#)112-113 [8.01 kB - HTM]
- Ságvári Bence :
[Bonnet, A.: A fehér identitás szerepe a történelemben](#)114-115 [8.08 kB - HTM]
- Lukáts János :
[Schneider, R.: Szorbok Lausitzban](#)116 [8.40 kB - HTM]
- Futala Tibor :
[Borkowicz, J.: A lengyelországi kasubok identitástudata](#)117-118 [6.13 kB - HTM]
- Kakasy Judit :
[Traversi, M. - Fabi, F.: Interkulturális oktatás az olaszországi iskolákban](#)119-120 [6.88 kB - HTM]

Közép- és Kelet-Európai népek, országok kapcsolatai

- Komáromi Sándor :
[Busek, E.: Délkelet-Európai Együttműködési Kezdeményezés \(SECI\)](#)121 [5.47 kB - HTM]

Kisebbségpolitika

- Ságvári Bence :
[Basch, R.M.: A kisebbségek szerepe a demokratikus átalakulásban](#)122 [7.54 kB - HTM]
- Kakasy Judit :
[Martiniello, M.: Bevándorlók és etnikai kisebbségek a politikában](#)123-124 [9.77 kB - HTM]
- Komáromy Sándor :
[Gabanyi, A. U.: Koreografált forradalom Romániában](#)125 [5.28 kB - HTM]
- Kincses Ágnes :
[Pettifer, J.; Thomas, R.: Két vázlat a koszovói válságról](#)126-131 [22.79 kB - HTM]
- Futala Tibor :
[Dzawonkowski, R.: A keleti szláv államokban élő lengyelek és a katolikus egyház](#)132 [6.43 kB - HTM]
- Lukáts János :
[Schlichte, K.: Fegyveres konfliktusok etnikai vonatkozásai a Szaharától délre](#)133-135 [10.65 kB - HTM]

Kisebbségi jog

- Komáromi Sándor :
[Mohlek, P. - Hošková, M.: Kisebbségvédelem Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában](#)136-137 [11.87 kB - HTM]
- Ságvári Bence :
[Poulton, H.: A kisebbségek helyzete a Balkánon](#)138-141 [14.68 kB - HTM]
- Kincses Ágnes :
[Fierman, W.: Nyelv és identitás Kazakisztánban](#)142-147 [21.69 kB - HTM]

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

- Cholnoky Győző :
[Miskolczy Ambrus: "Mi a magyar?"](#)148 [8.07 kB - HTM]
- Kakasy Judit :
[Bariéty, J.: A Tardieu-terv a Duna menti államok megsegítésére](#)149-150 [7.88 kB - HTM]

MAGYAROK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN: KÖZELEDÉS VAGY SZAKADÁS

Most szembesül harmadszor Trianon következményeivel a magyar (és túlzás nélkül mondhatjuk : a nemzetközi) politika. Természetesen Magyarország reményteljes európai integrációs törekvései, valamint az utódállamokban élő , idegen állampolgárságúvá lett magyar nemzetrészek helyzete közötti súlyos, az egész nemzet jövője szempontjából sorsdöntő ellentmondásra gondolok. E kérdéskör központi eleme a magyar-magyar viszony alakulása: mostani számunkban ezért követel új erkölcsi értéket Lászlóffy Aladár, igényét nem csak a világpolitika alakítóira, de az anyaországiak "némileg értetlen , elkényeztetett, közönyös rétegeire is kiterjesztve . (Ld.még a Szemle rovatban a Balázs Ferenc Intézet felmérését, amely az erdélyi magyarok hasonló vélekedését regisztrálja). Soós Kálmán szintén a határon túlról (Kárpátaljáról) értékeli a magyar-magyar viszonyt, mégpedig az ottani magyar nyelvű sajtó szövegei alapján. Úgy látja, hogy az anyaországhoz fűződő viszony mindinkább meghatározza a kárpátaljai magyarság közérzetét és jövőjét egyaránt, s ezzel implicite ő is az anyaország felelősségét hangsúlyozza. Kovács Péter nemzetközi jogi elemzése nyomán arra a következtetésre jut , hogy az összmagyar érdekeket az szolgálná leginkább , ha a schengeni típusú együttműködés minél lassabban valósulna meg . A további tanulmányok közül Várszegi Asztrik írása az egyetemesség és a nemzeti jelleg együtthatásának példáját demonstrálja a katolikus egyház szellemiségén; Pomogáts Béla egy újkeletű román (!) javaslatra hivatkozva Erdély autonómiájáról közöl izgalmas történeti áttekintést (Erdély és Svájc tájféldrajzi és etnikai hasonlóságára alapozva); Tóth Pál Péter egy unikális anyagot dolgoz fel : azokat a családi kérdőíveket, amelyek az Észak-Erdélyben élő magyar, és magyar-román családok anyagi és kulturális helyzetét tárta fel 1942 és 1944 között. Végül a Dokumentum-rovatban - tekintettel a témában folyó törvénykezési előkészületekre - közöljük az 1686-os nemzetiségi törvény teljes szövegét.

Mint látható, egy kis újítással leptük meg a T. Olvasót: a lap szélesebb hasznosíthatósága érdekében közöljük a tartalomjegyzéket és a tanulmányok kivonatát angol nyelven.

Cholnoky Győző

[vissza](#)

Lászlóffy Aladár

Egy új erkölcsi érzékért

For a new morality

Aladár Lászlóffy, a poet from Transylvania calls for a moral purification in his essay: today "Schengen" is like the magic word of Sezame, the opening or closing of it meaning the gravest challenge for Hungary, but even more so for the parts of the Hungarian nation beyond the borders. Hungarian movements do not include territorial aspirations, but the Hungarian nation has retained its cultural cohesion and historical memories even after 80 years. Therefore, it is impossible to integrate only a part of the nation into the European Union, since Hungary was not invented in 1990 or in 1920 but it was established 1100 years ago.

SCHENGENBE! Schen-gen-be! EU-ba! NATO-ba!...Tudom, most már "késő". Bármilyen legyen az ára. Milyen emberi ez! Mikor a térre nyíló ablakok már kibérelve, állnak a tribünök a vérpad körül s a tömeg megitta a pálinkaadagját - már nem lehet elhalasztani a kivégzést, olyan isten nincs, még ha kiderülne is, hogy az elítélt nem azonos a körözötttel; se ráció, se józan érv, se belátás, se kegyelem, még hatalmi szó se! El nem háríthatja annak bekövetkezését, ami "folyamatba tétetett". Az emberiség - sajnos - leállíthatatlan.

Pedig az emberiség - s valaha a nemzet - valakik fejében és fogalomrendszerén: maga a mérlegelés, a magasztos önfegyelem, szükség esetén a korrekció. Nem a belátás, a szégyen, hanem a rinocérosz iránytartása...

"Lehetséges-e prevenció vagy az európai integráció kényszerpályáján mozgunk?" Jó kérdés volt - a válasz előtt.

Egy új erkölcsi érzékért szállva síkra, kapcsolódunk be a jövő gondjainak feltérképezésébe? A "Schengen" ma holmi "Szezám varázsigé" szinonimája, tárulása és csukódása jelenti a legközelebbi kihívást egy rólunk, valamennyiünkről elnevezett ország, illetve a létezőmagyarság számára. "Mai magyarok" - nevezte meg őket szinte gyöngéd érintéssel József Attila, aki már tudomásul vette Trianont és számolt vele, de még nem tudhatott Schengenről, mely újabb metaforája lehet még a felosztottságban eddig is bővelkedő sorsunknak, főleg annak, amit önként vállalunk (megint) egy furcsa Európával szemben, mely lehetetlennek és méltatlannak tűnő kicsinyeskedésében elég sértő módon azonosít saját (számára most megbízhatatlan) elnyomóimmal, akiknek egykor oly nagyvonalúan odadobott. Most, mikor visszavehetné a tövisek felét. Ahelyett, hogy úgy tenne, mintha még mindig nem volna elég felgyűlt tapasztalata.

Sajnálatos módon külképünk alakítása közepette még rengeteg az ilyen belülről tisztázandó dolog. Például azt hihetnénk, hogy bár a hivatalos Magyarországon és bár érzelmileg tarthatatlan annak helyeslése, hogy nemzetet, (országot "ki rút kelepében...") időnként feldarabolják, önmagán belül megosztják, meghasonlásba kergetik! (Egyik "fele" be akarja hívni a németeket, oroszokat, másik ki akarja küldeni őket).

Sajnálatos módon immáron nemcsak külső érdekek munkálkodása, de hivatalos, mérvadó magyar politikus-körök kétértelmű működése folytán, éppen az újabb ezredfordulón mindenkire, a magyarságra is együttesen háruló egyáltalán nem jelképes, ünnepélyes erőfeszítések időszakában - kénytelenek vagyunk hangsúlyozni, hogy a "Trianonokat" nem mi kértük, ám azóta életerőnk, energiánk, úgyszólván vitalitásunk jelentős részét leköti, igénybe veszi a miattunk nagyon megváltozott, megkeményedett modus vivendink elméleti és gyakorlati kezelése. Hangsúlyozandó, hogy nem a határok megváltoztatása, a területvesztés a fő veszteség, hanem ahogyan a dolog hasznélvezői a magyarságot emberi és jogi, emberjogi szempontból kezelni merészelik azóta folyamatosan, bármilyen előjelű rezsimek alatt.

Mozgalmaink tehát nem területi, hanem ilyen irányú "visszakövetelések": a helyzetet nagyvonalúan kezdeményező, de utána soha többé nem ellenőrző fórumokhoz ezért apellálunk. Ezért folytatnak sérelmi politikát főleg a magyar határokon kívüliek. Mert az anyaországnak nevezett, másképpen elcsatolt közép-rész eddigi hozzáállását is felül kellett volna vizsgálni ebből a szempontból.

Lehet, hogy országgént is más lett mára Magyarország. De a magyar nemzet megmaradt mindazonáltal, múltja közös eszmei birtokában, érintetlenül egyelőre! Nyolc évtized után is. Következésképpen nemlétező felelősségzsünetek ürügyébe a maradék ország nevében senki nem kapaszkodhat, csak ha kifejezetten szabadulni szándékszik a teljesség gyámolításának gondjától. Mivel a szóban forgó Magyarország-nevű entitást nem 1990-ben, nem is 1949-ben, még csak 1919-ben sem találták ki - "csatlakozásra" sem szólítható fel múltja nélkül. Európában ma minden minimum ezeréves. (Amerikában is még mindig csak "Európa" éri el a plussz-mínusz ötszáznyit!)

Most már szégyenletes és kockázatos lenne e visszalépés; visszatáncolásnak vennék, s akik eddig fölényeskedtek, hogy bevesznek - nem vesznek-, most még ők sértődnének meg, hogy mi van, tán nem elég jó a társaságunk? Tudnék rá érveket, hogy bizonyos szempontból nem!

Igenis, sok hátránnyal és végkockázattal jár a belépés. Mindenek előtt: ha az az ára, hogy a nemzet egyharmadáról kell véglegesen lemondani, élni kell az ünnepélyes figyelmeztetéssel, hogy erre nincs joga egy Árpád-háznak sem, nemhogy egy csetlő-botló demokráciában pár évre előtérbe tolt politikusoknak. Legfennebb csak annyit lehet

feladni, amennyit más szövethető fél, más nemzet is felad, semmiképp nem annyit, amennyinek feladására negyven+négy évig bennünket neveltek, szoktattak, biztattak, idomítottak - eddig szerencsére (vég)eredménytelenül. Hogy az a bizonyos VÉGeredmény most sem lesz végletes, erre talán egyetlen biztosíték, hogy nem feladni óhajtja magát eme új történelmi képlet kikísérletezése, tető alá hozása során az angol, a német, az olasz, a francia meg a többi sem. Akkor viszont határozottan fel kell vetni, hogy a ruhatárban vagy mindenki leadja mindazt, amiről a bennünket néhány éve beetetők lebeszélnek, - vagy mi sem. Legkevésbé mi-, ugyanis hála a magukat közben elég szépen meggondolók egykori kemény kapkodásának, úgy alakult, hogy az egész bálba invitált társaságból senkinek nem rekesztik ki a tíz százalékát sem, nemhogy harminchármat!

Számunkra olyan volna ez a tranzakció, mint holmi 33%-os uzsorakamatra felvett kölcsön, újabb üdvtanba beruházva, mely egy újabb már egészen megszokott "fekete vásárnapon" mindenestől odaveszhet. Az "emberi jogok" bank-garanciáját már a Kádár-Aczél féle előadásból jól ismerjük: ha a szocializmus világméretében győz, akkorra legelvetemültebb Ceaușescuk sem fogják tovább sanyargatni a kiszolgáltatottakat!... Csakhogy az ilyen-olyan izmusok s az emberi jogok eddig már azért sem győzedelmeskedhettek általánosan, mert a pénz beszél, az ígéret ugat a lépremenő hiszékenység fülébe. Marad a sok HA meg a sok HAZUGSÁGgá zsugorodó fantazmagória.

A történelem ugyanis csak azt teszi kikalkulálhatóvá, hogy még pár sikertelen újabb csatlakozás, Etelköz, Schengenköz - és megszűnik az a meglehetősen Hungária-sor, mellyel nem bírt, nem bánt el a maga kedves Endlősungjaival Szolimán 150 év alatt, Habsburgék 400 alatt se.

Igazán ők csak negyvenesével deportálták a prédikátort, 400 ezresével egyéb mártírokat; még malenkij robotra sem akartak egyből 4 milliót kijelölni.

Az ostor és a csattanója! Mennyi mindent titkosítanak, 50 évre, 100-ra, fő hogy az akkor élők már soha meg ne tudják az igazat. Mayerling, Kennedy ügy...A hátulütőket kellene megvizsgálni még itt az elején - s egyáltalán nem csak a "határontúliak", hanem a "létező Magyarország", a teljes, az igenis még mindig EGÉSZ magyarság állomány érdekében. De azt mindenképpen, hogy kik, miért és mit kérnek cserében? Azok, olyanok, akik a saját mezőgazdájukat inkább megfizetik, lefizetik, elégedetté kárpótolják - azt kérve, igényelve, parancsolva, hogy ne termeljen, vágja le marháit, hagyja elgazosodni a kertjét, a nemzedékek töredelmén felvett életformájává, különb-mivoltává kifejlődött szokásait, szaktudását - csak az ő érdekeiket, köreiket; áraikat legyen szíves ne zavarja! Embereket, akik már megnyerték azt a versenyt az egzisztenciával, már világbajnokok, történelembajnokok, - a semmittevés, a lebénítás megaláztatásával díjaznak. Szemben más emberekkel, akik nemrég még nem a koleszterinnel viaskodtak, hanem az éhséggel, a megélhetéssel, s most megaláztatások árán, gyorsan-gyorsan, megfuttatva, meglíhegtetve beterelek oda őket, ahol magukat eddig és mindörökké agyondolgozva úgysem ütik meg a mértéket, ha valakik nem akarják; ám minden esetre némi kegyért cserébe minimum ne zavarják az érdeküket s az áraikat.

Kik ezek a gyors, heves Európa-falazók? Mintha szabad kőműveskedésük nem lenne egészen azonos a nemrég egy Szabad Európáért szorgoskodók, kockáztatók erkölcsével és technikájával. Kinek falaznak s mit falaznak el az ősi kihívások és serkentések labirintusából, a megoldásokból, melyek nem mindig a halálhoz vezették a kisegeret, hanem néha mégis a sajtóhoz? Kinek kőművesekelemenkednek ezek, akik a határokat (bizonyosakat) spiritualizálják ugyan, ám másokat berlinibb fallá betonoznának a leghonekkesebb évtizedeknél? Új nyolcvan év harács után teszem fel a törökvilág utolsó kérdését: hogyha Németh László szerint is, a nagyhatalmak megszolgált vagy megvont kegye úgysem elég soha határok garantálásához, mi elég egy nemzet létének garantálásához, miután le is nyúzták róla határai bőrért ?

Akik most mímelik, szemforgatón megjátsszák a végtelen toleranciát és tárgyalóképességet, miért ütnének nyélbe új Müncheneket? Katynokra, Muszadagokra, Auschwitzokra képes, de legalábbis viczorogva, sunyítva olyasmikre vágyakozó, célzó banditizmusok kezére nem lehet hagyni senkit, hogy utólag nemzetközi bizottságok, tömegsírfeltáró archeológiára fanyalodó Szrebrenyicázása kezdődjék, Hágában farsangi-parókás-jelmezes operett-bírószágok kezdjenek végnélküli tehetetlenkedésbe jóegészségnek örvendő tömeggyilkosok felett - a távollétükben. Ezt így, Nürbergeket után egy félévszázaddal nem tapasztalatlanságnak, hanem felelőtlenségnek hívják.

Ma is tudomásul vehettük, hogy már kezdenek, kezdünk magunkról úgy beszélni, mint "azonos gyökerű" kultúráról. Azonos kultúra csak akkor távolodik "azonos gyökerűvé", hogyha hosszasan válaszfalakat helyeznek szétagolt, elválasztott, hanem egyenesen elszigetelt részei közé. Amikor egy határral kettészelt faluban dalolást mímelve adták át, álnépdalok drótnélküli táviróján a friss gyász hírt a temetésre úgysem engedett rokonságnak, azok már nem holmi szuverenitásokat szemérmesen takaró spanyolfalak, függetlenség-fitogtató kárpitok, hanem valóságos európai kínaifalak voltak.

"Jaj, csak a fejekben is ne válják határrá!" - sóhajtoztak a trianoni nagytaták - és itt, most, pillanatnyi zsarnokság és túl nyílt kínaifal szünetben meg kellett tapasztalnunk, hogy egyedül számunkra nincsen jóvátétel, sem korrekció, se beismerés, egy icipici jóindulatról tanúskodó meaculpázás sem; hogy az egykori etnikai alapon való kutyaharapást ma már csakis az aktuális állampolgárság szóróval hajlandók gyógyítani az anyaországi és nemzetközi Pasteur-intézetek. Engem 89-ig és óta többször románoztak le magyar állampolgárok, mint otthon a szájtépő nagyrománok!

A kérdés, melyről schengenkedve most tárgyalunk - kétágú. Nem győzők figyelmeztető hangsúlyt helyezni e diagnózisra: a gond-baj kétágú és korántsem csupán csak a kívülrekedni készülők problémája. Sőt: nekik a "könnyebb" (bár erkölcsileg) - nem ők adnak vagy vesznek el, kijelölt, megbélyegzett, ítélet alá eső nemzetársaitól bármit is eme szép, nagy, világtörténelmi alkalomból. ők mindössze a magyar lét, a magyar egzisztencia egyharmadát, s ezen belül a magyar kultúra megfelelő hányadát produkálják továbbra is. Ezért szomorú, hogy magyar-magyar pót-Schengenek repedékei-szakadékai is tátonganak az amúgy is mocsaras talajon. Ezeket áthidalni egyre kevésbé lesz elég a frázis-szint utász, inkább útkaparó buzgalma.

A kérdésnek tehát két ága van: a ki(be)-vándorlás valamint a ki(be) járkálás. A tisztázó megfogalmazás már nagy előrelépést jelentene. A megoldáshoz pedig első és legfőbb remény Magyarország mostani kormányzatának hozzáállása. Mivel ezt az egészet - megint az egész nemzet tudomásul vett tragédiájaként is csak öntudatos átéltökkel és nyíltan felvállalókkal lehet végigvinni.

A probléma egyik felében meg kell keresni a kapunyitó-záró technikákat, de a másik lesz a nehezebb: megtalálni a módját, hogy ne Trianont megkoronázó kiürítéssé váljék a dolog.

Alkalmam volt az előző kormányzat idején szóban, írásban a legfelsőbb nyilvánosság előtt használni azt a képtelen képet, ami legjobban illik a helyzetünkre Schengenezés nélkül is: ha egy utas a vízbe esik mindenki mentőöveket dobál utána; ha az utasok egyharmada kerül vízbe a kapitány vizilényekké nyilvánítja őket s ha bármelyik visszamászik a fedélzetre - delfinként kezelik. Meg azt is, hogy egyedül a mindenkori Magyarország vezetőinek nem támadhat semmi haszna Trianonból.

Most megismétlem, hogy azokhoz tartozván, akik el nem jönnek szülőföldjükről és a kettős állampolgárságban sem hisznek mint bűvös megoldásban a "kelet-magyar" telepések esetében -, nagy felelősséget látok fényesedni Budapest felett, ahol egy új erkölcsi érzéket próbálnak és akarnak bevezetni ezen a téren, egy alaposan elnevelt "anyaország-lakosság" némileg értetlen, elkényeztetett, közönyös közegében. Amíg a megoldás-keresés és -alkalmazás a jóindulattól függ, amíg a közönyhöz joga lesz, addig minden egyes intézkedő, parancsvégrehajtó és bürokrata "ellenségként" is viselkedhet. Schengen nem majális, hanem nagyon is szigorú és komor szabályrendszer. Annak magyarországi részletezése is az kell hogy legyen. Ha nem - a legjobb hivatalos szándék is kontraproduktívan nemzetellenes lesz már a magyar határszervek a rendőri közegek szintjén, ahogy már most is az, Schengen "felhatalmazása" előtt is a pénzügyi törvénykezés ebből a szempontból vérlázítóan, agresszíven árnyalattalan területein. Csapdáit slendriánság vagy rosszindulat működteti. Tátongó joghézagai egy három világháborúban győztes nagyhatalom esetében is legalábbis laza felelőtlenséget jelentenének, így egyre ordítóbb ellentmondásba kerülnek az "egység" s a "nemzetstratégia" eddig félénken, most határozottan hangoztatott szükségével, igényeivel.

"Mire vártok?" szegeznek az otthonmaradók mellé a kérdést, 89 óta fokozott hencegéssel, hogy majdnem a lehülyezés szinonimája lett, azok akik valaha, vagy csak tegnap reggel a maguk személyes megoldásával elégedettek: eljöttek beilleszkedni, globalizáltak egy nagyot. A határon túli ifjúság, tehát a jövőnk, annál inkább startra készen fog állni, pedig nem a hisztéria dominálva dolgozik köztük, hanem bár a magyarországi jövedelem 70-80%-át kitevő otthoni kereset megszűnő reménye s egy a mozgásszabadság méltóságát biztosító útlevel esélytelensége taszítja őket a kalandba. Egyre világosabb, hogy otthon a közeljövő nem az esélyé. Így aztán egy szép nemzeti reggelen felébredhetünk velük a Moszkva-téri emberpiacon. S ez már nem metafora lesz. Magyarország minden most habozva megadott-megtagadott tartózkodási, bevándorlási, munkavállalási fokozatot és bármely őket otthontartó gazdasági megoldást olcsóbbnak fog majd találni ennél a furcsa helyzetbe hozó inváziónál, mely ellen se kitoloncoló láger, se vízágyú, se más jutasi törzsőrmesteri hang és modor már nem lesz elég.

Köztudottnak ugyan nem mondható, de széles körben suttozzák, hogy miképp egyes nagyon-nyugati tagjai schengenségnek meglehetősen szuverén licenciákat őriztek meg saját jól felfogott érdekükben, és a felelősségükre, - Magyarország számára is kimeríthetőek még a vállalások és megoldások fontos árnyalatai. Bármelyikkel járó szörnyű felelősség pozitívabb a kész tények elé állásnál. Ne legyen éppen a "jövő záloga", egy elkeseredett ifjúság a sors ítéletvégrehajtója esetünkben, azokon a szálláshelyeinken, ahonnan még soha senki nem követelte tőlünk a kiürítést.

Valaki, ártatlanul, mert ugyan ő is a Schengen-egyezményen kívül, de Svájcban él, a napokban kérdezte meg tőlem: mitől félünk úgy, hogyha kívül maradunk? Nos a csecsenesedéstől, a koszosodástól, a kurdosodástól. Az, hogy elfogyott a legelő, vagy a vadállomány, kezdetlegesebb korainkban rendszerint törvényszerűen póccintett tovább bennünket is a honfoglalásnak nevezett akkori Schengen-egyezményig, melyet - ez a történelem rendje - akkor mi próbáltunk diktálni a bájos nyugatnak. Onnan viszont, ahonnan már semminek a hiánya (a szabadságnak, függetlenségnek) sem kényszeríthetett tovább, nem is mozdulunk. Szétfúj-e most végre mégis a szél, mely másoknak már a poraival se játszik?...Mert integrálódni is csak addig kellhet, muszájkozhat, mint másoknak. Hogy most annyi minden után ne gebedjünk bele mégis. Csak annyira mint szoktunk. Mint megszoktuk. Mert melyik rétegben van a telér vagy a meddőközet? Nem tudni hová szórta szét a sors a magyarság kincsesbányáit. Esetleg a jövő Bartók Bélái, Bolyai Jánosai, Szentgyörgyi Albertjei, Teller Edéi a Heródesek kezére adott kiiktatandó aprószentek táborából kerültek volna ki. Ki vállalhatja ezt a felelősséget egy nemzet egyharmadát illetően - egy olyan évezred előestéjén, ahova a jó aranyásó kuporgató szorgalma se biztos hogy elég lesz, nem egy ekkora tékozlás.

Így aztán arculatunk önmagunk számára bár legyen tisztázott és tisztességes, egy új erkölcsi érzékért szállunk síkra, mely ne legyen megint elkötelezettebb valami elegáns megfoghatatlanság, mint a kezünkől kiejthető legtörékenyebb dolog: tulajdon sorsunk iránt. Ma még - annyi minden ellenére - magyarok vagyunk, valamennyire, valamennyien. Ne Juliánuszok jogi pénzügyi, vámügyi rubrikáiból bukkanjanak fel valaha a most égetően szükséges megoldások.

[vissza](#)

Soós Kálmán

Adalékok a magyar-magyar viszony alakulásához a kárpátaljai kisebbségi sajtó tükrében (1985-1992)*

Contributions to the development of the Hungarian-Hungarian relations as reflected in the minority press of Subcarpathia

The peace treaties after World War I distributed the Hungarians of the Carpathian Basin in six countries as compared to the thousand-year-old Hungarian state. (By now, with the disintegration of Yugoslavia Hungarians live in eight countries.) In the past almost eighty years remarkable differences of lifestyle and mentality have developed between the Hungarians of the mother country and the minority Hungarians of the successor states. Kálmán Soós, a historian from Beregszász/Berehovo analyses the current relations between the Hungarians of the mother country and those of Subcarpathia (Ukraine). His summary is as follows: "... different opinions clearly coincide in the fact that there are hidden landmines in the road connecting the Hungarians of the two countries. Some bitter and harsh statements also show that the nature of the relationship with the mother country more and more defines the general condition of the Hungarians in Subcarpathia.

A gorbacsovi enyhülés és a reformok jelentkezése nyomán az internacionalizmus és a népek testvéri szövetségének ideológiája által évtizedekig elfojtott nemzetiségi problémák azonnal a felszínre törtek: széttöredezett a sokáig monolitikusnak láttatott egység, nemzeti államok és autonómiák létrehozása került előtérbe, csökkent, majd megszűnt a Kreml közvetlen beavatkozása Kelet-Európa politikai formálásába.

A moszkvai sorsdöntő változások esetünkben egyrészt felerősítették a kárpátaljai magyarság korábban elfojtott különböző irányú törekvéseit, másrészt nagyobb cselekvési szabadságot biztosítottak az anyaországnak, a magyar külpolitika nemzetivé formálásának. E kettős folyamat korai jeleként értékelhető, hogy megtörve a mozdulatlan és az elhallgatás jegét a moszkvai magyar nagykövet, Szűrös Mátyás 1981-ben elsőnek látogatott el Kárpátaljára és keresett fel magyarlakta bereg-ugocsi, községeket, kolhozokat, iskolákat. Négy év múlva pedig Magyarország a Szovjetunióval egyezményt írt alá a határátlépés egyszerűsítéséről, majd a kishatárforgalmat megkönnyítendő négy új határátkelőhelyet nyitottak meg az egyetlen záhony-csapi átkelő tehermentesítésére. Időközben megjelennek a magyar helységnevtáblák; Ungváron az egykori újraegyesülés téren Petőfi-, a "legmagyarabb városban", Beregszászon pedig Illyés-szobrot avatnak.

Az előbbi rendezvényen a magyar köztársasági elnök, az utóbbin a parlament elnöke is jelen volt, sőt beszédet is mondtak. Újra turul-madaras emlékoszlop felállítására került sor a tiszaujlaki híd mellett, a járásokban magyar közművelődési egyesületek alakulhattak, s amire gondolni se lehetett azelőtt, megalakult a régió agyarságának politikai szervezete, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, melynek középszintű és községi sejtjei kezdeményezték a magyar autonóm körzet létrehozását.

* Részlet egy megjelenés előtt álló hosszabb tanulmányból

Az átmenet éveiben szinte alig múlik el nap, hét, hónap, politikai szenzáció nélkül. "Mi, kárpátaljai magyarok mind a két kezünket felemeljük, amikor szavazni kell a gorbacsovi politika mellett. Most mi is nyíltan kimondhatjuk, hogy mi az, amire szükségünk van, mi az, amit nekünk kell megvalósítanunk, és mi az, ami még ma is fáj nekünk" - összegzi a meginduló demokratizálódási folyamat lényegét 1989-ben Balla László1. S ha a II. világháború utáni évtizedekben gyakorlatilag 1985-ig a nemzetiségek egyik, ún. híd-szerepéről szólva a kárpátaljai magyarság esetében inkább csak felégetett hidakra emlékezhetünk, most a moszkvai politikai változások következtében a hidak szép lassan elkezdtek épülni. Kárpátalja ugyanis "immár nem terra incognita! ...Négy évtizedes kényszerű hallgatás...után, miközben mint egy titkos ügynöknek, oly gyakran változtatgatták nevét a honi és helyi sajtóban...napjainkban egymás sarkát tapossák (a szó szoros értelmében is) az oldalátogató újságírók, hivatalnokok, érdeklődők, turisták...Magyarország felfedezte Kárpátalját"2. Mások egyenesen úgy látják, a korábbi "nemlét" korszak után szűkebb hazánk, s az itt élő magyarság újrafelfedezése az anyaország által "vitathatatlanul egyike a nyolcvanas-kilencvenes évek meghatározó történéseinek", melynek "jelentősége annál nagyobb, mivel nem a feledést előidéző kommunista rendszer döntésének eredményeként következett be, hanem az egész Közép-kelet Európát újraformáló folyamatok produktumaként"3 .

Az elmúlt több mint 40 esztendő azonban nem múlt el nyomtalanul a határ egyik

oldalán sem. A világ megváltozott erőviszonyai által kirajzolt konstellációk közül az új viszony- és értékrendszerek, a társadalmat meghatározó mechanizmusok gyökeres átalakulása és a sok tekintetben deformálódott társadalmi tudat élet konfliktusba keverednek egymással, s ráadásul ugyanakkor jelentkeznek a demokratizálódás fáziskülönbségei.

Magyarország ugyanis már évekkel korábban szabadabb körülmények között fejlődött, majd indult el a gyökeres rendszerváltás nyugati mintája felé, míg Kárpátalja sok tekintetben eltávolodik tőle. A terület a hatalmas uniók közül történeti és földrajzi szempontból kedvezőbb helyzetben van, rendelkezik olyan hagyományokkal, amelyek visszazökkenhetnek a magyar nemzeti fejlődés természetes menetébe, hiszen itt a kommunizmus, ha periférikus is, de egy európai fejlődési vonalat tört meg. Kárpátalja azonban nem önálló ország, hanem egy nálánál fejletlenebb birodalom államfordulatokkal etnikailag keverttöbbé és sokszínűvé tett, stratégiailag fontos, túlnépesedett nyugati

tartománya. Következésképpen, amikor a korábban egyeduralkodó ideológia teljes felszámolására tett első kísérletek kezdenek kifulladásni, a kételkedő szakértők számára is egyértelműen kiderül: a kommunizmus előtt demokratikus hagyományokkal nem rendelkező országok az új relációban sem tudnak demokratikusan berendezkedni. A demokratikus hagyományok hiánya és a hézagmentes totalitarizmus, párosulva az örökölt gazdasági csóddal, a 90-es évek elején immár a fiatal és önálló Ukrajnában kétségtelenné teszik, hogy itt "nincs és még sokáig nem is lesz nyugati mintájú demokrácia...hiszen maga az állam is fennmaradásáért küzd"⁴ A politikai kultúra állapotát jellemzi, hogy a nép egy éven belül adta szavazatát elsőprő többséggel először a Gorbacsov-féle szavazáson a Szovjetunió fenntartására, majd a moszkvai puccs Ukrajna elszakadására, ugyanakkor voksolt a "magyar autonóm körzet" státusz helyett a "speciális önrendelkezés terület" (sem mire nem kötelező) jogállására.

Mindez, a múltból és jelenből táplálkozó súlyos konfliktusok, a magyar-magyar kapcsolatoknak sokszínű, ugyanakkor több szempontból ellentmondásos változatát produkálta, amely egy korai, 1993-ban közölt sommás értékelés szerint "a régió egészének viszonyaira jellemzően valahol félúton tévelyeg a nemzeti múlt felidézése és a jövőként definiált nyugati típusú demokrácia megvalósításának ígérete között"⁵. A mesterségesen előidézett amnézia oldódásának kezdetén, a magyar-magyar ismerkedés elején a két fél viszonya a korábbi tabuk oldásaként egyelőre szinte minden területen pozitív képet mutat. A Szovjetunió látványos összeomlása, a határok átjárhatóságának növelése, a kapcsolattartás lehetősége eufórikus hangulatot teremtett. A határ mindkét oldalán érzelmi töltetű, elvont ideáltípusok keletkeztek. Egyik frappáns megfogalmazás szerint ekkor még "a magyarországiak a kisebbségeket jóra való, egyszerű magyar emberként képzeltek el, akik nemzeti viseletben főállásban küzdenek a rájuk nehezedő zsarnoki elnyomás ellen. A kisebbségek pedig egy polgárosult állam civilizált lakosainak tekintették a magyarországi magyarokat, akik a nap huszonnégy órájában Európa felé menetelnek"⁶. Ebben az időben éli

reneszánszát a később bírált felfogás is, miszerint a szomszédos országok magyar kisebbségei "a magyarországi politikai elit szent tehenei; kritikai elemzés tárgyát nem képezhetik életük bizonyos vonatkozásai"⁷, illetve történelmi tartalommal megtöltve ugyan, de egy sor rituális elemet is tartalmazó félmondatok ismétlődnek: "akiket a határok hagytak el", "biztosak lehetünk Magyarország támogatásában", "a magyar kisebbségekkel való törődés össznemzeti ügy", "15 millió magyar szellemi egysége", "mesterséges akadályokkal nem lehet elválasztani azt, ami mindig is összetartozott", "óshonos helyi magyarság" stb.

A kezdeti lelkesedés, a politikai kötelek lazulása közben a 90-es évek elejére azonban gyakorlatilag mindenki szerzett közvetlen tapasztalatokat a másik félről, szorosabbra fonódott a kárpátaljai magyar kisebbség és az anyaország kapcsolata. Egymás megismerésének leggyakoribb helyszínei - a bolhapiacok, turistautak, szakmai továbbképzések, konferenciák, határátkelőhelyek, vendégmunkásokat alkalmazó vállalatok stb. - nem igazán alkalmasak a szétszórtság és a hányattatás időszakában fogant érzelmek táplálására. A gyakori találkozók módosítják a kezdeti egyszínű képet s benne az említett ellentmondások kezdenek eluralkodni. Ezt jelzi a témánkat is érintő, Sub Carpathico Non Est Vita címmel 1990 nyarán- őszen a Hatodik Síp által útjára indított körkérdések válaszaiból összeállt felmérés eredménye is⁸. A kárpátaljai közélet több mint 30 prominens képviselője közül több mint 15 magyar kedvezően ítélte meg az anyaországi demokratikus változásokat, amelyek egyrészt elősegíthetik az Ukrajnában elindult erjedési folyamatok felgyorsulását, másrészt azok jóval nagyobb lehetőségeket biztosítanak a külföldön élő magyarság megsegítésére. Úgy látják, "a jelenlegi magyar vezetés hangsúlyozottan felelősséget vállal a kisebbségben élő magyarokért, s ezt minden nemzetközi fórumon kinyilatkoztatja, így a határon túli magyarság helyzete politikailag is nagyobb súllyal esik latba"⁹. Egyesek még a nem jelentéktelen áttelepedési hullámot sem tekintik egyértelműen negatív jelenségnek, "mert bár gyengít bennünket, viszont (az átköltözötték révén) szorosabbra fonja kapcsolatainkat az anyaországgal, vastagítja a köldökzsinórt"¹⁰. Azonban az egyértelműen optimista nyilatkozatok mellett már megfogalmazódik a kétely is: "a magyarországi pártharcok nem teszik lehetővé az összefogást a határon túl élők támogatásában, vagyis sok bába között elvesz a gyerek"; "mióta Magyarországon rendszerváltás van, azóta nem kapunk újságokat, könyveket"; "nehezebbé vált az anyaországba való utazás"; "aki nem az anyaországban él, az mindenképpen hátrányban van"; "ha Magyarországon javul a helyzet, ez csak még nagyobb vonzerőt jelent a potenciális emigránsok számára"¹¹.

Az anyaország és a kárpátaljai magyarság viszonyáról nemcsak kedvező véleményeket rögzít a Beregről elszármazottak által alapított Beregi Baráti Társaság és e tájegység itthon alkotó értelmiségi stábja közreműködésével 1991-ben készült kötet. Szerzője által többszörösen szokatlan vállalkozásnak minősített vizsgálódás¹² megszólaltatja az utca emberét is, akit ekkor többek között az foglalkoztat, hogy "miért kellett a magyaroknak a vonatjegyek árát úgy megemelni, ahogy megemelték" lehetetlen helyzetbe hozva ezzel a kiutazókat¹³. Sérelmes döntésként élik meg azt is, hogy míg a kommunista rendszer idején "szép számmal rendelték és olvasták a magyar sajtó termékeit", most a demokratikus folyamat idején "ettől megfosztva érzik magukat", tudniillik "csak dollárért juthatnak hozzá"¹⁴. A magyarországi sajtótermékek előfizetésének lehetetlensége 1990/91 fordulójától valóban élénken foglalkoztatta a közvéleményt, a probléma felkerült a kárpátaljai magyar nyelvű lapok címlapjára is. A KMKSZ akkori elnöke egyenesen az anyaországtól való elszakadást látja benne¹⁵, a helyi újságírók szerint pedig a "sajtó lehet, hogy Magyarországon üzlet, de Kárpátalján s a többi elszakított vidéken létszükséglet"¹⁶. Vannak, akik államközi szerződést sürgetnek¹⁷ az ügy megoldása érdekében.

A beregi társadalom vizsgálata során arra is fény derül, hogy a megkérdezetteknek van véleményük a magyarországi politikai közletről is. Innen úgy látják, hogy a magyar parlament úgy dolgozik, mint az ukrán: "vitatkoznak, vitatkoznak s nem történik semmi"¹⁸. Magyarországon mintha leültek volna a dolgok, valamennyien "olyan se előre, se hátra állapotot érzékelnek"¹⁹. Ennek ellenére Beregszász környékén "sok híve van az MDF-nek és a kisgazdáknak", az SZDSZ-t viszont nem szeretik, mert "a nemzetiségi kérdéseket el akarják sikkasztani, erősen kozmopoliták", a FIDESZ-t "okos utánpótlás csapatként emlegetik"²⁰. Bár a normális gazdasági

kapcsolatoknak nincs nemzetiségi vetülete, ennek ellenére egy beregszászi közgazdász azt fájlatja, hogy a kárpátaljai magyarságnak igen sokba került a magyarországi fellendülés. Ha 1990-ben például a Szovjetunió kivitelét dollárban számolják el, szovjet aktívum lett volna a végeredmény, így számításai szerint például az ő családja kb. "200 dollár/fővel finanszírozta meg a magyar gazdaságot 1990-ben"²¹.

Mások más helyen meg azt hangsúlyozzák, hogy "amikor kezdett kialakulni irántunk az érdeklődés Magyarországról, annak megnyilvánulási formáit nem minden vonatkozásában helyeseltük. A magyarországi kiadványok olykor fanyalogva írtak arról, amit csináltunk, és koncepciókat hibáztatták. Azt természetesen nem lehet összehasonlítani a magyarországgal, ami akkor már hosszú évek óta szabadabb körülmények között fejlődött. Mi azt akkor még nem engedhettük meg magunknak és nem is jutottunk még el oda"²². Az általánosság szintjén mozgó negatív válaszok mellett konkrét észrevételek is sajtónyilvánosságot kapnak, tovább színeződik a kép. 1991 augusztusában már egyszerre hívják fel az érdeklődők figyelmét az "anyaország által juttatott segélyben rejlő veszélyekre", az "otthoni politikai tagoltság átvitelére a kisebbségi vidékekre", a "vadászmezők felosztására" s a velünk "hivatalból törődőkre", akik "szívesen játszanak alkirály szerepet azokkal szemben, akiknek a szolgálatára kinevezték őket...nagy előszeretettel manipulálnak anyagi eszközökkel, információval, meghívásokkal, közvetítőkből döntéshozókká avatva magukat". Magyarország szerepét mindezek után idézőjel közé szorított, a Szovjetunió nemzetiségekkel szemben atyáskodó "Nagy Testvér"-i magatartásával rokonítják²³.

A felfedezés vagy újralfedezés korának értékelései között van olyan álláspont is, amely azon túl, hogy másokkal együtt kimutatja: "a magyar választópolgár megdolgozásához hasonlóan...intenzíven folyik a határon túli magyarság csatasorba állítása", felhívja a figyelmet a magyarországi tömegtájékoztatási eszközök nyilvánvaló politikai befolyásoltságára is²⁴. Az új struktúrában a híradások információs árucikké váltak, így a televízió, rádió és sajtóorgánumok a számukra előírt funkciók ellátása közben "a határon túli kisebbségek, s ezen belül Kárpátalja "felfedezésének" gyakorlati megvalósítói lettek"²⁵. A baj azonban egyrészt az, hogy a magyar tévézők és újságolvasók helyismerete a korábbi tabuk miatt jobbra a történelmi és földrajzi ismeretekre szorítkozott, és szorítkozik ma is. A tömegtájékoztatási eszközök a rólunk szóló, nem oly gyakori aktuális hírek aláfestésére a közvéleményben néhány klisé tudatosítanak: "gyönyörködhetünk Ungvár óvárosának 2-3 megmaradt utcácskájában", "Munkács várában" vagy az egyhangúságot megtörő "néhány falusi snittben", a "Kárpátok mindig kéznél levő fenséges tájaiban", illetve "kívülről fújhatjuk, Kárpátalja a gonosz egykori birodalmának része", egyik "nevezetessége a Vereckei-hágó", valamint, hogy itt küzdött II. Rákóczi Ferenc oldalán hú ruszinokkal" stb.²⁶. Úgy véli, a "kárpátaljai különtudósítások" gyakran szándékosan rájátszanak a közvélemény tájékozatlanságára, s céljaiknak megfelelően dezinformálják azt. Ráadásul a rólunk szóló hír alapvetően olcsó portéka, így a híradások hemzsegnek a hibáktól²⁷. Másrészt ebből fakadón

a szerző meglátása szerint egy árnyaltabb kép kialakítása, a helyi viszonyok gubancának kibogozása helyett a médiákban "az elmúlt néhány év során a kisebbség-lakta területek <szakosodása> figyelhető meg. E sajtáságos munkamegosztáson belül Kárpátaljának - mivel itt szerencsére nem verik a magyar tüntetőket az ország belsejéből importált bányászok, nem dúl polgárháború stb. - a béke szigete szerep jutott²⁸. A vizsgált kérdésben kulcsfontosságú szerepet játszó tömegtájékoztatási eszközök ilyen viselkedése mögött az idézett szerző annak

az ellentmondásnak a megnyilvánulását látja, hogy a "szomszédos országokban élő kisebbségekkel kapcsolatos kérdésekre Magyarország igen gyakran a "belpolitikai viszonyok függvényében reagál", holott azt a "politikai elit minden résztvevője össznemzeti, pártpolitikai érdekek fölött álló ügyként kellene kezelje". Ugyanakkor hozzáteszi: "tagadhatatlan a kárpátaljai magyarság viselkedése is nagymértékben hozzájárult" a vázolt - a cikk írója szerint képzavaros - helyzet előidézéséhez, mert a vele szemben támasztott követelményeknek való megfelelés közben "amilyen mértékben igyekeznek a magyarországi pártok felhasználni a helyi kisebbségek megosztottságát és megoszthatóságát saját politikai céljaik érdekében, ugyanolyan mértékben hajlamosak az egyes helyi csoportosulások, a hatalom és a legkülönbélebb kalandorok kiaknázni a megvásárolhatóságukból származó előnyöket"³⁰. Jól érzékeli ezt a kettős problémát már 1991-ben a Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség titkára is, akinek "időnként képviselnie kell a kárpátaljai magyar fiatalokat külföldön, ...főleg az anyaországban". Véleménye szerint "legveszélyesebb, zavaró hatással bíró" hatás kisebbségünk számára "az anyaországbeli liberalizmus és demokrácia importja..., mert semmi egyebet nem tesz, minthogy szétzilálja az amúgy is nehezen összetakolt nemzeti egységet - számunkra az igazi demokráciában ...Kárpátalján, Erdélyben, a Délvidéken és a Felvidéken nincs helye a liberalizmusnak!"³¹. Értékelésében "éppily meggondolatlanság lenne a nemzeti demokrácia exportja az anyaországba", amely viszont "sovinizmust vagy szűklátókörűséget" szülne, s "egyben akadályozná európaizálódásunkat is". Ezek tudatában arra int bennünket, hogy "nem szabad politizálni,...akárhány kísérletet is tesznek a magyarországi politikai pártok arra, hogy bevonjanak minket a pártharcokba, nem szabad megengednünk azt, hogy kisajátítsanak bennünket". Azt javasolja, "hallgassunk, ahogy hallgattunk négy évtizeden át. Egyszer azért, mert nem volt demokrácia, most meg azért, mert van (lesz!)³².

Egymás mélyebb megismerése a fentebb jelzett találkozók "helyszínein" tehát módosítja a korábban egyszínűnek látszó képet. A "helyszínek", illetve amióta a pesti koldus mondókája így kezdődik: határon túli menekült vagyok, azóta a "kisebbségi magyar átminősült csencselővé, állásokat veszélyeztető, igénytelen vendégmunkássá, könnyen átverhető balekká stb." - összegzi az elmúlt évek tapasztalatait 1994-ben a magyar-magyar viszony érzelemmentes kutatója³³. E sommás ítélet szembesíti a határok másik oldalán élők felfogásával, amely nem sokkal hízelgőbb, hiszen a magyarországi magyarok szerintük "elpuhult, gőgös nyafogók, akik az első adandó alkalommal lekezelik, becsapják azokat, akik meg is szenvednek magyarságukért"³⁴. E kemény értékelés mellett mások tollából megjelenik egy olyan, mindent összevető koncepció is, miszerint "meg kell békülnünk a gondolattal, hogy egyelőre a Magyarország felé küldött impulzusaink valamiféle köztes állapotokat tükröző, születőben levő társadalom gügyögésének felelnek meg, míg az erre érkező válaszok egy pubertású ifjanc mutáló hangjára emlékeztetnek,

ami bár egy lényegesen magasabb fejlettségi fokot jelent, nem mentes az erre a korosztályra jellemző érzelmi túlfűtöttségtől és kiegyensúlyozatlanságtól"³⁵.

A pro és kontra vélemények, az értelmiség és az utca embere gondolkodásának jellemző vonulatai egyértelműen jelzik, aknák vannak elrejtve a magyar-magyar összekötő úton. A keserű és kemény megnyilvánulások egyben arra is rámutatnak, hogy az anyaországhoz fűződő kapcsolat mind erőteljesebben határozza meg a kárpátaljai magyarság közérzetét és ez a kapcsolat a jövő szempontjából sem lebecsülendő jelentőségű.

Jegyzetek

1. Fejér Gyula. Mi magyarul vagyunk emberek. Beszélgetések a magyarságtudatról itthon és a nagyvilágban Bp., 1989. 13.o.
2. Balla Gyula. Immár nem terra incognita ! in: Botlik József - Dupka György.
Ez hát a hon...Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéről.
1918-1991. Mandátum - Universum, 1991. 5.o.
3. Kacsur Gusztáv. (Kép) zavaros helyzet. - in: Kárpátaljai Szemle. 1993. 3-4 sz. 13.o.
4. Sz. Kovács Miklós. Egy kilátástalanság anatómiája. (Rendszertelen, de realista eszme-futtatások egy népcsoport esélyeiről. - In: Kárpátaljai Szemle. 3-4.sz. 11.o.
5. Kacsur Gusztáv. (Kép) zavaros...i.m.13.o.
6. Sz. Kovács Miklós. Érzelem mentesen a magyar-magyar viszonyról. - In: Kárpátaljai Szemle 1994. 8.sz.2. évf. 16.o.
7. U.o. Magyarország, mint "Nagy Testvér". Aknák az összekötő úton. - In:
Kárpátalja. 1991. II. évf. 14.sz. 5.o.
8. Móricz Kálmán. Kárpátalja nem volt, hanem...? Egy felmérés eredményei, szubjektív utóhanggal. - In: Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája. Bp., 1992. 68-75.o.
9. U.o. 72.o.
10. U.o.70.o.
11. U.o.72.o.
12. Mankó Mária. Beregben élni. - In. Szabolcs-Szatmári Szemle. 1991. XXVI. évf. 2.sz. 175-192.o.
13. U.o.192.o.
14. U.o.
15. Mankovits. Csak magunkra számíthatunk. Interjú Fodó Sándorral. - In: Kárpátalja. 1991. II. évf. 1.sz. 2.o.
16. Horváth Sándor - Mankovits Tamás. A magyarországi napilapokról. - In: Kárpátalja. 1991. II. évf. 8.sz.2.o.
17. Kovács Elemér. Gondjainkról őszintén - In: Kárpátalja. 1991. II. évf. 13.sz. 3.o.
18. Mankó Mária i.m. 192.o.
19. U.o.
20. U.o.
21. U.o.
22. Fejér Gyula i.m. 13.o.
23. Sz. Kovács Miklós Magyarország "Nagy Testvér" im 5.o.
24. Kacsur-Gusztáv. (Kép) zavaros...i.m. 13.o.
25. U.o.
26. U.o.
27. U.o. 13-14.o.
28. A kárpátaljai magyarokat egy "bezzeg-szerep" kalodájába záró magyarországi tömegkommunikációra felfigyel más is.Ld. ezt: Balla Gyula. Immár...i.m. 7.o.
29. Kacsur Gusztáv. (Kép) zavaros...i.m. 13.o.
30. U.o. 14.o.
31. Pócs István. Az érem másik oldala. - In: Kárpátalja. 1991. II. évf.6.sz. 14.o.
32. U.o.
33. Sz. Kovács Miklós. Érzelemmentesen ...i.m. 16.o.
34. U.o.
35. Kacsur Gusztáv. (Kép) zavaros...i.m. 14.o.

[vissza](#)

Kovács Péter

A schengeni együttműködés és a határokon túli magyarság kapcsolattartása Magyarországgal

(E tanulmány rövidített, átdolgozott változata a Magyar Napló 1998. szeptemberi számában megjelent tanulmánynak)

Cooperation in the spirit of the Schengen Agreement - the Hungarians beyond the borders

This is the third time that the Hungarian foreign policy has had to face with the consequences of the state borders formed in Central Europe after World War I. Hungary is a candidate for EU membership in the near future but neither of her neighbours can hope for membership, while one third of the Hungarian nation lives within the borders of their states. Therefore, the Hungarian nation's interest is that the Schengen Agreement will apply only in the distant future and the three interested neighbouring countries in the meantime can get into the category of non-visa states. Hungary must ask for derogation, but in turn already as an EU-member state, she will have to operate control at her western, member state borders as if they were also Schengen borders, further, she will have to cover the expenses involved and provide infrastructure too.

I.

Sokasodnak azok a konferenciák, tanulmányok és politikusi elemzések, amelyek az ún. schengeni problémakörrel foglalkoznak. E dolgozat kísérletet tesz arra, hogy röviden összefoglalja azokat a nemzetközi jogi és európai jogi koordinátákat, amelyekkel az ún. schengeni együttműködés kapcsán szembesül hazánk és magyarságunk.

Schengen neve a határokon túli magyarság számára egyre ijesztőbbben cseng. Határon túli nemzettársaink szinte tasztrófa-ként élik meg az Európai Unió ezredfordulós átalakulásához kötődő határrendészeti együttműködés közeledését. A rendszerváltozás után gyakorlatilag akadálytalanná vált magyar-magyar kapcsolatokat a közös európai vízumpolitika fenyegetőnek érzett közeledése elbizonytalanítja. E bizonytalanság ellentétpárja annak a sikernek, hogy Magyarország Csehországgal, Lengyelországgal és Szlovéniával együtt abba a csoportba került, amellyel 1998-ban megindultak az érdemi csatlakozási tárgyalásokat előkészítő megbeszélések.

A magyar tárgyalási pozíciókról kibontakozott 1998-as tavaszi viták, az ún. három prioritás harmóniájának 1994-1998 közötti megingása, az "európai integráció követelményei" címke túlzott használata miatti frusztráció azzal is járt, hogy mind több ponton vált érzékennyé a határokon belüli és túli magyarság bizonyos kérdésekre: a határokon belül erre a földtulajdon, rajtuk túl pedig Schengen a példa.

De hogyan is néz ki tulajdonképpen a schengeni együttműködés és milyenek a perspektívái? Milyen lépések nyomán alakult ki a mai rendszer?

II.

Schengeni Maastrichton át Amszterdamiig - és tovább?

Az eredetileg az Európai Közösségek egyes tagállamaira vonatkozó 1985. június 14-i schengeni megállapodás előbb az 1990. június 19-i schengeni egyezményvel egészült ki, majd a maastrichti szerződés eufóriájában megkezdte menetelését abba az irányba, hogy a közösségi jog elsődleges jogforrásává váljék. Az eredeti prioritások is megváltoztak: az áruk mozgásának megkönnyítését szolgáló 1985-ös filozófia 1990-re már átadta a helyét a beutazási, idegenrendészeti, menekültügyi együttműködésnek. Így felettébb részletesen szabályozza a belépést, a különböző vízumfajtákat s azok egységesítésének célját.

A maastrichti szerződés "megnyitja az utat a "közös érdekű kérdések" közösségiesítése előtt (...) az igazságügy és a belügy területén. A 100/C cikk előírja a tagállamok vízumpolitikájának közelítését, mivel a Tanács egyhangú döntése (1996-tól: minősített többséggel) meghatározhatja azoknak a harmadik államoknak a listáját, amelyeknek az állampolgárai csak vízummal léphetnek a közösség területére."

A K/1 cikk az alábbiakat mondja ki:

"Az Unió céljainak - ideértve mindenekelőtt a személyek szabad mozgását - megvalósítása érdekében és nem érintve az Európai Közösség hatásköreit, a tagállamok az alábbi területeket kezelik közös érdekű kérdés gyanánt:

1° a menekültpolitikát,

2° a tagállamok külső határainak a személyek általi átlépését és az átlépés ellenőrzésének gyakorlását szabályozó elveket,

3° a bevándorlási politikát és a harmadik államok polgárai irányába folytatandó politikát:

a) harmadik államok polgárainak belépését és közlekedését a tagállamok területén,

b) a harmadik államok polgárainak a tagállamok területén való tartózkodásának feltételeit ideértve a családegyesítést és a munkavállalást,

c) A harmadik államok polgárainak a tagállamok területét érintő illegális bevándorlása, tartózkodása és munkavállalása elleni harcot;

(...)"

K/ 2 cikk pedig így fogalmaz:

"1. A K 1 cikkben érintett kérdések az 1950. november 4-i Emberi Jogok Európai Egyezményének és az 1951. július 28-i menekültügyi egyezménynek a tiszteletben tartásával fognak kezeltetni, figyelembe véve a tagállamoknak a politikai okokból üldözöttek számára nyújtott védelmét.

2. A jelen cím nem érinti azokat a felelősségeket, amelyek a közrend fenntartása és a belbiztonság védelme területén hárulnak a tagállamokra."

Az 1996-1997 között tartott kormányközi konferencia záradékdocumentuma az 1997. június 18-iki vérszegény amszterdami egyezmény a schengeni megállapodásokat "mintha" bevinné a közösségi jogi anyagba. Azért indokolt ez a feltételes megfogalmazás, mivel az amszterdami rendelkezések hatálybalépésük után lehetővé teszik, hogy a közösségi jog klaszikus döntéshozatali szabályai szerint történjék a szabályozás. (Emiatt azt is le kell szögezni, hogy jogilag egyelőre még semmiképpen sem minősül Schengen a közösségi hozomány, az *acquis communautaire* részének.)

Mit is ír elő a vízumrendszer vonatkozásában az amszterdami szerződés?

Nagy részletességgel a következőket:

73/I cikk

"A szabadság, a biztonság és az igazságosság térségének fokozatos megvalósítása érdekében a Tanács meghozza:

a) az amszterdami szerződés hatálybalépését követő 5 év múlva - a 7/A cikknek megfelelő szabad személyforgalmat biztosítva - (...) a 73/J(2,3) és 73/K cikkeknek megfelelő intézkedéseket

73/J cikk

A Tanács a 73/O cikknek megfelelő eljárással az amszterdami szerződés hatálybalépését követő 5 év elteltével meghozza

1) a 7/A cikknek megfelelően az akár uniós, akár harmadik állam polgárságát viselő személyeknek a belső határokon való áthaladása ellenőrzésének megszüntetését biztosító intézkedéseket;

2) a tagállamok külső határain való áthaladására vonatkozó intézkedéseket, amelyek rögzítik:

a) azokat a normákat és részletszabályokat, amelyekhez a tagállamoknak alkalmazkodniuk kell, hogy megvalósítsák a külső határok személyi ellenőrzését;

b) a maximálisan 3 hónapi tartózkodást rendező vízumokra vonatkozó szabályokat, nevezetesen:

i) azoknak a harmadik országoknak a listáját, amelyek polgárai vízumkötelezettek a külső határok tekintetében, és azokat az országokat, amelyek polgárai ez alól mentesek;

ii) a vízumkiállítás feltételeit és eljárásait a tagállamokban;

III) egy vízum modell típust;

iv) az egységes vízum szabályokat;

3) azokat az intézkedéseket, amelyek rögzítik mindazon feltételeket, amelyek mellett harmadik államok polgárai szabadon közlekedhetnek a tagállamok területén, maximálisan 3 hónapig.

73/K cikk

A Tanács az amszterdami szerződés hatálybalépését követő 5 év múlva a 73/O cikkben foglalt eljárásnak megfelelően meghozza (...)

3) a bevándorlási politikára vonatkozó intézkedéseket az alábbi területeken:

a) a belépés és tartózkodás feltételei valamint a hosszútávra szóló vízumok és tartózkodási engedélyek (ideértve a családtagok céljára szolgálókat is) kiállítási szabályai;

b) az illegális bevándorlás és illegális tartózkodás /szabályai/ ideértve az illegálisan tartózkodók hazajuttatását is;

4) a harmadik államok valamely tagállamban jogszerűen tartózkodó polgárainak a többi tagállamban való tartózkodásának jogait rögzítő szabályok s azok a feltételek, amelyek mellett ők ezeket [a jogokat] gyakorolhatják.

A Tanács által a 3) és 4) pontok értelmében elfogadott intézkedések nem akadályoznak meg egy tagállamot, hogy fenntartsa vagy bevezessen az érintett területeken olyan nemzeti szabályokat, amelyek összeegyeztethetőek a jelen szerződéssel és a nemzetközi megállapodásokkal.

A fenti (...) 3-a) és 4) pontok alatti intézkedések nem esnek a szóbanforgó 5 éves időtűzés alá.

73/O cikk

1) Az amszterdami szerződés hatálybalépését követő 5 év során a Tanács a Bizottság javaslatára vagy egy tagállam kezdeményezésére és az Európa Parlamenttel konzultálva egyhangúan dönt.

2) Ezután az 5 év után:

- súlyozott szavazás,

- (...) [bizonyos esetekben] egyhangú

3) A fenti 1)§ és 2) §-tól eltérően, a 73/J -2-b-i és iii az amszterdami szerződés hatálybalépése után a Tanács a Bizottság javaslatáról az Európa Parlamenttel történt konzultáció után minősített többséggel dönt.

73/Q cikk

A jelen cím a Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság helyzetéről szóló jegyzőkönyv rendelkezéseit, valamint a Dánia helyzetéről szóló jegyzőkönyv rendelkezéseit nem érintve érvényesül, s nem érinti az Európai Közösségeket létesítő szerződés 7/A cikk egyes vonatkozásainak a Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságra történő alkalmazásáról szóló jegyzőkönyvet."

III.

Megoldható-e a probléma egyáltalán?

Magyarországnak alapvető érdeke, hogy a magyarok szomszédos országok a vízummentes listára kerüljenek, illetve ott maradjanak. Szlovákia eddig is a vízummentességet élvezők körébe tartozott, és az 1998. őszi kormányváltás nyomán nyilvánvalóan garantálódott ez a státusz: a szlovákiai cigányság meglehetősen nagy csoportjainak Angliába illetve Kanadába érkezése s politikai menekültjog iránti folyamodása nyomán felbolydult közhangulatban a vízumoztatás visszaállításának felvetése olyan brit javaslat volt, amely nem kapott európai uniós támogatást.

Talán Romániának is van esélye arra, hogy e kategóriába kerüljön, nekünk pedig érdekünk, hogy amennyiben kialakul a közös vízumrendszer, ez az ország se maradjon ki a vízummentes kategóriából. Essen. Ez ugyanúgy érdeke Romániának is. Itt látványosan lehet demonstrálni, hogy Magyarország külügyi téren támogatást nyújt a román integrációs politikához. A Magyarországra való beléptetés feltételein ez a román állampolgárok esetében a jelenlegihez képest semmit sem változtatna.

A schengeni menetrend értelmében azonban hamarosan és nélkülünk fog eldőlni, mégpedig minősített többséggel, a vízumköteles államok listája. Kérdés, hogy Románia rajta lesz-e? Az EU szempontjából bizonyos érvek a román vízummentesség mellett, mások ellene szólnak. Mellette szól, hogy ezáltal támogatni lehet az egyre bizonytalanodóbb pozitív belső folyamatokat, ellene viszont az, hogy Romániának olyan megállapodása van Moldáviával, miszerint az ottaniakat kvázi saját állampolgárként kezeli a határokon átnyúló együttműködés, munkavállalás stb. tekintetében. Így az EU attól tarthat, hogy az amúgy is népes Románia a moldáviai lakossággal megnövekedve öntené el az EU munkaerőpiacát. A másik hasonló érv, hogy Románia vízummentesítése precedensül szolgálna Ukrajna számára is, s ennek következtében kezelhetetlen mennyiségű embertömeg jelenne meg a schengeni határokon.

A magyar álláspont egyes elemei az illetékesek által eltérő fogadtatásban részesülhetnek. Míg Magyarország hitelesen tudja közvetíteni a román vízummentesítési igényeket a 2 millió magyar miatt, kevésbé lesz meggyőző, amikor 150-200 ezer magyar érdekei alapján az ukrán vízummentesség fontosságát hangsúlyozza. Ukrajnának, Szerbiának középtávon semmi esélye sincs a vízummentes listára való felkerülésre, és Horvátország esetében is halványak a remények.

Magyarország mint nem tagállam, nyilvánvalóan nem tud meghatározó szerepet játszani sem a vízummentes lista, sem a mintavízum elkészítésében. Amennyiben valóban eljut az Unió az amszterdami szerződés hatálybaléptetéséig, majd az európai vízum koncepcionális kérdéseinek eldöntéséig, magyar szempontból a következők lehetnek a logikai kiindulópontok:

- Azon országok vonatkozásában, ahol külön megállapodás biztosítja az útlevelemmentességet, a kishatárforgalmat vagy a vízummentességet, ezek hatályának fennállta alatt államunkat kötelezettségek terhelik. Így a schengeni vízumlista elfogadása esetében e szerződéseket fel kell mondani. Amennyiben határozatlan időre kötötték őket, 30,60,90 napos felmondási idővel felmondhatók. Az Európai Unió tárgyaló delegációja nyilvánvalóan azt javasolja majd, hogy éljünk a felmondás jogával. A felmondás azonban jóval nehezebb, ha az ilyen szerződések határozott időre, (pl. 10 évre) szólnak, s így minden további nélkül nem lehetne felmondásukat eszközölni.

- Érvényesíthető lesz-e ránk a schengeni vízumlista EU-csatlakozásunk előtt? Az érvényesíthetőség sem a nemzetközi jogból, sem a közösségi jogból nem következik, az EU vízumlistája számunkra *res inter alios acta*, azaz bennünket nem kötelez semmire. Az ugyanakkor nyilvánvaló, hogy nem tekinthetünk el attól, hogy melyek e lista tartalmi elemei, mivel a csatlakozás után számunkra ez már a hozomány, az *acquis communautaire* része lesz. Minden olyan törekvés az EU részéről, hogy a rendszerbe szálljunk be "érettségünket bizonyítandó stb." már EU tagságunk előtt, ütközik érdekeinkkel s ezért a csatlakozási tárgyalások során az előre hozott vállalás elől ki kell térni.

- A csatlakozási tárgyalásokon a magyar érdek lesz a schengeni szabályok érvényesíthetőségének időbeli elhúzására való törekvés, a *derogáció* kieszközlése. Mivel a legnagyobb magyar kisebbséget magában foglaló Románia a második körbe, azok közé tartozik, amelyek a felvételéről a körülmények megfelelő alakulása esetén "belátható időn belül" megkezdhetők a tárgyalások; a derogáció igénylése egyáltalán nem szentségtörés és egyáltalán nem abszurd módon hosszú időszakokra vonatkozik. Horvátország, Szerbia és Ukrajna esetében ez lényegesen bonyolultabb és nehezebben ütemezhető kérdés.

- A schengeni vízumlista és a vízumgyakorlat működtetésébe való - remélhetően legkorábban az EU-tagsággal együtt történő - kényszerű belépési kötelezettség esetén is maradnak bizonyos, a schengeni, maastrichti, amszterdami dokumentumokban is rögzített fogódzók ahhoz, hogy egyes speciális magyar érdekeket érvényesítsünk. Az ugyanakkor korántsem egyértelmű, hogy a schengeni, maastrichti, amszterdami szabályok valóban a ma ismert formában fognak-e átkerülni az EU vízumrendszerbe. Így például kérdés, hogy a schengeni egyezmény tételes jogi szabályként vagy csak történeti előzményként fog-e bekerülni a majdani EU-szabálykomplexumba.

a) Schengen szerinti fogódzók:

Ismeretes, hogy maga Schengen is "párhuzamos rendszerekkel" számol, igaz, köztük egy dominánssal, de semmi esetre sem egy homogén rendszerrel. A schengeni szerződés 9. cikke erre elvi lehetőséget nyújt, de csak "kivételesen/exceptionally" és "alapvető államérdekből/for overriding reasons of national policy". Ami köznapri értelmezésben a határokon túli magyarok vezérkara számára nyújtott kivételes elbánás megőrzését jelenti, de tömegeket nem érinthet. A kivételnek ugyanakkor ellentétele is van: az így beengedett személy viszont az EU többi tagállamának területére nem léphet be, azaz ebben az esetben benn is vagyunk Schengenben, meg nem is: nyugati határainkon az ellenőrzést éppen, hogy fokoznunk kell.

A schengeni 14. cikk utal az egyes érintett országokra korlátozott érvényességű útlevelekre azaz a rendszerváltás előtti években használt zöld és piros útlevel újáteremtése Romániában, Szerbiában, akár a kishatárforgalom, akár az ország teljes területét érintő látogatás címén is elképzelhető. A határrendészet szempontjából ennek ugyanaz a következménye, mint az előbbi esetben, azaz nyugati határunkon működtetni kell a schengeni kontrollt.

Semmi sem utal arra, hogy a vízumkiállításnak országonként centralizálnak kellene lennie. Nemcsak az erdélyi magyaroknak, de az ottani románoknak is jobb, ha nemcsak Bukarestben, de Kolozsvárott a konzulátuson, sőt (mint nálunk a késői Kádár-rendszerben volt) a határon is megkaphatják a vízumot. Mivel a schengeni együttműködés egyik központi eleme a közös informatikai adatbázis, a rendészeti szempontból aggályos elemek kiszűrése a határon bizvást megtörténhet. Ennek a megoldásnak az lenne az előnye, hogy nem az osztrák-magyar határon húzódnék Schengen, hanem a déli és keleti határainkon. Egy ilyen hatékony vízumrendszer összeegyeztethetőnek tűnik Schengennel. Ugyanebben a gondolatkörben mozogva lehetőség nyílhatna arra, hogy a kolozsvári, illetve a belgrádi konzulátusnak több kirendeltsége legyen a magyar határhoz közel eső városokban, településeken, ideértve a tiszteletbeli konzuli hálózat kiszélesítését és ilyen értelmű feljogosítását is.

Maastricht szerinti fogódzók

Mivel a maastrichti szerződés maga is utal az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) alkalmazhatóságára, célszerű figyelembe vennünk, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalmát is kimondó dokumentum igenis lát lehetőséget a pozitív diszkriminációra, és korántsem tilt minden elbánásbeli különbséget. Aztán: a maastrichti szerződés általánosságban is bevitte a közösségi jogalkotást és joggyakorlatot a kötelező jogi normák közé, így a magyar-magyar családi kapcsolatok, a történelmi és kulturális önazonosság, a magyar nemzet (a magyar nép)

határok által metszett volta mind-mint olyan tényezők, amelyekre fel lehet építeni az ésszerű indokoltság elméletét. Szövegszerűen semmi sem indokolja, hogy az EJE -re vonatkozó utalást kizárólag a schengeni menekültpolitikával összefüggésben vegyük figyelembe. Következésképpen elméletileg egyáltalán nem kizárt, hogy nyelvi, nemzeti alapon nyújtsunk bizonyos preferenciát, amennyiben ennek megfelelő megfogalmazását, valamint az eszközeit és a cél belső arányosságát meg tudjuk valósítani.

Amszterdam szerinti fogódzók

Az amszterdami szerződés maga is utal rá, hogy a hatályos nemzetközi szerződések szabályai alkalmazási eltérésekkel járhatnak, ami a vízummentességi egyezményeink évekre szóló kifuttatására adhat módot, feltéve, hogy közben azok felmondása az érintett államok egyetértése alapján technikailag megnehezül, illetve a szerződés határozott idejűvé válik.

Az amszterdami szerződés maga is számol a differenciált rendszerrel, hiszen egyik rendelkezése illetve kapcsolt dokumentumai az Egyesült Királyság és Dánia számára különleges státuszt biztosítanak, azaz ők különböző okokból kívül maradnak a rendszeren. Igaz, ez alapvetően azért történik, mivel ők tulajdonképpen a schengeni külső határellenőrzés dacára is ragaszkodnak a saját határaikon való újabb ellenőrzéshez, azaz nem gyengítik, hanem szigorítják a kontrollt. Ebből Magyarország számára az a következtetés adódik, hogy a Schengen *acquis*-jellege viszonylagos: jogilag ki lehet belőle maradni, ha a különleges rezsim nem gátolja a schengeni célok elérését. Ettől függetlenül a tárgyalások során elhangozhat, hogy a különböző területeken az Egyesült Királyság által kiharcolt speciális státusz nem precedens a csatlakozni szándékozók számára: a lényeg az, hogy jogilag Schengen is működni tud nem teljeskörű részvétellel.

IV.

Konklúziók

A fentiek alapján az alábbiakban összegzem azokat a koordinátákat, amelyek megítélésem szerint a schengeni árnyékban vonatkoztathatók a magyar-magyar kapcsolatokra és EU-integrációs politikánkra:

- 1) A schengeni típusú együttműködés fejlődése a közvetlenül előttünk álló években nem esik egybe a magyar érdekekkel, azaz nekünk az a jó, ha minél lassabban valósul meg.
- 2) A schengeni együttműködés azonban valószínűleg előrehalad, és a vízumlista, a mintavízum tekintetében megszületik a döntés, éspedig értelemszerűen nélkülünk és minősített többséggel.
- 3) Magyarországnak és a magyarságnak az az érdeke, hogy az érintett szomszéd országok maradjanak benn, illetve kerüljenek át a vízummentes kategóriába s ebben a magyar-román érdek teljesen egybeesik.
- 4) Amennyiben magyar szempontból fontos állam vízumköteles lesz illetve marad, Magyarországnak nem érdeke a schengeni szabályok csatlakozás előtti érvényesítésének felvállalása. Semmi akadálya nincs azonban annak, hogy nem szomszédos állammal szemben ne fogadhatnánk el a schengeni vízumlistát.
- 5) A csatlakozási tárgyalások során a tulajdonképpen európai szinten is ismert speciális magyarság -helyzetet és érdekeket jelezni kell, és érvényesítésére kell törekedni. Az általánostól eltérő elbánás lehetőségére az schengeni, maastrichti és amszterdami szerződésekben több cikk is utal.
- 6) A különleges elbánás "ára": Magyarországnak az EU többi tagállamával érintkező határait, jóllehet azok "belső határok", schengeni külső határokként kell működtetnie, ennek minden személyzeti és adminisztratív költségével. Ennek költségeit, infrastrukturális háttérét fel kell mérni és elő kell készíteni.
- 7) A tárgyalások közben eljön az a pillanat, amikor az EU tárgyaló delegáció hangsúlyozottan közli, hogy a schengeni együttműködés elfogadásával való ideiglenes szembehelyezkedés, az 5-10-15 éves derogációhoz való ragaszkodás hátráltathatja a magyar felvételi tárgyalás ütemezését. Amint bizonyossá válik, hogy ez a tárgyalási taktikán túlmutató figyelmeztetés, a magyar diplomáciának készen kell állnia arra, hogy az alkotmány, a nemzetközi jog és a nemzetpolitika követelményeinek megfelelően felelős döntést hozzon.
- 8) Az EU Tanácsán belüli súlyozott többségű döntések miatt Magyarország taggá válása után sem lesz abban a helyzetben, hogy egyedül maradván is érvényesítse érdekeit. Amennyiben az érintett szomszédállamok felvétele megtorpan, a kedvezményes vízumgyakorlat csak úgy lesz érvényesíthető, ha azt Magyarország addigra magának már kikötötte és elfogadtatta.

[vissza](#)

Várszegi Asztrik

A megoszthatatlan Európa - Az egyház mint az egyetemesség és a nemzeti jelleg együttes érvényesítésére szolgáló példa

The model of the Church for the coexistence of the universal and the national

Arch-abbot Asztrik Várszegi of Pannonhalma suggests the joint conservation of the world and the national traditions for the renewal of Christian communities. It implies a new bridge-building between the churches and the world or national cultures and their representatives by eliminating the historical alienation and preconceptions.

Az egyház egyetemessége

A nagy világvallások, köztük a kereszténység elméletben és gyakorlatban egyaránt egyetemes üdvösséget kínál minden embernek, minden népnek.

Érdekes idéznünk a II. Vatikáni zsinat Egyházzól szóló tanítását, amely igazában véve egy csodálatos látomás: "A népek világossága Krisztus. A Szentlélekben összegyűlt zsinat sürgető óhaja tehát, hogy minden teremtménynek hirdetve az evangéliumot (Mk 15,16), minden embert megajándékozzon Krisztus világosságával, amely ott tündöklök az egyház arcán. Az egyház pedig Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének..." (Lumen gentium 1)

Jézus Krisztus küldetése

Az univerzalizmus, egyetemesség gondolata átjárja az Újszövetséget. Jézus saját küldetését elébb úgy értelmezte, hogy az csak Izrael házának elveszett juhaihoz szól. (Mt 10,6,15,24, Róm 15,8) Örömhíre lényegi eleme az egyetemesség, amely nem csak Jézus magatartásában, hanem egész üzenetében kifejezésre jut. Jézus Isten országát hirdeti, amelyet nem lehet partikulárisan értelmezni. Isten mindenkit üdvözítő szándékáról szólnak példabeszédei. A feltámadott Úr missziós parancsa abban foglalható össze, hogy az apostoloknak az egész földön, minden nemzetnek hirdetniük kell az Evangéliumot. A keresztelésre vonatkozó üzenet egyetemes, mindenkinek szól.

Ezt teszi Pál apostol igehirdetésében, ezt írja le Lukács evangélista az Apostolok cselekedeteiben, amikor (Apcs 17) az Evangélium egyetemességét és Jézus Krisztusban adott üdvösség elfogadásának kizárólagosságával hozza összhangba.

Krisztus egyháza a történelemben

Az Evangélium egyetemessége megfelelt annak a kulturális és szociológiai helyzetnek, amelybe a kereszténység beleszületett. A Pax Romana, a viszonylagosan biztos békeidő, a Birodalom türelme megteremtette a kereszténység elterjedésének feltételeit. A Római Birodalom a földkerekséget (orbis terrarum), egyetlen állammá formálta, amelynek közös története, közös kultúrája, mindenekelőtt közös jogalkotása, amely magában egyesítette a görög, római és a keleti hatásokat is. A kereszténység fokozatos elismerése - üldözések ellenére is - előkészítette a római-birodalmi kultúra egyetemességre utaló elemeinek és a keresztény Örömhír egyetemességének útját. Nem szabad azonban ebben az egyetemességben szilárd szisztémára, rendszerre gondolunk. A római-birodalmi univerzalizmuson inkább egy szélesre nyitott háló koncepcióját kell értenünk, amelyet a latin nyugaton a kereszténység elterjedése tendenciózusan előmozdít.

A keresztény ókor egyházatyái azt vallják, hogy Krisztus egyháza "nemzetek fölé emelt jel, zászló".

(Ritkábban szoktuk emlegetni, de érdekes modell. A IV. század folyamán latin nyelv kizorítja a birodalomban a görög nyelvet. A birodalom peremén, ott, ahol a kereszténység óshonos volt, mintegy "nemzeti államok" jönnek létre, önálló liturgiával, tanítással. Ezek azután leválnak a latin-nyugati és bizánci egyházzól, eretnekeknek tekintik őket, keleti nemzeti egyházaknak nevezik őket: szír egyház, keletiszír-nesztoriánus egyház, indiai Tamás-keresztények és a nubiai egyház.)

A "nemzeti egyház" fogalma azt insznuálja, hogy ezek az egyházak zártak, az állami szervezettel együtt jelennek meg és ez a "nemzeti" jelző a XIX.századi nemzeti egyházakra is alkalmazható.)

Az egyház első évezrede ebben az egyetemességben történő gondolkodásban és valóságban telt el, folytatta, ráépült a maga univerzalizmusával az öröklött történeti hagyományokra.

(A rendelkezésre álló terjedelem nem teszi lehetővé, hogy az egyház és a germánság egymásra ható kölcsönös befolyását tárgyaljuk. Summázva: ez a további nyugati fejlődést befolyásolja, s hogy a germán törzsek megkeresztelése azt is jelentette az egyháznak, hogy az egyház germanizálódott oly mértékben, amelyek az inkulturáció területén hozott kompromisszumok következményeként jelentkeztek.)

A IX. század mindkét történeti régió, mind a keleti, bizánci egyház, mind a nyugati, latin egyház életében rendkívül aktív missziót jelentett.

A keleti egyházak útja

863-ban Photiosz pátriárka Cirill és Metód testvérpárt küldte a morvákhoz, hogy a kereszténységre térítsék a népet. A misszió történetében novum, hogy a testvérpár a Biblia szláv fordítását és liturgikus könyveket vitt magával. A nyugati egyházzal ellentétben, amely ragaszkodott a latin liturgikus nyelvhez, ők a nép nyelvén hirdették az Evangéliumot. A szláv népeknél ez a gondolat aztán kialakította az autokefál, független egyház típusát, amely erős nemzeti identitással rendelkezett. Bulgária, Szerbia és Oroszország az egyházi szervezetnek ezt a modelljét vették át.

E terület további karakterisztikuma az is, hogy nem csupán egyházi szervezetben tértek el nyugattól, hanem átvették a bizánci modellt, a birodalom(állam) és az egyház harmóniájának tanát. A bizánci gondolkodás szerint császár és pátriárka egy "szerves testet" alkotnak. Elmélet és gyakorlat sokszor messze kerültek egymástól, ui. az uralkodó folytonosan beleavatkozott az egyház ügyeibe. A cezaropapizmusnak ezt a gyakorlatát örökölték az ortodox egyházak, mutatis mutandis ezt a gyakorlatot vette át a cárizmusból a kommunizmus is.

Nyugati jozefinizmussal elegyített cezaropapista gyakorlatot folytattak a kommunista államok Kelet-Európa és Kelet-Közép-Európában. Ez mondható el hazánkról is, az Állami Egyházügyi Hivatal egyházkormányzási gyakorlatáról is.

(A vallás és nemzet azonosítása, amelyet ma az Európai Unió korában is pl. Görögország propagál, erre a tradícióra nyúlik vissza.)

Nyugat fejlődése

A karoling kor nyugati egyháza még sokban hasonlított a keleti egyházhoz, de a nyugati fejlődés annak motorja a cluny bencések szerzetesreformja, a pápaság reformja, az ezzel párhuzamos reformok, később az egyetemek befolyása más irányt kerestek. Szent Ágoston gondolata, a "kettős állam/város-elmélet" (lelki és világi hatalom) határozza meg az egyház magatartását. VII. Gergely pápa investitúra harca keresztülítte ugyan a "lelki" és a "világi" hatalom merev szétválasztását, de a túlzó hatalmi igény megteremti a még fejletlen nemzeti állam feltételeit is.

Abban a reményben történt mindez, hogy a pápák vezetésével az egyház egyetemes igénye adott történelmi körülmények között megvalósítható. Így is történt egy ideig. III. Ince pápa (1198-1216), az egyház világi hatalmának csúcán rövid ideig döntő bírója volt az uralkodóknak. Hosszabb távon azonban erősebbnek bizonyultak azok az erők, amelyek függetlenedését az egyház előmozdította. Az államjog, a kancelláriák kialakulása, később az egyetemek, a későközépkori reformzsinatok, humanista gondolkodás, majd a reformáció fejezte be ezt a fejlődési szakaszt.

Megállapítandó, hogy a nemzetállami szerveződés fejlődési vonala a keresztény egyetemesség jegyében, irányában maradt. A protestantizmus is megmaradt ebben az egyetemességkeretben.

Az igazi törés, cezúra a felvilágosodás korára teendő. Európa szívében a franciák és a németek a nacionalizmus előfutárai. Ha nevet kell említeni, akkor Herder és Hegel elméletben és egy francia, I. Bonaparte Napóleon, aki gyakorlatban totális nemzeti államot hoz létre.

A gondolkodás tragikus továbbfejlődése, elferdülése volt, amikor a keresztény univerzalizmus jegyeit változtatás nélkül átvitték a nacionalizmusra. A nemzet lesz a legmagasabb vonatkoztatási pont, legfelsőbb instancia, a Szentlélek helyére a hazafias, nemzeti érzés kerül, mint inspiráló erő, amely az embereket arra is indítja, hogy vérüket adják a hazáért. Az egyház szakrális nyelvét is igyekeztek átvenni. A Marseillaise egyenértékű lesz a Te Deum-mal, a rítust átfunkcionálják a társadalom, a nemzet igényeinek megfelelően. Az üres trónon, Isten egykori helyén a Nemzet foglal helyet. A keresztény univerzalizmust, mely mindig Isten tekintélyére és ítéletére hivatkozott, mostantól a nemzeti állam birtokolja. Innen már csak lépések választanak el a nemzet totalitárius igényeitől, az első és második világháború borzalmaitól, amelyet ez az eszme okozott.

Egyetemesség és nemzeti értékek őrzése

Látszólag ellentmondás az, hogy a kereszténység, mint egyetemes vallás a maga különböző: katolikus, protestáns és ortodox hitvallási megvalósulásaiban egy nemzet egyedülállóságának, kultúrájának szimbólumává, és ugyanakkor az idegen hatalommal szembeni ellenállás gyújtópontjává váljék.

Számos történelmi példát tudunk e tekintetben felhozni saját népünk történetéből is.

A Kárpát-medence öröksége

A Kárpát-medence korai kereszténysége elpusztult a népvándorlások viharai következtében. Az itt élő és a betelepülő népek térítés során újonnan veszik fel a kereszténységet. A X. és XI. századra történelmi régióinkban az egyazon kereszténységnek keleti, bizánci és nyugati, latin formája van jelen.

A magyarok és a kereszténység

Honfoglaló őseink a hosszú vándorlás során a kereszténység keleti formáival ismerkednek meg a törzsfőink nagy részét bizánci hagyomány szerint keresztelik meg.

Géza nagyfejedelem a latin, a római katolikus egyház mellett dönt és a nyugati egyháztól kér térítőket. Fia, Szent

István király ezt a döntést a magyar egyház megszervezésével és kiépítésével juttatja érvényre. Igaz ugyan, hogy Bizánc és Róma között már a feszültség jelei mutatkoztak, de a szakadás csak 1054-ben következik be, amelynek hatása csak később érvényesül.

A magyar királyságban a latin, római egyházszervezet erősödik meg. A bencés monostorok, később más szerzetesrendek hatására is a Szent István által megszervezett (római) katolikus egyház latin liturgiáját honosítják meg.

A kereszténység felvétele, az államalapítás után is tovább él a bizánci hagyomány, ld. görög kolostorokat, szentek kultuszát, de gazdagodik a nyugati egyház szentjei kultuszával is az ország, pl. Szent Márton (Pannonhalma), Szent Anyos (Tihany) tiszteletét. A magyar igehirdetés kezdetét jelenti Halotti beszédünk. A XI. század végére az egyetemes egyház szentjei között megjelennek a magyar, ill. magyar vonatkozású szentek: Szent István király, Szent Imre és Szent Gellért püspök, később Szent László, Szent Erzsébet, Boldog Margit, Boldog Hedvig (szenttéavatásuk csak a XX. században valósul meg).

A magyar középkoron végig kimutatható az, ami a kereszténység egyetemessége, hatalmas európai kapcsolatrendszere fémjelez és az, ami benne sajátosan magyar. A "nemzeti" fogalma ekkor még mást jelentett, mint ma. Kelet és Nyugat összefonódása és egysége jelképe a magyar Szent Korona is, amely a corona graeca-ból és a corona latina-ból áll.

A XVI. század a nyugati egyházszakadás kora. Luther Márton és Kálvin János nevei jelzik a nyugati reformok főbb vonulatát. A reformáció és a katolikus restauráció századai, a felekezeti villongások és háborúskodások mérhetetlen károkat okoztak a kereszténység ügyének, mind a katolikus, mind pedig a létrejövő református és evangélikus egyházaknak. Természetes, hogy termetek értékes gyümölcsöket is, a Biblia honi nyelvre fordítása, a katolikus és protestáns iskolarendszer kiépülése, hogy csupán két példát említsünk. A magyarság, a magyar nyelv tudatos ápolásán túl a központi hatalommal szembeni ellenállás kiindulópontja is lesz a protestantizmus. Mindezen örvendetes és fájdalmas jelenségek közepette is Európához, a keresztény gondolkodásmód egyetemességéhez tartozott Magyarország. Élő, sok szálon futó lelki-szellemi és gazdasági kapcsolatban volt európai környezetével.

Magyarország a Habsburg birodalmon belül tipikusan felekezetek és nemzetiségek szerint megosztott ország lett a XVI. századot követően.

A XIX. század, a kiegyezés utáni fejlődés a Kárpát-medence magyar népe és nemzetiségei számára ellentmondásos fejlődés, majd tragikus út kezdete lett, és folytatódik napjainkig. Magyarságunkat, amely rendkívüli és sajátosan összetett etnikai szövet, a nagyvilágban és környezetünkben uralkodó minden negatív befolyás elérte és nyomai a jelenben is kitapinthatók. Ezért a nagy félelem mindenkiben, főképp azokban, akik felelősséggel próbálnak gondolkodni és cselekedni. Jelen van az etnikai megosztottság: a XIX. századi nacionalizmusok időleges lefojtottság után, a szétszakadt internacionalizmus köntöse alól gejzirként törnek felszínre. A lelki-tudati védtelenség jellemzi e térség népeit ma is. Ezt a védtelenséget, kiszolgáltatottságot tudja kihasználni a korlátolt, legrosszabb hagyományokból táplálkozó politikai demagógia, amely Európát kiált, közben ellenségképet gyárt saját nemzeti kisebbségeiből. Jelen van a felekezeti megosztottság. Sokan kereszténységet, keresztény erkölcsöt prédikálnak, de fogalmuk sincs az egyház egyetemességéről, nemzetek feletti küldetéséről, testvériességéről, az őszinte ökumenikus törekvésekről. Így még kereszténység címén is sok kárt okoznak. Ha e század végen kritikusan körültekintünk, láthatjuk azokat az ideológiai úrt kitöltő egyházjellegű közösségeket is, amelyeket hétköznapi nyelven szektáknak mondunk és amelyek nélkülözik mind a keresztény, mind a nemzeti hagyományt. Ezeknél is sokkal fenyegetőbb az a szekularizációs hullám, amely a világ gazdagabbik része felől mindannyiunkat eláraszt. Akár hamar, akár később jutnak e térség államai az Európai Unióba, a nyugati típusú szekularizáció teljes terjedelmében itt van és erőteljesen hódítja a lelkeket. Ez nem határ kérdése. E népek bizonyos értelemben véve kettős szorításban vannak. Hordozzák - feldolgozatlanul - történeti csapásaikat és azok következményeit és itt van az új életérzés, szemléletmód, mely emberibb életmódot ígér, több kenyeret kínál, de amelynek nagy ára van: emberségéből forgathat ki embereket.

Kiút keresése

Az európai püspökök 1991-es színódusa az európai modern nacionalizmusról és összefüggéseiről tárgyalt.

"Európa egyesítése felé haladva a nemzetközi kapcsolatok problémája ma Európa igen sok részén élesen vetődik föl. A nemzetek olyan kulturális formációban élnek, amelyek Európa sokszínű gazdagságát jelzik. E nemzetek különbözőségének tehát nem kell eltűnnie, inkább őrizzük és vigyázzunk rá, mint az európai szolidaritás történelmi alapjára. Miután a marxizmus, amely a népeket erőszakosan egyesítette és a kis népeket elnyomta, romba dönt, Kelet- és Nyugat - Európa népei ismét fölvetik a nacionalizmus kérdését. A nemzeti identitás azonban csak nyitottságban és a más nemzetekkel való szolidaritásban válthatja be reményeit... A kisebbségek jogait nem lehet eltörölni, ehelyett inkább minden nép hagyományait tiszteletben kell tartani. A katolikus egyház, amely elismeri és támogatja a nemzeti tényezőt, minthogy maga is számos nép alkotta hitbéli közösség, nem zárkozhat be a különböző partikularizmusokba, hiszen fölülemelkedik azokon. Az egyetemes egyházzal való közösség - cum Petro et sub Petro - óvta meg, nem egyszer csodálatra méltón, az egyes egyházakat attól, hogy beleolvadjanak a különböző, egyedi nemzeti politikai rendszerekbe. Egyházunk egyetemessége elvének napjainkban is különösen előtérbe kell kerülnie."

Az a történelmi perspektíva, amelyet a színódus megfogalmaz, a jelenkori Európa, nekünk Kelet-Közép-Európa keresztényeinek megújuló kihívást jelent.

Ez azt jelenti a keresztény közösségek számára, hogy az eszmék eszméjéhez, Jézus Krisztus szándékához kell

alakulniok és abban megújulniuk, hogy egyszerre tudják őrizni az egyetemes és a nemzeti hagyományokat, az Európához, ill. saját nemzetükhöz tartozásukat, és hogy a hosszú egyháztörténelmi hagyomány egészséges, elfogadó, kitárulkozó hagyományát fogadja el, továbbá hogy minden konstruktív erővel, amely pozitív és a jövő építésének irányába hat, össze kell fognia. Azt is jelenti, hogy a kereszténység, egyházaink és az egyetemes és nemzeti kultúra, azok képviselői az értelmiség, művészek, írók között újra hidat kell verni, a történelmi elidegenedést és előítéleteket fel kell számolni. Ez nem megy csupán a még félelemben élő egyházak részéről, ebben segítenie kell a világi értelmiségnek, felelősöknek és illetékeseknek.

Szándékosan nem mondtam politikusokat, akik természetesen sokat tehetnek mindezekért a célokért, mert az egyház/egyházak feladata nem az aktuális hatalom törekvéseinek legitimációja, hanem egy nép, egy nemzet, a mi esetünkben itt és most a magyarság szolgálata.

Befejezésként és egyúttal összefoglalva az elérendő közvetlen célt, amellyel jelen helyzetünkben gyógyító módon lehetünk jelen hazánkban és Kelet-Közép Európában azt mondhatjuk:

A keresztényeknek arra kell törekedniük, hogy különbséget tudjanak tenni a hitük egysége számára lényeges, valamint a kulturálisan és történelmileg véletlenszerű között.

Igyekezzenek megtérni és megbékélni, s különbözőségeiket tiszteletben tartva az egység útját járják. Megújult lélekkel forduljanak a Szentlélekhez, s olyan egyházi intézményekben gondolkodjanak, amelyek a legalkalmasabbak arra, hogy az egyesülő egyházzal tanúságot tegyenek.

A keresztény egyházak, a kereszténység nem tagadhatja kultúrák, nemzettek fölöttivoltát, hacsak nem tagadja meg saját magát. Ezt az árat fizette egyetemességének megtartásáért és a kultúrák különbözőségeinek tiszteletben tartásáért. Változatos kulturális formáiban a kereszténység ezzel járulhat hozzá Európa békéjéhez.

Felhasznált irodalom

Victor Consemius: Universaler christlicher Glaube und Nationalismus, in: Concilium, Dezember 1995, 31 Jahrgang, S. 487-492.

Miklós Tomka: Säkularisierung und Nationalismus, in Concilium, Dezember 1995, 31 Jahrgang, S. 492-498.

Konrad Grech: Az egyház egyetemes hivatása és a nemzeti érzés, in: Európai szemmel, 1994/I. 29-36. old.

Hugues Delétraz SJ: Európa evangelizációja: három kihívás az egyházaknak, in: Európai szemmel, 1994/1. 37-42. Old. A II. Vatikáni Zsinat tanítása, Budapest, 1975.

Ernst Christoph Suttner: Kirche und Nationen, Beitrage zur Frage nach dem Verhältnis der Kirche zu den Völkern und der Völker zu Religion, Würzburg 1997.

[vissza](#)

Pomogáts Béla

Egy elmulasztott esély. Erdély és a Keleti Svájc eszméje*Transylvania as "Switzerland of the East"*

Transylvania and Switzerland show many similarities in respect of their geography and ethnic compositions. Further, in Transylvania self-governments for the three historical nations used to have long traditions, and since 1918 - when Transylvania was annexed to Romania - there has always been a demand for autonomy. In the inter-war period, suggestions by Árpád Paál and István Zágonyi went the furthest concerning self-determination, as they did not only demand independent cultural life for Transylvania but the establishment of a Hungarian autonomous territory as well. Interestingly enough, nowadays the idea of an autonomous Transylvania emerges on the part of the majority, too: Romanian writer Sabin Gherman states in the memorandum of the Pro Transylvania Foundation: The Romanian central government has long discriminated against Transylvania, which does not only afflict the minorities but the Romanians as well. According to his suggestion therefore, those living in Transylvania (Romanians, Hungarians and Germans) should struggle for administrative autonomy within the Romanian state.

A svájci példa

Az Erdélyről folytatott és mindig újrakezdődő huszadik századi geopolitikai viták során többen is felvetették azt, hogy a több népnek és kultúrának otthont adó Erdély a területi autonómia, végső esetben az állami szuverenitás birtokában oldhatná meg azokat a mind zaklatóbb történelmi és politikai kérdéseket, amelyeket a bukaresti államhatalom, illetve a nagyromán állami főhatalom és az ezzel együttjáró etnokratikus politikai stratégia eddig képtelen volt megoldani. A svájci mintára berendezett kantonális rendszerben működő szuverén erdélyi államiság valóban nagy történelmi esélyt kínált volna a terület sajátos etnikai szerkezetében szinte megoldhatatlannak látszó erdélyi kérdés rendezésére. Ezt a kérdést ugyanis a történelmi tapasztalatok tanúsága szerint bizonyára csak a három erdélyi nemzet: a magyar, a román és a német egyenrangúságának és egyenjogúságának elvére épülő erdélyi nemzeti autonómiák rendszere oldhatta volna meg mégpedig minden érdekeltet megnyugtató módon. A svájci mintára berendezett kantonális önkormányzatok rendszere, illetve az Alpok völgyeiben felépített többnemzetiségű kis ország ösztönző példája nem véletlenül jutott eszébe szinte mindenkinek, Jászi Oszkártól Bajcsy Zsilinszky Endréig, aki az "erdélyi kérdés" igazságos és tartós megoldásán gondolkodott.

Erdély és Svájc a maga tájféldrajzában és etnikai képében valóban igen sok hasonlóságot mutat. A Kárpátok karéjában elterülő táj nemcsak magas hegységei, havasi legelői és sebes folyói okán emlékeztet az alpesi köztársaságra, és nemcsak a régi erdélyi városok, Brassó, Nagyszében, Segesvár hasonlít olyan svájci német vagy francia városokra, mint mondjuk, Solothurn, St. Gallen, Zug vagy Fribourg: mindkét várostípusnak középkori eredetű építészeti kultúrája van, csak hogy amíg a svájci városkép az európai civilizáció mindig is nagy becsben tartott alkotó elemét jelentette, az erdélyi városképeket félig-meddig lerombolta és tönkretette a sztálinista és Ceaușescu-féle uralom. Ennek a pusztulásnak és pusztításnak a kétségbeejtő következményeivel szüntelenül találkozunk a Kolozsvárra, Aradra, Nagyváradra vagy a déli-erdélyi egykori szász városokba ellátogató utazó. Különösen ezek a városok és községek szolgálnak kiábrándító tapasztalatokkal: a valaha nagy hírű erődtemplomok félig romokban hevernek (már ha a német állam nem restauráltatta őket, mint például a gyönyörű prázsmári erődtemplomot), a valaha oly gazdag szász parasztporták az új és gondatlan tulajdonosok kezében úgyszintén omladoznak arról tanúskodva, hogy a nyugati civilizáció egy jeles darabját emészti fel a gondatlanság, a nemtörődömség vagy talán maga a történelem.

Erdélyt mindazonáltal több történelmi és kulturális tulajdonsága is arra a szerepre jelölte ki, hogy amolyan "keleti Svájc" legyen. Területe két és félszer akkora, mint az irigyelt nyugat-európai államé, lakóinak száma nagyjából másfél millióval nagyobb. Svájccé körülbelül hat és fél millió, Erdélyé nyolc millió. Köztudomású, hogy mindkét terület több nemzetiség, nyelv és kultúra otthona, és ezeknek az etnikai közösségeknek az arányszámai is igen hasonlóan egymáshoz. Svájc lakosságának 65 %-a német, 18,4 %-a francia, 9,8 %-a olasz és 0,8 %-a rétoromán. Erdélyben a következő arányszámokkal találkozunk: az 1992-ben rendezett hivatalos népszámlálás szerint az országrész lakosságának 73,5 %-a román, 20,7 %-a magyar, 1,4 %-a német és 4 %-a más (cigány, ukrán, szerb, szlovák) nemzetiségű. Ennek a népszámlálásnak az adatait azonban általában megkérdőjelezi a nemzetközi tudományos közvélemény. Az egyházi anyakönyvek és felmérések adatainak a figyelembevételével készült becslések értelmében a magyarság számarányát 20 % helyett 25-26 %-ban szokás megadni, a románság számaránya ennél fogva viszont kisebb, nem több, mint 68 % (vagyis nagyjából annyi, mint a svájci németeké!).

Még nyilvánvalóbb az erdélyi nemzetiségek arányainak hasonlósága a svájci példához, ha a Trianont megelőző állapotokat tekintjük át. Az 1910-es utolsó hivatalos magyar népszámlálás szerint Erdély, pontosabban a Romániának juttatott egykori magyar területek lakosságának 53,9 %-a volt román, 31,7 %-a magyar, 10,6 %-a német és 3,8 %-a egyéb nemzetiségű. Ezek az adatok arra mutatnak, hogy az erdélyi magyarság eredeti arányszáma több mint másfélszerese volt a svájci franciáknak az össznépelességen belül képviselt arányánál. Ugyanez az adat arra is rávilágít, hogy a magyarság számaránya nyolc évtized leforgása alatt (1910 és 1992 között) egyharmadával csökkent. Ha a román népesség növekedését a magyarságé elérte volna, akkor Erdélyben ma nagyjából három és fél millió magyarnak kellene élnie (és akkor a románok arányszáma természetesen jóval kisebb volna a jelenleginél!). Mindennek a Magyarországon történt kényszerű áttelepülések és menekülések, a nemzeti

kisebbségek erőszakos beolvasztására irányuló, az uralomváltozás óta folyamatosan érvényesülő bukaresti politika, továbbá a regáti románok nagyméretű (valószínűleg több mint egymillió) betelepítése képezik az okait. Különösen a szórványvidékek magyarsága van kitéve az asszimiláció veszélyének, és minthogy ennek a szórványmagyságnak a létszáma jelenleg legalább hét-nyolcszázezerre tehető, könnyen lehetséges, hogy az erdélyi magyarok száma és aránya egy nemzedéknyi idő leforgása során drámai módon csökkenni fog.

Ha tehát Svájcot nem lehet, mint ahogy közismerten nem lehet egyetlen etnikai csoport és kultúra által meghatározni, Erdélyt sem lehet. Svájcban négy nép és művelődés él egymás mellett a legnagyobb szabadságban és egyetértésben, és a svájci németeknek például sohasem jutna eszükbe, hogy önmagukat tekintsék a konföderáció egyetlen államalkotó nemzetiségének, s ezáltal elnyomják a nem német nemzetiségeket. Miért ne lehetne elfogadni a svájcihoz egészen hasonló történelmi, etnikai és kulturális tényeket Erdély esetében is? A kérdés persze szónoki: erre a szónoki kérdésre egyszer mégis felelni kell. Méghozzá nem valamiféle etnokratikus, nacionalista és etatista koncepció vagy mítosz nyomán, hanem a valóság figyelembevételével s az európaiság követelményei szerint.

Erre a valóságra, ezekre a követelményekre figyelmeztetett a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom. "Erdélyt - állapította meg 1925-ben Szentimrei Jenő - nem lehet, nem szabad másként felfogni, mint népek és fajok keveredő medencéjének... kicsiben egy egész nemzetközi társadalomnak." "Mind a három nemzet műveltsége - mondta 1928-ban Kuncz Aladár - a történelmi fejlődés folyamán szoros érintkezésben volt anyaországa kultúrájával....Erdélynek mind a három kultúrája kimondottan nemzeti maradt, eredeti színeiből, népi vonatkozásaiból mit sem engedett." "Ezer esztendő - fejtegette 1929-ben Kós Károly - nagy idő még népek és kultúrák életében is, de ezer esztendő alatt Erdély földjén egyik nép és egyik kultúra sem tudta és nem is akarta a másikat a maga képére átformálni."

Mindez független attól, pontosabban függetlennek kellene lennie attól, hogy Erdély aktuálisan milyen államkeretben él. A történelem tanulságai szerint csakis azok az államkeretek lehetnek szilárdak, amelyek nem akadályozzák meg elemi jogaik és érdekeik érvényesítésében a bennük élő népeket, nemzeti kisebbségeket. Ha Románia valóban konszolidálni akarja az erdélyi helyzetet, valóban európai mintájú demokráciát akar létrehozni határai között, és arra törekszik, hogy az európai integráció egyenjogú, megbecsült tagja legyen, mindenképpen el kell ismernie azt, hogy Erdélyben több állam- és kultúraalkotó nép él. Vagyis teret kell engednie a "keleti Svájc" gondolatának, és meg kell honosítania az etnikai közösségek és kultúrák békés együttélésének, együttműködésének svájci gyakorlatát. Ez egyszersmind a román demokrácia, politikai modernizáció és európaiság történelmi vizsgálja is lehet, olyan vizsga, amelynek kritériumait nem Bukarestnek, hanem az európai nemzetek közösségének kell megszabnia.

Jászi Oszkár máig alapvető munkája, az 1912-ben megjelent A nemzeti államok kialakulása és a nemzeti kérdés nyomán tudni lehet, hogy a különböző nemzetiségek összhangjának kialakítása Svájcban sem ment összeütközések nélkül. A francia forradalomig a nem német népelemek az arisztokratikus szellemben fogant német Eidgenossenschaft alattvalói voltak, és nem utolsósorban a francia fegyvereknek volt köszönhető, hogy polgárjogokhoz jutottak a francia és később az olasz nyelvű kantonok lakosai. A történelmi fejlődésnek: a többség józan belátásának és a kisebbségek tudatos harcának kellett Svájcban is létrehozni azt a nemzetiségi, nyelvi és kulturális egyenjogúságot, amely az egész világ számára mintául szolgál (hiszen alig létezik olyan állam, amelynek ne volnának más nyelvű és kultúrájú kisebbségi csoportjai) és amelyre ma oly sósárral irigységgel tekintenek Kelet-Közép-Európa jogaikban korlátozott - többnyire magyar - népkisebbségei.

Törekvések az önigazgatásra

A három erdélyi nemzet egyenjogúságára alapozott rendezésnek a létrehozására történtek kezdeményezések a távolabbi és közelebbi múltban egyaránt, így mind az 1867-es kiegyezés előtt, mind az 1918-as romániai bekebelezés után. Az erdélyi magyarság közel nyolc évtizedes kisebbségi története során többször is megfogalmazódott az a felismerés, hogy a hivatalos román nacionalizmussal és az erőszakos asszimilációval szemben elsősorban a több nemzet közös szuverenitására vagy az erdélyi és a nemzetiségi autonómiára alapozott jogrend és ennek gyakorlati működése adhat védelmet. Az erdélyi, illetve a kisebbségi autonómia eszméje több alkalommal, több elképzelésben is megjelent a politikusok tervezeteiben és javaslataiban, s talán azt is elmondhatjuk, hogy az erdélyi magyar politikai hagyománynak ez az autonómiagondolat a szerves része lett.

A történelmi Magyarország utolsó óráiban - Jászi Oszkár és a román nemzeti komité vezetőinek aradi tárgyalásain - a román fél jogilag megalapozott autonómiát ígért Erdély nem román népeinek, tulajdonképpen ugyanazt az önkormányzatot, amelyet Jászi a román vezetőknek kínált a történelmi államkeretek fenntartásának esetén. A nemzeti autonómiák intézményes kialakítását kívánta az az 1918. december 22-én Kolozsvárott összehívott nagyszabású népgyűlés is, amely alig néhány nappal a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés megrendezése után, de már a bevonuló román hadsereg fegyvereinek árnyékában próbált rendelkezni az erdélyi magyarság jövőjéről, és ezt továbbra is a magyar nemzet egészével fenntartott állami egység keretei között képzelte el. Ezen a népgyűlésen az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács, a Székely Nemzeti Tanács, a polgári radikálisok és a szociáldemokraták (akiknek soraiban ott voltak a román munkások képviselői is) egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek, miszerint Erdélynek és népeinek a demokratikus elvek szerint berendezett Magyar Köztársaság állami keretei között kellene elhelyezkednie, természetesen létrehozva a svájci mintájú nemzeti autonómiák közigazgatási és kulturális rendszerét. Erdély sorsát végül azonban mégis a fegyverek döntötték el, és ezt a politikai intrikákkal előkészített fegyveres döntést szentesítették a trianoni, majd a párizsi szerződést aláíró nagyhatalmak.

Az erdélyi magyar önkormányzat eszméje ezzel azonban nem került le a napirendről. A kisebbségi keretek között berendezkedő magyarság - legalábbis a tizes évek végén, a huszas évek elején - több alkalommal kinyilvánította azt

a meggyőződését, hogy anyanyelvi kultúrájának fenntartását és a román néppel kialakítandó együttműködését csakis a nemzeti önrendelkezés és a kulturális autonómia jogrendje alapozhatja meg. Az erdélyi magyar kisebbség közjogi helyzetét és nemzetiségpolitikai törekvéseit elvben az egyesülést kimondó Gyulafehérvári Határozatok, illetve a párizsi békeszerződéseket kiegészítő kisebbségi megállapodások szabták meg. A Határozatok harmadik szakasza a következőképpen rögzítette az erdélyi nem román népek nemzeti jogait: "Teljes nemzeti szabadság az összes együttlakó népeknek. Minden nép oktatása, közigazgatása és igazságszolgáltatása saját anyanyelvén történik, az illető nép köréből származó egyének által. Minden nép képviseleti jogot kap az ország törvényhozói és kormányzói testületeiben számarányának megfelelően."

Bizonyos mértékig a nemzetiségi önkormányzat elvét alkalmazta a román kormány által 1919. december 9-én Párizsban aláírt kisebbségi szerződés ("Traité entre les principales puissances alliées et associées et la Roumanie") is, amely nyolcadik cikkelyében a következőket mondta ki: "Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken." A tizenegyedik cikkely pedig az alábbi - a kisebbségek szabad nemzeti fejlődésére lehetőséget adó - rendelkezést tartalmazza: "Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román Állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen."

Ezek a határozatok és rendelkezések a nemzeti kérdés megoldásának bizonyos távlatát jelölték meg, magvalósításukra azonban sohasem került sor. A román kormány elzárkózott a gyulafehérvári Határozatok alkotmánytörvénybe iktatása és teljes érvényesítése elől, és a párizsi szerződést is csupán a nagyhatalmak nyomásának engedve írta alá. Az 1923. évi román alkotmány sem vette figyelembe a nemzeti kisebbségek számára korábban kilátásba helyezett önkormányzatot, s csupán "faji, nyelvi vagy vallási különbségekre való tekintet nélkül" egyenlő állampolgári jogokat élvező románokról beszélt. A román közjogi gondolkodás és nemzetiségpolitikai gyakorlat a "politikai nemzet" etatista ideológiájára épült, arra az ideológiára, amely általában mindenütt a kisebbségi sorsba került népcsoportok alávetettségének és felszámolásának az "elvi" alapját jelölte meg.

Az erdélyi magyarság mindennek ellenére több alkalommal is követelte az őt jogosan megillető önkormányzatot. 1919 márciusában Gyárfás Elemér, korábban Kis-Küküllő megye főispánja, az erdélyi Katolikus Népszövetség alelnöke dolgozta ki az önálló erdélyi állam statutumát, amely a három erdélyi nemzet: a magyar, a román és a német szuverenitására és önkéntes uniójára kívánta alapozni az erdélyi állami berendezkedést és szuverenitást. Ez - Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei címet viselő tervezet - a nagyszebeni román kormányzótanács számára készült, a tanács azonban érdemben sohasem foglalkozott vele.

Ezt követően a huszas évek elejének hírlapi vitái és politikai röpiratai rendszeresen hangot adtak ennek a követelésnek: legerősebben Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István 1921. január 23-án Kolozsvárott megjelent nevezetes röpirata, a Kiáltó szó Erdély, Bánság, Kőrös-vidék és Máramaros magyarságához. A korszakos jelentőségű röpirat a nemzetiségi önvizsgálat történelmi realizmusa és a nemzetiségi sorskérdések felismerésének romantikus pátosza nyomán született. Kós Károly a világháború után kialakult kelet-közép-európai realitások elfogadását sürgette, őszinte megértést kívánt a többségi nemzet és a kisebbségek között, s ezért állampolgári lojalitást hirdetett a román állam iránt. A magyar-román megbékéléstől, a kölcsönös bizalom kialakításától várta a nemzetiségi kívánságok teljesülését, a nemzeti nyelv és kultúra fenntartását, a szociális biztonságot és a kisebbség gazdasági fejlődését, egyszersmind a nemzetiségi autonómia szavatolásában és felépítésében látta az erdélyi magyarság fennmaradásának és fejlődésének zálogát. A röpirat másik két szerzője, Paál Árpád és Zágoni István az autonómia rendszerének bővebb kifejtésére, jogi és történelmi megalapozására vállalkozott. A nemzetiségi kultúra önálló fejlődésének és a nemzetiségi szervezkedés szabadságának biztosításán kívül területi autonómiát és a nemzeti kataszter felállítását követelték.

A nemzeti kataszter gondolata az osztrák szociáldemokrácia neves teoretikusától, Otto Bauertől származott, aki Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (A nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia) című, 1907-ben Bécsben megjelent munkájában - az ugyancsak szociáldemokrata Karl Renner korábbi nemzetiségpolitikai elgondolásait továbbfejlesztve - arra a felismerésre jutott, hogy valamely nemzetet "nem területi testületként, hanem tisztán személyek szövetségként" kell meghatározni, s az állampolgárok "szabad nemzetiségnyilvánítása", azaz a nemzetiségi kataszter felállítása alapján kell létrehozni a nemzetek, illetve nemzetiségek önkormányzatát, a területi elvtől függetlenül szervezve közjogi testületté az egyazon nemzethez-nemzetiséghez tartozó polgárokat. Zágoni István erdélyi magyar autonómia-tervezete ilyen módon egyaránt merített a területi önkormányzat hagyományos eszméjéből, amelyet különben a székelyek és a szászok vonatkozásában az antanthatalmak és a román kormányzat között 1919-ben megkötött (imént idézett) párizsi kisebbségi szerződés is figyelembe vett, és a nemzetiségi kataszterre épülő kulturális autonómia gondolatköréből, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia korszerűsítése érdekében dolgoztak ki a nemzeti autonómiákra épülő föderalizmus teoretikusai, így az osztrák szociáldemokrata elméletírók mellett a magyar Jászi Oszkár és a román Aurel Popovici.

Ez a föderalizmus tulajdonképpen maga is a svájci gyakorlati példát követte, mivel nyilvánvaló, hogy egy vegyes lakosságú terület közjogi struktúrájának felépítése csak akkor lehet igazságos és eredményes, ha tekintetbe veszi a népesség vegyes jellegét, és minden etnikai és kulturális közösséget egyforma jogokkal ruház fel. Valójában ennek az önkormányzati jogrendnek a kiépítésére törekszik a romániai Magyar Demokrata Szövetség több vezető személyisége is, akik az erdélyi magyar autonómia létrehozására irányuló tervezeteikben az erdélyi társadalom etnikai összetételére kívánják felépíteni a román államkereteken belül kialakítandó erdélyi közjogi szerkezetet. Ezt a közjogi szerkezetet az szabja meg, hogy Erdélyben történelmileg két etnikai-kulturális, azaz nemzeti közösség él: a román és a magyar (a harmadik erdélyi nemzet, a németek létszáma olyan mértékben lecsökkent időközben, hogy őket mára valóban csupán etnikai kisebbségként lehet számításba venni!), és mindkettőnek szerepet kell

kapnia a román állam erdélyi területének igazgatásában és intézményeiben.

Román "nemzetállam" vagy román régiók

A hivatalos román nemzeti ideológia és államrezon Romániát homogén nemzetállamnak szereti tekinteni, holott ez még a román nemzeti területek esetében sem felel meg teljesen a valóságnak, ráadásul teljesen figyelmen kívül hagyja azt a tényt, miszerint a román állam lakosságának legalább egynegyede nem román nemzetiségű. Ahogy az első világháború után az antant hatalmak által létrehozott közép- és délkelet-európai úgynevezett "nemzetállamok" lényegében nem felelnek meg a nemzetállamiság klasszikus követelményeinek, és Csehszlovákiát, valamint Jugoszláviát igen erős belső feszültségek osztották meg s végül tépték darabokra, a román állam sem nélkülözi a történelmileg és kulturálisan kialakult belső feszültségeket.

Az 1918-1919-ben létrehozott Nagy-Románia ugyanis három - történelmi és civilizációs tekintetben egymástól igen élesen különböző - tartományból épül fel: a keleti szláv (orosz és ukrán) történelmi hagyományokhoz és politikai kultúrához igazodó Moldovából (és Besszarábiából), a délkeleti, balkáni tradíciót, mentalitást és politikai kultúrát mutató Havasalföldből és a korábban a nyugati kulturális körhöz tartozó Erdélyből. Románia ezzel három európai civilizációs és történelmi régió ütközési pontjában foglal helyet.

Az első világháború után Romániához csatolt magyar területek (tehát a történelmi Erdély mellett a Bánság egy része, a Körös-vidék és Máramaros) történetileg, művelődés- és mentalitástörténetileg a legkevésbé sem tartoztak ahhoz a keleti, illetve délkeleti övezethez, amelyben a román politikai kultúra és mentalitás kifejeződött. Erdélynek önálló politikai arculata, kultúrája és identitása volt, ez szerencsés körülmények között, ahogy erre már többször is utaltam, egy svájci típusú fejlődés kiindulása lehetett volna. Sajnálatosan ez a karakter a román impérium következtében - a németek és a zsidók tömeges kitelepülése, a magyarság számarányának és politikai súlyának radikális csökkentése, a történelmi erdélyi román értelmiség háttérbe szorítása és az igen nagy számú regáti betelepülő miatt - elhalványult vagy megváltozott.

Mindenek ellenére - a nyolc évtizede erőszakosan vagy ravasz manipulációkkal dolgozó bukaresti homogenizáló politika ellenére - Románia mégsem vált egységes nemzetállammá, és még kevésbé válik azzá, ha bekövetkezik a Besszarábiával (a Moldáviai Köztársasággal) kilátásba helyezett esetleges, ámbar talán mégsem megvalósuló egyesülés. Erős repedések észlelhetők a nagyromán állam homlokzata mögött, amely különben mindenáron a teljes és homogén nemzeti egység benyomását kívánja kelteni. Nemcsak a kisebbségi népcsoportok jelenléte, nemcsak az állam etnikai térképén máris megjelenő, milliós létszámú cigányság miatt, hanem azoknak a különbözőségeknek a következtében is, amelyeket az egymástól eltérő módon fejlődő területek román lakossága mutat.

Az oltyánok, moldovánok és erdélyiek számos területen különböznek egymástól, a román görög katolikusok - az államilag ma is támogatott és előnyös helyzetbe juttatott ortodoxokkal szemben - ugyancsak ki akarják nyilvánítani másságukat, és az ország északi és nyugati régióiban (Erdélyben, a Bánságban) élőknek is mások (lesznek) az érdekei, mint a keleti és déli területek lakosainak. Az előbbieket valószínűleg gazdaságilag is inkább Közép-Európához, az utóbbiak viszont a balkánhoz közeledhetnek: erre utalnak korábbi hagyományaik és tartósabb érdekeik. A román társadalom most átalakulások előtt áll, legalábbis azt a monolitikus állapotot, amelybe a Ceaușescu-féle zsarnokság kényszerítette, mindenképpen fel kell adnia, és a jelenlegi román ellenzék kommunista nomenklaturás és szekuritátés csoportjai, amelyeknek érdekeik fűződnek a monolitikus szerkezet fenntartásához, talán maguk is meg fognak hátrálni az átalakulások gazdaságilag motivált kényszere előtt.

A román értelmiség igen nagy csoportjainak gondolkodását és az általuk követendőnek tartott politikai stratégiát ma is a nemzetállam felépítésének víziója és mítosza irányítja. A nemzeti egység szüntelen hangoztatásának azonban inkább taktikai és propagandisztikus célzata van, mintsem valóságos stratégiai ereje. A bukaresti román "politikai osztály", a szélsőjobboldali és szélsőbaloldali pártok az uralmuk fenntartása érdekében oly szükséges és hasznos nacionalizmust kívánják erősíteni általa, másrészt pedig a nemzeti kisebbségek elrománosításához keresnek érveket.

Románia belső demokratizálódását és európai helykeresését ma is megnehezíti az, hogy a nemzetállami berendezkedés nacionalista (rög)eszméje ma még az egész román társadalmat áthatja, s hatása alól a demokratikus társadalmak követelményei iránt fogékonyabb értelmiségi csoportok sem tudják kivonni magukat. A román demokrácia erői ebben a tekintetben, sajnos, kénytelenek alkalmazkodni a nacionalista közhangulathoz, illetve a nacionalista nemzeti ideológiának azokhoz a normáihoz, amelyek az elmúlt száz-százötven év román történelmében mindig is érvényesültek, amelyeket a nemrég megbukott kommunista diktatúra paranoiás módon felerősített, és saját hatalmának fenntartása céljából cinikus módon felhasznált. Minden demokratikus politizálásnak valóságos dilemmája ez: az a politikus, aki eredeti szándékai szerint demokratikus útra szeretné terelni a bukaresti politikát, vagy csatlakozik a nacionalista közhangulathoz (s ezzel lemond a demokratizálás fontos céljairól), vagy elszigeteli magát a szélesebb tömegektől, és ilyen módon a demokratikus követelményeket nem tudja érvényesíteni.

A román nemzetállam eszméje, illetve az az etnokratikus ideológia, amely ennek az eszmének tartalmad ad, és a belőle következő stratégiát megjelöli, mindazonáltal tulajdonképpen absztrakció és politikai manipuláció, amely igen jelentős károkat okoz a román társadalomnak is, megnehezíti a súlyos gazdasági válság leküzdését, lehetetlenné teszi a közép-európai szerepkeresést, az európai integrációban történő elhelyezkedést, és végül a ""harmadik világba""taszíthatja az egész román társadalmat. Mindez persze a nem román népcsoportok számára még baljósabb és súlyosabb következményekkel jár együtt: nemcsak öngazgatásukat akadályozhatja, hanem kulturális és etnikai identitásuk fenntartását is fájdalmasan megnehezítheti.

Decentralizáció és erdélyi öngazgatás

Előbb-utóbb a román államon belül is meg kell jelennie a regionális gondolatnak és politikának, és fel kell adni az etnokratikus állam premodern, tizenkilencedik századi vízióját és ideológiáját. Már csak a jelen európai fejlődés által megjelölt követelmények következtében is. A kontinensen vagy éppen Közép-Európában ugyanis mind nagyobb szerepet fognak játszani nem az államok, hanem a hagyományos történelmi, gazdasági és kulturális régiók, illetve a multikulturális társadalmi szerkezetek. A Trianon utáni korszak és a négy évtizedes kommunista periódus lezárásának egyik előfeltétele ez a regionális fejlődés és öntudatra ébredés. Az intoleráns és kisebbségellenes nemzetállami ideológiának előbb-utóbb Romániában is meg kell buknia, ahogy a kommunizmus is megbukott. Helyette teret kell kapnia a regionális gondolatnak és a decentralizációra épülő közigazgatási szerkezetnek, amely természetesen nem csak a magyarok, hanem például az erdélyi és moldvai románok számára is megadja az öngazgatás lehetőségét: azt, hogy érvényesíteni tudják saját regionális érdekeiket.

Talán ennek a regionális érdekérvényesítésnek az első (vagy legfontosabb) jele annak a fiatal román írónak és kolozsvári televíziós szerkesztőnek a kezdeményezése, amely a Pro Transilvania Alapítvány memorandumában öltött alakot a Monitorul de Cluj című kolozsvári lapban, szeptember közepén. Sabin Gherman, a memorandum szerzője ugyanis nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a bukaresti központi hatalom, amióta csak Erdély a román állam része lett, mindig hátrányos megkülönböztetésben részesítette Erdélyt és az erdélyi románokat, és ezért az erdélyieknek (románoknak, magyaroknak és németeknek) arra kell törekedniük, hogy közigazgatási autonómiát kapjanak a román államszervezetben belül. Erdély, állítja a fiatal kolozsvári román szerkesztő, a centralisztikus bukaresti politika következtében jóformán elveszítette azokat a karakterjegyeit, amelyek hosszú évszázadokon keresztül a maga hagyományos európaiságát tanúsították, Erdélyt módszeresen lezüllesztették a regáti tartományok balkáni színvonalára, a kormány Erdély rovására mindig is ezeket a tartományokat támogatta, a költségvetési források felhasználásában is. Mindezt nem valamelyik erdélyiségében sértett magyar állítja, hanem egy fiatal román író és politikus.

Gherman elutasítja a nagyromán nacionalizmust és a történelmi tényeken erőszakot tevő nemzeti mítoszokat. Emlékeztet arra, hogy midőn 1918-ban a román királyi hadsereg birtokába vette Erdélyt és a vele szomszédos területeket, majd a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés elhatározta Erdély és Románia egyesítését, sokan nem közönséges beolvasztásra gondoltak, hanem egy svájci mintájú konföderációra, sőt egy olyan közép-európai államszövetségre, amely az Osztrák-Magyar Monarchia demokratizált utódállamaként egyesíti Ausztriát, Csehországot, Magyarországot, Erdélyt és Romániát. A Pro Transilvania Alapítvány memorandumja szerint azzal, hogy Erdélyt minden tekintetben: politikailag, gazdaságilag és kulturálisan integrálták a Kárpátokon túl kialakult román államszerkezetbe, egy rendkívüli geopolitikai lehetőség ment veszendőbe, s emellett megszakadtak azok a szerves kapcsolatok, amelyek Erdélyt és népeit mindig is a nyugati civilizációval és politikai kultúrával kötötték egybe. Gherman erős kifejezéseket használ, olyanokat, amelyektől egy felindult budapesti nacionalista is tartózkodna. "Erdély komolysága, eleganciája, fegyelme - állítja - holmi miszticizmusok, ordenáré balkanizmusok, a tökmag-civilizáció áldozatául esett. Erdéllyel való egyesülés alkalmával Romániának valóban volt esélye arra, hogy felzárkózzék az erdélyi értékrendhez. Ehelyett leigázta ezt a vidéket."

Érdemes felidézni a Gherman által szövegezett memorandum zárómondatait is: "Öntudatra kell ébrednünk! Be kell látnunk, hogy az, ami itt folyik, olcsó komédia (...) Rá kell végre döbbernünk arra, hogy mi, erdélyiek, mások vagyunk. Hogy minden rossz, minden ármánykodás Bukarestből, a politikusok fényűző palotáiból származik, akik mást sem tesznek, csak szemérmetlenül hadakoznak a koncert. Be kell már végre látnunk, hogy nem a magyarok vagy a németek vagy a burundiak az ellenségeink, hanem mi magunk. Mi, egyik napról a másikra élők, akiket lopásra, gyalázkodásra aljasítottak. Nincs már mit mondanunk, nincs mit kezdjünk egymással többé; hetvenöt éve próbálkozunk, és csak annyit értünk el, hogy hetvenötször

szegényebbek lettünk. Ennyi, és jó napot - elegendem van Romániából, visszakövetelem az én Erdélyemet!"

Gherman természetesen nem kívánja Erdélyt Romániától elszakítani. Inkább arra törekszik, hogy Erdély maga gazdálkodhassék természeti kincsivel, ne legyen mindig a bukaresti politikai pártok és politikai intrikák áldozata, és visszataláljon ahhoz a kulturális örökséghez, mondhatnám így is: ahhoz a transzilván kulturális örökséghez, amelyet hosszú évszázados európai elhelyezkedése és kapcsolatrendszere következtében felhalmozott. A fiatal román politikus szerint ennek egyetlen hatékony eszköze létezik: a közigazgatási autonómia. Gherman maga jelenti ki, hogy nem etnikai autonómiára gondol, azaz nem a magyarság önkormányzati törekvéseit kívánja támogatni, hanem olyan erdélyi autonómiát szeretne felépíteni, amelynek keretében valamennyi erdélyi nép: románok, magyarok, németek együtt és közösen állítják helyre a hagyományos erdélyi értékeket, és juttatják érvényre az erdélyiek gazdasági, politikai, kulturális érdekeit. Mindez kétségtelenül emlékeztet arra a "transzilván gondolatra", az erdélyi önkormányzatnak és a svájci mintájú együttélésnek arra az eszméjére, amelyet Trianon után helyét és jövőjét kereső erdélyi magyarság gondolkodó elméi: Kós Károly, Paál Árpád, Zágony István, Gyárfás Elemér és Bernády György dolgoztak ki az erdélyi kérdés megoldására. Emlékeztet azokra a román elképzelésekre is, amelyek egyrészt az Erdély sorsa körül folytatott 1918-as küzdelmekben, másrészt a nagy-romániai államszerkezetbe integrált Erdély és a regáti tartományok között a huszas évek elején-közepén létrejött konfliktusokban öltöttek alakot. Igaz, ezeket az elképzeléseket az erősen centralizáló és etnokratikus bukaresti kormánypolitika mindig is visszautasította, így mára talán senki sem emlékezik rájuk, pedig éppen mostanában mintha visszanyernék időszerűségüket.

Az Osztrák-Magyar Monarchia végső napjaiban többen, közöttük románok is felvetették Erdély autonómijának, sőt önálló államiségének gondolatát. A román nemzeti mozgalom olyan idősebb vezető egyéniségei, mint Vasile Goldiș és Ștefan Pop-Ciceo, valamint a román szociáldemokrácia képviselői maguk is erdélyi autonómiát terveztek, egyszerűen amiatt, mert nem bíztak a bukaresti politikai elit demokratikus szándékaiban, és jól ismerték a regáti politika autokratikus hagyományait. Végül azonban Iuliu Maniu és Alexandru Vaida-Voevod befolyására a gyulafehérvári nemzeti gyűlés az egyesülés ügye mellett határozott. A nagyromán nacionalizmus érzelmei és

természetesen az a világháborús győzelme, amelyet saját katonai veresége ellenére, az antant-hatalmaknak köszönhetően, a bukaresti kormány a diplomáciai tárgyalóasztalnál elért, magukkal sodorták az óvatosabb erdélyi román politikusokat is. A Román Nemzeti Pártot, amely az erdélyi románok érdekeit képviselte, ennek ellenére sem rendelték alá a bukaresti politikának, és nem Bratianu liberálisaival, hanem a Regátban ellenzéki szerepet betöltő parasztpárttal fogtak össze. A regáti érdekeket képviselő liberálisok és az erdélyi gyökerekből táplálkozó nemzetiek között a két világháború közötti korszakban szinte állandóak voltak a konfliktusok. Az erdélyi román politikai élet és sajtó ugyanis több alkalommal hangot adott az elsikkasztott erdélyi autonómia gondolatának, különösen akkor, midőn a bukaresti politikai kultúra hagyományai és módszereivel (például a Románia két világháború közötti történetében szinte állandósult választási csalásokkal) kellett szembesülnie. Természetesen az is sértette az erdélyi román értelmiség érdekeit és öntudatát, hogy Bukarest többnyire regáti tisztviselőket nevezett ki az erdélyi közigazgatás, bírósági rendszer és katonai igazgatás vezető posztjaira. Az erdélyiek csalódottságáról és elkeseredéséről számos nyilatkozat és újságcikk tanúskodik, például olyan politikusok részéről, mint Vasile Goldniș, Mihail Popovici vagy Alexandru Vaida-Voevod, aki később Nagy-Románia miniszterelnökévé próbálta érvényre juttatni a sajátos erdélyi érdekeket. Az erdélyi románok vezetői többnyire csalódottságot éreztek a nagyromániai politikai élettel szemben, sokan alig palástolt elégedetlenséggel kommentálták a Bukarestben tapasztalt viszonyokat: a korrupciós rendszert, a pártpolitikai erőszakosságot és a balkáni jellegű erkölcsi szokásokat. Erdély és a Regát politikai kultúrájának alapvető különbözősége szüntelenül kiütöközött. Erdemes ebben a tekintetben felidézni Vaida-Voevod egyik beszédét, amelyet az Adevarul című lap 1923. november 13-i száma közölt: "A múltban - jelentette ki a későbbi miniszterelnök - számunkra Románia a gyönyörű víziók, az ideális szabadság hazája volt, ahova eljöttünk. hogy új erőt merítsünk nemzeti küzdelmeinkhez. Azóta létrejött Nagyrománia. Micsoda csalódás! Felébredtünk illúzióinkból s rájöttünk, hogy rabszolgákká lettünk. Magyarországon nem voltunk azok. Ott szabadon beszélhettünk az utcán, házainkban, a parlamentben. Ma azok, akik a román közélet legalávalóbb elemei, adnak nekünk leckét a hazafiságból. Magyarországon kezünkben volt a törvény pajzsa, ami minket románokat is védelmezett. Ma úgy bánnak velünk, mint ellenségekkel, akik törvényeken kívül állunk." Mindennek következtében az erdélyi román politikus azt javasolta, hogy a román állam új alkotmányos szerkezetet kapjon, és ez a történelmi régiók (Erdély, Moldva, Havasalföld) bizonyos önkormányzatára, az államigazgatás decentralizációjára épüljön fel, és Bukarest adja fel azt a centralizációs, etatista stratégiát, amely különben a román állam megszervezésében (Bratianutól Iliescuig) mindig is érvényesült.

Az erdélyi románok által szerzett keserves tapasztalatok következtében a huszas évek derekán általánosságban előtérbe került az erdélyi önkormányzat eszméje, az az imént említett törekvés, amelynek értelmében az erősen központosító bukaresti hatalommal szemben a román állam szerkezetét a történelmi tartományok önkormányzatára kellene építeni, és az országot "regionalizálni" kellene. Iuliu Maniu a közigazgatási reform vitájában fogalmazta meg a következő alapelvet: "Egyfelől az állam egysége, másfelől a decentralizáció és a helyi önkormányzat az új tartományok számára."

A decentralizáció és regionalizáció követelménye mégis igen hamar lekerült a napirendről. Részben amiatt, hogy a román állam története fokozatosan az antidemokratikus uralmi technikák kifejlesztésének útjára került, részben azért, mert a bukaresti politikát mindig is félelemmel töltötték el a valós vagy feltételezett magyar és orosz revíziós igények, és az államreazon szempontjából igen veszedelmesnek tartott minden decentralizációt.

Az erősen központosított állami irányítás és a Bukarestbe centralizált hatalom elve következképp a román államstratégia legfontosabb követelményévé vált. Nemcsak a kommunista diktatúra idején, amely maga alapelveként fogadta el a centralizációt, hanem az 1989-es karácsonyi fordulatot követően is.

Mindazonáltal mintha mostanában megint szóhoz jutnának a huszas évek második felében elfojtott decentralizációs, regionalizációs elgondolások. Mircea Simirad, Iași polgármestere nemrégiben létrehozta a Moldvaiak Pártját, és bejelentette, hogy Moldva a román államon belül autonómiára tart igényt. Most pedig a Pro Transilvania Alapítvány memoranduma Erdély és az erdélyiek számára kér önkormányzatot. A bukaresti politikusok és pártok (valamint az orthodox egyház méltóságai) természetesen azonnal ösztözet zúdítottak a fiatal Sabin Gherman javaslataira. Ezek a javaslatok mindazonáltal ígéretek: Románia demokratizálását és az erdélyi magyarság nagyobb szabadságát szolgálhatják, egyszersmind előre viszik a regionalizációnak azt a stratégiáját, amely az európai integráció természetes velejárója, amely Európa nyugati, déli és északi révén máris érzékelhető gazdasági, politikai és kulturális eredményeket hozott. És amely Erdélyből - a román állam keretében, Románia határai között - valóban képes volna a svájci modell követésével létrehozni a különböző nemzeti és kulturális közösségek kiengesztelődésére és együttműködésére épülő regionális szervezetet.

[vissza](#)

Tóth Pál Péter

Magyar és vegyes családok helyzete Észak-Erdélyben 1942 és 1945 között

Hungarian and mixed (Hungarian-Romanian) families in Northern Transylvania in 1942-45

The statistical survey started in 709 settlements in January 1942, one and a half years after the northern and eastern parts of Transylvania were returned to Hungary - following the Second Vienna Award. The author made his analysis based on twelve thousand questionnaires containing previously unprocessed family data. (The survey covered nearly 120,000 persons). The data refer to the socio-demographic features of three generations (religion, education, economic and health conditions, cultural level or national reliability). The following study examines only one aspect of the extended survey, i.e., the economic situation of the families.

1985 őszén Juhász Gyula akadémikus egy egyedül álló anyagra hívta fel a figyelmem. Az Országos Széchényi Könyvtár költözése közben 45 dobozban 9486 darab feldolgozatlan kérdőívet találtak. Az adatfelvételt 1942 és 1944 között Észak-Erdély 709 településén végezték a szórványban élő magyar és vegyes (magyar-román/román-magyar) családok körében. 1995-ben a kutatás lezárása közben véletlenül kiderült, hogy az addig feldolgozott kérdőívek mellett az OSzK kéziratárában még 23 doboz rejt e vizsgálathoz tartozó kérdőívet. Ezekben a dobozokban 3 366 családlap volt. Munkámat ekkor lényegében újra kellett kezdenem, hiszen nem 9486, hanem összesen 12 852 addig fel nem dolgozott családlap alapján kellett a zárótanulmányt elkészítenem. Az adatfelvétel volumenére jellemző, hogy közel 120 ezer személyt érintett.

Az adatok három generáció szocio-demográfiai jellemzőire, vallására, az egyházi életben való részvételére, a megkérdezettek iskolai végzettségére, foglalkozására, gazdasági-, egészségügyi helyzetére, nemzeti megbízhatóságára és kulturális javakkal való ellátottságára terjedtek ki. Dolgozatunkban csak egyetlen kérdéssel, a megkérdezett családok vagyoni helyzetével foglalkozunk.

A családlap ötödik kérdésblokkját, amely a megkérdezettek vagyoni helyzetét, egzisztenciális állapotát volt hivatott feltárni, igen koncepciózusan állították össze. A kérdésblokk keretében ugyanis két metszetben tettek kísérletet arra, hogy a családok tényleges vagyoni állapotát komplex módon feltárják. Ennek ellenére ez a törekvésük nem járt teljes sikerrel, mert a családlap szerkesztői - tudatosan vagy tudattalanul - a mezőgazdasági tevékenységet folytató, abból élő családok gazdasági helyzetének feltárását tűzték ki maguk elé célnak. Ezt abban az összefüggésben el is lehet fogadni, hogy a vizsgálat alapvetően a falusi térségre terjedt ki, ahol a megkérdezettek többsége a paraszti életmódhoz közvetlenül kötődő tevékenységet folytatott. Ennek ellenére nem elhanyagolható számban voltak olyanok is, akik nem, vagy nem elsősorban mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelemből tartották el magukat és családjukat. Ezekben az esetekben azonban a kérdőív alapján a család vagyoni helyzetére csak részben következtethetünk, hiszen az adatok alapján megtudhatjuk, hogy egy iparosnak vagy értelmiséginek stb. volt vagy nem volt földje, háziállata, azt viszont, hogy például az iparosnak, az értelmiséginek, vagy más foglalkozású nem mezőgazdasági tevékenységet végzőknek milyen eszközök, gépek stb. voltak a tulajdonában nem tudunk semmit. Mindezek következtében a megkérdezettek közel 45 százalékánál, vagyis azoknál a családoknál vagy egyedülálló személyeknél, akiknek a munkája szorosan kapcsolódott a mezőgazdasághoz, vagyoni helyzetüket viszonylag nagy pontossággal lehet rekonstruálni. Ezzel szemben a többi foglalkozáshoz tartozók esetében nem tudjuk azt, hogy foglalkozásukhoz kötötten milyen értékű vagyontárgyakkal rendelkeztek. Természetesen azt ezekben az esetben is tudjuk, hogy a megkérdezettek hány hold kat. földje volt, és hogy a családlapon felsorolt háziállatok közül hány darab volt a birtokában. Nagyon fontos, hogy foglalkozástól függetlenül nemcsak a mezőgazdasági tevékenységhez kapcsolódó tulajdon nagyságát ismerjük, hanem azt is, a megkérdezett családok vagy egyedül álló személyek hány darab háziállatot tartottak. Ennek ellenére a kérdőív legnagyobb hiányosságának azt tartjuk, hogy az egyéb, például az ipari, kereskedelmi tevékenységből származó vagy ahhoz kötődő vagyon nagyságának mérésére, feltárására nem alkalmas. Természetesen a család vagyoni helyzetére vonatkozó blokk kérdései - foglalkozási ágtól függetlenül - valamennyi megkérdezettre egyaránt érvényes, és azok segítségével a megkérdezettek vagyoni helyzetét jellemző sokoldalú információ birtokába juthatunk.

A földtulajdon nagysága

A lakóházra vonatkozó adatok elemzése után (a vizsgálatnak ezt a részét terjedelmi okok miatt elhagytuk - a szerk.) gondolatmenetünket a vagyoni helyzettel kapcsolatos további öt kérdésre adott válaszok feldolgozásával folytatjuk. A korabeli felfogásnak megfelelően a falusi térségben, de nem csekély mértékben a városban lakók egy részénél is a családok, az egyedülállóak vagyoni helyzetét alapvetően annak a fölterületnek a nagysága határozta meg, amely az tulajdonukban volt. Ez indokolta, hogy a vagyoni helyzetre vonatkozó blokk első kérdéssel a megkérdezett birtokában lévő föld nagyságát, művelési ágak szerinti megoszlását, ezt követően pedig a bérlemények nagyságát kívánták feltárni. A családi házakkal kapcsolatban, a lakóházakhoz tartozó kertek nagyságáról már szóltunk. Ennek ellenére a családok tulajdonában lévő földterületre vonatkozó adatok teljessége érdekében a kertek típusonkénti nagyságát is figyelembe vesszük akkor, amikor a megkérdezett tulajdonában lévő föld nagyságának megoszlását bemutatjuk.

A földre vonatkozó kérdéssort a családlap készítői úgy építették fel, hogy először az egyes családokhoz tartozó teljes birtok nagyságát kellett a kérdezőnek feltüntetni. Ezt követően pedig arra kérték az adatfelvevőt, hogy a család tulajdonát képező földterületet a szerint részletezzék, hogy abból mennyi a szántó, a rét, a legelő, az erdő, a kert és a szőlő. Emellett még azt is szerették volna megismerni, hogy a meglévő földtulajdon mellett, vagy attól függetlenül a családok bérben művelnek-e földet vagy sem. Az adatfelvevők - az egyértelmű kitöltési utasítás hiányában - a földterület nagyságát részben négyszögölben, négyzetméterben részben pedig kat. holdban adták meg, ezért az adatok feldolgozásakor a különböző mértékegységben megadott területeket egységesen kat. holdra (1 kat. hold 1600 négyszögöl = 5755 m²) számítottuk át. Az adatok kódolásakor egyrészt kat. holdonként növekvő területnagyságokat adtunk meg, másrészt pedig a 9 vagy annál több kat. holdat egy kategóriába vontuk össze. Eljárásunkat a próbakódolás tapasztalatai egyértelműen alátámasztották. Az összes családlap adatainak ismeretében azonban arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1 kat. hold alatti, illetve a 9 kat. holdnál nagyobb fölterületet nem kellett volna összevonni. Árnyaltabb összefüggésekhez juthattunk volna, ha a töredéparcellákat, illetve ha a 10- 19, 20- 29, 30- 49 és 50 kat. holdnál több területet külön is szerepeltetjük.

Célszerűnek látszik, ha először az összevont, tehát a családok tulajdonában lévő földterület nagyságára vonatkozó adatok segítségével az általános helyzetet mutatjuk be (1. tábla).

1. A családok tulajdonában levő földterület megoszlása

A terület Nagysága	A család típusa					
	magyar		vegyes		összesen	
(kat. Hold)	N	%	N	%	N	%
0	5 906	53,1	546	39,2	6 452	51,6
1	810	7,3	161	11,6	971	7,8
2	646	5,8	150	10,8	796	6,4
3	567	5,1	116	8,3	683	5,5
4	457	4,1	76	5,5	533	4,3
5	465	4,2	76	5,5	541	4,3
6	369	3,3	43	3,1	412	3,3
7	213	1,9	31	2,2	244	2,0
8	193	1,7	29	2,1	222	1,8
9 v. több	1 490	13,4	165	11,8	1 655	13,2
Összesen	11 116	100,0	1 393	100,0	12 509	100,0

A földtulajdonnal rendelkezők földnagyság szerinti megoszlása egyenletes. Az összes megkérdezett 51,6 százaléka földnélküli volt, 13,2 százalékanak viszont 9 vagy annál több kat. hold volt a tulajdonában. Az egyes kategóriákhoz tartozók aránya az 1 kat. holdtól a 8 kat. holdig általában valamivel több mint egy százalékkal csökken. Tehát amíg a földet birtoklók 7,8 százalékanak maximum 1 kat. hold földje, addig 4,3 százalékanak 5 és 1,8 százalékanak 8 kat. holdja volt. Az összes földnélküli közül a 91,5 százalék a magyar családokhoz, a vegyesekhez pedig csupán 8,5 százaléka tartozott. Érdekes módon az összes 9 vagy annál több kat. földdel rendelkezők típusok közötti megoszlása is hasonló volt, hiszen 90 százaléku a magyar, s a vegyes családokhoz csupán 10 százaléku tartozott. Azaz az összes megkérdezett között a vegyes családokhoz viszonyítva kilencszer több volt azoknak a magyar családoknak az aránya, ahol a föld nagysága 9 vagy annál több kat. hold volt. Ennek ellenére, amennyiben típusonként vizsgáljuk meg, hogy a magyar és a vegyes családokhoz tartozók közül kinek hány kat. hold földje volt, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a vegyes családok valamivel jobb helyzetben voltak, mint a magyarok. A legnagyobb különbség a földnélküliek arányában volt, hiszen a magyarhoz viszonyítva 13,9 százalékponttal kisebb a vegyes családokhoz tartozó földnélküliek aránya. A valamilyen nagyságú birtokkal rendelkezők között is - kivéve a 6, illetve a 9 vagy annál több kat. holddal rendelkezőket - a vegyes családokhoz tartozók kondíciója néhány százalékponttal jobb, mint a magyaroké. A fennmaradó két esetben pedig a magyarok előnye 0,2, illetve 1,6 százalékpont, vagyis nem olyan jelentős, hogy az a vegyes családok jobb helyzetét kétségessé tenné.

E kérdés kapcsán igen alacsony, csupán 2,5 százalék az adathiányos családlapok aránya, s így csak 323 esetben nem ismerjük, hogy a megkérdezettnek volt-e földje vagy sem. Mivel az adathiányos kérdőívek aránya alacsony,

éppen ezért a földterület nagyságának megoszlását ezek figyelmen kívül hagyásával vizsgáljuk.

Mi jellemző a teljes populációra, illetve az egyes családtípushoz tartozókra akkor, ha a birtokukban lévő területek nagyságát művelési ágak szerint vizsgáljuk? A jobb áttekinthetőség kedvéért a különböző művelési ágakhoz tartozó fölterületek nagyságát - a földnélküliek feltüntetésével - először összevontan, három kategóriára redukálva, majd kat. holdanként, összevonás nélkül vesszük górcső alá (2. tábla).

2. A családok tulajdonában lévő földterületek művelési ágak szerinti megoszlása

A terület nagysága	Szántó		Rét		Legelő		Erdő		Kert		Szőlő	
(kat. hold)	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Összes család											
Nincs	7226	56,2	10002	77,8	11317	88,1	11517	89,6	10368	80,7	11883	92,5
1-4	3413	26,6	2508	19,5	1080	8,4	995	7,7	2333	18,2	896	7,0
5-8	1183	9,2	209	1,6	185	1,4	134	1,0	52	0,4	38	0,3
9 v. több	1030	8,0	133	1,0	270	2,1	206	1,6	99	0,8	35	0,3
Összes	12852	100,0	12852	100,0	12852	100,0	12852	100,0	12852	100,0	12852	100,0
	Magyar családok											
Nincs	6522	57,2	8879	77,9	10080	88,5	10241	89,4	9294	81,6	10507	92,2
1-4	2867	25,2	2202	19,3	899	7,9	841	7,4	1958	17,2	816	7,2
5-8	1053	9,2	192	1,7	165	1,4	120	1,1	50	0,4	35	0,3
9 v. több	951	8,3	120	1,1	149	2,2	191	1,7	91	0,8	35	0,3
Összes	11393	100,0	11393	100,0		100,0	11393		11393	100,0	11393	100,0
	Vegyes családok											
Nincs	704	48,3	1123	77,0	1237	84,4	1276	87,5	1074	73,6	1376	94,3
1-4	546	37,4	306	21,0	181	12,4	154	10,6	375	25,7	80	5,5
5-8	130	8,9	17	1,2	20	1,4	14	1,0	2	0,1	3	0,2
9 v. több	79	5,4	13	0,9	21	1,4	15	1,0	8	0,5	-	-
Összes	1459	100,0	1459	100,0	1459		1459	100,0	1459	100,0	1459	100,0

Természetesen az az alap-meghatározottság, hogy a többség tulajdonában nincs föld, sajátos módosuláson megy keresztül, amennyiben a tulajdonviszonyok megoszlását művelési ágak szerint nézzük meg. Ez esetben a legtöbben, a megkérdezettek 43,8 százaléka szántóval, a legkevesebben, 7,5 százaléka pedig szőlővel rendelkezett. A legtöbb szántóval rendelkező család az első kategóriához, az 1-4 kat. holddal rendelkezők közül került ki. A többi művelési ág esetében is a legtöbbszörnek 1-4 kat. hold területű rétje, legelője stb. volt. Az 5-8, illetve a 9 vagy annál több kat. hold tulajdonnal rendelkező családok aránya viszont - a szántó kivételével - már 2, illetve 1 százalék alatt maradt. A fentiek alapján megrajzolható kép nagyfokú szinkronitást mutat azzal, amit a családi ház és a hozzátartozó kert nagyságával kapcsolatos adatok elemzésekor már bemutattunk. Az adatok ugyanis azt az eddig már többször megfogalmazott véleményünket erősítették meg, hogy a megkérdezettek döntő többségének anyagi helyzete rossz volt. Ezt a megállapításunkat tovább bonyolítja, vagy még egyszerűbbé teszi az, hogy a két típus vagyoni helyzetét nagymértékben befolyásoló földtulajdon nagyságában jelentősebb eltérést nem lehet kimutatni. A magyar típushoz tartozók esetében is a legtöbb családnak szántóföldje volt. A vegyesekhez viszonyítva azonban kisebb a szántófölddel rendelkezők aránya. A különbség majdnem 9 százalékpont. Ezt az előnyt a vegyes családok nemcsak megtartották, hanem azok, amelyeknek 1-4 kat. hold szántójuk volt, még tovább növelték. A 4 kat. holdnál több szántófölddel rendelkezők körében viszont a magyar családok, ha nem is jelentős, de némi

előnyre tettek szert. Természetesen ez az előny igen csak relatív volt, hiszen azoknak a családoknak az aránya, amelyek 5 kat. holdnál több szántóval, réttel, legelővel, erdőterülettel, kerttel vagy szőlővel rendelkeztek összességében, jelentéktelen.

Az eddigiekhez viszonyítva árnyaltabb képet kapunk, ha a családok tulajdonában lévő fölterületek nagyságát nem három kategóriába összevonva, hanem holdanként adjuk meg (3. tábla).

3. A családok tulajdonában lévő fölterület művelési ágak és családtípusok szerinti megoszlása

A terület nagysága	Szántó		Rét		Legelő		Erdő		Kert		Szőlő	
(kat. hold)	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Magyar családok, N = 11 393											
Nincs	6520	57,2	8626	75,7	9989	87,7	10150	89,1	9205	80,8	10417	91,4
1	895	7,9	1371	12,0	488	4,3	502	4,4	1759	15,4	688	6,0
2	756	6,6	481	4,2	235	2,1	184	1,6	122	1,1	82	0,7
3	660	5,8	210	1,8	102	0,9	85	0,7	50	0,4	24	0,2
4	556	4,9	140	1,2	74	0,6	70	0,6	27	0,2	22	0,2
5	378	3,3	77	0,7	52	0,5	37	0,3	18	0,2	16	0,1
6	298	2,6	56	0,5	53	0,5	44	0,4	16	0,1	12	0,1
7	182	1,6	26	0,2	35	0,3	18	0,2	9	0,1	3	0,0
8	195	1,7	33	0,3	25	0,2	21	0,2	7	0,1	4	0,0
9 v. több	951	8,3	120	1,1	249	2,2	191	1,7	91	0,8	35	0,3
Adathiány	2	0,0	253	1,2	91	0,8	91	1,8	89	0,8	90	0,8
	Vegyes családok, N = 1459											
Nincs	675	46,3	1057	72,4	1197	82,0	1236	84,7	1034	70,9	1336	91,6
1	190	13,0	195	13,4	96	6,6	97	6,6	343	23,5	69	4,7
2	173	11,9	71	4,9	51	3,5	32	2,2	24	1,6	6	0,4
3	103	7,1	16	1,1	20	1,4	18	1,2	3	0,2	1	0,1
4	80	5,5	24	1,6	14	1,0	7	0,5	5	0,3	4	0,3
5	46	3,2	8	0,5	6	0,4	5	0,3	2	0,1	2	0,1
6	37	2,5	3	0,2	5	0,3	5	0,3	-	-	1	0,1
7	21	1,4	5	0,3	4	0,3	1	0,1	-	-	-	-
8	26	1,8	1	0,1	5	0,3	3	0,2	-	-	-	-
9 v. több	79	5,4	13	0,9	21	1,4	15	1,0	8	0,5	-	-
Adathiány	29	2,0	66	4,5	40	2,7	40	2,7	40	2,7	40	2,7

A legfontosabb választóvonal a földnélküliek és a valamilyen nagyságú földterülettel rendelkezők között volt. A 2. tábla adatai alapján megfogalmazható következtetésekhez viszonyítva az okoz meglepetést, hogy a művelési ágak szerinti földterület nagyság szerinti megoszlása vonatkozásában - a szántóföld kivételével - a választóvonal az 1-2, illetve az annál több kat. holddal rendelkezők között húzódott. A szántóföld esetében ez a maximum 6 és 7 vagy annál több kat. hold földtulajdonnal rendelkezők közé esett. Amíg ugyanis a megkérdezettek több mint 2 százalékának volt 1-2 kat. hold nagyságú rétje, legelője, erdeje, kertje vagy szőlője, addig a megkérdezettek több mint 2 százalékának volt 6 kat. hold szántóföldje. 6 kat. hold szántót például a magyar családok 2,6, a vegyeseknek pedig 2,5 százaléka birtokolt. A 7 holdasok aránya már csak 1,6, illetve 1,4 százalék volt. A művelési ágak szerint az 1-2 kat. hold földterület tulajdonnal rendelkezők belső megoszlása nem volt egyenletes. Közöttük a maximum 1

kat. hold földterületet birtoklók, tehát a töredéparcellákkal rendelkezők voltak többségben. Az 1 holdasokhoz viszonyítva ugyanis - a szántó kivételével - kétszer, háromszor kevesebben voltak azok, akik művelési áganként a 2 kat. hold területtel rendelkezők kategóriájához tartoztak. Az arányok drasztikus csökkenése a 3. kat. hold tulajdonúaknál következett be. Amíg ugyanis a magyar családok még közel 2 százalékanak volt a 3 kat. hold rétje, addig a vegyeseknél ez az arány már alig haladta meg az 1 százalékot. De nem sokkal jobb a helyzet a legelő és az erdő esetében sem. Közöttük a magyar családok javára a rét vonatkozásában csupán 0,6 százalékpont volt a különbség. A legelő és az erdő esetében pedig a vegyes családok javára van 0,5-0,5 százalékpont különbség. Az arányok a 4 és a 8 kat. holddal rendelkezők között még rosszabbak, hiszen családtípusonként az 1 százalékot sem éri el azoknak az aránya, akik ilyen nagyságú földterülettel rendelkeztek volna. Ezekhez a kategóriákhoz viszonyítva a 9 vagy annál több területtel rendelkezők körében következett be. A réttel, a legelővel, a kerttel és az erdővel nem rendelkezők magas aránya egyben azt is valószínűsíti, hogy a megkérdezett családok többsége nem igen tartott háziállatot.

A családok tulajdonában lévő föld nagyság szerinti megoszlása mellett igen fontos a tulajdonban lévő föld művelési ágak szerinti nagyságának családonkénti megoszlását is ismerni. Hiszen más vagyoni helyzetet jelentett, ha valakinek csak szántó, rét vagy legelő, vagy ha csak erdő, esetleg szőlő volt a tulajdonában. Nem is beszélve arról, ha a családlapon feltüntetett földterületek mindegyikéből volt valamilyen nagyságú földje. Éppen ezért a továbbiakban azt mutatjuk be, hogy művelési áganként a családok, illetve az egyedülálló személyek tulajdonában lévő földterület nagyság hogyan oszlott meg.

Bérlemények

A két világháború közötti időszakban a *felesben* vagy *harmadában* végzett földművelés sokkal elterjedtebb volt, mint manapság. A bérlő lehetett kisparaszt vagy földdel nem rendelkező mezőgazdasági munkás, aki a földtulajdonostól, a közületektől, vagy esetleg az adott település tulajdonában lévő közös földből bizonyos időre, általában 3-5 évre földet, vagy azzal együtt tanyát is bérelt. Természetesen nemcsak ők, hanem bármilyen foglalkozású személyek válhattak ki bérleményt, ha a tulajdonossal meg tudtak egyezni. A múlt század végéig felesben az bérelhetett földet, akinek volt lova, ha viszont az ígás állatot a földtulajdonos adta, akkor csak a haszon harmada lett a bérlőé. A 4. tábla adatai szerint a vizsgálatba került személyek közül nem jelentős azoknak az aránya, akik felesben vagy harmadában mezőgazdasági munkát végeztek. Ezt a már bemutatott földtulajdon szerkezet mellett meglepőnek tartjuk. Az adatok előzetes feldolgozása során ugyanis, amikor már világossá vált számunkra, hogy a megkérdezettek többségének gazdasági, vagyoni helyzete nem jó, arra gondoltunk, hogy jelentős lesz azoknak az aránya, akik felesben, illetve harmadában műveltek földet. Mivel nem tudjuk, hogy az egyes településeken mennyi volt a bérelhető terület, így nem lehet megállapítani, hogy azért ilyen alacsony a bérlők aránya, mert szegények voltak, vagy pedig azért, mert nem állt rendelkezésükre elegendő bérelhető föld.

4. Bérlemények megoszlása családtípusonként

	Felesben				Harmadában			
A terület	megművelt föld							
nagysága	magyar		vegyes		magyar		vegyes	
(kat. hold)	N	%	N	%	N	%	N	%
1	363	3,2	79	5,4	363	3,2	75	5,1
2	294	2,6	54	3,7	223	2,0	65	4,5
3	143	1,3	23	1,6	115	1,0	29	2,0
4	82	0,7	6	0,4	41	0,4	4	0,3
5	67	0,6	9	0,6	29	0,3	3	0,2
6	46	0,4	10	0,7	9	0,1	2	0,1
7	22	0,2	2	0,1	-	-	-	-
8	27	0,2	1	0,1	7	0,1	2	0,1
9 v. több	142	1,2	11	0,8	19	0,2	3	0,2
Nincs	10 207	89,6	1264	86,6	10 583	92,9	1 276	87,5
Összesen	11 393	100,0	1459	100,0	11 393	100,0	1 459	100,0

Az, hogy a bérlők többsége maximum 3 kat. holdat bérelt, jelzi: többségük - mindkét családtípus esetében - a kevésbé jó vagyoni helyzetűek közül került ki. Erre utal az is, hogy igen vékony azoknak a rétege, akik bérlőként 9

vagy annál több kat. hold művelését vállalták. A bérlők között a vegyes családhoz tartozók voltak aktívabbak, közülük ugyanis 3, illetve 5,4 százalékponttal többen vállalkoztak arra, hogy felesben vagy harmadában földet műveljenek. A legtöbben, családtípustól függetlenül felesben vagy harmadában 1 kat. hold földet béreltek. Még 2 százalék fölött volt a 2 kat. holdat bérlők aránya is, viszont a 3 holdasoké az 1 százalékot már csak némileg haladta meg. Ettől kezdve pedig, vagyis a 4 kat. holdnál több bérleménnyel rendelkezők aránya 1 százalék alatt maradt. Egy százalék fölött van viszont a 9 vagy annál több kat. holdat felesben megművelő magyar családokhoz tartozó bérlők aránya. Viszont a hasonló nagyságú fölterületet harmadában bérlők aránya mindkét családtípushoz tartozóknál csupán 0,2 százalék.

5. A magyar és vegyes családok megoszlása földtulajdonok és a felesben megművelt föld nagysága szerint

A felesben	A család tulajdonában lévő föld nagysága									
	bérelt föld	0	1	2	3	4	5	6	7	8
kat. holdban	kat. Hold									
	Magyar családok száma									
1	99	65	40	35	29	29	13	5	6	11
2	84	48	45	30	23	16	19	6	3	17
3	46	19	12	19	15	13	4	2	5	8
4	26	9	10	8	10	2	3	3	2	8
5	22	8	2	8	6	2	-	2	4	10
6	15	6	2	6	5	3	3	1	1	4
7	9	2	2	2	1	2	1	1	-	2
8	12	2	2	1	-	1	1	-	2	6
9	63	5	2	3	9	3	2	-	3	29
Összesen	376	164	117	112	98	71	46	20	26	95
	Vegyes családok száma									
1	23	14	8	11	4	10	2	1	1	4
2	9	8	8	7	6	8	3	1	1	3
3	8	3	4	-	4	1	-	-	-	3
4	1	-	1	1	1	1	1	-	-	-
5	5	-	1	1	-	1	-	-	-	1
6	3	-	2	1	2	-	2	-	-	-
7	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
8	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
9	4	-	-	1	1	1	-	-	1	3
Összesen	54	25	24	22	18	23	9	2	3	14

Említettük, hogy a bérlő lehetett földtulajdonos, illetve földnélküli. Nézzük meg, hogy a különböző földtulajdonnal rendelkező családok közül ki-ki hány kat. hold földet művelt felesben. A magyar családok esetében azok közül, akinek nem volt földjük felesben csupán 376 megkérdezett bérelt földet, ők a földnélküliek 6,4 százalékát adták (5. tábla). A harmadában földet bérlő magyar családok aránya 6,7 százalék. A magyar családok közül a legtöbben azok béreltek földet, akiknek 1-4 kat. hold földjük volt. Az 5 kat. holdat felesben bérlő magyar családok aránya az 1 százalékot már csak azok körében haladta meg, akiknek 3, 4 és a 8 kat. hold földjük volt. A vegyes családoknál - a

magyarhoz viszonyítva - már lényegesen csökken a 3 kat. holdat felesben bérlők aránya. 3 kat. holdat felesben bérlők száma összesen 23 család, s ebből nyolc volt földnélküli. A földet harmadában művelők között a magyar családok esetében szintén azok voltak többségben, akik legfeljebb 4 kat. hold megművelését vállalták, miközben nekik is 1-4 kat. hold földjük van. A vegyes családoknál a harmadában földet bérlők többségének szintén volt földje, de 3 vagy annál több kat. hold földet már csak igen kevesen műveltek harmadában (6. tábla).

6. A magyar és vegyes családok megoszlása földtulajdonok és a harmadában megművelt föld nagysága szerint

A harmadában	A család tulajdonában lévő föld nagysága									
	bérelt föld	0	1	2	3	4	5	6	7	8
kat. holdban	kat. Hold									
	Magyar családok száma									
1	183	56	40	30	13	9	3	2	1	5
2	98	53	27	18	12	3	4	2	1	4
3	60	15	11	6	6	5	5	1	-	3
4	15	10	4	1	4	-	3	1	1	2
5	18	1	3	3	2	1	-	-	1	-
6	5	1	-	1	-	-	-	1	-	1
7	1	-	-	1	1	-	-	-	-	1
8	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	9	1	1	-	-	1	-	-	-	3
Összesen	396	137	86	60	38	19	15	7	4	19
	Vegyes családok száma									
1	30	16	7	9	3	3	1	-	-	1
2	23	11	14	3	9	2	1	-	1	1
3	12	5	3	6	-	1	-	-	-	2
4	-	-	-	2	-	-	1	1	-	-
5	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-
6	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	72	32	25	20	12	7	3	1	1	5

A családok vagyoni helyzetét - az eddig tárgyalt vagyontárgyak, vagyis a lakóház és földtulajdon mellett - jelentős mértékben meghatározta, hogy milyen háziállatot neveltek, illetve hogy a különböző állatokból hány darabot tartottak családonként. Általánosságban megfogalmazható az, hogy a földtulajdon mellett a háziállatok száma a család gazdagságának másik meghatározó mutatója volt. A falusi térségben, még a legkevésbé jó anyagi körülmények között élők körében is az aprójószág tartása általánosan elterjedt volt. Valószínűleg ez lehet az magyarázat annak, hogy a családlap állatállományra vonatkozó kérdései között ezt nem is szerepeltették. Ezzel egyet is lehet érteni, de megjegyezzük, hogy például a baromfitartás mellett a kacsá, s mindenekelőtt a libanevelés már általában jobb anyagi körülményeket jelentett. Éppen ezért úgy véljük, hogy árnyaltabb képet kaphattunk volna abba az esetben, amennyiben a vizsgálat tervezőinek a figyelme erre is kiterjedt volna.

A vizsgálat alapján az rekonstruálható, hogy a megkérdezetteknek hány szarvasmarhájuk, lovak, juhuk és sertésük volt. Az állattartási szokások között családtípusonként lényeges eltérés nincs. A legnagyobb eltérés (1,9 százalékpont) a magyar családok javára a juhtenyésztők között volt, a többi esetben ez a különbség jelentéktelen

volt, csupán 0,9 és 0,1 százalékpont között mozgott. Mindebből tehát az következik, hogy a magyar és a vegyes családokhoz tartozók közel azonos arányban tartottak háziállatot (7. tábla). A falusi térségben, különösen az alföldi településeken a két világháború közötti időszakban a sertéstartás volt a legelterjedtebb. Valószínűleg ennek az a magyarázata, hogy a sertésnevelés sem különösebb szakértelmet, sem jelentősebb beruházást nem igényelt. Azaz a sertés tartása a lóhoz, a szarvasmarhához, de még a juhhoz viszonyítva is kevésbé terhelte meg a háztartásokat. A sertéstartás igénytelensége tehát hozzájárult ahhoz, hogy a legszegényebbek kivételével a legtöbb helyen évente általában egy sertést neveltek fel, hiszen ez esetben a család számára az év nagy részében a zsír és a szalonna biztosítva volt. A vizsgálatba került településeken felkeresettek azonban a táj jellegének és hagyományainak megfelelően, ha nem is jelentős mértékben, de a magyarok 3,2, a vegyesek pedig 4,8 százalékkal több szarvasmarhát tartottak, mint sertést. A két típushoz tartozók között meglévő 0,8 százalékpontnyi különbséget figyelmen kívül hagyhatjuk.

7. Az állatállomány megoszlása

Darab	Marha				Ló				Juh				Sertés			
	magyar		Vegyes		magyar		Vegyes		magyar		vegyes		magyar		vegyes	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1	1 205	10,6	203	13,9	312	2,7	38	2,6	144	1,3	22	1,5	1 911	16,8	263	18,0
2	1 606	14,1	211	14,5	410	3,6	59	4,0	305	2,7	70	4,8	1 176	10,3	148	10,1
3	563	4,9	57	3,9	64	0,6	9	0,6	179	1,6	38	2,6	349	3,1	27	1,9
4	402	3,5	50	3,4	47	0,4	8	0,5	323	2,8	46	3,2	156	1,4	16	1,1
5	154	1,4	10	0,7	19	0,2	-	-	369	3,2	29	2,0	76	0,7	8	0,5
6	123	1,1	13	0,9	18	0,2	-	-	171	1,5	20	1,4	43	0,4	5	0,3
7	53	0,5	4	0,3	5	0,0	-	-	96	0,8	10	0,7	28	0,2	6	0,4
8	40	0,4	5	0,3	8	0,1	-	-	130	1,1	14	1,0	17	0,1	3	0,2
9 v. több	91	0,8	2	0,1	14	0,1	-	-	456	4,0	58	4,0	117	1,0	8	0,5
Nincs	7 156	62,8	904	62,0	10 496	92,1	1 345	92,2	9 220	80,9	1 152	79,0	7 520	66,0	975	66,8
Összesen	11 393	100,0	1 459	100,0	11 393	100,0	1 459	100,0	11 393	100,0	1 459	100,0	11 393	100,0	1 459	100,0

A szarvasmarhát tartó családok közül a legtöbbször azonban csupán egy vagy két tehene volt. Ez esetben már 9,7 százalékpont a különbség a vegyes családok javára. Ez azonban az egy szarvasmarhát nevelő családok eltérő számából adódik. Ezt követően lényegesen csökkent a 3-6 szarvasmarhát tartó családok aránya és egy külön szűk csoportot képeztek típusonként azok, akiknek 7 vagy annál több szarvasmarhájuk volt. A sertést tartó családok ettől bizonyos mértékben eltérő arányokat mutattak. Itt is a legjelentősebb azoknak a családoknak az aránya, ahol egy vagy két sertést neveltek, de típusonként már ez esetben is 6-8 százalékpont különbség van az egy vagy a két sertést nevelő családok egymáshoz viszonyított arányainál. A sertést tartók esetében viszont, szemben az egy-két szarvasmarhát nevelőkkel, a két és a három sertést nevelő családok között lehet a választóvonalat meghúzni. A magyar családok ugyanis már csak 3,1, a vegyeseknek pedig csupán 1,9 százaléka nevelt három sertést. Ezt követően pedig mind a két típus esetében jelentéktelen azoknak a családoknak az aránya, ahol négy vagy annál több sertést tartottak volna. A juhoknál olyan választóvonal, mint amit eddig az 1-2 és annál több háziállatot tartók között tapasztaltunk nincs. Családtípustól függetlenül ugyanis nem jelentős azoknak az aránya, akik 1, vagy akik 9 vagy annál több juhot neveltek. A két típus között a lótartással kapcsolatban azt a sajátosságot fedezhetjük fel, hogy amíg a vegyesekhez tartozók között olyan családot, amelynek 5 vagy annál több lova lett volna nem találtunk, addig a magyarok esetében még olyanok is voltak (14 család), akiknek 9 vagy annál több lovuk volt.

Az állattartással kapcsolatban is fontosnak tartjuk annak feltárását, hogy a kérdőívben felsorolt jószágok közül az egyes családok állatonként hány darabot neveltek.

A magyar családoknál az állattartással nem foglalkozók mellett csupán 8,5 százalékat tett ki azoknak az aránya, akik csak egy sertést tartottak, a többiek, tehát a megkérdezettek 45,8 százaléka a felsorolt négyféle háziállat közül valamilyen kombinációban legalább egy állatot nevelt. A vegyeseknél 6,5 százalékat tett ki a csak egy sertést tartó családok aránya, és 47,8 százalékuknak volt két darab háziállata. A közöttük lévő távolság nem nagy, mindkét esetben csupán 2 százalékpont.

Az állatállomány típusonkénti megoszlása nem módosította azt a képet, melyet a megkérdezettek foglalkozása, iskolai végzettsége és földtulajdona alapján eddig felvázoltunk. Az állatállomány típusonkénti megoszlása tehát

nem differenciálta, hanem inkább megerősítette az eddig bemutatott vagyoni helyzetet. Mindez egyben azt is jelenti, hogy az állatállomány alapján típustól függetlenül nem bővült azoknak a családoknak a köre, amelyeket egyértelműen vagyonosnak tekinthetnénk. Mint láhattuk, a megkérdezettek többségének nem volt háziállata. Bár állatonként jelentős eltérések voltak, hiszen amíg a megkérdezettek 62,7 százalékának nem volt szarvasmarhája, addig lova már 92,1 százalékának nem volt. Emellett a vizsgálatba került családok 66,1 százalékának nem volt sertése és 80,7 százalékának pedig nem volt juha. A megkérdezett népesség szolid vagyoni helyzetére utal az a tény is, hogy a háziállatot tartó családok többsége legfeljebb egy vagy két állatot tudott nevelni.

E fejezet elején említést tettünk arról, hogy a családlap kérdései alapvetően a földtulajdonnal rendelkezők vagyoni helyzetének feltárására alkalmas. S valójában azoknak a családoknak a "gazdagságáról", amelyeknek nem volt földjük csak részleges ismerettel rendelkezünk. Éppen ezért először nézzük meg azoknak a családoknak a foglalkozás szerinti megoszlását, amelyeknek nem volt földjük (8. tábla).

8. A földtulajdonnal nem rendelkezők foglalkozás szerinti megoszlása családtípusonként

Foglalkozás	A család típusa				Összesen	
	Magyar		Vegyes		N	%
	N	%	N	%		
Nagybirtokos	37	0,6	4	0,7	41	0,6
Középbirtokos	10	0,2	1	0,2	11	0,2
Kisbirtokos	35	0,6	2	0,4	37	0,6
Földműves	1140	19,3	204	37,4	1344	20,8
Gazd. alk.	293	5,0	31	5,7	324	5,0
Gyáros	7	0,1	-	-	7	0,1
Kisiparos	706	12,0	87	15,9	793	12,3
Nagykereskedő	39	0,7	1	0,2	40	0,6
Kiskereskedő	382	6,5	37	6,8	419	6,5
Kereskedelmi alk.	24	0,4	1	0,2	25	0,4
Magánzó	19	0,3	2	0,4	21	0,3
Köztisztviselő	428	7,2	10	1,8	438	6,8
Áll. értelmiségi	706	12,0	39	7,1	745	11,5
Szab. értelmiségi	32	0,5	1	0,2	33	0,5
Katonatiszt	26	0,4	1	0,2	27	0,4
Altiszt	471	8,0	9	1,6	480	7,4
Katona altiszt	151	2,6	1	0,2	152	2,4
Tőkés, háztul.	6	0,1	3	0,5	9	0,1
Ny. tisztviselő	24	0,4	3	0,5	27	0,4
Egyéb nyugd.	33	0,6	8	1,5	41	0,6
Ny. altiszt	19	0,3	9	1,6	28	0,4
Magántisztviselő	19	0,3	3	0,5	22	0,3
Házicseléd	12	0,2	4	0,7	16	0,2
Háztartásbeli	17	0,3	-	-	17	0,3
Ipari munkás	181	3,1	29	5,3	210	3,3
Fizikai munkás	326	5,5	20	3,7	346	5,4
Egyéb	27	0,5	6	1,1	33	0,5
Nincs adat	736	12,5	30	5,5	766	11,9

Összesen	5906	100,0	546	100,0	6452	100,0
----------	------	-------	-----	-------	------	-------

A foglalkozás szerinti megoszlásra vonatkozó adatok nem szükségszerűen utalnak arra, hogy a földnélkülieket egyértelműen a szegények, vagy a legszegényebbek közé kellene sorolnunk. Az adatok szerint a megkérdezettek 50,2 százalékának nem volt földje. Közülük 766-nak, azaz a földnélküliek 11,9 százalékának foglalkozás szerinti megoszlását adathiány miatt nem ismerjük. Már az adatsor eleje meglepetést okozhat, hiszen 1,4 százalékos aránnyal nagy-, közép- és kisbirtokosokat is a földnélküliek között találtunk. Ennek az lehet a magyarázata, hogy azok a családok, amelyek a Monarchia összeomlását követően földbirtokukat elveszítették és helyben maradtak eredeti státusukat, vagy másképpen a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyüket föld nélkül is megőrizték. Nem is szólva arról, hogy 1940 körül semmi sem indokolta, hogy föld nélkül is ne annak tartásuk magukat, akik a román uralom előtt voltak. Az viszont, hogy a három foglalkozási kategóriához tartozók 1,3 százaléka a magyart és csupán 0,1 százaléka reprezentálta a vegyes családokat, arról árulkodik, hogy a földek kisajátításakor a román politika szelektíve járt el.

Nem igen távolodunk el az egykori valóságtól akkor, ha a földnélküli földműveseket, gazdasági és kereskedelmi alkalmazottakat, a házicselégeket, a fizikai munkásokat, a háztartás és az egyéb kategóriába sorolt két vegyes családhoz tartozó háznelkülit a szegények közé soroljuk. Ők a földnélküliek 32,1 százalékát adták. Mellettük már nem ilyen egyértelmű a kisiparosok, a kiskereskedők és a fizikai munkások megítélése. A még fennmaradó foglalkozási ágakhoz tartozókat pedig - a gyárosok, a tőkésék és a háztulajdonosok kivételével, akik a felső harmadhoz tartoztak - a középrétegek képviselői voltak. Őket természetesen nem lehetett a gazdagok közé sorolni, de létfeltételeiket tekintve valószínűleg közelebb voltak a felső harmad képviselőihez, mint a legszegényebbekhez.

A rendelkezésünkre álló adatok lehetővé teszik, hogy bármely foglalkozási ághoz tartozó család esetében megállapítsuk, hogy volt-e földje, illetve hogyha volt, akkor termelési áganként hogyan oszlott meg. Természetesen eszünkbe sem jut, hogy valamennyi foglalkozási ág esetében ezt megtegyük. Úgy véljük azonban nem tanulság nélküli, ha ebben a vonatkozásban például a kisiparosok esetében megnézzük, hogy mi is jellemezte őket (9. tábla).

9. A kisiparosok megoszlása a földtulajdon nagysága szerint családtípusonként

Föld nagysága (kat. hold.)	A család típusa				Összesen	
	Magyar		vegyes		N	%
	N	%	N	%	N	%
0	706	72,7	87	60,0	793	71,1
1	98	10,1	17	11,7	115	10,3
2	53	5,5	15	10,3	68	6,1
3	29	3,0	7	4,8	36	3,2
4	20	2,1	7	4,8	27	2,4
5	19	2,0	6	4,1	25	2,2
6	14	1,4	2	1,4	16	1,4
7	12	1,2	1	0,7	13	1,2
8	4	0,4	1	0,7	5	0,4
9	16	1,6	2	1,4	18	1,6
Összesen	971	100,0	145	100,0	1116	100,0

A kisiparosok 87 százaléka a magyarhoz, 13 százaléka pedig a vegyes családhoz tartozott. Többségüknek, 71,1 százalékuknak nem volt földje. Ők voltak azok, akik mint kisiparosok tartották el családjukat vagy egyedülállóként önmagukat. A földtulajdonnal rendelkező kisiparosok többségének 1 kat. holdja volt, mely döntően a házhoz tartozó kertből állt. Emellett a 2, illetve az ennél több kat. holddal rendelkezők összességében és családtípusonként is jelentősebb arányban birtokoltak földet, mint az összes megkérdezett. Esetükben 1 százalék alá csak a 8 kat. holdasok kerültek, illetve a vegyes családoknál még a 7 kat. holdasok sem érték el az 1 százalékos arányt.

A továbbiakban a megkérdezettek vagyoni helyzetével kapcsolatban a családok egyéb jövedelmeire (fő- vagy mellékkeresetei) vonatkozó adatokat tárjuk fel. A kérdés megfogalmazása, s a kérdésblokkon belüli helye is azt tükrözi, hogy a kérdőív összeállítói szerint a vagyoni helyzet szempontjából a földtulajdont és az állatállományt meghatározóbbnak ítélték, mint a megkérdezett főkeresetét. A kérdésre adott válaszokat egyrészt az egyéb jövedelmek típusa, másrészt a megszerzett egyéb jövedelem havonkénti összege szerint kódoltuk. Emellett az

egyéb jövedelemszerző tevékenységet annak érdekében kategorizáltuk, hogy a belső megoszlást típusok szerint is megismerhessük.

A fő- és a mellékjövedelem mellett a válaszok alapján lehetőség nyílt egyéb jövedelemtípus megkülönböztetésére is (10. tábla). A tábla nyugdíjasokra és eltartottakra vonatkozó adatait, mivel elég jelentéktelennek tűnik, érdemes összevetni azzal, hogy az egyéb jövedelem milyen típusú munkából származott. Az összes nyugdíjas 195 volt, az eltartottak kategóriájához pedig 32-en tartoztak. Ezekhez az adatokhoz viszonyítva, durván a nyugdíjasok és az eltartottak egyharmada volt az, aki erre a kérdésre válaszolt.

10. Egyéb jövedelmek megoszlása típus szerint

A jövedelem típusa	Magyar		Vegyes		Összesen	
	N	%	N	%	N	%
Főkereset	4 743	41,6	646	44,3	5 389	41,9
Mellékkereset	280	2,5	33	2,3	313	2,4
Fő és mellékkereset	393	3,4	83	5,7	476	3,7
Nyugdíjas	34	0,3	8	0,5	42	0,3
Eltartott	11	0,1	5	0,3	16	0,1
Nyugdíj+munka	25	0,2	8	0,5	33	0,3
Egyéb jövedelem nincs	2 271	19,9	127	8,7	2 398	18,7
Nincs adat	3 636	31,9	549	37,6	4 185	32,6
Adathiány	11 393	100,0	1 459	100,0	12 852	100,0

A megkérdezettek 45,6 százalékának a jövedelme részben vagy egészben a főkeresetéből származott. Ezen belül volt egy kisebb csoport, amelynek tagjai nemcsak fő-, hanem mellékkeresettel is rendelkeztek. A mellékkeresettel rendelkezők aránya összességében 6,1 százalék. A magyar családok tagjai ennél kisebb, a vegyesek pedig 1,9 százalékponttal jelentősebb mértékben jutottak mellékkeresethez. Valószínűleg helyesen járunk el, ha az egyéb jövedelemmel nem rendelkezők és az adathiányos esetek számát nem különítjük el egymástól. Feltételezhető ugyanis, hogy az adathiány nagy részben az egyéb jövedelem hiányát jelentette.

Nézzük meg, hogy milyen is volt a 4743 magyar és a 646 vegyes családhoz tartozó főkeresettel rendelkező személyek foglalkozás szerinti megoszlása. A magyar családokhoz tartozók a főkeresettel rendelkezők között a legnagyobb arányban a földművesek (23,5%) és az állami alkalmazásban lévő értelmiségiek (13%) szerepeltek. Őket a kisiparosok (11,7%), az altsztek (7,1%), a köztisztviselők (6,4%) és a kiskereskedők (6,1%) követték. A felsoroltak mellett a többi foglalkozási kategóriához tartozók aránya kategóriánként már csak néhány százalék volt. A vegyes családok esetében is a földművesek jártak az élen. 47,4 százalékos arányukkal messze kiemelkedtek a többi foglalkozási kategóriához tartozó személyek közül. Mellettük a kisiparosok 13,9 százalékos arányát kell még megemlítenünk. Valamivel 5 százalék felett volt még a gazdasági alkalmazottak (5,1%), a kiskereskedők (5,9%) és az állami alkalmazásban álló értelmiségiek (6,7%) és a kisbirtokosok (3,9%) részesedése. A többi esetben már az adott foglalkozási kategóriához tartozó főkeresettel rendelkező személyek aránya az 1 százalék alatt maradt.

A kérdés kapcsán a kérdezőbiztosok egy része az egyéb jövedelem összegét is feltüntette. Ezeket az adatokat azonban csak tájékoztató jelleggel közöljük, mert sporadikusságuk következtében belőlük a vizsgált populációra általánosan érvényes következtetéseket nem lehet levonni. Ennek alátámasztása érdekében elégséges, ha az előző táblában szereplő főkeresettel rendelkezők arányát összevetjük a 11. tábla adataival. (S talán arra is érdemes figyelmet fordítanunk, hogy a 10. és a 11. táblán az egyéb jövedelemmel rendelkezők aránya között 4,6 százalékos különbség van!)

11. Egyéb jövedelem megoszlása (pengőben)

Az egyéb jövedelem összege	Magyar		Vegyes		Összesen	
	N	%	N	%	N	%

100 pengő alatt	251	2,2	36	2,5	287	2,2
101-200 pengő	387	3,4	33	2,3	420	3,3
201-500 pengő	346	3,0	30	2,1	376	2,9
501-1000 pengő	42	0,4	4	0,3	46	0,4
1000 pengő fölött	18	0,2	3	0,2	21	0,2
Egyéb jövedelem nincs	2 790	24,5	201	13,8	2 991	23,3
Adathiány	7 559	66,3	1 152	79,0	8 711	67,8
Összesen	11 393	100,0	1 459	100,0	12 852	100,0

Mindezek ellenére, ha a megkérdezettek teljes körére nem is érvényes, tanulságos megismerni azoknak a foglalkozás szerinti megoszlását, akiknek a jövedelme a 100 pengőt nem érte el, vagy akiknek 500, illetve 1000 pengő felett volt. 1000 pengő fölötti jövedelme 18 magyar és 3 vegyes családhoz tartozó megkérdezettnek volt. Meglepetést okozott, hogy mindkét típus esetében közöttük nem volt olyan személy, akiről foglalkozása alapján ezt feltételeztük volna. A magyar családok esetében egy, maximum három fővel ehhez a csoporthoz kisbirtokos, földműves, gazdasági alkalmazott, kiskereskedő, altiszt, fizikai munkás és három értelmiségi tartozott. A vegyesek között pedig egy-egy kisiparos, kiskereskedő és egy nyugdíjas tartozott ide. Az 500 pengő egyéb jövedelműek között is csupán a magyar családtípushoz tartozó 2 nagykereskedőt találtunk. Ehhez a kategóriához a legtöbben a köztisztviselők és az értelmiségiek közül tartoztak. A 100 pengő alatti egyéb jövedelemmel rendelkezők foglalkozás szerinti megoszlása viszont már igen gazdag. Hiszen a magyar családoknak ehhez a csoporthoz, néhány foglalkozási ághoz tartozók (például gyáros, magánzó, szabad foglalkozású értelmiségi és magántisztviselő) kivételével szinte az összes többi foglalkozású megkérdezett képviselve volt. A vegyes családoknál pedig 10 foglalkozási ághoz tartozó család esetében 100 pengő alatti egyéb jövedelmet.

Az egyéb jövedelemmel rendelkezők közül a legtöbben fizikai munkát végeztek (12. tábla). Ezt követően a szellemi munkáért kapott jövedelmek szerepeltek jelentősebb arányban. A tábla adatai, ha nem is azonosak, de nagymértékben megfelelnek a megkérdezettek foglalkozás szerinti megoszlásának. A szellemi tevékenységből származó jövedelem aránya például némi eltéréssel azonos a szellemi foglalkozásúakéval.

12. Egyéb jövedelemszerző tevékenység

Típus	Magyar		Vegyes		Összesen	
	N	%	N	%	N	%
Szellemi	1 454	12,8	74	5,1	1 528	11,9
Fizikai	3 415	30,0	637	43,7	4 052	31,5
Szellemi és fizikai	97	0,9	14	1,0	111	0,9
Kereskedelmi	273	2,4	36	2,5	309	2,4
Szellemi és kereskedelmi	22	0,2	2	0,1	24	0,2
Fizikai és kereskedelmi	22	0,2	3	0,2	25	0,2
Szellemi, fizikai, kereskedelmi	2	0,0	-	-	2	0,0
Egyéb	2 278	20,0	127	8,7	2 405	18,7

Adathiány	3 830	33,6	566	38,8	4 396	34,2
Összesen	11 393	100,0	1 459	100,0	12 852	100,0

Nem igazán jelentős a fizikai (földműves, fizikai munkás) foglalkozási kategóriához tartozók és a fizikai munkáért kapott jövedelmek aránya közötti különbség sem, s ugyanezt az összefüggést fogalmazhatjuk meg a kereskedelem területén foglalkoztatottak és az ilyen jellegű tevékenységből származó jövedelem arányával kapcsolatban is.

Arra, hogy az általános helyzet megismerése mellett közvetlen konkrét célja is volt a vizsgálatnak, arra nemcsak a családlap 12. kérdéséből (*Javaslat a gondozásra*) s az azzal kapcsolatos feladatokból lehet következtetni, hanem a vagyoni helyzetet feltáró kérdésblokk *Milyen közjóléti, szövetkezeti vagy hatósági támogatásban részesült eddig (pénzkölcsön, ipari felszerelés, engedélyezés, gazdasági eszközök, állat stb.)?* alkérdéséből is.

A támogatások legegyszerűbb és a legközvetlenebb formája a pénzkölcsön volt, amely a kölcsönt felvevő számára lehetővé tette, hogy valamilyen, elengedhetetlennek ítélt beruházást megvalósítson. Ez esetben olyan személyről volt szó, akiben a kölcsönadó megbízott, hogy a felvett pénzt időben, a megállapodás feltételei szerint vissza tudja fizetni. Éppen ezért nem tételezhetjük fel azt, hogy azok a családok, amelyek a felmérés szerint pénzkölcsönt kaptak a legszegényebbek közül kerültek ki (13. tábla).

13. Támogatások összege családonként

	Magyar		Vegyes		Összesen	
	N	%	N	%	N	%
100 pengő alatt	122	1,1	4	0,3	126	1,0
101-200 pengő	40	0,4	5	0,3	45	0,4
201-500 pengő	103	0,9	4	0,3	107	0,8
501-1000 pengő	101	0,9	4	0,3	105	0,8
1000 pengő felett	111	1,0	1	0,1	112	0,9
Támogatásban nem részesült	5 548	48,7	518	35,5	6 066	47,2
Nincs adat	5 368	47,1	923	63,3	6 291	48,9
Összesen	11 393	100,0	1 459	100,0	12 852	100,0

Azt, hogy ez esetben nem szociális segélyről, közjóléti támogatásról volt szó jól jelzi, hogy csak a családok 3,9 százalékának volt lehetősége kölcsönfelvételre, melyek többsége a 200 pengőt meghaladta. A felvett kölcsönök típusonkénti megoszlása szerint a magyar családok nemcsak nagyobb arányban kaptak kölcsönt, hanem a vegyes típusúhoz viszonyítva a kölcsön nagysága szerint az 500 pengő feletti kölcsönhöz is elsősorban a magyar családok jutottak. Azoknak a családoknak a foglalkozás szerinti megoszlása, amelyek pénzkölcsönt kaptak sajátos képet mutat. (Az adatok szerint csak egy nagybirtokos és három nagykereskedő kapott 1000 pengő feletti összegű kölcsönt.) Mindkét típus esetében kölcsönt legnagyobb arányban a földművesek kaptak. A magyar családoknál ez 34,5, a vegyeseknél pedig 50,4 százalék volt. Ezt követően a magyarok közül a kisiparosok (8,6%), az állami alkalmazású értelmiségiek (8,1), a vegyeseknél pedig a kisiparosok (10%) mellett a kiskereskedők (4,5%) és az ipari munkások (3,2%) kaptak elsősorban kölcsönt. A magyar családok esetében még a kisbirtokosok (5,6%), az altisztek (5,2%), a kiskereskedők (4,8%), a gazdasági alkalmazottak (3,6%) kaptak még kölcsönt.

Az eddigi adatokból kiderült, hogy a családok 3,9 százaléka vett fel vagy kapott kölcsönt, s 8,3 százaléka részesült valamilyen típusú közjóléti, szövetkezeti vagy hatósági támogatásban. Ezek mellett a családok 16,6 százalékának valamilyen összegű adóssága volt (14. tábla).

14. Családi adósságok mértéke (pengőben)

	Magyar		Vegyes		Összesen	
	N	%	N	%	N	%
Összeg						

100 pengő alatt	165	1,4	45	3,1	210	1,6
101-200 pengő	334	2,9	55	3,8	389	3,0
201-500 pengő	531	4,7	65	4,5	596	4,6
501-1000 pengő	455	4,0	46	3,2	501	3,9
1000 pengő felett	399	3,5	26	1,8	425	3,3
Adósság, összeg nélkül	15	0,1	1	0,1	16	0,1
Nincs adósság	5 687	49,9	636	43,6	6 323	49,2
Nincs adat	3 807	33,4	585	40,1	4 392	34,2
Összesen	11 393	100,0	1 459	100,0	12 852	100,0

Azok közül, akiknek adósságuk volt, a 100 pengő alatti adóssággal rendelkezők szerepeltek a legkisebb arányban. A legtöbben azok voltak, akiknek az adóssága 201 és 500 pengő között mozgott, de az adóssággal rendelkezők között nem volt jelentéktelen az 1000 pengőt meghaladó összeggel tartozók aránya sem. A családtípusok szerint lényegében azonos arányban szerepeltek azok, akiknek valamilyen összegű adósságuk volt. A különbség elsősorban az adósság összegének nagyságában volt. 201 és 500 pengő közötti összeggel tartozók aránya alig tért el egymástól. Abban az esetben viszont, ha a 200 pengő alatti és az 500 pengő feletti összeggel tartozók arányát hasonlítjuk össze, akkor azt tapasztaljuk, hogy amíg a magyarok esetében az 500 pengőnél többel tartozók voltak többségben, addig a 200 pengő alattiak a vegyes családokhoz tartozók között voltak többen.

A különböző összegű adóssággal rendelkezők foglalkozás szerint megoszlása elég színes képet mutat. A magyar családok esetében nincs olyan foglalkozású személy, akinek nem lett volna adóssága. A vegyes családoknál jóval szűkebb a kör, s a nagykereskedők, a kereskedelmi alkalmazottak, a magánzók, a szabad foglalkozású értelmiségiek, a katonatisztek és altisztek és a házi-cselédek között nem volt olyan megkérdezett, akinek adóssága lett volna. A magyar családokhoz tartozó adósok közül a legtöbb, 34,5 százalék, földműves volt. Az adósok között a kisiparosok 8,6, az állami foglalkozású értelmiségiek 8,1, a kisbirtokosok pedig 5,6 százalékot tettek ki, 4,8 és 4,2 százalékkal még a köztisztviselők és a fizikai munkások tartoztak még a jelentősebb adóssággal rendelkezők közé. A többi foglalkozási ághoz tartozók között az adóssággal rendelkezők aránya az 1 százalékot nem érte el.

A vizsgálat arra is lehetőséget nyújt számunkra, hogy a családi ingatlanon lévő teher nagyságát is bemutassuk (15. tábla).

15. A családi ingatlanon lévő teher

	Magyar		Vegyes		Összesen	
	N	%	N	%	N	%
100 pengő alatt	6	0,1	1	0,1	7	0,1
101-200 pengő	4	0,0	3	0,2	7	0,1
201-500 pengő	20	0,2	2	0,1	22	0,2
501-1000 pengő	24	0,2	6	0,4	30	0,2
1000 pengő felett	119	1,0	10	0,7	129	1,0
Teher, összeg nélkül	3	0,0	1	0,1	4	0,0
Nincs teher	6 238	54,8	588	40,3	6 826	53,1
Nincs adat	4 979	43,7	848	58,1	5 827	45,3
Összesen	11 393	100,0	1 459	100,0	12 852	100,0

A teljes populáció esetében, még akkor is, ha az ingatlannal nem rendelkezőket figyelmen kívül hagyjuk nem igazán jelentős a megterhelt ingatlanok aránya. Ez esetben is azoknak a családoknak az aránya a jelentősebb, ahol - családtípusoktól függetlenül - az ingatlanon lévő teher az 1000 pengőt meghaladta. 119 magyar és 10 vegyes családhoz tartozó megkérdezett ingatlanán 1000 pengőt meghaladó összegű teher volt. A magyarok közül a kisbirtokosok (29,4%), a földművesek (16%), a nagybirtokosok (10,1%) és a középbirtokosok (9,2%) ingatlana volt leginkább megterhelve. A többi foglalkozási ághoz tartók esetében viszont már nem érte el az 5 százalékot azoknak az aránya, akiknek az ingatlana több mint 1000 pengő összeggel meg volt terhelve.

[vissza](#)

DOKUMENTUM

Az 1868.évi nemzetiségi törvény

A ma hatályos 1993. évi LXXVII. sz. kisebbségi törvény - a kisebbségeknek adott széleskörű jogok és a kisebbségi önkormányzatok megalakítása miatt - kihirdetése után szinte egybehangzó elismerést aratott belföldön és külföldön egyaránt. Ugyanakkor viszonylag gyorsan kiderült, hogy a törvény elvszerű végrehajtása fontos gyakorlati intézkedéseket és kapcsolódó jogszabályok kidolgozását teszi szükségessé. A rendezésre váró gondok közül a legégetőbbnek a kisebbségi törvény, és ezzel összefüggésben az önkormányzati törvény módosítása, a kisebbségek parlamenti képviselőinek biztosítása (ami az egyik jellemző felfogás szerint a kétkamarás parlament kialakításával nyerhet orvoslást) és a kisebbségek regisztrációjának ügye bizonyul. (Az utóbbi igényt a legutóbbi kisebbségi önkormányzati választások anomáliái hozták előtérbe; magáról a regisztrációról az egyes kisebbségek véleménye igencsak megoszlik.) Az említett (és a tételesen fel nem sorolt) kérdések rendezésére az országgyűlés illetékes bizottsága munkacsoportot hozott létre, amely igazából már az előző parlamenti ciklusban elkezdett munkát folytatja. A téma horderejére tekintettel, sának szóló üzenete okán közöljük az 1868. évi nemzetiségi törvény szövegét, amely a maga idejében szintén előremutató szabályozásnak bizonyult, sőt a magyarországi nemzetiségi törvény a maga nemében első volt Közép-Európában. A mai olvasó számára is különös figyelmet érdemelnek azok a széleskörű jogok, amelyek a nemzetiségi nyelven történő törvényhatósági és helyi közigazgatási ügyintézésben érvényesülnek. (A szerk.)

1868: XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjoguság tárgyában.⁽⁵⁾*The minority law of Hungary in 1868
(text of the law)*

The declaration of the minority law of Hungary No. LXXVII in 1993 was a success both in Hungary and abroad. However, it turned out relatively soon that its implementation requires important practical and related legal measures to be taken. Considering the law's far-reaching significance and message for today, the editors have decided to publish the whole text of the minority law No. XLIV in Hungary of 1868. This law was unique in its kind in Central Europe of the time, and the wide range of rights applicable in communication within the municipalities and with the local authorities deserve especial interest even for the reader of today.

Szentesítést nyert 1868.évi december 6-án. Kihirdettetett az országgyűlés mindkét házában 1868.évi december 7-én. Megjelent az Országos Törvénytárban 1868 december 9-én.

Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozék is, egyenjogu tagja;

(5) V.ö. a magyar nyelvről szóló 1836:III.t. cz. kapcsán mondottakat - V.ö. a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV.t.cz. 6. §. d) pontját; 1871: XXXIII.t.cz.15.§. - V.ö. a kir.közjegyzőről szóló 1874: XXXV. t.cz. 2.§-át (1886: VII.t.cz.1.§.). V.ö. 1906.máj. 28. 3881.sz. H.M. rend., a cs. és kir. közös hadsereg hatóságai által a magyarországi polgári hatóságokkal és magánfelekkel folytatandó hivatalos levelezés szabályozására vonatkozó 1904. évi 7273.sz.H.M. körrend. kiegészítéséről. (R.T. 631. V. ö. 1907 decz. 25-én 152. 635. sz. B.M. rend., a vármegyék járási tisztviselőitől megkívánandó nyelvismeretről. (R.T.2108.)

(1)V.ö. az 1874:XXXIII.t.cz. választási törvény 13. §-át és a főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885: VII.t. cz. 9. §-át.

(2) A központi választmány belső ügykezelési nyelvét illetőleg v.ö. 1874: XXXIII.t.cz. 23.§.

minthogy továbbá ezen egyenjoguság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik;

a honpolgárok teljes egyenjogusága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni:

1.§. A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar levén, a magyar országgyűlés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentul is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentul is a magyar. ⁽¹⁾

2.§. A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.

A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.

3.§. A Törvényhatósági gyűlésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar.

4.§. A törvényhatóságok az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveikben használnak. Egymásközi irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár pedig azon nyelvek egyikét használhatják, a mely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, a második szakasz szerint jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott.

5.§. A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de a mennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra, vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna: az illető tisztviselők kivételesen törvényhatóságaik jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. Valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkivánják; jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendők.⁽²⁾

6.§. A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseiben a lehetőségig ezek nyelvét használják.

7.§. Az ország minden lakosa azon esetekben, a melyekben ügyvéd közbejötté nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen, vagy megbízott által veszi és veheti igénybe a törvény ótalmát és a bíró segélyét:

- a. saját községi bírósága előtt anyanyelvét;
- b. más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
- c. saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
- d. más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető bíróság tartozik.

8.§. A bíró a 7-ik §. esetében a panaszt vagy kérelmet, a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanuhallgatást, szemlét és más birói cselekményeket úgy a peres, mint peren kívüli, valamint a bünvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; a perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon a nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a bíró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti, tartozik azonban annak tartalmát a feleknek szükség esetén tolmács segélyével is megmagyarázni.

Szintugy tartozik a bíró a felek előtt megmagyarázni s illetőleg tolmácsoltatni a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perbenálló felek egyike vagy másika nem ért.

Az idézési végzés a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, különben pedig azon községnek, a melyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelvén, vagy pedig az állam hivatalos nyelvén fogalmazandó.

A birói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó; de köteles azt a bíró minden egyes félnek azon a nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, a melyen kívánja, a mennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, a melyhez a bíró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.

9.§. Mindazon polgári s bünvádi perekben, melyek ügyvéd közbejöttével folytatandók, az első bíróságoknál mind a perlekedésnek, mind a hozandó ítéleteknek nyelvére nézve addig, míg az első bíróságok végleges rendezése és a szóbeli eljárás behozatala fölött a törvényhozás nem határoz, az eddigi gyakorlat mindenütt fenntartandó.

10.§. Az egyházi bíróságok maguk határozzák meg ügykezelési nyelvöket.

11.§. A telekkönyvi hivataloknál a törvényszék felügyelésének tekintetéből is az illető törvényszék ügykezelési nyelve használandó; de ha a felek úgy kívánják, mind a végzés, mind a kivonat az állam hivatalos nyelvén, vagy azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek egyikén is kiadandó, a melynek területén a telekkönyvi hivatal van.

12.§. A felebbezett perekben, ha azok nem-magyar nyelven folytattattak, vagy nem-magyar okmányokkal vannak ellátva, a felebbviteli bíróság mind a pert, mind az okmányokat, a mennyiben szükséges, magyarra fordíttatja azon hiteles fordítók által, a kik a felebbviteli bíróságoknál államköltségen lesznek alkalmazva, s a pert ezen hiteles fordításban veszi vizsgálat alá.

Végzéseit, határozatait és ítéleteit a felebbviteli bíróság mindig az állam hivatalos nyelvén fogja hozni.

Leküldetvén a per az illető első bírósághoz, ez köteles lesz a felebbviteli bíróság végzését, határozatát vagy ítéletét minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni s illetőleg kiadni, a melyen ez azt kívánja, a mennyiben az a nyelv a bíróságnak ügykezelési vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volna.

13.§. Az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar.⁽¹⁾

14.§. Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyvek vezetésének s egyházi ügyek intézésének, nemkülönb - az országos iskolai törvény korlátai között - iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.⁽²⁾

15.§. A felsőbb egyházi testületek és hatóságok ön maguk állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha ez nem az állam hivatalos nyelve volna: az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is hiteles fordításban felterjesztendők.

Ha különböző egyházak s egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy azon egyháznak nyelvét használják, a melylyel érintkeznek.

16.§. Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli, vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét; vagy, ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét; az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvöket; más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

17.§. Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási minster teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja levén; gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anyanyelvökön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.⁽³⁾

18.§. Azon területeken létező, vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének része nyelv- s irodalmi tanszékek állítandók.

19.§. Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, a mennyiben még nem állítottak, tanszékek állittatnak.

(1)V.ö. a birói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV.t.cz. 6.§-ának d) pontját.

(2) E.§. értelmezéséről v.ö. 1907:XXVII.t.cz.18.§.

(3) V.ö. az 1836: III.t.cz. jegyzeteit.

20. §. A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvök s ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

21.§. A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.⁽¹⁾

22.§. A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos, vagy saját ügykezelési nyelvét; más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

23.§. Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község, vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét vagy nyelvei egyikét használhatja.

A törvénykezés terén a nyelv használatát a 7-13. §-ok szavályozzák.

24.§. Községi s egyházi gyűlésekben a szólás jogával birók szabadon használhatják anyanyelvöket.

25.§. Ha magánosok, egyházak, magán társulatok, magán tanintézetek és törvényhatósági joggal nem biró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használják: az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközlött hiteles fordítás is melléklendő.

26.§. Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak épen ugy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: ugy ezentul is jogában áll saját erejükkel, vagy társulás utján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. E bégből, s a nyelv művészet, tudomány, gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítására végett is, az egyes honpolgárok az állam törvényszabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván, szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek - az iskolák azonban a közoktatás szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett, - az állam hasonló természetű s ugyanazon foku intézeteivel egyenjoguak.

A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.

A társulatok s általok létesített intézetek egymás között saját nyelvökön is érintkezhetnek; másokkal való érintkezésben a nyelv használatára nézve a 23.§. határozatai lesznek szabályozók.

(1) V.ö. a községi jegyzői szigorlat tárgyában: 1871:XVIII.t.cz. 75.§., a városi és községi hivatalok betöltésére nézve: 1886: XXII.t.cz.77.§.

27.§. A hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul; valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak. ⁽¹⁾

28.§: A korábbi törvényeknek a fennebbi határozatokkal ellenkező rendeletei ezennel eltöröltetnek.

29.§. Ezen törvény rendeletei a külön területtel bíró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra ki nem terjednek, hanem ezekre nézve nyelv tekintetében is azon egyezmény szolgáló szabályul, mely egyrészt a magyar országgyűlés, másrészt a horvát-szlavon országgyűlés között létrejött, s melynél fogva azok képviselői a közös magyar-horvát országgyűlésen saját anyanyelvükön is szólhatnak.

1. V.ö. a birói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV.t.c.z. 4.§-át - V.ö. a. 21.§ jegyzetét, továbbá a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870:XLII t.c.z. 68.§-ának 2.bekezdését (1886:XXI.t. cz. 82. §.2. bekezd.) a tisztujtás tárgyában.

[vissza](#)

NEMZETI TUDAT .NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Filozófia és pluralizmus, egyenlőség és különbözőségek

*Philosophy and Pluralism. Ed. David Archard. London, 1996. Cambridge University Press. 212 p.
(Royal Institute of Philosophy Supplement, 40.)*

John Rawls szelleme lebeg a David Archard szerkesztette 1996-os, a Cambridge University Press által kiadott *Philosophy and Pluralism* című tanulmánygyűjtemény fölött. Annak a John Rawlsnak, akinek 1972-es *A Theory of Justice* című alapművéből *Az igazságosság elmélete* címmel éppen mostanában olvashattunk részletet a Huoranszki Ferenc által szerkesztett modern politikai filozófiai antológiában, melyet az Osiris Láthatatlan Kollégium adott ki. A hetvenes években megkezdett vita tehát nem zárult le. A Belfastban 1995 áprilisában lezajlott konferencia tizennégy résztvevőjének tanulmányaiból - ahogy a bevezetőt író David Archard is hangsúlyozza - azonban az derül ki, hogy egyrészt a filozófusnak szerénynek kell lennie, belátva, hogy nincs egyetlen igazság, s így nem lehet a filozófusok célja, hogy egyetlen, közmegegyezésen alapuló választ keressenek, ám akiknek a monizmus ellenére van, nem eshetnek a relativizmus hibájába sem. "Az, hogy nincs egyetlen olyan pontos válasz, amiben meg lehetne egyezni, nem jelenti azt, hogy minden tetszőleges válasz igaz." Az egyik tanulmány szerzője, David Evans arra hívja fel a figyelmet, hogy maga Arisztotelész sem egyszerűen pluralista, ahogy azt általában tartja a filozófiai közvélemény, hanem "inkább olyan realista, aki felismeri, hogy a kulturális tartalmak közti differenciák az objektív érték lényegi alkotóelemei. Így Arisztotelész alternatívát kínál Platón normatív monizmusa ellenében anélkül, hogy átcsúszna a relativizmusba."

Terry O'Keeffe, maga is az Ulsteri Egyetem professzora, a helyszínen a legkényesebb kérdéstről, a vallás és pluralizmus viszonyáról ír. A fő probléma ebben a kérdéskörben az, hogy ha bármely vallás kijelenti, hogy az egyetlen igazság birtokában van, azonnal szembekerül más vallásokkal, amelyek ugyanilyen jogot formálhatnak az egyetlen igazság birtoklására. E jog feladása a tolerancia jegyében azonban az adott egyház vallási igazságának feladásával járna. E paradoxon megoldására O'Keeffe Toynbee 1953-as *Christianity among the Religions of the World* (A kereszténység helye a világ vallásai közt) c. művéből a következőket idézi: " Azt hiszem, lehetséges számunkra, hogy fenntartva saját meggyőződésünk igazságát és helyességét, elismerjük, hogy bizonyos mértékig minden főbb (higher) vallás az igaznak és helyesnek revelációja. Azok is Istentől származnak, és Isten igazságának valamely elemét tartalmazzák."

Rawls emléke mellett Isaiah Berlin írásainak tanulságai állnak a belfasti Queen's University professzora, Christopher McKnight Pluralizmus, realizmus és igazság című tanulmányának háttérében. A következőket idézi Berlin eszmetörténeti esszéiből: "A pluralizmus nem relativizmus. Egyes kultúrák képviselői képzelőerő és belátás segítségével képesek megérteni más kultúrák vagy társadalmak értékeit, eszményeit és életmódjait, bármilyen távol legyenek is azok tőlük a térben vagy az időben. Lehet, hogy elfogadhatatlanok számukra ezek az értékek, de ha eléggé nyílt elmével közelednek feléjük, megértik, hogy az azokkal az értékekkel élők is lehetnek teljes emberek, akikkel lehet kommunikálni..." Berlin írásait tovább elemezve McKnight a következő tételeket fekteti le: "1. Létezik a kölcsönösen csorbíthatatlan értékek pluralizmusa; 2. ezek az értékek objektívak, és nem pusztán az ízléstől függenek; 3. ezek az értékek igazak és 4. konfliktusba kerülhetnek, összeütközhetnek, valamint ellentmondhatnak egymásnak; 5. az értékekkel kapcsolatos relativizmus: hamis. Cikkét, mintha a bevezetőben említett filozófiai szerénységgel kötelezően együtt járna a filozófus keserűsége és pesszimizmusa is, így fejezi be: "A különböző értékek, életmódok és kötelezettségek a gyakorlatban majdnem bizonyosan összeütközésbe kerülnek egymással. Az életmódokat azonban élni kell, az értékeket meg kell valósítani, és eleget kell tenni a kötelezettségeknek, mégha azok különböző társadalmakhoz kötődnek is, vagy ha különböző emberekhez ugyanabban a társadalomban, sőt ha esetleg egyetlen individuumban keletkezik a konfliktus. Ezek azonban gyakorlati konfliktusok és diszharmóniák, és mint ilyenek, nem igazság-függőek (truth-involving). A pluralizmus akkor van elemében, amikor erkölcsi vitát vetítünk gyakorlati kérdésekre, azonban ebben a pillanatban a realizmus), a gyakorlatiasság rögtön elfogadhatatlanná válik. A pluralizmus és a gyakorlatiasság kellemetlen hálótársak."

John Skorupski, a St. Andrews University erkölcs-filozófia professzora *Érték-pluralizmus* című tanulmányában az eldönthetetlen konfliktusok esetét vizsgálja, azokat az erkölcsi helyzeteket, amikor a cselekvő csak rosszul dönthet. Példaként egy olyan, számunkra is ismerős dilemmát hoz, hogy egy kisebbségben élő milyen nyelvű iskolába adja a gyerekeit. Másik példája az a konfliktus, hogy a túszok biztonságát is kockáztatva mennyire szabad ellenállni a túsz-szedők követeléseinek. A személyes életünkben is könnyen felbukkanó, megoldhatatlan erkölcsi dilemmák taglalásával ez a szerző is arra figyelmeztet: nehéz kimondani, hogy lenne egyetlen, megfellebbezhetetlen erkölcsi igazság. Legyünk tehát szerények és óvatosak ítéleteinkben.

A kisebbségi kérdések iránt érdeklődő olvasó a tanulmánygyűjteménynek talán azt a két cikket olvassa legkíváncsibb szemmel, melyeket az indiai Bhikhu Parekh, illetve a muszlim Tariq Modood jegyez. Bhikhu Parekh, a Hull-i Egyetem politikai-elméleti tanszékének munkatársa igen alapos filozófiatörténeti áttekintésében azt igyekszik kimutatni, hogy az európai filozófia úgy, ahogy van, ellenzi a pluralizmust. Sorra kritizálva az európai filozófusokat, majd a keresztény vallást túlságosan egyoldalúsága miatt, így fejezi be cikkét: " Jobb esélyünk volna egy általános moralitáshoz eljutni, ami közös szabályzó elvekre és a célok és eszmények pluralitására épül, ha nem az emberi természet absztrakt, a különbségekre vak, és bár látszólag értékekkel megrakott, de valójában üres mivoltából indulnánk ki, hanem a kultúráknak abból a kritikus dialógusából, amely nyíltan elismert különbségeik tudomásulvételével zajlik."

Tariq Modood, a londoni Politikai Tudományok Intézetének főmunkatársa <Faj> Nagy-Britanniában, a "különbözőség politikája" címmel ugyanazzal a szerénységre intő óvatossággal kezdi cikkét, amit David Archard bevezetőjében olvashattunk. Ahogy a törvénycikk a bíróság értelmezésében kapja meg konkrét értelmét, az általános elméleti tanulságokat is a konkrét helyzet fényében kell mérlegre tennünk. Nagy-Britannia a 70-es évektől faji szempontból nem "pluralizálódott", hanem dualizálódott. A "Sátáni versek" íróját, Salaman Rushdit idézi, aki szerint "Nagy-Britannia ma két teljesen különböző világból áll, s az ember a bőre színe szerint születik a kettő közül valamelyikbe". Ám már azóta is tovább bonyolódott és polarizálódott a helyzet. Nem egyszerűen "fehér" és "színesbőrű" kettősség van, mert ahogy Modood magyarázza, három kulcs-mutató a: munkanélküliség, munkahelyi hierarchiák és iskolai végzettség szerint van ugyan egyfajta dualizmus, ám ez már nem azonos a bőrszín szerinti kétféleséggel. A bangladesiek, a pakisztániak és a karibiek - helyzetük valamelyes javulása ellenére - megmaradtak az egy-két évtizeddel korábbi hátrányos helyzetükben. A kínaiak, az Afrikából áttelepült ázsiaiak és az indiaiak olyan társadalmi-gazdasági profilhoz jutottak, amely hasonló vagy jobb, mint a fehér populációé. Az igazi megkülönböztetés abban mutatkozik, hogy a színesek gyakran iskolai képzettségi szintjük alatt kénytelenek munkát vállalni. A szín szerinti megkülönböztetés helyébe kulturális elvárások léptek. Az utóbbi évtizedekben a brit fehérek könnyebben és szívesebben közlekednek a nem-fehér bőrűekkel, de erősödnek elvárásaik a kulturális asszimilációt illetően. Megfigyelhető az is, hogy a színesbőrűek közül bizonyos csoportokkal szemben más-más viselkedési minták alakulnak ki. Például fehér fiúk az ázsiaiakkal szemben fenntartásokkal élnek, de csodálják az afro-karibi szubkultúrát és annak képviselőit határozott férfiasságuk miatt.

Egy nem régi felmérés szerint a legtöbb ellenérzés az ázsiaiak, s közülük is a muszlimok ellenében mutatkozik. A faji előítéletek kulturális előítéletekkel párosulnak. A válasz és a megoldás Modood szerint a multikulturalizmus, amire van is hajlam a brit társadalomban. Ezzel együtt jár azonban a kulturális pluralizmusnak nemcsak elfogadása, hanem "láthatóbbá tétele" is. A normatív ideál - ahogy szerzőnk reményeit nevezi - az lenne, ha nem "ünnepelnék" ugyan a különbözőségeket, mint egyes lelkes aktivisták teszik, de ha olyan politikát lehetne megvalósítani, amelyik elkötelezné magát az egy határon belül élő kultúrák megőrzésére.

Kényes kérdés marad ezek után is a vallások toleranciája. Szerzőnk egy olyan differenciált megközelítést vázol, amelyben a kulturális és a vallási identitást kissé különböző módon kezelnék: a kulturális identitást támogatólag, a vallási identitást semlegesesen. Ezzel azonban szinte visszakerülünk - teszi hozzá a gyűjtemény szemlélője - a John Skorupski által bemutatott feloldhatatlan konfliktushelyzetekhez: hogyan legyek arab, ha nem lehetek muzulmán?

A hasonló dilemmák miatt fontos, hogy szerény, óvatos és körültekintő módon közelítsük a gyakorlati kérdések erkölcs-filozófiai vagy akár logikai kérdéseit - ahogyan szerzőink tették.

Tokai András

[vissza](#)

Szuverén állam a XXI. század hajnalán

*L'Etat souverain a l'aube du XXIe siècle. Colloque de Nancy. Ed. A Pedone. Paris, 1994.
(Société Française pour le Droit International. 315.)*

Az SFDI (Société Française pour le Droit International), azaz a Nemzetközi Jog Francia Társasága több mint negyed százados megfigyelő helyzetéből kilépve, kollokviumot rendezett Nancyban 1993. június 3-5. között a modern állam kérdésköréből. Két egyetemi kutatócsoport, a GERSE és a CERDIP munkája kapott ekkor nyilvánosságot; utóbb pedig könyv formájában is megjelent a tanácskozás anyaga

A harmadik világ szintjén mozgó kelet-európai kommunista államok felbomlása, illetve a térségben hatalomra törő új nacionalizmusok, az itt-ott anarchikus helyzet tette indokolttá elgondolkodni azon, vajon tudnak-e élni a térség országai mindazzal a lehetőséggel, amit a szuverén állam léte lehetővé tesz? Látnivaló az is, hogy a nemzetközi közösség is új követelményeket támaszt az új államok legitimálásához. Vajon a demokratikus legitimitás elegendő-e a működőképesség igazolására?

Akárhogy is, maga a szuverén állam az, amely garantálja a kisebbségek jogait, huny szemet az államhatárokat figyelmen kívül hagyó közösségi kapcsolatok fölött. Ugyanez a hatalom viseli az integrációs törekvések megosztott felelősségének költségeit. Elképzelhető, hogy olyan új hatalmi hierarchia van megszületőben, melyben az "állam" csak egy közbülső lépcsőfok szerepét tölti be.

A jelenkori, igen élénk társadalmi változások közepette nehéz volt kiábrándultság nélkül, optimistán szólni a résztvevőknek a szuverén államról. René-Jean Dupuy, nyitó előadásában úgy vázolta a helyzetet, hogy kívülről "elsüllyesztették" az államot, belülről pedig "földarabolták". Jean Charpentier az állam "általános elgyöngülését" fogalmazta meg. Jean-Denis Mouton pedig "valóságos robbanás"-ról beszélt, már ami a történelmi kereteket érinti. Hubert Thierry a szuverén állam széles értelemben vett "leértékelődését" boncolgatta.

Noha napjainkban az állam vitathatatlanul értékcsökkenés áldozata lett, megfigyelhető egy másik, az államhatalmat megerősítő tendencia is. Egész sereg ember álma a világ különböző pontjain, hogy végre kivívjon és megszilárdítson valamely szuverén államot a maga számára (ld. Szomália esetét). Targyilagosan állítható tehát, hogy a "szuverén állam" mint törvénykezési és nemzetközi jogi kategória létezik, méghozzá önálló fogalomként, és úgy tűnik, tartósan átnyúlik a XXI.századba. Öt tanulság fogalmazódott meg a nancy-i tanácskozás konklúziójaként.

1. Azok a nemzetközi körülmények, amelyek eddig a szuverén államot éltették, megváltoztatták helyüket, tulajdonságukat, természetüket. Általános globalizáció részesei vagyunk: az egységesülés - bizonyos területeken - kikerülhetetlen. A globalizáció hatásai nyilvánvalóak: lerombolják vagy figyelmen kívül hagyják a kultúrák különbözőségét. Védekezéséppen fundamentalista álláspontok erősödnek meg; az individuum, a régió, a lokális megint fontossá válik. Az államra tehát kettős feladat vár: "bele kell törnie" az egyént és a társadalmat az államközi kapcsolatokba, ugyanakkor be kell vonnia az egyetemességet az egyes állam és polgárai között zajló párbeszédbe.

Jogi értelemben az "állam" megszűnik az egyetlen nemzetközi jogi alanyként lenni. A különféle nemzetközi civil társaságok, a nemkormányzati szervezetek, melyek egyre inkább lokális, regionális befolyást fejtenek ki, egyszerűen áthágják a politikai államhatárokat és a nemzetek közötti kapcsolatok fejlődésének irányában hatnak. Valójában itt a klasszikus egyenlőség és kölcsönösség elvén nyugvó, kétoldalú nemzetközi kapcsolatokról van szó. Csakhogy mindez most kibővíteni látszik a szolidaritáson alapuló, multilaterális nemzetközi kapcsolatokkal is, ahol az egymástól függés meghatározó szerepet játszik. Azonban nem minden állam ilyen "egyesült nemzetek állam"-a. Formában és tartalomban mindenesetre fontos nemzetközi jogi következményekkel jár a többoldalú együttműködés.

Az állam államon kívüli érdekeltsége is kibővíti az egyetemes emberi jogok, a nemzetközi büntetőjogi, és hamarosan talán a nemzetközi felelősség jogának érvényesítésével is. Ezzel egyidőben a demokratikus jogrend széleskörű alkalmazása nélkülözhetetlen.

2. Az "állam" nemzetközi jogi meghatározását tovább kell fejleszteni. A tanácskozás során szó esett az elnéptelenedő, a nem életképes, a veszélyben lévő, a félig szuverén, a fantom stb. államról. Bármilyen jelzőt aggatnak is rá, biztos, hogy az állam egységet képvisel mint jogi kategória. Persze igen gyakran jellemző politikai jelzővel látnak el egy-egy államot: törpe, szövetséges nagyhatalom stb.

Újabbban szokásos egy földrajzi alapú jogi tipologizálás is aszerint, hogy milyen nemzetközi jogi megítélés alá eső államról van szó, emlegetnek pl. parti, tengerparti, földrajzilag kedvező, vagy kevésbé kedvező helyzetben lévő, sziget- stb. államot. Persze ezek a megkülönböztető jelzők nem alkalmasak arra, hogy alapvető jogi kategóriául szolgáljanak az adott állam meghatározására. A gazdasági és földrajzi kritériumok mellé még egy politikai is kívánkoznék. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy azok az államok, amelyeknek nincs ilyen jelzőjük, elveszítenék meghatározottságukat.

3. Minden államnak van neve, amelyik elsődlegesen és nyilvánvalóan megkülönbözteti az összes többitől. Azonban ha a név kérdése fölmerül, egy sor jogi probléma is adódik: van-e szabály, vannak-e védett, ajánlott, stb. nevek? (Gondolhatunk pl. Makedónia volt jugoszláv tagköztársaság esetére) Valójában nincs egyenlőség az államok között e téren, hiszen egyeseknek több név is jutott (USA) Egyesült Államok (Amerika) Amerikai Egyesült Államok pl.) míg mások meg kell hogy elégedjenek egyetlen megnevezéssel (Marshall-szigetek pl.). Nem véletlen, az sem, ha egy

ország nevet akar változtatni (Felső Volta akkor változtatott Burkina Fasora, amikor az ENSZ BT elnökségében éppen a megszokott módon került volna sorra, az angol ábécé szerinti - Upper Volta - néven). Az iszlám országok közül nem egy igen kényes hivatalos nevének föltüntetésére.

4. A nemzetközi jog szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy az adott államnak milyen kompetenciái vannak saját területén, vagyis hogy mennyire képes hatékonyan uralni a hozzátartozó területet. (Ismertek azok a latin-amerikai, egy-egy drogklán kezében lévő területek, amelyek nem képezik integráns részét Kolumbiának, Bolíviának, Perunak. De hasonlóak az ázsiai "arany háromszög", vagy "arany kifli" esetei is.) Előfordulhat, hogy az egyetemes emberi jogokat kell érvényesítenie a nemzetközi közösségnek egy adott államon belül, amennyiben az nem képes úrrá lenni a kialakult helyzeten (Csernobil óta ez már nem is elméleti kérdés).

5. Végül a határok kérdése is napirendre került. Az államok közötti határok logikus és szükséges következményei a szuverén állam területi jellemzőinek. Noha a globalizációval, a távmunkavégzéssel, a nemzetközi tulajdonú üzemekkel jelentőségüket veszítik az államhatárok, bizonyos biztonsági okok mégis indokolják fenntartásukat (Schengeni Egyezmények pl.).

Az SFDI nem óhajtott jóslásokba bocsátkozni, ezért szerényen megmaradt a XXI. század hajnalának áttekintésénél, a közvetlen jövő felvázolásánál. A "szuverén állam" (État souverain) kifejezést következetesen egyes számban használta a fordítási nehézségek elkerülése érdekében. Az előadók minden esetben konkrét példákkal támasztották alá megfigyeléseiket, így is igazolva, hogy a szuverén állam nagyon is létező jelenség.

Kakasy Judit

[vissza](#)

Nacionalizmus és a világrendszer válsága: Előszó I.

*Riggs, Fred W: Ethnic Nationalism and the World Systemic Crisis: A Preface=
International Political Science Review vol.19. 1998, no 3 227-229.p.*

Fred W. Riggs e munkájában előszót ír ahhoz a négy tanulmányhoz, melyet az etnicitással, nacionalizmussal és migrációval foglalkozó munkacsoport készített a Nemzetközi Tanulmányok Szövetségének torontói konferenciájára 1997-ben. A csoport vezetője Henry Teune bevezetője a nemzetiségi konfliktusok felívelését globális történelmi távlatba helyezi -írja a szerző. A következő négy tanulmány a hidegháború vége óta felerősödő etnikai konfliktusokkal foglalkozik, és azt próbálja megmagyarázni, hogy a világrendszerek dinamikája miként hat rájuk, illetve fordítva: hogyan hatnak vissza rá a kulturális ellentétek.

Mind a négy szerző munkáját meghatározza a saját szakterülete: az antropológia, a kommunikáció-elmélet, a politika tudomány és a szociológia.

Friedman és Hall mindketten elkötelezett hívei egy szintetikus világrendszer jövőképeknek, bár különböző hangsúlyokkal, lévén az egyik antropológus, a másik szociológus.

Friedman véleménye szerint a "modernitást" az egész történelmen végighúzódó jelenségnek kell tekintenünk. E szerint a modern világot egyszerűen az előzőnél modernebbként kell értelmeznünk. Ennélfogva az inter-etnikai kapcsolatok minden világrendszerben elterjedtek, de a múltban a konfliktusok viszonylag csekélynek mutatkoztak, míg napjainkban nagyon is markánsan vannak jelen. E változások a világrendszerek dinamizmusában bekövetkezett szerkezeti átalakulásoknak köszönhetőek, leginkább a központok, félperifériák és perifériák közti kapcsolatokban érhetjük tetten őket. E rendszerekben a hegemon hatalmak központosítása vagy szertefoszlása az etnikai egyneműséggel vagy többneműséggel függ össze, és a különböző korok és helyek nemzetek és etnikumok közötti konfliktusaival.

Hall egyetért Friedman több állításával, de hozzáteszi, hogy a modernitás értelme olykor a jelenkorra összpontosul, és ez ideiglenességre utal, máskor viszont a korábbi századok fejleményeihez kötődik, mely által minőségi és történelmi kategóriává válik. Ezért beszél Hall pre-modernről vagy régiről. Azonban úgy látja, hogy az etnicitás minden civilizáció és világrendszer örökérvényű sajátja, és hangsúlyozza: minden állam, régi és új, többnemzetiségű (több kultúrájú) volt és ma is az. Ilyen értelemben a homogén állam vagy nemzetállam fogalma a közelmúlt történelmének terméke. Hangsúlyozza azonban, hogy sok kortárs politikai vezető azon igyekezete, hogy a nemzetiséget és az állampolgárságot egybehangolja erősíti a napjainkban a világban tapasztalt feszültségeket.

Tehránian, akinek a kommunikáció- elmélet a szakterülete, Ibn Khaldun klasszikus elemzésére utal, mely a letelepült életmódot folytató földművelő közösségek és a nomadizáló pásztorok közti ősi harcot veszi számba. Tehránian úgy gondolja, hogy ehhez hasonló harc folyik a migráció felgyorsulásával (globális nomádok) mai világunkban is. Őket tekinti sok helyi konfliktus kirobbantóinak, akik összecsapnak azokkal, akik sosem hagyták el lakóhelyüket. Tehránian összefüggésbe hozza e történelmi távlatokat a hidegháborút követő korunk információs és kommunikációs forradalmával. Hangsúlyozza a globalizáció folyamatát, melyben az információs forradalom eredményeként bizonyos társadalmi összefüggésben egyetemes normák jönnek létre és a kulturális különbségek is elfogadhatóvá válnak, de más összefüggésben épp az ellenkező tendenciákat erősíti fel. Ezek etnicizálódásban, provincializmusban és túlzott hagyománytiszteletben nyilvánulhatnak meg, ahogy a megfélemlített egyének és csoportok megpróbálnak egyfajta sajátos helyet találni maguknak ebben az egyre inkább rájuk nehezedő világban. Az etnikai konfliktusok nagy része ezeknek a kivételes és precedens nélküli tendenciáknak köszönhetően lett robbanásveszélyes korunkra.

Riggs a saját tanulmányáról azt írja, hogy a politika tudomány szemszögéből közelíti meg a kérdést. Az nemzetiségi identitás növekvő fontosságát és a konfliktusok erősödését a modernizációs folyamat részeként szemléli. Szerinte a modernitás negatív mellékhatásai közt volt az ipari imperializmus megszületése és azok a nagyhatalmi háborúk, melyeknek a kirobbanását ösztönözte. Véleménye szerint a hidegháború volt e hosszú folyamat záróakkordja, mely egy sor instabil és gyenge új állam megszületését vonta maga után. Ezekben az államokban - és az őshonos közösségek között méginkább, akik akarataik ellenére kerültek az iparosodottabb demokráciákhoz - él az igazságtalanság érzete és az önrendelkezés követelése. A forrongó népek a függetlenséget és az autonómiát ésszerű és igazságos lehetőségnek vélik arra, hogy elérjék az iparosodás és a demokrácia nyújtotta előnyöket. E remények fűtik az etnikai nacionalizmust és a feszültségeket a kialakult államokkal szemben. Jelen korunk modernitását az állam új sajátosságai, mint az állampolgárság, az iparosítás, a nacionalizmus és a demokrácia szövik át, melyek megteremtik a nemzetiségi nacionalizmus okozta konfliktusokat.

Henry Teune a négy tanulmányhoz írt bevezetőjében azt állítja, hogy a globális politikai rendben végbement változásoknak köszönhetően alakult ki a nemzetiségi nacionalizmus új "problémája". Megváltozott a nemzetközi rendszer.

Véleménye szerint a négy tanulmány különböző globális perspektívákban láttatja e rendszerváltozást: a modernitás elterjedése (Riggs); a modern világrendszer kialakulása (Hall); a világot átfogó kereskedelmi kapitalizmus létrejötte (Friedman); és a globális társadalmi fejlődés (Tehránian). A kérdés azonban változatlan: a jelenlegi feltételek adják-e a világválságot és annak bizonytalan kimenetelét vagy egy megjósolható jövőbe való átmenet?

A világpolitika a birodalmaktól és törzsektől az államok nemzetközi rendszeréhez vezetett. A nemzetállamok mint

olyan politikai szervezetek, melyek állampolgárságot követelnek meg, függetlenül az etnikai és vallási különbözőségektől, a világ teljes területét elfoglalják.

Ha megnézzük a világ népességét, kb. fele él olyan politikai rendszerben, mely radikálisan különbözik attól, amibe született. Sokak számára ez a változás egynél többször is megtörtént. A birodalmak politikai rendszere összeomlott és az államokéi átalakultak, határaik elmozdultak a háborúk és felkelések következtében.

A fizikai értelemben vett tér értelme ma különbözik attól, amilyen a birodalmak korában volt. Nemcsak, hogy különbséget tesz állampolgár, menekült és bevándorló között, de meg is erősíti az önazonosságukat. A térbeli migráció visszavonulást jelent a láthatatlan globális erők elől, melyek hatást gyakorolnak a helyi gazdaságokra és társadalmi rendre.

Korunk egyik fő kérdése: vajon a világ törzsek ezreire fog-e széthullani vagy újraszerveződik egymással versengő birodalmakba. A változás bizonytalanságokat von maga után. Ez manifesztálódik az iszlám bizonyos részeinek nyugatosodásában, az ősi kulturális értékek újra felfedezésében, a politikai elkülönülésre irányuló erőfeszítésekben, az etnikai sajátságok megfogalmazásában, akár még erőszak árán is. Mindezek háttérben ott van az újjáéledő birodalomtól való félelem, mely erőszakos és elnyomó. Néhány ország ismét a hódítás útjára léphet.

Am a világ nem csak népesség eloszlását tekintve kereskedelmében asszimiláció nélküli migráció tekintetében változott, hanem demokratikusabbá is vált. A globális demokratizálódás forradalmáról nem beszélnek a tanulmányok.

Az első demokratikus forradalmat kivándorló lakosok vitték magukkal Európából. A második - úgy tűnik- mindenütt elterjedt a kommunikáció révén. A mai eszme úgy látszik a csoport-autonómia morális felsőbbrendűségét hirdeti. De ha csoportok lehetnek szabadak, az egyének miért ne lehetnének azok?

A következő írások rávilágítanak a népek kötődéseire a világban mint "totális" rendszerben. E változások dinamikája összetett. A modernizáció ugyanis helyi ellenállást éppúgy szül, mint alkalmazkodást; az etnicitást újra fogják értelmezni; a világkapitalizmus kieroszakol új kapcsolatokat; és minden fajta migráció megy végbe, nemcsak fizikai - társadalmi, gazdasági, stb. -, melyek nem kívánnak teljes politikai - vagy csoporthűséget. A világ nem egy élesen behatárolható rendszer: lehet, hogy nem adja meg a biztonság kényelmét, de nem is olyan fenyegető.

-Folytatjuk-

Kincses Ágnes

[vissza](#)

Globalizáció, a helyszínek versengése és a fejlesztéspolitika

Meyer-Stamer, J.: *Globalisierung, Standortkonkurrenz und Entwicklungspolitik.* =
Internationale Politik und Gesellschaft, 1997. 4.no. 378-388.p.

A globalizáció egyre inkább a működési helyszín megválasztására figyel és nem pedig a hazai gazdasági bázisra vagy a származási országra. A kockázat legnagyobb része így az államról a vállalkozókra tevődik át, az állam pedig nem tehet mást, mint hogy a vállalkozói szférát különböző módokon kompenzálni igyekszik.

Ha ez az állítás némiképp túlzó is, nem teljesen légből kapott. A globalizáció mindenképpen növekvő megterhelést jelent a vállalkozóknak: a cégeket erősebb szakosodásra készíti, növekszik függésük a szállítóktól, a szolgáltatóktól és a támogató intézményektől. Így mind jobban függnek attól a helyszíntől, illetve régiótól, ahová települtek, illetve ahol működnek. Tehát a helyszín megválasztásában egyáltalában nem szabadok, "teljesítményre sarkalló" környezetet kell keresniük (amelyet a szakirodalom "mezo-térség" néven ismer). Az alkalmas helyszín persze ágazatról-ágazatra más, a hagyományos iparágakban (pl. az autóiparban) kevesebb a helyszínnel szemben támasztott követelmény. A régi ipari körzetek iránt ismét növekszik az érdeklődés; ezeken a helyeken újra megjelennek a régi-új beruházók. Fokozott mértékben érvényes ez a megállapítás néhány fejlődő országra.

A fő kérdés: melyek azok a fejlesztéspolitikai tényezők, amelyeket a fejlődő országoknak erősíteniük kell ahhoz, hogy kedvező gazdasági helyszínt teremtsenek? És: mi lehet az európai országok (pl. Németország) feladata a fejlesztéspolitikában és a helyszínek vonzóvá tételében?

A globalizáció tehát komplex folyamat, mely nem vezet automatikusan a különböző ágazatok és térségek egységének megteremtéséhez. Már csak azért sem, mert a pénzügyek piacán, a termékek területén, a vállalkozások terén és a munkaerő helyzet alakulásában még jelentős lépéseket kell tennie. A pénzügyek a világ nagy gazdasági központjaiban formálódnak (New York, London, Tokió), tehát egy hatékony helyszínek közvetlen kapcsolatban kell állnia ezekkel a központokkal, másképp nem számíthat pénzügyi tranzakcióiban esélyre. (Ehhez persze szakképzett munkaerő, magas színvonalú műszaki park és szolgáltatói szféra is szükséges, ami nem könnyen telepíthető más helyszínre.) Maga a tranzakció egyre könnyebben és olcsóbban valósítható meg, míg a tranzakciók összege világviszonylatban egyre magasabb lesz. A pénzügyi piac azért elsősorban a tényleges vásárló erőtől és a beruházók élelmességétől függ, de a spekuláció sem hagyható figyelmen kívül - ez utóbbi többnyire a "nem-szolid makropolitikát" keresi.

A világkereskedelem már régen gyorsabban növekszik, mint a világgazdaság. A termékek világpiacának vannak olyan területei, amelyek homogének. Nemcsak a repülőterek szabad-kereskedelmi üzletei azonosak világszerte, hanem például a szórakoztató elektronika termékei vagy a személyi számítógépek is. Más termékek ellenben országonként változó formájúak és tulajdonságúak pl. a mosógépek, a Nestlé cég mintegy 8 ezer terméke, melyből csak 750 cikket forgalmaznak több országban és mindössze 80-at, tíznél többben. A Coca-Colát, a Sonyt, a McDonaldst leszámítva igen kis számú a homogén fogyasztói termékek világpiaca. Sok ország (NAFTA-országok, általában Kelet-Ázsia) csak a legújabb években nyitja meg határait a nemzetközi import előtt.

A fogyasztói preferenciák meglehetősen különbözőek nemzetek és régiók szerint, ezt a cégek azonban többnyire csak a helyszínen képesek tanulmányozni és kereskedelmi politikájukat ennek megfelelően alakítani. A globalizáció e téren meglehetősen új keletű jelenség, a szakirodalom három "fokozatát" különbözteti meg: az internacionalizálódást, a multinacionalizálódást és magát a globalizációt.

A munkaerőpiac tervezésében egyre komolyabb tényező a "vendégmunkás jelenség". Elsősorban Németország munkaerőpiacának jellemzője a vendégmunkások jelenléte (1994-ben odahaza 2,14 millió fő, a külföldi leányvállalatoknál 1,67 millió), de az Arab-öböl országaiban, a dél-kelet-ázsiai "kis tigriseknél" és Indiában szintén számottevő a jelenlétük.

A világgazdaságban egy sor átrendeződési tendencia tanúi lehetünk: korábban a direkt beruházásoknak mintegy 80%-a az ipari országokban talált helyszínnre, manapság már 35-40%-a fejlődő országokban. A "csúcson" (vagyis a tíz legfejlettebb gazdaságú országot illetően) alig történt az elmúlt 25 évben változás, a fejlődő országok javára az arányeltolódást elsősorban Kína eredményezte. A kép persze ennél árnyaltabb, a beruházások oda is koncentrálódhatnak, ahol a bérek magasak, az ingatlanok drágák és az utcák zsúfoltak (eligazodásukat az OECD tanulmányai segítik). Európában ilyen térség Frankfurt és Párizs környéke valamint Anglia délkeleti része. Más szóval: a beruházóknak csak kisebb hányada keresi a "zöld mezőt" és az olcsó munkaerőt, sokkal vonzóbb a célország gazdasági dinamikája (pl. a kommunikációs színvonal, a lehetséges alvállalkozók, a működő helyi adminisztráció, a kisüzemek választéka stb.). Ez a dinamika hozza létre, illetve gerjeszti az innovációt, amely valójában a beruházó, a vállalkozó és az ügyfelek együttműködésének az eredménye.

A megfelelő feltételeket kínáló, igényes beruházási helyszín rövid idő alatt nem teremthető meg akárhol, az itt működő cégek nem szívesen települnek át más helyszínre, más vállalkozók viszont legalább egy leányvállalattal vagy fejlesztő laboratóriummal igyekeznek megvetni rajta a lábukat.

A települési helyszínek konkurenciája mögött három jellegzetes konfliktustípus ismerhető fel. Az első típust a régi és az új iparágak konfliktusa hozza létre, ahol a "régit" az acél- és a vegyipar, az építőanyag- és az autóipar jelenti. Ezek az ágazatok kevésbé igényesek, viszont a modern helyszínek adta előnyöket sem használják ki különösképpen.

A második típusnál a régiók közötti verseny a helyi adottságokra épül, tehát valójában eleve eltérő, sajátos előnyöket kínál. Az ilyen régióban a letelepedést a célország gyakran szubvencióval támogatja, a hiányzó intézményhálózatot (pl. képzés, tanácsadás) pedig a letelepült vállalatok maguk szervezik meg.

Mi történik ellenben azzal a helyszínnel, ahonnan (a harmadik típus mozgástörvényei szerint) a "régi" iparágak kivonultak? Erre mutat tanulságos példát a Ruhr-vidék folyamatos átalakítása, amely az 1950-as évekig a szénbányászat hagyományos körzete volt, majd mintegy 25 éven át az acélipar fellegvára lett, mára viszont új fejlesztési paradigmát kell kidolgoznia. Ehhez sokkal több elem szükséges, mint a szubvenciók elosztása.

A fejlődő országok számára a kedvező perspektívát az jelenti, hogy sajátos adottságú helyszíneket képesek kialakítani. Ez a folyamat az egyes országok saját fejlesztési programjának és a nemzetközi együttműködésnek egyaránt a részét képezi. Az effajta műszaki programok végrehajtásában jelentős segítséget jelentenek az ún. MNPQ-intézetek (mérték, szabvány, ellenőrzés, minőségvizsgálat), az oktatási és technológiai központok.

A teljesítőkéesség növelésével kapcsolatban több probléma is felmerül. A programok többsége hagyományosan a műszaki fejlesztést hangsúlyozza, nem a szervezetit. E szemléletnek egyik jellemzője a partnerintézmények "dogmatikus" megválasztása is.

További gond az a szemléleti hagyomány, amely a kis és középvállalatok támogatását, illetve rendszerbe foglalását tekintet nélkül a vállalatok profiljára, műszaki színvonalára és fejlődőképességére célozza meg. Így a koncepció gyakran a szociálpolitikai támogatások sorába csúszik át ahelyett, hogy működőképes értékesítési lánc megteremtésén működne közre.

Az érdemi támogatás alapja, hogy a fejlődő ország pontosan határozza meg a programban résztvevő vállalatok körét, versenyképességét, a működési környezetet és a támogatás speciális jellegét.

A világgazdaság liberalizálódása következtében a szegényebb fejlődő országok egyre inkább a globalizáció vesztesei lesznek. Bennük a fejlesztési politika évtizedeken át makroökonómiai célok érdekében folyt, s eközben elhanyagolták az egyes térségek és helyszínek reális adottságait. Nem fordítottak kellő figyelmet a gyarmati örökség (centralizáltság, alacsony képzettségi szint) felszámolására sem.

A támogatások összehangolása ugyancsak nem zökkenőmentes tevékenység. Különösen a fejlődő országok esetében lehet egyoldalú a támogatás, vagy kapcsolódhat valamilyen politikai feltételhez (és persze önérdekhez).

A jó fejlesztéspolitika fontos eleme a sikeres középtávú ipar- és technológiapolitika. Ez intézkedéseivel nemcsak a gazdasági helyszínek fejlesztésének rövidtávú gondjait oldja meg, hanem a távlati fejlesztés számára is választási lehetőségeket kínál. Tájékoztat további olyan mellékesnek tűnő tényezőkről, mint egy ország étkezési szokásai, vagy gyakori betegségei. A fejlesztési tervekben egyre jelentősebb szerepet kap a környezetvédelem, amely a gazdasági helyszínek kialakításának mindinkább hosszú távú tényezőjévé válik. A "jövőképes munkahelyek" olyan környezetben alakulnak ki, ahol az ország politikája huzamosan a jövőkéesség irányába törekszik. Ez a törekvés egyúttal hozzájárulhat ahhoz is, hogy az ország a gazdasági marginalizálódás veszélyétől megszabaduljon. A tendencia folyamatos megváltozását jól érzékelteti a fejlesztéspolitika tegnapi és holnapi jelszava közötti különbség: "Most megmutatjuk nektek, hogyan kell ezt csinálni!" helyett: "Dolgozzunk ki együtt egy ökológiailag elfogadható gazdasági modellt".

Lukáts János

[vissza](#)

Létezik-e európai identitás?

*Koivumaa, Katarina: Europe: Several Identities, or One Single Identity?
Perspectives, 1998.10 no. 11-37.p. Institute of International Relations Prague*

Európa történelme során mindig az eltérő kultúrák és tradíciók hazája volt. A kommunizmus bukása után első ízben adódott lehetőség a közös európai identitás kialakulására, amelynek alapjai a demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása és a piacgazdaság. Az intézményes európai integráció célja a tagországok gazdasági, törvényhozói és politikai működésének összehangolása volt. Ennek ellenére a franciák franciák, a britek britek maradtak, sőt a hagyományos nemzetállami kereteken belül különböző nemzetiségek küzdenek autonómiájukért, vagy akár a függetlenségükért. Az integráció fokozatos elmélyülésével párhuzamosan ugyanakkor Európa ismételt megosztottság előtt áll. A monetáris unió újabb törésvonalakat hozhat létre. Kialakulhat-e ilyen körülmények között az egységes európai identitás? - teszi fel a kérdést a szerző, aki ezek után megpróbálja számba venni azokat a tényezőket, melyek hatással lehetnek ezen identitás kialakulására.

Mit tekinthetünk valójában Európának? Sokak szerint Európa egyáltalán nem is létezik, hiszen nincsenek természetes földrajzi határai, nincsen egységes kulturális és történelmi öröksége. Európa politikai értelemben vett meghatározása sem volt egységes az idők során. Elég csak a Brezsnyev által hangoztatott koncepciót említeni, mely szerint Európa határai országa keleti határával estek egybe, illetve török és görög történészek elméletét, akik Európa és Ázsia között egyfajta elő-európai zónát képzelnek el.

Melyik Európáról beszélünk tulajdonképpen? Az Európai Unióról, a gazdag országok szűk köréről, a keresztény Európáról, vagy éppen csak az Unión belüli francia-német érdekszövetségről? A nyugati felfogás szerint Európa a hidegháborús időszakban magának az Európai Közösségnek a területét jelentette. A "másik Európa" kifejezést leginkább az EFTA országokra alkalmazták, míg Kelet-Európa országai ritkán jelentek meg önálló szereplőként, korlátozott gazdasági és nemzetközi politikai függetlenségüknek köszönhetően.

Az európai fejlődés a jövőben három lehetséges irányban képzelhető el. Létrejöhét egy olyan kontinens, amelyre a szabad kereskedelem, az emberek, a tőke és a gondolatok szabad áramlása jellemző. Az ezt ellenzők egy sokkal zártabb, de erősebb Európát képzelnek el, amelynek kialakulása irányába mutat az Európai Monetáris Unió és a Schengeni Egyezmény bevezetése. A harmadik fejlődési út az ún. "európai értékeket" tekinti mérvadónak: nemzetek békés egymás mellett élése, jól működő demokrácia és belső szolidaritás.

Ha létezik európai identitás, akkor az a szabadság, a haladás és az egyenlőség utópiáiból táplálkozhat.

A közös Európa kialakításának folyamatában időről-időre szembe kell nézni azzal a problémával, mely szerint az egyes tagállamok túl gyorsnak és túlzottnak tartják az egységesülés mértékét. Ez fokozottan jelentkezik a kulturális különbségek, és az eltérő nemzeti identitások figyelmen kívül hagyásában, akkor, amikor egy távoli, nemzetek fölötti testület valamiféle "szuper-állam" vagy akár birodalom létrehozását tűzi ki céljául. Többek között ez volt a növekvő elégedetlenség oka a Maastricht-i Szerződés ratifikációjával kapcsolatban is. Az EU bővítés nem lehetséges a tagállamok közös beleegyezése nélkül, ami viszont nehézkessé tesz mindennemű szerződésmódosítást. Az új tagországok felvétele nyilvánvalóan növelte az Unión belüli véleménykülönbségeket, de ez a 15 ország ma mégsem tekinthető megosztottabbnak, mint a hat EGK tagállam volt '50-es években.

Ha az Európai Unió nem birodalom kíván lenni, akkor az egység jelentését újra kell definiálnia. A helyzetet nehezíti, hogy a történelem során ilyen jellegű szerveződésre még nem volt példa. Az egységes Európának többnemzetiségű demokráciára lenne szüksége, de ez nem alakulhat ki, hiszen nincsenek igazi európai politikusok, ha pedig vannak, hazájukban kisebbséget képviselnek. Fontos kérdés a hatáskörök megosztása az Unió, az egyes államok és a régiók között. A szubszidiaritás elve a brüsszeli bürokrácia terjeszkedését hivatott csökkenteni, de ezt - Jacques Delors visszaemlékezései szerint - a brit kormányzat több esetben a saját korporatista és protekcionista érdekeinek rendelte alá. Az európai integráció története során először a Maastrichti Szerződés aláírása után vált lehetővé az Unió egységes fellépése a nemzetközi politikai kérdésekben.

1973-ban született meg a közös európai identitás első hivatalos deklarációja, amelynek három alappillére: a közös örökség és közös érdekek, a felelősségvállalás a harmadik világ országait érintő közös cselekvésekért, és az európai integráció melletti elkötelezettség. 1985-ben indította útjára az Európa Tanács azt a kampányt, melynek lényege egy sor gyakorlati intézkedés volt az európai identitás kialakítása érdekében. Ekkor született a kék alapon sárga csillagokat ábrázoló zászló, a közös himnusz, és az ún. "Európa nap". Az testület felismerte a sport fontosságát is, ahol szponzorként jelent meg. Új szokássá vált Európa kulturális fővárosának évenkénti megválasztása. A változtatások ellenzői elsősorban azt hangoztatták, hogy egy "eurokrata" elit a saját ideológiáját próbálja meg a lakosságra kényszeríteni. Az elvégzett közvéleménykutatások szerint leginkább az unió alapító tagállamainak lakosai határozzák meg magukat európaiként. Ezzel szemben Nagy-Britannia és Dánia lakossága ragaszkodik a legnagyobb mértékben nemzeti identitásához.

A régiók szerepe kiemelkedően fontos. A kontinens felosztható olyan természetes módon létrejött területi egységekre, melyeken belül koncentrálódik a tagállamok gazdasági és kulturális tevékenysége. Az európai lakosság jelentős részének egy-egy régió sokkal jobb identitási keretül szolgál, mint egy absztrakt Európa, vagy akár az Európai Unió. A legnagyobb nemzeteknek tehát egyre inkább szembe kell nézniük azzal a kihívással, amit az európai és a regionális identitás megjelenése jelenthet. Az Unió irányító szervei viszont még nem készültek fel erre, hiszen például a legfőbb döntéshozó testületben, a Miniszterek Tanácsában továbbra is az egyes országok

kormányzatai képviseltetik magukat.

Az európai identitásnak fontos részét képezik az évszázados hagyományokra visszatekintő gazdasági kapcsolat rendszer, melynek kialakulása a napóleoni háborúk utánra tehető, s amely eltartott egészen az 1. világháború kitöréséig. A békekötések és a jóvátételi szerződések, majd pedig a 20-as, 30-as évek gazdasági világválságának következtében lehetetlenné vált a háború előtti gazdasági kooperáció helyreállítása. A 2. világháborút követően a nyugati vezetők olyan nyitott, liberális gondolatokon nyugvó gazdasági rendszert képzeltek el, amelynek fő feladata az újjáéledő protekcionizmus visszaszorítása volt. Ennek következtében jött létre idővel az Atlanti óceántól a Rajnáig és az Oderáig, illetve Gibraltártól Lappföldre terjedő egységes gazdasági övezet. Az egyes uniós tagországok gazdaságában az export kiemelkedő fontosságra tett szert, hiszen például Hollandia nemzeti jövedelmének 55,3%-a származik az exportból. Az Európai Monetáris Unió, az "euro-zóna", a közös pénzegység, az euro bevezetése fontos tényező lesz az európai identitás kialakulásában, és az olyan országok, mint például Nagy-Britannia sem halogathatják már sokáig a belépést. A jövőbeli fejlődés természetesen nagy mértékben függ az euro és az összehangolt gazdaságpolitika sikerességétől. Egy dolog azonban biztos: a jelenlegi tagállamoknak, még ha ezt nem is hangsúlyozzák még, közös gazdasági jövőjük van.

Feltehető végül ismét a kérdés: Európáról vagy Európákról kell beszélnünk? Az új európai identitás a kulturális, a gazdasági, az energetikai, a demográfiai és talán legelsősorban a katonai egyensúly törekvésének felismerésén nyugszik. Winston Churchill 1947-ben úgy fogalmazott, hogy az egész világnak szüksége van az európai egységre, amelyből egyetlen állam sem zárható ki. Lehet ennél emelkedettebb célja Európának? Az európai identitás azt jelenti, hogy a nemzeti és a regionális identitások fölött létezik egy azonosság tudat, és alighanem ez adja Európa múlhatatlan varázsát.

Ságvári Bence

[vissza](#)

Csak földrajzi egység volna-e Európa vagy az emberiség különös formája?

Zala, Boris: *Premy'sll'at' Európu. (Je Európa geografický celok, c'i zvlášttna forma l'udstva?) = Slovenské pohľady, 1998. 11. No. 33-45.p.*

Neves tudósok-gondolkodók- J.P. Vernant, J. Patoc!ka, P. Guardini, J. O. y Gasset - kérdésselvetéseivel és nézeteivel is érvelő esszé valójában annak bizonyítására vállalkozik, hogy Európa az emberi lét különös formája, s róla időről-időre célszerű és érdemes elgondolkodni. Mindenekelőtt olyan történelmi periódusokat követően, amelyeken meggyengül vagy el is tűnik e különlegesség tudata.

A nyolcvanas évek elején a nyugat-európai országokban is általános volt az europesszimizmus, az euroszklerózis, az egységes Európa létrejöttének kétségbe vonása. Napjainkban viszont joggal feltételezhető, hogy a földrész egysége az Európai Unió formájában egy évtizeden belül mégiscsak megvalósul. Ennek nagyságrendje: kb.24 állam és 430 milliónyi állampolgár. Az egységesülés azonban nem érinti az értékek kérdését, azt, ami a "különös forma" minősítést megindokolja.

Európát a szokványos gondolkodás a keresztény hagyományra szereti redukálni, a modernizmus a felvilágosodás hagyományát emeli ki belőle, míg a posztmodernizmus mindent összekever vele kapcsolatban, ami egyáltalán összekeverhető. Európa azonban az iménti kategóriákon túlmutató valami. A legkülönfélébb tájak, etnikumok, szokások, vallások, politikák, államok és államszövetségek környezetében terjedt el az európai kultúra miközben szinte állandó volt területén a háborúzás, a kataklizma, a meg nem értés. Ennek ellenére mégis: hol erőteljesebben, hol gyengébben mélyében mindvégig ott bujkált, most is ott bujkál az együvé tartozás, a szolidaritás és a közös alap biztonsága, megtartó ereje és továbblépésre készítése.

Az egyházi kereszténység világi hatalma elsősorban azért erősödhetett meg, mert fokozatosan megvalósította Európa Római Birodalomhoz tartozó részeinek területi összefogását. Az európai ember ezáltal folyamatosan kettős térben élt. Az egyik a regionális tér, amely meghatározott etnikum, később nemzet, illetve annak erkölcsi, szokásai és államformái körül alakult ki, a másik pedig az európai tér, amely immár egyetemes civilizációs termékekké, értékekké, szokásokká, jogokká, közvéleménnyé formálódott, és amely mindenkor jelen van.

Az etnikumok nemzetekké alakulása óta az európai egységet - hol békében, hol háborúban - az együttélés módjának keresése reprezentálja, amely látszólag az erőegyensúlyra törekszik, valójában az egyes nemzetek a tekintetben megvalósítandó hegemoniájára, hogy közülük melyik mondhatja el magáról: ő az európai értékek fáklyavivője.

Az egyre "korszerűbb", egészen a mai napig elérő válságok és háborúk tapasztalatai nyomán a tolerancia gondolata is helyet kap az európai értékek között.

A tárgyalt örökség korántsem tekinthető történelmi relikviának. Egyes összetevői mindennapjainkban vannak jelen, mégpedig a maguk ellentmondásosságában, hiszen az együvé tartozás, a szolidaritás és a közös alap - mutatja a földrész története - sokféleképpen értelmezhető és magyarázható. Vajon mi legyen ezzel az örökséggel, meg tud-e birkózni Európa saját múltjával, nem nyomja-e agyon mint "különös formát" annak súlyossága.

Az alakulóban levő Európai Unió a kontinens anyagi és területi egységét van hivatva megteremteni, s így a fenti kérdéseket nem válaszolja még meg. Hogy a végkifejlet pozitív legyen, annak előfeltétele, hogy senkinek, egyetlen nemzetnek se kelljen életét ennek az egységnek alávetnie. Ehelyett hadd lehessen joga mindenkinek elgondolkodni azon, hogy milyen erők és kezdeményezések kelljenek az egységes és unikális Európa újjáalakításához.

Futala Tibor

[vissza](#)

Európa új rendje és Oroszország

König, H.: Russland und die Neuordnung Europas. = Osteuropa 48. Jg. 1998. 5.H. 467-484.p.

"Európa új rendje és Oroszország. A NATO és az Európai Unió aktái és a keleti bővítés jelentősége" - ez volt az Osteuropa folyóirat kétnapos konferenciájának témája (1997 november 6-7.). A témakörök között 44 kérdés szerepel. Ezeket azonban nem kötötte egymáshoz feszes logikai lánc és a résztvevők nem is merítették ki a téma kínálta lehetőségeket.

A NATO keleti bővítése Németország újraegyesítésével kezdődött. A korábbi pax sovietica drámai gyorsasággal és látványosan hullott széjjel, bár nem teljesen váratlanul. Maga mögött kaotikus állapotokat hagyott Közép- és Kelet-Európa országaiban is. Sem az egyik, sem a másik jelenség elemzésére a nyugati politológusok nem készültek fel. Hogy most már az egész Németország a NATO tagja lett, ez valójában a szervezet keleti irányú bővítésének megindulását jelentette.

Kezdetben a "terjeszkedés" helyett a "nyitás" lett a varázsszó, amelyet az az ígéret követett, miszerint az Odera-Neisse-határon túlra a NATO semmiképpen sem kíván terjeszkedni. A tényleges keleti bővítés gondolatát először az egykori Szovjetunió balti köztársaságai vetették fel, mivel az orosz birodalom megerősödése folytán veszélyeztetve érezték magukat. Wales a lengyel elnök ekkor javasolta a NATO II. tervét, amely a balti államok mellett a kelet-európai államok részére kínált védelmi szövetséget (az időközben felbomlott Varsói Szerződés helyett). Az oroszok, de részben az amerikaiak is, veszedelmes nacionalista törekvéseket láttak ebben a hatalmi vákuumban, sőt az 1920-30-as évek nemzetközi konfliktusainak a veszélyét is felébredni látták benne.

De vajon egységes-e a "Nyugat", mi szavatolja a biztonságát, és mi veszélyezteti? És maga az Európa-fogalom Nyugat-Európára korlátozódik-e még mindig, vagy kiterjeszhető a balti országokra netán Ukrajnára? A NATO lassú és óvatos keleti bővítésében végül is Németország és az USA mindinkább egyetértett, míg Franciaország inkább a várakoztatás álláspontján volt. A bővítés első körében is csak három ország csatlakozásáról lehet szó (Csehország, Magyarország, Lengyelország), de a további bővítés egyelőre "teljességgel bizonytalan". A volt Szovjetunió katonai és gazdasági ereje azonban a térség országai szemében még mindig meghatározó tényező, amelyet nem szabad (és nem is célszerű) figyelmen kívül hagyni.

Az oroszok (némiképp érthetően) bizalmatlanul szemlélik a NATO-t és az Európai Uniót, benne az amerikaiak hatalmi eszközét látják. Maguk az Unió tagjai sem akarnak monolit tömbbé válni, ezért hangoztatják annyira nemzeti sajátosságaikat. Az oroszok egyelőre nem kívánnak egyelőre az Európai Unió tagjai lenni, ugyanakkor félnek a hermetikus vámhatároktól. A balti köztársaságok és (esetleg) Ukrajna belépésétől azonban nem zárkoznak el föltétlenül. Számukra ma még elégséges a partneri és kooperációs viszony, amely ugyan számos területre kiterjed, jelentős célzott támogatással jár, de nem igényel intézményes politikai elkötelezettséget.

A keleti bővítést valójában maga az Európai Unió sem kívánja, amelynek életszínvonalát, belső viszonyait eddig zömében a nyugat-európai országok alakították ki. A csatlakozásnak az egyes országok bel- és gazdaságpolitikájában szintén komoly feltételei vannak (például a még mindig túlnyomórészt államosított gazdaság magánkézbe kerülése), de megkönnyítené az integrációt az elvárásoknak a jelenleginél konkrétabb megfogalmazása is. Óvatosságra inti az Európai Uniót (például Oroszországgal kapcsolatban) a munkaerő szabad áramlásának megteremtése, a csatlakozni kívánókat pedig a várakoztatás mértékének bizonytalansága.

Új tagállam fölvétele az Európai Unióba rendkívül bonyolult művelet (egységes megszavazás, mintegy 40 ezer oldalnyi jogi és politikai föltétel-katalógus), Spanyolország és Portugália esetében hét évig tartott a folyamat, a most jelentkező országok esetében azonban még ennél is sokkal hosszabb lehet, mivel ezeknek az országoknak a társadalmi-gazdasági szerkezete teljességgel más. Ez a körülmény az EU struktúrájának a megváltozását is eredményezné, illetve ennek szükséges voltát feltételezné. A semleges országok közül Ausztria és Svédország a bővítést támogatja, Finnország és Luxemburg lakossága (a közvélemény-kutatások szerint) inkább fél a bővítéstől és ami vele járna: az életszínvonal csökkenéstől, az adóemeléstől.

Az EU-tagságra törekvő Lengyelországban politikai erők nemigen állnak szembe a csatlakozással, az ország mezőgazdasága azonban aligha versenyképes, sőt a katolikus egyházban is vannak a csatlakozásnak ellenzői. Csehország gazdasági mutatói általában megfelelőek az esetleges csatlakozáshoz, különösen a külkereskedelmi mérleg. A balti államok közül Észtország helyzete a legbiztosabb, gazdasági-politikai mutatói hasonlóak Csehorszáéhoz, növekedési üteme még magasabb nála. A három balti ország közös csatlakozása azonban aligha reális perspektíva. Országaik etnikai összetételének kedvezőtlen alakulása az elmúlt fél évszázadban, a minimális védelmi erő és a védelem megteremtésének irrealitása meggondolásra készíti az integrálódás nyugati híveit is.

Az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országok között érezhető ugyanakkor idegenkedés is a NATO-val szemben, ami az amerikai atomfegyverekkel szemben érzett ellenszenvvel magyarázható. Különösen erős ez az érzés az oroszok és a beloruszok között, akik nagyhatalmi helyzetük megrendülését nagyrészt még ma is Gorbacsov hibájául róják fel. A félelem a csehekben is megvan, de más előjellel: ők Oroszország ismételt megerősödésétől félnek (40%-ban), illetve a németekkel szemben éreznek történelmi eredetű bizalmatlanságot (20%).

Az orosz politikai elit szinte teljes palettája a NATO keleti bővítésében Oroszország hatalmának a gyengítését látja, ezt választási programjaikban meg is fogalmazzák. A lakosság életszínvonala azonban egyre komolyabban igényli a külföldi segítséget. Az orosz közvélemény alakítók nyugatellenes hangulata nem hanyagolható el. A gazdaságban is

kibontakozóban van egy bizonyos bojkott hangulat a nyugati termékekkel és partnerekkel szemben. A volt szövetséges országok számára a NATO elérhetőnek látszik, csak az oroszok érzik magukat belőle kirekesztettnek. A NATO-tagság egyébként nehezen átléphető határ volna az orosz politikai elit számára.

Az orosz gazdaság speciális helyzetét mutatja az az ajánlat is, hogy adósságaik fejében harci járműveket és berendezéseket (főként repülőgépeket lennének hajlandó szállítani). A NATO keleti bővítését Oroszországban - állítják nyugati szakértők - leginkább a hadsereg tisztjei üdvözik, társadalmi presztízsük és anyagi helyzetük javulását várják tőle. Az orosz hadsereg radikális átalakítása elkerülhetetlen, a legvalószínűbb perspektíva bizonyosan a hivatásos katonaság. (Hasonló mértékű, teljes átalakítást 1918-ban Trockij hajtott végre a hadseregben.)

Oroszország, ha el is veszítette világhatalmi helyzetét, nagyhatalom maradt továbbra is. Mint katonai hatalom, mint gazdasági potenciál és mint stabilizáló erő egyaránt számottevő. Ugyanakkor integrálása rendkívül nehéz, mivel óriási kiterjedésű, keleti részén pedig olyan integrációs lehetőség áll mint Kína. Az orosz átalakulás visszafordíthatatlan, de továbbra is komoly érdekeltségek maradtak a központi irányítás során meggazdagodott fináncoligarchia és más gazdasági csoportok kezén. Az újgazdagság és az általános elszegényedés ellentéte komoly társadalmi robbanásveszéllyel fenyeget.

Átmeneti gyengesége ellenére az orosz gazdaságban nagy lehetőségek rejlenek. Elsősorban a nyersanyagbázisaira számíthat Oroszország - mint már annyiszor. A korábbi "sikerágazat", a fegyvergyártás ma már elavulóban van, hiszen még a szovjet időkben fejlesztették ki kínálatát (elsősorban a harci repülőgépek avultak el a nemzetközi versenyben). Sikerre számíthat viszont a távközlésben, a nehéz-gépgyártásban és a világúrkutatásban. A világkereskedelemben azonban egyelőre elsősorban az energiára és az energiahordozókra támaszkodhat. Vajon megelégszik-e ezzel a szereppel Oroszország, s még inkább azzal, hogy a fejlett nyugati gazdaságok nukleáris szeméttelpe legyen?

Az orosz gazdaságban nagyon eltérő érdekcsoportok és termelési modellek élnek egymás mellett, erős még a sztálinista modell, de működik már a piacgazdaság is. A Szovjetunió helyén létrejött FÁK tagállamaiban erős a gazdasági érdekek nemzetközi érvényesítése, a nagyvállalatok és kartellek hálószerűen szövik be az egykori birodalom óriási térségét. A hatékonyság ugyanakkor katasztrofális, a bruttó nemzeti termelés 10%-a az amerikaiaké.

A külföld érdeklődése a Szovjetunió felbomlása után elsősorban Oroszország felé fordult, Ukrajna hosszabb időre elkerülte a figyelmét. Csak 1995-től erősödtek meg a kétoldalú gazdasági kapcsolatok. Ukrajna és Oroszország között a kapcsolatok alapja a kisebbségvédelmi szerződés, de egyes területek (pl. a Krim) hovatartozásáról is vita van a két ország között. Ukrajna lakossága mintegy felerészben a NATO-tagság híve, esetleges csatlakozásukat az oroszok nem fogadnák örömmel. Az ukránok új partnerséget alakítanak ki Grúziával és Azerbajdzsánnal, illetve Lengyelországgal és Romániával, az együttműködés első jele a tervezett Odessza-Gdansk-olajvezeték.

Az orosz "hazafiak" nehezen tudnak lemondani a birodalom nyugati részéről, amelyet a II. világháborúban vérrel szerzett jogos védelmi övezetnek érznek. Sokan ellenzik, hogy a NATO ezekre a területekre is kiterjessze befolyását. Ugyanakkor jelenleg sem ők, sem a hadsereg nincs olyan pozícióban, hogy érdemben szembeszálljon az integrációs békepolitikával. De vajon meddig tart ez az "erőtlen" erőhelyzet?

Komoly konfliktusveszélyt rejt magában az a körülmény, hogy a tagországok önállósodása következtében mintegy 25 millió orosz szakadt el az anyaországtól, és lett "külföldi orosz". Őrájuk egy expanziós politika esetén mint "ötödik hadosztályra" vajon számíthat-e az orosz külpolitika? Az újonnan függetlenné vált országok viszont komoly etnikai ballasztot érznek a volt szovjet rendszerrel lojális oroszokban, akiknek aránya Ukrajnában 22%, Kazahsztánban és Lettorszáiban 35% fölött van.

Az oroszok egy része a "splendid isolation" álláspontján van, amíg az ország megerősödik, elfordulást sugallnak Európától. A történelem azonban ennek a szemléletnek a veszélyeire figyelmeztet, és mindenképpen a gyors, föltétlen és sokoldalú kapcsolatépítést sürgeti.

Lukáts János

[vissza](#)

A nemzetközi migráció közegészségügyi következményei Kelet-Európában és a FÁK országokban

Axmann Agnes: *Eastern Europe and Community of Independent States. Abstract.* =
International Migration, 36. vol. 36. 1998.4. no. 587-607. p.

A 80-as évek végén, 90-es évek elején a Szovjetunióban és a kommunista rendszer országokban mélyreható társadalmi, gazdasági és politikai változások indultak meg. Az AIDS-betegség és HIV-fertőzöttség terjedése lett az egyik legfontosabb következménye a határok megnyitásának, a helyváltoztatás szabadságának. (Korábban ugyanis a térség lakosai - általában - az országhatárokon belül maradtak.) A helyzet föltérképezésekor fény derült arra, hogy - különösen a FÁK országokban - szinte teljes volt a tudatlanság az AIDS-szel, a HIV-vel, és következményeikkel kapcsolatban. Ezen kívül hiányzott az együttműködés az AIDS-et, illetve a már ismert nemi betegségeket gyógyítók között.

A kétkezi munkát végzők tömeges elvándorlása mindennapos tényré vált a FÁK-on belül, de különösen látványos méreteket öltött a fegyveres konfliktusokkal terhes területeken, mint Örményország, Grúzia és Tadzsikisztán. A menekültek (létszámuk közel 870 ezerre tehető 1989 és 1996 között) és a többi lakos helyzete azonban nem különbözött a FÁK-on belül. Az ún. "belső elvándorlók" a lakosság tetemes részét alkotják; egyes területek egészen elnéptelenedtek, mint pl. Csecsenföld. A fiatal korosztály ugyancsak jelentős hányadát teszi ki a migrációnak.

Minden jel arra mutat, hogy mindeddig nem készült átfogó tanulmány a migráció HIV-fertőzöttségéről, illetve AIDS betegeiről. Annyi bizonyosan tudható, hogy a HIV-fertőzöttek száma drámaian megnőtt 1995 óta, különösen a kábítószerfogyasztók körében. (Az Ororszországi AIDS Centrum adatai 1995-ben 196, 1996-ban 1535, 1997-ben 4092 HIV-fertőzöttet említenek. A FÁK-ból Ausztráliába, Kanadába és az Egyesült Államokba bevándorlók körében végzett szűrés is erős progressziót mutat.) De vészesen megnőtt a szifilisz és gonorrhéa megbetegedések száma is a 90-es években.

Nem áll rendelkezésre semmiféle írásos statisztika a migráció körében végzett megelőzésről, a szűrésről vagy az esetleges tanácsadó szolgálatok munkájáról, s féltő, hogy nem is létezik semmi efféle hivatalos program. (Mindössze egy, V.V. Pokrovkszij által 1996-ban írott részletes tanulmány, és a Szövetségi Migrációs Szolgálat 1997-ben közreadott statisztikai elemzése ad képet a FÁK-ban kialakult helyzetről.) Ráadásul a nagyközönség számára rendelkezésre álló nyilvános egészségügyi szolgáltatások nem éppen vonzóak. Miközben az újonnan szervezett orosz bőr- és nemibeteg gondozó hálózat anonimitást biztosít a pácienseknek, ugyanakkor térítéses. A kispénzűeknek tehát marad a régi egészségügyi ellátás, ahol igazolniuk kell magukat, ami a jogi felelősségrevonás veszélyével, büntetéssel járhat, ha kiderül, hogy nemi betegek. A gumi óvszer drága, csak korlátozott mennyiségben szerezhető be.

A hagyományosnak mondható nemi betegségek is ijesztő mértékben elszaporodtak Oroszországban. Ennek egyik oka a szexuális szokások megváltozásával - ideértve az utazásokat, a bevándorlókat, a családszerkezet szétesését, az ifjúság elvándorlását, a szexuális morál liberalizálódását, egyszersmind individualizálódását - magyarázható. De ugyancsak nagy szerepet játszik benne az egészségügyi ellátás már említett kétarcúsága is.

A volt Jugoszlávia és Románia kivételével a kelet-európai országokban sem háború, sem katasztrófa helyzet nem volt a 90-es években, nem is jöttek létre elnéptelenedett körzetek számottevő méretekben. Jóllehet a HIV-fertőzöttség általában alacsony számban fordul elő a térség országokban, a várandós asszonyok, a vradók és mások körében végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a végzetes vírus terjedőben van egyes vidékeiken. De legalább ilyen nyugtalanító az egyéb, szexuális érintkezéssel terjedő betegségek, így a szifilisz látványos mértékű növekedése. Ebben egyébként nemcsak a szexuális morál szabadossága, a szexipar fellendülése, a menekültáradat rögtönzött szexuális magatartása játszik szerepet, hanem a hagyományos egészségügyi hálózat megszűnése, illetve az új hiánya. Valamennyi kelet-európai országban sokba kerül a HIV- és AIDS-betegek gyógykezelése. A tartózkodási engedély nélküli, illegális bevándorlóktól pedig megtagadható a kezelés.

Figyelembe véve a tudatlanságot és a bevándorlók körében (a világ más tájain is egyértelműen tapasztalható) rohamosan terjedő járványt, a tárgyalt térségben sürgető szükség van a HIV/AIDS kvantitatív, egyúttal járványügyi szempontú differenciált felmérésére. Mégpedig azért, mert minden egyes helyzetnek sajátos jellemzői, illetve mindenféle közösségnek sajátos igényei lehetnek. Akár kormány szintű, akár nem kormányzati szervezésben (vagy mindkettőben) meg kell szervezni az AIDS/HIV és más nemi betegségeket megelőző programot. A felvilágosító kampányok eredményességét megkülönböztetett figyelemmel kell kísérni a migráció körében, s ha kell, újfajta, célzott kampánnyal ráébreszteni tagjait a veszélyekre. A térség országokban működő AIDS-központok és nemi beteg gondozók működjenek együtt a menekültek felvilágosítása, ellátása ügyében. Számos helyen új klinikák létesítésére van szükség, részben a megelőzés/felvilágosítás, részben pedig a kezelés érdekében. Megfelelő pénzalapot kell létrehozni az egyes országokban a szükséges adatbázisok kialakítására, az elemző, feldolgozó munkára. A járványügyi - kvantitatív kutatásokkal egyidejűleg külön is fel kell mérni a migrációs csoportok nemi betegségekkel kapcsolatos magatartását, hozzáállását. Más világrészek ilyen irányú kutatásai értékes tanulságokkal szolgálnak e téren.

Nemzeti kisebbségek az egykori Szovjetunióban

Simon, G.: *Nationale Minderheiten in der ehemaligen Sowjetunion. = Die neue Gesellschaft / Frankfurter Hefte. 1997. 12. No. 1079-1082.p.*

Amikor a Szovjetunió felbomlott, olyan 15 államra hullott szét, amelyek nagyjából azonosak voltak a korábbi 15 uniós tagköztársasággal. A kisebb létszámú, korábban legfeljebb az autonóm köztársaság státuszával rendelkező népcsoportok nem lettek önállóak (csecsenek, tatárok, abházok). Közben önálló ország lett a 44 milliós Ukrajna, nem lett az a 6,6 milliós tatár népesség, viszont önálló az alig 1 milliós Észtország. A "nemzeti kisebbség" fogalmát az orosz politikai nyelvben korábban pejoratív értelemben használták.

A Szovjetunió szétesésének több oka is volt, ezek közé tartozik az állam többnemzetiségű volta, ami meglepő ugyan, de jelzi a probléma súlyát. A 286 milliós Szovjetunióban az oroszok mindössze 145 milliónyian voltak, és az iszlám népek demográfiai növekedése jóval felülmúlta az oroszokét. Így csak idő kérdése volt, hogy mikor kerülnek többségbe. Ma már nem az a kérdés, hogyan fogja Oroszország a nemzetiségeket integrálni, hanem az, hogyan fognak a népek a rájuk maradt szovjet örökséggel gazdálkodni a jövőben?

A cárizmust "a népek börtönének" nevezték, a szovjet polgárháború szintén erőszak útján igyekezett megoldani a birodalom nemzetiségi konfliktusait. Az 1920-as években - főként a kis népeket - "pozitív diszkriminációval" (affirmatív action) kezelték, amit a "meggyökereztetés" (oroszul: korenizacija) fogalommal hoztak kapcsolatba. Sok közép-ázsiai, Volga-menti és szibériai nép először kapott irodalmi nyelvet, egységes írást és helyesírást. A párt ekkor még a "nagyorosz sovinizmust" tartotta a nemzetiségi kérdés legnagyobb veszélyének. A 30-as évek közepére azonban a meggyökereztetés az ellentétébe fordult, az oroszok nőttek be a nemzetiségek közé, ők foglalták el a vezető posztokat, és saját nyelvüket tették meg az egymás közötti érintkezés eszközévé. Az identitásukat védő csoportokat (akár egész népeket!) kitelepítették (pl. a krími tatárokat, a volgai németeket, a csecseneket vagy az ingusokat). A II. világháború után sem kaptak ezek a népek kulturális vagy nyelvi autonómiát, de kiemelkedett politikai elitjük a szovjet vezetői élgárda tagja lehetett. Ez az eljárás illett bele a totális diktatúra módszertanába.

Sztálin halála után (1953) egyes nem-orosz népeket visszatelepítettek eredeti hazájukba, majd Hruscsov alatt ukrán vezetőkáderek vették át részben a korábbi oroszok helyét. Az 1960-as évektől a nem-orosz uniós köztársaságokban is megerősödtek a helyi nemzetiségi káderek (Közép-Ázsiában, a balti államokban), és megindult az orosz vezetők lassú visszaszorítása és fölcserélése helyi vezetőkkel. A folyamat alapja a nagy mértékű oktatási reform lett, melynek eredményeként kialakult mindenhol egy helyi vezető elit - annak a helyén, amelyet a terror és az emigráció korábban elűzött. A szovjet politikai képzés ellenére mind erősebb lett tagjaiban a nemzetiségi tudat és mind gyengébb az összbirodalmi, ideológiai szemlélet.

A fejlemények meglepető, de logikus következményeként: a Szovjetunió felbomlásakor 15 nemzeti kisebbség lett önálló nemzetté, míg mintegy 25 millió orosz került kisebbségi sorba. Így az új államok most maguk is megismerhetik a nemzetiségpolitika konfliktusait, a nemzetiségi probléma kezelésének nehézségeit. Az orosz kisebbség eddig egyetlen alkalommal fordult a "nemzetiségi probléma militarizálásához", éspedig Transznisztríában (Moldáviában). Az orosz lakosság százazreit kényszerítik lakóhelye elhagyására Tadzsikisztánban és Csecsenföldön. Ugyanakkor a nem-orosz népek között több országban tört ki véres konfliktus, amelyet korábban a szovjet hatalom megakadályozott. Vajon ez azt hirdeti: a "pax sovietica" évtizedeken át valódi békét jelentett-e, főként a Szovjetunió déli részén élő népek számára? Vagy inkább azt, hogy a szovjet hatalmi mechanizmus hetven év alatt sem tudta megoldani a nemzeti-nemzetiségi kérdést?

Lukáts János

[vissza](#)

A romániai holocaust tagadása

Schlesak, Dieter: *Der verdrängte Holocaust: Zum Fall eines Betroffenen: Norman Manea.. = Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik.* 10. Jg. 1998. 2.no..30-41.p.

Manea, Norman: *Rumänien und das Unvereinbare. = Europäische Rundschau.* 26.Jg. 1998. 4.no. 35-47. p.

Egy ideje élesen csapnak össze az indulatok a holocaust román vonatkozásairól. A bukaresti Humanitas Kiadó 1996-ban megjelentette Mihai Sebastian (1907-1945), jeles próza- és drámaíró, publicista hátrahagyott naplóját az 1935-1944-es évekből (Journal 1935-1944), amely az egykorú román irodalmi, szellemi elit sűrűjéhez közelálló szerző napi élményében követi nyomon, hogy formálja át rövid néhány év alatt az értelmiség legaktívabb, legértékesebb részét a tettekbe torkolló antiszemita mitosz; hogy állnak oda nyílt vagy "szemérmes" Vaszgárda-szimpatizánsnak vagy épp programadónak olyan kivételes elmék, mint Nae Ionescu, Noica, C. Petrescu vagy a később nemzetközileg ismertté vált Cioran és Eliade; hogyan bagatellizált, mosta kezét egy egész kiváló nemzedék az eszkalálódó események szemhatárán. Hogyan szaladgáltak némelyek a szovjet áttörés nyomán, hogy igazoltassák magukat...1996-ban pedig felhördült a nemzetibolsevik diktatúrát forradalommal felszámoló utókor: szégyen esett a nemzet becsületén - nem az akkor történetekkel! -, hanem a Sebastian-napló közreadásával! A felháborodás lármája elnyomta azt a néhány hangot, aki megrendülésének - az olvasottaktól való megrendültségének adott volna kifejezést. Egy emigránsnak - egy fiatalabb sorstársnak kellett vállalnia a hangosabb szót az egyensúly helyrebillentése érdekében. Az 1936-os születésű, gyerekfővel a transznisztriai táborokat, majd a G. Dej-féleket is megjárt író, publicista Norman Manea ez az örökös, aki a 80-as évek közepétől nyugaton várta és sürgette a Ceaușescu-diktatúra végét, és írásaiban igyekezett túl is tekinteni ezen, a román demokrácia jövőjén gondolkodva. Már ekkor beleütközött az Eliade-típusú "rinoceroszok" erkölcsi-eszmei félreecsúsásába. (Akik 1945 utáni emigrációjukban sem fáradoztak különösebben, hogy tisztább fejjel ítéljék meg, netán el is ítéljék e pályaszakaszukat.) 1990-ben jelentette meg állásfoglaló nagyesszéjét ebben a témában (Felix Culpa, a new yorki New Republic c. lapban; innen vette át később a Lettre Internationale, több nyelven is). A Sebastian-napló megjelenésére és fogadtatására pedig, némi kivárással, 1998-ban reagál (The Incompatibilities, ugyancsak a New Republicban; itt német nyelvű közlése nyomán ismertetjük). Korábbi megszólalásai nyomán a Sebastian-napló ellenzői egyébként azonnal ösztűz alá vették Maneát is mint a napló beállítottságával egyívású "hazaárulót" és "fészekbe piszkítót", úgyhogy saját védelmében is szólnia kellett.

* * *

Mane aktuálpolitikai észrevétele a napló késői megjelenéséről annyi, hogy átmeneti feledésre ítéltége nem egyedülálló a volt szovjet blokk államaiban (párhuzamként említi Victor Klemperer 1995-ig kiadatlan maradt naplóját ugyane korszakból): a holocausttal összefüggő kérdések tabuvá tételét a kommunista rendszerek a maguk logikájából tartották fontosnak. A probléma most ettől megkettőződik és fénytörést szenved, a téma kevert előjelekkel válik szabaddá, tartalma, jelentése a fasiszta és a kommunista diktatúra párhuzamát hirdető nyomán elmosódik. Manea szerint a "mi is pusztultunk, szenvedtünk" Sztálin, Ceaușescu stb. alatt" kiszólás: nem csak a fel nem ismerése a holocaust borzalmának, de cinikus tagadása is. Éppen a Sebastian napló féle alapidokumentumok gyűjtésének fényt ebben a homályban, s nem véletlen, ha a homálykedvelők riadoznak miatta. A kommentár természetesen tágabban bevezet a naplószerző írói világába. Sebastian röviddel a naplófeljegyzések megkezdése előtt adta ki "Kétezer éve..."(De dua mii de ani, 1934) c. regényét az egykorú milió kórszerűen terjedő antiszemizmusról és az asszimilált-zsidó identitásról. Számvetésének eredménye: nem máshová tartozik, mint a körülvevő román világhoz. Csakhogy: a kétezer éves szóródás és szenvedés büszke-keserű individualitástudatával ("bőséggel megfizettek az egyedülvalóság jogáért"), a román fajkollektivitás eleme nélkül. A "dunai zsidó" alkata ez, Sebastian szavaival. A naplóíró ennek a másságnak a tudatával jegyzi a mind ellenségesebbé váló környezet változsfolyamatát, a pályatársak (többen közülük eredetileg és formálisan még egy ideig a "barátai") "rinoceroszosodását" - a milióból kétségbeesetten menekülő és francia íróvá váló Icnesc "Rinoceroszok" c. művének szimbolikája szerint. Hú krónikása a külső eseményeknek, emellett mindenekelőtt azonban a szellemi magáramaradás, a kitaszított és védtelen áldozatjelöltté válás drámafelvonásait formálják a napi privát események. Innen, egy ember, előbb még sikeres és népszerű színpadi író és publicista eszmélkedéséből értjük meg a holocaustot. És nem, vagy alig értjük meg a "hazafiak" egykorú és mai seregét, akik - akkor: indíttatva voltak arra, hogy potenciálisan az üldözők oldalára álljanak; s most : védelmezik az akkori üldözöket. A drámai csúcspontok egyike: asztal mellett megpróbálják elmagyarázni - neki Románia "zsidótlánításának" programját mint "küldetést".

Az akkori román világnak ezt a (máig ható) "inkompatibilitását" ragadja meg Manea a naplóban. Máig hat, ha a mai szellemi Bukarest frontba tömörül Sebastian és Manea ellen, s hallani nem akar a 30-40-es évek újrafelfedezett "hőseinek" (köztük Antonescu tábornok) deheroizálásáról.

Komáromi Sándor

[vissza](#)

Statisztikai háború: A macedón saláta elkészítésének hagyományos receptjei

Michailidis Iakovos D.: The War of Statistics: Traditional Recipes for the Preparation of the Macedonian Salad = East European Quarterly, XXXII, vol. 1998. 1. no.

Az utóbbi időben a különböző nemzetközi szervezetek több jelentést tettek közzé a balkáni emberi jogi helyzetéről. Ezeket elsősorban az 1975-ös Helsinki Záróokmány óta publikálták. A Szovjetunió összeomlása után a kisebbségi jogvédelem az egész világon az "új éra" egyik fő prioritásává lett, talán nem annyira humanitárius, mint inkább diplomáciai okokból. Mindenesetre ebben a vonatkozásban a nem kormányzati szervezetek (Minority Rights Group, Helsinki Watch), de még az USA Külügyminisztériumának a jelentései is kiemelkedő jelentőségűvé váltak. Világossá vált, hogy mai gyorsan változó világunkban a kisebbségekről szóló jelentések erőteljesen befolyásolják a közvéleményt és gyakran használják fel őket nemzetközi szinten a diplomáciai nyomásgyakorlásnál.

A Balkán esetében ez az érdek nyilvánvalóan összefügg azzal a folyamatos diplomáciai válsággal, ami Jugoszlávia felbomlását követte. Az Athén és Szkopje között "Macedónia" nevről folytatott vita Görögországot a jugoszláv válság részesévé tette és számos szervezet figyelmét felkeltette. Így a jelentéseik sokszor foglalkoznak Görögország szláv nyelvű népességével és annak történelmi múltjával. A kutató azonban megdöbben - írja szerzőnk, Michailidis, a Thesszaloniki Arisztotelész Egyetem tanára -, hogy e szláv népességre vonatkozó számadatok nem modern, hivatalos statisztikákra alapozódnak, hanem a régen alkalmazott statisztikai "játzmák" hagyományát elevenítik fel.

Szerzőnk megkísérli áttekinteni a létező statisztikákról meglévő jelenlegi balkáni és európai bibliográfiát és az újonnan talált levéltári anyagokat. Megpróbálja bemutatni, hogy a Macedóniára vonatkozó statisztikai elemzések alapvető problémája a 19. sz. végétől napjainkig nem a számokban rejlik, hanem a terminológiában (azaz a különböző népcsoportok megnevezésében); továbbá megkísérel korrigálni bizonyos adatokat, melyek különös politikai tartalmat nyertek: elsősorban az 1912-19 között görög Macedóniából Bulgáriába emigrált szláv nyelvű népességre vonatkozóan és a nyugat-trákiai szláv nyelvű közösség méretét illetően az 1920-as évek elején.

Általában azt fejt ki, hogy a Macedónia etnikai összetételére vonatkozó statisztikák mind megbízhatatlanok, mert mindig valamilyen diplomáciai cél elérésének eszközéül szolgáltak.

A görögországi szláv nyelvű népességre vonatkozó legszerényebb statisztikai adatok 40.000-re teszik e népesség számát, míg a legszélsőségesebbek 200.000-re. Ezt a hatalmas különbséget csak akkor érthetjük meg igazán, ha tekintetbe vesszük a balkáni háborúk időszakát és az azt követő időket. Az Oszmán Birodalom felbomlása idején a statisztikák jelentették Görögország, Bulgária és Szerbia számára a leghatásosabb fegyvert, hogy megvédjék "ősi nemzeti jogaikat".

A balkáni háborúk előtti időszakban minden statisztika részrehajló volt és kizárólag diplomáciai érdekeket szolgált. Vasil Kancov, a macedóniai bolgár elemi iskolák felügyelője az 1900-ban készített részletes statisztikájában tudatosan nevezett minden szlávul beszélőt bolgárnak, miközben a Hilmi Pasha, Macedónia főfelügyelője által szervezett népszámlálás jól tükrözi, hogy a Macedóniáért folytatott harc legzavarosabb időszakában, 1904-1905-ben a nemzeti hovatartozás az érdekek szerint változott.

Az első világháború idején két új statisztika uralta a diplomáciai színtert, melyek a görög, illetve a szláv történelmi és politikai megközelítésnek megfelelően. Az előzőt egy magas rangú görög külügyi alkalmazott készítette, aki azt állította, hogy a balkáni háborúk hajnalán 488.484 görög élt Görög-Macedóniában és csupán 115.909 szláv. Az utóbbi statisztika szerint, melyet egy szófiai egyetemi tanár készített, ugyanebben az időben 329.371 bolgár és csupán 236.755 görög élt e területen.

Első látásra áthidalhatatlannak tűnik a két statisztika közti különbség. Ám közelebbről szemügyre véve a dolgot, láthatjuk, hogy csupán szóhasználati különbségről van szó annak érdekében, hogy nemzeti ügyüket támogassák. A görög Colokotronis tudatosan csak azokat nevezte szlávoknak, akik megtértek a Bolgár Exarchátushoz a 20. sz. elején, és ezért a görög nemzet ellenségeinek tekintették őket. Azok tehát, akik megmaradtak az Ökumenikus Patriaichátus kebelén belül, bár szláv nyelven beszéltek, görögként lettek nyilvántartva. A szófiai Ivanoff ugyanakkor az anyanyelvet vette alapul, és a Balkán minden, valamely bolgár dialektust beszélő lakóját bolgárnak tekintett.

Mind a két módszer valóban csodálatos volt. A görög diplomata a görög érdekeket szolgált, amikor úgymond a "nemzeti elkötelezettség" kritériuma alapján megkísérelt hasznot húzni abból, hogy sok szlávul beszélő tevékenyen részt vett a bolgárellenes harcban (1903-1912). Ugyanakkor Ivanoff a bolgár és a helyi szláv nyelvjárás közötti hasonlóságot használta ki. Statisztikája nem volt más, mint a bolgár irredentizmus egy változata, és a san stefanói béke (1878) által, Nagybulgária megteremtésére adott lehetőség akadémiái szintű alátámasztása.

A számok tekintetében a két statisztika nagyon is hasonló. Colokotronis szerint a bolgárok összesen 604.393-an vannak, míg Ivanoff szerint számuk 566.126. A kis különbség magyarázata az, hogy (a) öt év telt el a két statisztika között és (b) az a nehézség, hogy hozzá lehessen illeszteni az 1912 előtti statisztikát az új balkáni határokhoz.

Colokotronis és Ivanoff statisztikáira alapulnak a mai napig is a későbbi görög, ill. bolgár statisztikák. Formálisan Ivanoffot és Colokotronis az elemzők egy új nemzedéke váltotta fel a két világháború közötti időszakban. A

legfontosabb képviselőjük Alexandros Pallis és Vladimir Rumenov volt, akiket az 1913 és 1930 közötti macedóniai lakosságcserek érdekelték leginkább. Abban az időben görögországi szláv nyelvű népesség vándorolt ki két alkalommal: (a) a görög hadsereg előrenyomulása idején a második balkáni háborúban és (b) az 1919. évi neuilly béke egy kitétele értelmében, mely kölcsönös és önkéntes görög, ill. bolgár lakosságcserét biztosított.

Pallis, aki a macedóniai menekültek segélyezéséért felelős köztisztviselő volt az 1910-es években, majd 1919 után a Görög-Bolgár Vegyesbizottság tagja, s mint ilyen felelős volt a lakosságcsere lebonyolításáért, azt állította, hogy 15.000 "voulgarizontes" távozott Kilki és Goumenissa körzetéből. Ezzel a kifejezéssel ő csak a szlávul beszélőkre utalt, akik korábban a Bolgár Exarchátushoz tartoztak. 1924-re már számuk 27.000-re nőtt, így csak 77.000 "voulgarizontes" maradt Macedóniában. 1929-ben Pallis a 77.000 fő "voulgarizontes"-t 82.000 fős "bolgárra" cserélte fel, valószínűleg azért, hogy egyezzen az 1928. évi népszámlálási adatokkal.

Pallis még egyszer elkeresztelte ugyanezt a csoportot az 1940-es évek végén. Ekkor a "szlavofón" nevet adta nekik. Ez a látszólag ártatlan átnevezés, valójában szándékosságot takar. 1919-től kezdve a "szlavofón" kifejezést a görög nemzet iránt elkötelezett, szláv nyelvet beszélőkre alkalmazták. Következésképp azoknak a száma, akik a legkevésbé voltak nemzetileg elkötelezettek, vagyis akiket Pallis korábban "voulgarizontes"-nak vagy "bolgároknak" nevezett automatikusan alacsonyabb kellett, hogy legyen, mint 82.000.

Rumenov, aki szintén tagja volt a Vegyesbizottságnak azt állította, hogy 1913-1928 között 86.582 "bolgár" hagyta el Görögországot. Ezután kivonta ezt a számot 329.371-ből, azaz az 1912-ig Macedóniában élt "bolgár"-ok számából (Ivanoff adatai nyomán) és arra a következtetésre jutott, hogy a lakosságcsere befejeződése után Görög-Macedóniában nem kevesebb, mint 242.789 "bolgár" maradt.

Pallis és Rumenov megállapításai erősen befolyásolták a görög, ill. a szláv historiográfiát. Valójában két iskola született ennek nyomán. A görög iskola megtartotta a "szlavofón" kifejezést, és történelmi adatokkal kívánt megfelelni a háború utáni diplomáciai igényeknek. A szláv iskola némiképp különbözött ettől, miután Bulgária elvetette a Görög Macedónia iránt táplált érdeklődését. Az újonnan létrejött Macedón Szocialista Köztársaságban pedig az Ivanoff-féle macedóniai "bolgárok" elnevezést egyszerűen macedónra változtatták. Ebben áll csupán a bolgár és a macedón történészek írásai közötti különbség. Mind Ivanoff, mind Rumenov adatai érintetlenek maradtak a későbbiekben.

Az új köztársaságban azt állították, hogy 1930-ban a "macedónok" Görög-Macedóniában még mindig 260-280.000-en voltak. Ezt azért mondták, hogy állíthassák: miután szerintük 60-80.000 macedón elmenekült a kommunista országokba a görög polgárháborút követően, még mindig 200.000 "macedón kisebbségi" maradt Görögországban.

Az adatok ilyen labirintusában az európai diplomátáknak lehetetlen volt eligazodniuk. A Nemzetszövetség 1926-ban például fenntartás nélkül elfogadta a Pallis adatai szerinti görög álláspontot. Wilkinson professzor volt az első az 1950-es években, aki elkezdte a Macedóniára vonatkozó demográfiai adatok hitelességét kétségbe vonni és a rejtett politikai szándékot megvilágítani. Mégis manapság is a szláv iskola adatait használják legtöbbször, valószínűleg tudatlanságból. Ezt a nézetet támogatja valamennyi NGO a Görög-Macedóniáról készített jelentéseiben az elmúlt négy évben.

Mindezek ellenére lehetséges egy pontosabb elemzést készíteni: ha összeadjuk a Colokotronis által megadott macedóniai szláv nyelvű, a Bolgár Exarchátushoz tartozók számát, azaz 115,909-et és Brancoff, a Bolgár Exarchátus titkárának számadatát a szláv nyelvű, az Ökumenikus Patriarchátushoz tartozókéval, azaz 145.936-tal, a végeredmény 260.000 lesz, mely 1905 körülre vonatkoztatható. Ezt az adatot támasztják alá a Macedónia első görög kormányzója által 1912-ben végeztetett nem hivatalos census kiadatlan számadatai is. A következő lépés, hogy megbecsüljük a Görög-Macedóniát a balkáni háború idején elhagyó szlavofónok számát. A levéltári adatok 35-40.000-re teszik ezt a számot. Ezek szerint tehát feltételezhető, hogy összesen 220.000 szláv nyelvet beszélő volt Görög-Macedóniában az 1920-as években, melyet egy titkos görög külügyminisztériumi statisztika is alátámaszt a két világháború közti időből. Egy 1923-as, a macedón fő kormányzó által végeztetett etnológiai felmérés és más hasonló hivatalos adatok alapján azt lehet mondani, hogy Görög-Macedóniában az 1920-as évek elején 215.567 szláv nyelvű lakos élt.

1925-ben, amikor befejeződött a lakosságcsere, a trák és a macedón fő kormányzók új statisztikát készítettek, mely szerint a számuk 162.506-ra csökkent.

Trákiát 1920 májusában Görögországnak ítélték. Egy hónappal korábban a távozó nyugat-tráki francia szövetséges parancsnokság felmérést készített, mely 1978-ban került csak napvilágra, és a görög nézetet támasztotta alá, miszerint 56.114 "görög" és 54.092 "bolgár" lakosa volt a területnek.

A francia hadsereg kivonulásával mintegy 32.000 szláv nyelvű lakos hagyta el Nyugat-Trákiát, de még mindig 22-24.000-en maradtak akkorra, amikor e területet Görögországhoz csatolták. 1923 folyamán azonban deportálások történtek, ezért félelemből elmenekült kb. 2500 lakos Bulgáriába. Az emigráció egyre intenzívebbé vált a neuilly békeszerződés életbe lépése után. A Nemzetszövetség adatai nem hagynak kétséget afelől, hogy 1925 végére Nyugat-Trákiát teljesen elhagyta a szláv nyelvű lakosság.

A fentiek tehát azt bizonyítják, hogy a számadatok nem más, mint diplomáciai célt szolgáltak. Minden módszer közül a macedón kérdésben a legmeghatározóbb a szóhasználat megválasztása volt. Minden egyes megnevezés azt a kétségbeesett küzdelmet jelzi, hogy a balkáni államok nemzeti kisebbségeket vagy többségeket találjanak maguknak Macedóniában.

Nem meglepő, hogy a szláv-macedónok a jugoszláv tagköztársaságban 1944 után ugyanazt az utat járták be, mint

görög és bolgár elődeik. Ám ahelyett, hogy hozzáadtak volna valamit a "macedón saláta" receptjéhez, ugyanazokat a hozzávalókat tálták fel. Sajnos azután is, hogy a történészek tisztázták a macedón saláta bonyolult és mesterséges összetevőit, a Nemzetközi Szervezetek újra és újra ugyanazt a problémát feszegetik az elavult és többségükben hamis kifejezések és adatok használatával. Így módon sajnos legitimizálják a történelemnek a modern diplomáciai és humanitárius szükségletek szerinti felhasználását.

Kincses Ágnes

[vissza](#)

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI IRODALMAK

"Üzenet a gödörből". Az Irodalmi Szemle 40 éve

Fónod Zoltán: *Negyven év történelem avagy Üzenet a gödörből.* = Irodalmi Szemle. 61. évf. 1998.5,6,7 sz. 5-8 p.; Dobos László: "A teremtő küzdelem jó érzése..." = u.o.9-12 p.;

Duba Gyula: *Az Irodalmi Szemle a konszolidáció időszakában.* = u.o. 13-21.;

Varga Erzsébet: *Az én kilenc Szemle-éve.* = u.o. 21.22.; Grendel Lajos: *Két év a kompromisszumok jegyében.* = u.o. 23-24.;

Tózsér Árpád: *Nosztalgia és főhajtás.* = u.o. 24-26 p.

Az Irodalmi Szemle 40 évét idézik a szerkesztők ebben az összevont számban. Sohasem volt könnyű a lap helyeztetése. Mindig küszködni kellett az anyagi megmaradásért vagy hadakozni a politikai zsarolás ellen. A szlovák kulturális kormányzat a magyar intézmények ellehetetlenítésével próbálta gerinche törni a szlovákiai magyarságot. Volt néhány hónap 1996-ban, amikor tetszhalottá vált a lap. Gyakori haldoklása azonban nem a gyengeség jele volt, hanem a magárahagyatottságé.

"Kitörni önmagunkból" - ezt gondolta a legfontosabbnak Fábry Zoltán 1958-ban a lap indulásakor. Ma viszont már parancsoló tény, hogy megmásíthatatlanul létezik a szlovákiai magyar irodalom. Az Irodalmi Szemle érdeme és erénye, hogy a "semmiből" a társadalmi lét széléről a nemzeti megmaradás veszélyhelyzetéből a magyar irodalom eljutott odáig, hogy ma már négy nemzedék jelenlétét mondhatja magáénak a folyóirat. Nemcsak lehetőséget teremtett az alkotók számára, hanem a "kitörés" lehetséges változatainak, módozatainak megtalálásában is segített azáltal, hogy a lap szerkesztői sohasem kötelezték el magukat egyetlen művészeti vagy esztétikai irányzat mellett sem. A tehetség segítése és az egyetemes emberi, irodalmi, művészeti értékek felé való igazodás volt mindig a legfőbb célja.

"Az Irodalmi Szemle két emberöltőnyi élete úgy kezdődött, mint a mesék szolgálégyéé, ereje tudatában fogta a vándorbotot és útra kelt. Fantasztikus kalandjai nyomán irodalmi művek sarjadtak és láttak napvilágot. Ármányokkal, sárkányokkal, percemberekkel kellett folyton-folyvást küszködni.

Dobos László - a lap alapító főszerkesztője 1958 és 1968 között - a teremtő küzdelem jó érzését említi, mint legfontosabbat a maga és nemzedéke számára. Az Irodalmi Szemléért folytatott küzdelem alakította irodalomszemléletüket, emberi-írói fejlődésüket. A Háború utáni szlovákiai magyar értelmiség elmenekült vagy elűzték. Maradt azonban Sas Andor, Egri Viktor, Szabó Béla, Dávid Teréz és a legmesszebb látó Fábry Zoltán. Szinte hermetikusan zárt volt a szlovák-magyar szellemi és irodalmi határ. Igénnyé vált az ott élő írókban az életük, történelmük, szenvedéseik kibeszélése. Ez munkált bennük erősen s előbb a negyedévenként majd később a havonta megjelenő Irodalmi Szemle lett a fórum, a nyilvánosság az irodalom számára a folyton jelenlévő tiltások, megfigyelések, kihúzások ellenére. Szemléletet alakított a folyóirat és ellenállt az önkénynek. "Több mint két évtizeden át mérkőzött a hatalommal a több jogért, a szellem szabadságáért".

Dobos Lászlót Duba Gyula követte a főszerkesztői székben 1968-1983-ig. Szerinte az alkotómunka főmedre Szlovákiában az Új Szó, a Hét, a Nő, Az Új Ifjúság mellett az Irodalmi Szemlében folyt. Itt összegződtek ugyanis az esztétikai gondolkodás és formakultúra értékei, és három nemzedék szellemi erői és alkotómunkája táplálta ekkor már a folyóiratot. Az 1968-as reformok szelleme még élt, de a változásokat már sejteni lehetett és érződött, hogy az elért szabadság hosszabb távon aligha tartható. Az irodalmat soha nem tapasztalható nyitottság jellemezte Fábry Zoltán Rang és hűség c. nagyhatású esszéjében fogalmazta meg a nemzeti kisebbség küldetését. Gyakori szerzői voltak a lapnak Szalatnai Rezső, Gyönyör József és Janics Kálmán.

Ugyanakkor a kezdő írókkal való törődés egyre fokozottabban jellemezte a folyóiratot. Antológiára érett a Vetés-nemzedék és 1970-ben megjelent az Egyszemű éjszaka c. antológia is Tózsér Árpád válogatásában. Fenyegedett a lap megszüntetésének komoly veszélye is, de mégis a maguk módján szabadon szerkesztették a folyóiratot. Fiatal szerkesztők jöttek a más vizekre evezett Tózsér Árpád és Koncsol László helyére. Tóth László, majd Varga Imre, később Zalabai Zsigmond friss szempontokat, új szellemet költöztettek a szerkesztőségbe. Minél jobban szűkült a lap körül a szellemi tér annál inkább ontották a kéziratokat a lap vonzáskörébe tartozó fiatal írók, költők, irodalmárok. Minél erősebb kézzel terelték a kisebbségi irodalmat a nagy közös utakra, annál makacsabban kereste a sajátos, külön csapásokat. Az esztétikai kísérletek avantgárd jellege mellett múlttudata és sorsélményei leginkább a "tájszámokban" öltöttek testet. Ezek sikere egészen fantasztikus volt.

Varga Erzsébet (1938-1990) inkább a szerkesztői munkájára emlékszik szívesebben, mivel sokkal inkább végzett akkor érdemi munkát, mint főszerkesztő korában. Mégis az ő főszerkesztősége idején sikerült azonban önálló mellékletet létrehozni a fiatal, kezdő írók számára. Kiemelve a Szemlét a regionális lapok kategóriájából, egyenjogusítani tudták a szlovák irodalmi lapokkal. Megalakították az Irodalmi Szemle nívódíját, a Forbáth Imre díjat és sikerült a folyóirat példányszámát 4000-re emelni. Új, termékeny irodalmi kapcsolatokat hoztak létre a tatabányai Új Forrás, a szombathelyi Életünk, a pozsonyi Romboid, a prágai Literarní mesícnik, a győri Műhely, a leningrádi Nyeva szerkesztőségein keresztül.

Grendel Lajos főszerkesztősége 1990-1992-ig kompromisszumok jegyében telt. A rendszerváltás első főszerkesztője lévén tekintettel kellett lennie arra, hogy a lap elsősorban az egész szlovákiai magyar íróközösségé, s nem egyetlen irányzaté vagy nemzedéké. Teret kellett adnia minden tehetséges írónak és gondolatnak, idősebbeknek és fiataloknak egyaránt. Két fő célja közül az egyik az volt, hogy fölfuttassa azt a nemzedéket, mely meglehetősen

viszontagságos körülmények között lépett színre a nyolcvanas években; a másik, amennyire a lap szűkös anyagi terjedelme megengedte, nyitott az egyetemes magyar irodalom és a környező népek irodalma felé. Ehhez kérte Hízsnai Zoltánt és Csanda Gábort szerkesztőnek, akiknek rámenős koncepciózussága nem váltott ki osztatlan lelkesedést az írók népes táborában. Sokáig azonban nem lehetett a kompromisszumos szerkesztést egyensúlyban tartani és 1992-re a Szemle szerkesztői, Szigeti László kezdeményezésére, Farnbauer Gábor közreműködésével megalakították a Kalligram-ot, az Irodalmi Szemle vezetésével pedig Tózsér Árpádot bízta meg a szlovákiai magyar írók közgyűlése.

Tózsér Árpád 1996-ig irányította a lap szerkesztését. "Sokan, nagyon sokan éppen az Irodalmi Szemle gyakran változó redakcióin keresztül lakták be Pozsonyt, s tették magukévá a várost." - írja Tózsér Árpád az egykori szerkesztőségi helyeket sorra idéző emlékezésében. S most, amikor a 40 éves lapot, az északi magyar végek e jeles műhelyét, az irodalom immár számos korszakát és nemzedékét folyamatosan gazdagító folyóiratot köszöntik - amely legújabbán a város Peremén Pozsonypüspökiben éli talán legválságosabb perceit és igyekszik a peremen is az irodalom centrumában maradni - fejet hajt az egykori főszerkesztő a szlovákiai magyar társadalom számos generációjának a polgárosodást segítő szellemi fóruma előtt. "S nemcsak saját utókorunkként, hanem az említett társadalom múltja és jelen nevében is."

Cholnoky Olga

[vissza](#)

"Szent szíveden megpihenni hozzád szállok, Istenem, Híved voltam, nagy jutalmul szent nyugalmat adj nekem."

Barna Gábor: *Parasztkántor-, kántor-népelemek.* = *Létünk.* 1998.3-4. 167-176 p. + Borus Rózsa: *Kántorok és kántorversek Topolyán.* = u.o. 177-186 p.

1997 októberében hatodik alkalommal gyűltek össze a JMMT Kis Lajos Néprajzi Szakosztály tagjai Gunarason, hogy fölolvassák értekezéseiket a vallási néprajz körében. A tanulmányok Bácska és Bánát falusi és városi kántorainak munkásságával foglalkoztak, pontosabban Topolya, Bezdán, Doroszló, Kupuszina, Martonos, Tóthfalu, Zenta, Szaján, Oroszlámos, Muzsaly és Szabadka kántorainak tevékenységével.

A magyar néprajzkutatók keveset foglalkoztak eddig ezzel a területtel. Jung Károly hívta fel először a figyelmet a kántorok faluközösségben betöltött szerepére. Kriza Ildikó pedig a felsőnyéki halotti búcsúztatókról írt összefoglalójában műfaji illetve terminológiai kérdésekre kereste a választ. Kunt Ernő funkcionálisan értelmezte a kántorok búcsúztatóit. Bartha Elek a dél-gömöri, dél-szlovákiai példák alapján világította meg a műfaj sajátosságait és funkcionális kérdéseit. A halotti búcsúztatókra a műfaj végórájában figyeltek fel a néprajztudósok. A szóbeliség és az írásbeliség átmeneti műfajának tekintették a folkloristák a versben vagy prózában fennmaradt búcsúztatókat.

Nagy hagyománya van pedig a Bácskában és a Bánát vidékén a kántorkodásnak. Bár a folyóiratnak ez a tematikus száma 14 előadást közöl, hely szűkében mindössze kettőt ismertetünk bővebben.

Barna Gábor egy dél-alföldi kántordinasztiának a Mezey családnak a példáján vizsgálja a falusi kántoroknak egy-egy faluközösség életében betöltött szerepét. A Mezey család egyike a legkiterjedtebb 19.-20. századi kántorcsaládoknak. Leszármazottaik ma is élnek. Valamennyien az öreg Mezey Jánost, a dél-alföldi kántorkirályt tekintik ősüknek. Mezey János a kalocsai székesegyház énekes, kántora volt két és fél évig az 1830-as években. Innen került Óbecsére, ahol 1848-ig élt és dolgozott. A forradalom ellen fellázadt szerbek elől menekülve hányódott évekig, míg 1850-ben Kunszentmártonban a város kántorává választották. 1861-ben került csak vissza Óbecsére, ahol is 1880-ig, haláláig működött kántorként. 24 gyermeke közül 10 kántor lett.

A kántor a liturgikus szolgálat egyik fő szereplője volt. Feladatköre azonban az évszázadok során sokat változott és szorosan kapcsolódott az egyházi éneklés változásaival. A középkori liturgikus énekek kötött rendje, az egyszólamú latin gregorián énekek mellett létezett ugyan magyar nyelvű liturgikus ének, de az erős kötöttségek miatt csupán kiegészítő szerepe lehetett. Ebben a korban az egyházi zene szervezője, vezetője a kántor volt ugyan, de fő elfoglaltsága nem az orgonálás és az éneklés volt, hanem a liturgia lebonyolításának megszervezése, a gregorián ének tanítása, az utánpótlás nevelése, a kórus vezetése. Az általuk közvetített gregorián énekkultúra rajta hagyta a nyomát még a magyar népdalok dallamvilágán is. Ez a gyakorlat a 16. századig, nagyjából a reformáció magyarországi elterjedéséig élt.

A török pusztítás nyomán megszűntek azonban a jól működő káptalani és mezővárosi iskolák. A reformáció hangsúlyozottan az anyanyelvűséget képviselte emellett, hogy a liturgia is megváltozott. Ehhez társult még egy ezzel ellentétes európai folyamat, a polifon ének magas szintre jutása, amely fokozatosan szorította ki a gregoriánt.

Ekkor vált ketté a magyar egyházi zene is. A székesegyházakban, szerzetesi templomokban a kántorok helyét a zenész, zeneszerző karnagy - kántorok foglalták el és a polifon egyházi zene.

A legtöbb falusi és kisvárosi egyházi templomban a kántornak kellett helytállni a pap mellett és sokszor helyette is. A török hódoltság és a reformáció hatalmas katolikus paphiánya arra kényszerítette az egyházat, hogy licenciátusokat jelöljön ki, akik helyettesítik a papot. Ezt a szerepet töltötte be a falusi tanító is. Ezek a körülmények alakították ki a 17.-19. századi kántori munkakört. Énekgyakorlatukban csaknem egyeduralkodóvá vált az egyszólamú, sok versszakos olykor orgonával kísért népelek a cantio. Kialakult az ún. csendes mise műfaja, amelyben a pap csendben mondta a szertartás szövegét latinul, a nép pedig cantiókat énekelt magyarul. Új népelekes ájtatossági formák is kialakultak, a népvecsernyék és a nagyheti lamentáció.

A kántorok részben áptolták a régi értékes népi hagyományokat, részben pedig hódolva a kor divatjának átvették és népszerűsítették az új szerzeményeket vagy maguk is írtak hasonlókat.

A kántor munkaköre a 14. századtól bővült a vallási alapismeretek tanításával majd olvasás és írás oktatásával. Ez a szerepkör egészen a 18. századig tartott, amikor a kántor és a tanító funkciója kezdett szétválni és a kántornak megmaradt az éneklés tanítás és templomi, hangszeres liturgikus szolgálat. Így fokozottabban érvényesülhetett az újkori egyházzene alakulásában a kántorok énekgyűjtő énekszerző és énekkiadói szerepe.

Ez az állapot egészen a 20. század közepéig, az egyházi iskolák államosításáig megmaradt. A szerző az 1980-as évektől kereste és figyelte az ún. Mezey-énekeket a szóbeliségben és a kéziratos vagy nyomtatott énekeskönyvekben. Monográfiát tervezett a Mezey-család népelekgyűjtő és -kiadó valamint énekszerző tevékenységéről. A Mezey család példáján sok fontos adalékot szolgáltat a vallásos élet szervező egyéniségeinek megismeréséhez. Megismerteti azokat az alkalmakat, a templomi vagy templomon kívüli közösségi vagy egyéni ájtatossági formákat, amelyeken ezeket az énekeket énekeltek. A Mezey dinasztia által 1953-tól 1913-ig gyűjtött, írt, szerzett énekeskönyvek száma kilenc. Számos Mezey ének bekerült a századforduló sok katolikus énekeskönyvébe. Ezek között még ma is érdemes Mezey akrosztikonos ének után kutatni.

A kántorok és a hívők általában istentiszteleteken, miséken, litániákon vecsernyéken, búcsúban és főleg temetéseken találkoztak, de volt olyan kántor, is aki egyházi kórust, ünnepi dalárdát, színjátszó csoportot szervezett. A Mezey kántorok mind jó énekesek és orgonisták voltak. Igen népszerűek lettek az adventi és a karácsonyi énekeik, ezért a népi betlehemes játékokba is bekerültek. Mellettük sok Mária-ének is ismert volt, ezek jó része búcsús ének, más része Mária ünnepekhez kapcsolódik. Ugyancsak népszerűek voltak a halottas énekek. A Mezey énekek a 20. század egyházi énekreformjai miatt a templomi használatból néhány évtized alatt kiszorultak de a liturgián kívüli közösségi ájtatosság során mégis megmaradtak. Elterjedésüket az is segítette, hogy egy részük a múlt században megjelent Bartalislán és Bucsánszkyánál, a népszerű budapesti kiadóknál, énekes aprónyomatványokban is.

Mivel a kántorok nemcsak a saját szerzeményeiket népszerűsítették, hanem a gyülekezet korábbi énekgyakorlatára, régebben kiadott énekeskönyvekre is építettek részben fenntartották a korábbi korok énekdivatját is. Ugyanakkor azonban alakítói is lehettek egy-egy kis közösség zenei ízlésének.

A Mezey család énekgyűjtői és énekszerzői tevékenysége is nagyjából e két tendencia közötti egyensúlyt mutatja.

Borus Rózsa előadásában a topolyai kántorok énekeskönyveit, kéziratos füzeteit elemezve tárja fel a korabeli falusi és kisvárosi vallásgyakorlatot. Az első adat 1767-ből való, Josephus Námesztovszkit említi, majd egy 1791-es vizitáció Emericus Dévait jelöli meg kántorként, akiről megtudjuk még, hogy kifogástalan erkölcsű 39 éves, nős, beszél magyarul, németül, szlávul és Vörösmartról érkezett. Valószínűleg Andrej István kántor lehetett annak a bizonyos Topolyai Krónikának a szerzője, mely a község történetét dolgozta fel 1808-tól 1811-ig. A Topolyán működő kántorok neveit és tevékenységét az 1800-as évek végétől lehet folyamatosan ismerni. A mai kántornővér Mária Nicefora őrzi a topolyai katolikus templom orgonája mellett az egykori kántorok kézzel írott vastag füzeit. Részletesen megtalálható ebben a mise minden mozzanatának leírása, hogy mit mond a pap, mit a kántor. Található szöveg az év minden ünnepéről, szentekről, angyalokról, apostolokról. Olvashatók itt példabeszédek a tanulók számára, többnyire versben fogalmazva. Szabó László kántor 1888-ban keltezett füzetében különös figyelmet szentel Szűz Máriának. Szabó László feltehetően tanító is volt, mert szövegei sokszor nevelő célzatúak, s mivel lányokkal is foglalkozott, igen sok női szentet is felsorolt.

Figyelemre méltó még Pály Lajos nyolc kottafüzete, melyekről úgy tűnik, hogy a templomi énekdar dalárdája számára íródtak. A füzetekből ítélve Pály Lajos tehetséges zeneszerző is volt. A füzet miseénekeket és különböző ünnepekre írt dalokat is tartalmaz. Talált itt a szerző egy olyan betlehemes pásztorjátékot is, melynek egyes részleteivel a népköltési gyűjtései során is találkozott. Ezeket a füzeteket olvasva pontosan kirajzolódik a kántor szerepe. Nemcsak a misét kíséri és a dalárdát vezeti de komponál az énekdar számára, dalokat ír a misékre és a gyerekek számára keresztel, esket és temet. Érdekes, hogy bár rengeteg vasárnapi és ünnepi alkalmakra való egyházi ének mellett még egy aratási verset is lejegyzett a bácstopolyai római katolikus kántor, egyetlen halotti búcsúztatót sem hagyott a füzetben.

1933-tól 1951-ig Hoffmann Károly lett Topolya kántora. Kalocsán végzett mint kántortanító 1914-ben. Pály Lajoshoz méltó zenei képezéssel rendelkezett igen szép, iskolázott, erős énekhanggal. Kitűnő verselő lévén mindenkit megríkatott a temetéseken. Az egyik füzetben gyermekeknek írt kórusművei találhatók. Több tehetséges topolyai gyereket oktatott zenére, akik között ma van zongora- és hegedűművész is. Kántorfüzetét halála után fia a szabadkai kántornak, Cservenák Imrének adta át. Hoffmann kántori tisztét tanítványa Illés Jenő töltötte be 1951-től 1978-ig. Komoly könyvtára van ma is a kántori tevékenységről. Minden halotti búcsúztatót maga írt, és ezeket meg is őrizte számtalan vastag füzetben.

Mária Nicefora még azt is feljegyzte, hogy a haldokló gyónt vagy nem gyónt halála előtt. A halotti búcsúztatókat ő is gyűjti és őrzi.

Sajnos napjainkban sok településnek sem önálló papja, sem kántora nincsen. Ugyanaz az ember szolgál több településen is. A parasztkántorok szolgálatát is már csak az emlékezet őrzi. Napjainkban nem csupán ezeket a szövegeket lenne fontos összegyűjteni, hanem a hivatásosokét is, mert féltő, hogy lassan feledésbe merülnek. Az 1997-ben Gunarason megtartott tanácskozásnak éppen az volt a célja, hogy emléket állítva az egykori kántoroknak, közelebbről is megismertessék közösségformáló tevékenységüket.

Cholnoky Olga

[vissza](#)

Kisebbségek NYELVHASZNÁLATA

Nyelv és etnicitás Közép és Kelet-Európában

Schopflin, George: *Sprache und Ethnizität in Mittel- und Osteuropa.* = *Europäische Rundschau.* 26. Jg. 1998. Nr. 4. 75-83.p.

Schöpflin György, a járatlanok és kételkedők furcsálló kéréseivel is szembesülve, az etnicitás tulajdonképpeni mibenlétéhez tér vissza, mielőtt a nyelvvel meglévő érzékeny, közép-kelet-európai kapcsolatában elemezné. Az etnicitás "belső dinamikáját" emeli ki. Az etnicitás: egyetlen zárt, önmagát állandóan újraalkotó tér; autochton kultúrája a maga beidegződéseivel és rituáléjával automatizmusként működő közösség-szervező erő, erőtér. Elemei: megokolást nem igénylő axiómák; jegyei, másság-értékei abszolút tények. Leggyökeresebb - ha nem is mindig kizárólagosan meghatározó - eleme: a nyelv. (Azonos nyelvi ágon adott esetben regionális alkultúrái kialakulhatnak.)

Az etnicitás öndinamikája, ahol térkorlát nélkül működhet, hatalomhordozóvá is válhat. Ez az adottsága a rendi hierarchiát levető szekularizált társadalom színterén bontakozik ki, amikor is adaptálja a régi hatalomörökséget (ill. a hatalmi hagyomány maga szívja fel a mobilizálódó etnicitást). Ez a nemzetállam mint etnonemzeti alakulat szerveződésének útja. Az etnonemzeti hatalom konfliktusa az útjába kerülő más etnicitásokkal az utóbbiak felszívódásával jár, ha nem jön létre valamilyen egyezményes forma az együttélés számára. A nacionalizmus mint ideológia a hatalomarcú etnicitás modern gazdasági dinamikájának kompromisszumot nem ismerő érvényesülése, ez így felel meg a tömegettársadalmivá váló közösség optimális határfokú önszervezésének. (Akár művi úton gerjesztett dimenzióban is.)

A nemzeti elv közép-keleteurópai behatolása csak is konfliktusos fejleményeket eredményezhetett az itt egymásba tagoltan elhelyezkedő etnikum együttlétezése számára. Hatalomörökség, ami valamilyen változatban integrálhatta volna az etnikumok dinamikáját, a 18-19. században alig volt ezen a tájon. Így az elvet elsősorban a korai rétegértelmeség karolta fel, mely népe, etnikai kultúrája érdekében programideológiává formálta azt (nyitva tartva a jövőndő lehetőségei számára), a dinamika folytonosságának szervét pedig a nyelvben találta meg. Hatalmi biztosíték helyett a nyelv lett az identitás abszolút hordozója. A nyelv maga lett az önérvényesítésért folytatott politikai küzdelmek tétje. A magyar nemzeti önfelszabadítás éppúgy a nyelv harc mentén bontakozott ki, mint a vele ütköző más Kárpát-medencei etnikumok önvédelmi fellépése. Amidőn a közép-keleteurópai etnikumok nagyjából elérték, hogy legalább a lakóterületük egy részén hatalmi szuverenitásuk legyen, a nyúlványterületek valamely másik etno-nemzet új elnyomása alá kerültek, kezdődhetett előlről a nyelvi küzdelem. Nyelv és etnicitás szoros összetartozása, szimbolikus azonossága: tipikus jellegzetesség Közép-Kelet-Európában. A nyelv a konstans erő a korlátozás, a homogenizálási kísérlet ellenében. S tapasztaljuk az elnyomó, beolvasztó próbálkozás nem jár komoly sikerrel, mert új erőre fakasztja az elnyomásnak kitett etnicitás dinamikáját. (Számára - tegyük itt még hozzá - a nyelv annál inkább az azonosság egyetemes értéke, mivel az archaikus kollektív jegyek egyébként fölmozsolódnak a társadalom modern individualizálódásában. - K.S.) A többségi társadalmak talán előbb-utóbb mindenütt belátják, a nemzetköziség szintjén ma már amúgy is elutasított törekvésük a beolvasztásra hasztalan. Talán azt is megértjük, hogy nem találkozunk a kétnyelvű feliratokra, helységnévtáblákra furcsálló tekintetet vető vagy a kisebbségvédelem és a kisebbségi önvédelem komolyabb értelmét megkérdőjelező civilekkel. Elmenve az anyanyelvi küzdelem ama szintjéig, ahol a kisebbségben lévő etnikum egyetemet kér magának - mert a teljesértékű nyelvkészség biztosítása a valódi egyenjogúsítás, vagy legyen: az egyenrangúsítás eleme.

Komáromi Sándor

[vissza](#)

Vétek-e a nyelvfejlődés szabályozása? (Szlovák reflexió egy magyar cikkre)

Krupa, Viktor - Ondrejovič, Slavomír: Aká regulácia vyvinu jazyka je hriech? Slovenské pohľady, 1998. 9.no.25-33.p.

A Magyar Tudomány 1997. évi 9. számában (1070-1076.p.) Nyelvészek a nyelvtörvényről címen jelent meg egy cikk, melyet 7 főből álló szakmai grémium "jegyzett": Bartha Csilla, Jeff Harling, Aleksandr Jarivinskij, Kassai Ilona, Pléh Csaba, Réger Zita, Reményi Andrea Ágnes. E cikk angol változatát (Linguists of the Language Law) a szerzők - nyílt megvitatása reményében - megküldték a Stur Nyelvtudományi Intézetnek.

A szlovák szerzők abból indulnak ki, hogy a magyar kollégáknak nincs igazuk abban, hogy a nyelvi magatartások törvényi orientálása az általános emberi és nyelvi jogok megsértésének tendenciáját hordozza magában, és nem vezet semmi jóra.

A szlovák nyelvtörvény a szlovák nyelvet csak annyiban preferálja, hogy államnyelvi rangot biztosít számára. Ez az állam zavartalan működése szempontjából elengedhetetlen, mivel "honnan lehetne venni annyi tisztviselőt, aki a szlovák mellett magyarul, németül, ruszinul, ukránul, cigányul stb. is tudnak. Ez még területi szelektivitást feltételezve sem realizálható."

Elvileg - valóban - minden nyelv egyenrangú, ám azért az kérdéses, hogy a társadalmi gyakorlat valamennyi nyelv funkcionális spektrumának bővítését támogatja-e, illetve hogy ez gyorsan végrehajtható-e kommunikációs zavarok nélkül. A nyelvi purizmus erőltetésének esetei (török, német, cseh és magyar nyelv esetén például) tanúskodnak az így előidézett traumákról. A szlovák nyelv jelenleg szükség szerinti alapon vesz át idegen szavakat; ezzel a cseh nyelv nyomását próbálta meggátolni. Minthogy ez már a múlté, a nyelvtörvény kapcsán nem marasztalható el a szlovák nyelv fejlődésének "ápolása" a purizmus vétségével.

Az abszolút önszabályozás eszméjét hirdető magyar nyelvészek megfelelnek a nyelvfejlesztésbe történő állami, intézményi és közvéleményi beavatkozás történeti és jelenlegi példáiról. A norvég E. Hauganre támaszkodva szögezik le, hogy az állami közbeavatkozások egyaránt lehetnek nyíltak és rejtettek. Az angol nyelv diadalmas útját - állítja E. Haugen és S.B. Heath - a nyelvfejlesztés rejtett, de annál határozottabb állami-intézményi közbeavatkozásról szólnak. (Ilyen nyílt beavatkozásokkal főként a most emancipálódó népek, illetve államok esetében kell élni.)

A történeti Magyarországon a nyílt nyelvpolitika törvényeken nyugodott, és elméletileg lényegesen nagyvonalúbb volt, mint a gyakorlatban. Ezzel szemben a rejtett közbeavatkozás stílusát agresszivitás jellemezte a nem magyar népeket illetően (vö. "a tót nem ember" és hasonló "szállóigéssel").

Egyébként a gyors tudományos-gazdasági fejlődés mindinkább megköveteli, hogy az egyes államok komolyan vegyék a nyelvi tervezést. Erre máris számos eset (Norvégia, Belgium, Kanada, India, Indonézia, Finnország, Pakisztán, Pápua Új Guinea) figyelmeztet. Mi több: a nyelvpolitika iránt az USA-ban is fokozódik az érdeklődés.

A "nyelvében él a nemzet" igazságára Izrael sikeres "héberesítési" vonalvezetése ad eklatáns példát. (Nyelvüket vesztett nemzetek meglehetősen ritkák. Európában az írek ilyenek.)

Ami pedig a szlovák nyelvtörvény "irodalmi nyelvi" vonatkozását illeti, a magyar nyelvészek, de rajtuk kívül egyes szlovák szerzők is, "művi voltát" nehezményezik. De hogyha jól meggondoljuk a dolgot, bizonyos értelemben valamennyi irodalmi nyelv művi, minthogy szakemberek fáradoznak gondozásán. Egyes országokban kormányzati patronálással, másokban anélkül. Az irodalmi nyelv eszmei norma, míg a nemzeti nyelv átfogóbb fogalom nála: az adott nyelv valamennyi beszélt változatát magában foglalja. A szlovák nyelvtörvény irodalmi nyelv fogalmát valójában nemzeti nyelvként volna célszerű értelmezni: ha egyes változatai más változataival való kommunikációra alkalmasak, akkor minden rendben van. Az az elképzelés, hogy büntetés várna azokra, akik az ideális nyelvet nem beszélik, téves, és nem áll összhangban a konsturktív törvény szándékaival.

A dolgozat egyfajta "message"-zal fejeződik be. Íme: "A nyelvi és nemzetiségi politika a törvényekhez való viszonyában gyakorta egyszerűsítetten és másfajta nézőpontból kerül interpretálásra. Nem elégséges ui. a kisebbségek számára kiterjedt jogosítványokat biztosító liberális törvényt kreálni. Ezt a törvényt kellő időben kell meghozni, akkor, amikor a kisebbségek még életképesek, és szükségük van ilyen törvényekre. Egyes országokban olyan volt a nyelvi politika gyakorlata, hogy a kisebbségi nyelvek elhalásához vagy a kisebbségek nemzettudatának meggyengüléséhez vezetett, majd csak azután születtek meg a vonatkozó törvényi szabályozások. A kisebbségnek a kormánytól nyelvének, illetve identitásának elvesztését megelőzően kellene a különféle kisebbségi jogokat elnyernie. Ellenkező esetben az ilyen jogosítványok csupán az adott ország törvényhozásának díszítőelemeként szolgálnak, ám csak azok szemében, akik nincsenek megfelelően informálva a szóban forgó kisebbség nézőpontjából származó történeti realitásról."

Futala Tibor

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Erdélyi magyarok szociálpszichológiai tulajdonságai (Egy felmérés tükrében)

Sorbán Angella - Dobos Ferenc: Nemzeti jellemvonások az erdélyi magyarság értékrendjében. = Limes. 1998/4-1.sz. 111-134 p. Különnyomat.

A budapesti Balázs Ferenc Intézet - társadalomkutató műhelyei segítségével - 1994 óta folytat összehasonlító szociológiai kutatásokat négy Magyarországgal szomszédos ország: Szlovákia, Románia, Ukrajna és Jugoszlávia magyar lakossága körében. A kutatás célja a Kárpát-medence területén kisebbségben élő magyar közösségek értékrendjének átfogó feltérképezésére irányul, az általános életvezetési értékektől a kisebbségi szempontból meghatározó közösségi értékdimenziókon át a politikai orientációig.

A kutatássorozat eredményei számos olyan konzekvenciával szolgálnak, amelyek révén a határontúli magyarság életviszonyai valóságközelbe kerülnek és első ízben empirikus adatokon alapuló keretek közé helyezhetik a jelenkori egyetemes magyar önismeret egyik alapvető kérdését: az egyes határon túli nemzeti közösségek különbözőségét, egymáshoz és az anyaországhoz való viszonyát.

Ez a tanulmány az erdélyi magyarság önképének egyik társadalomlélektani dimenzióját vizsgálja hármas vonatkozásban: milyenek vagyunk mi, erdélyi magyarok a magyarországi magyarokhoz és a többségi románsághoz viszonyítva? Milyen referenciapontok mentén látják az erdélyi magyarok magukat, különbözőnek vagy hasonlóknak azokhoz a közösségekhez képest, amelyekkel - társadalmi rétegenként különböző mértékben ugyan, de - kulturális vagy személyes érintkezésben vannak.

A szociológia által vizsgált társadalmi jelenségek egyik leginkább vitatott - témakörét az ún. nemzeti vagy etnikai karakterológiák kérdésköre alkotja. Számos elméleti és módszertani probléma ellenére a szerzők úgy látják, hogy az etnikai karakterológia kérdésköre nem érdektelen, hiszen valamennyi kultúra bizonyos mértékig elkülönül a többitől, és a másiktól kialakult kollektív tudás - akár irracionális elemeivel együtt - hozzátartozik a társadalmi csoportok általános és természetes jellemzőihez. Az ilyenféle kutatások rávilágítanak a különböző népek, közösségek közötti távolságokra, továbbá adalékul szolgálnak ezen csoportok belső kohéziójának jellemzéséhez.

A "milyen a másik csoport a saját csoport vonatkozásában" - szerű problematika feltérképezése azért is fontos, mert a feltárt ismeretek a társadalmi valóság részét képezik olyan értelemben, hogy - a racionális tartalomtól függetlenül - e kérdéskör kétségkívül jelen van a mindennapi formális, informális interetnikus kapcsolattrendszerekben.

A határon túli magyar közösségek önképét kérdőíves módszerrel vizsgálták két lépcsőben. Először arra kérdeztek az alanyoktól, hogy a magyarországi magyarokat, vagy a többségi románokat (szlovákokat, ukránokat, szerbeket) más emberi tulajdonságok jellemzik-e, mint az adott régióban élő magyar közösség tagjait. Maradék lépcsőben arra kerestek választ, hogy milyen emberi tulajdonságokat tartanak jellemzőnek a vizsgált közösségekre azok, akik úgy vélik, hogy léteznek ilyen jellegű különbségek.

A válaszból kirajzolódó tulajdonságokat - amelyeket nyitott kérdésként vizsgáltak - utólagos tartalomelemzéssel soroltak általánosabb kategóriákba, majd csoportosító statisztikai eljárásokkal elemezték.

A megkérdezettek nagyon tág tulajdonság-spektrummal jellemezték mindhárom csoportot, - Erdélyben 86 féle tulajdonságot kaptak - viszonylag kevés átfedéssel. Tehát már az egyszerű felsorolások szintjén körvonalazódnak látszott egy eléggé markánsan elkülönülő erdélyi magyar önkép a másik két csoport - az anyaországi magyarok és a románok - vonatkozásában.

Az Erdélyben megkérdezettek 6,9% tekinti hazájának Romániát, 3,7% a jelenlegi vagy a történelmi Magyarországot. Túlnyomó többségük 44,7% Erdélyt tartja hazájának, illetve 40,3%-uk azt a szűkebb régiót vagy települést, ahol született.

Az erdélyiek 87,5%-a szerint az egyén nemzeti hovatartozását a kultúrája és az anyanyelve határozza meg, és csupán 7,9%-uk véli úgy, hogy ez egyéni döntés függvénye, illetve az állampolgárságé.

A megkérdezetteknek közel fele, 49%-a úgy gondolja, hogy az erdélyi magyarság nemzetiség v. nemzeti kisebbség; másik felük úgy véli - mintegy elutasítva a kisebbségi önazonosságot - hogy az erdélyi magyarság inkább része a magyar nemzetnek, vagy a magyar nemzettől elszakított magyarság (34,7%), illetve azt az álláspontot képviseli, hogy az erdélyi magyarság autonóm nemzeti közösség (12,9%).

Egy ún. koncentrikus identitásstruktúra bontakozik ki a válaszokból. Ez a koncentrikus modell alkalmas arra, hogy megvilágítsa az erdélyi magyarság értékrendbeli rétegzettségét és differenciáltságát, valamint kiugró eltéréseket mutató regionális specifikumait, de ugyanakkor a kisebbségi önkép tágabb spektrumú értelmezését is lehetővé teszi.

A vizsgálat három identitástípust határoz meg:

1. A legnépesebb a szilárd nemzeti identitásúak csoportja, akik természetes módon élik meg magyarságukat Romániában, felelősnek érzik magukat az anyanyelvi kultúra megőrzéséért és büszkék a magyarságukra.

2. Létezik mellettük egy "holdudvar", a defenzív nemzeti identitásúaké. Ezek hátrányként élik meg a kisebbségi létet, ám értékrendjük számos ponton korrelál a szilárd nemzetiek főbb értékorientációival, például a szülőföldhöz és az anyanyelvhez való ragaszkodás tekintetében. Az első két csoportba inkább az egy tömbben élők tartoznak, de a vegyesen lakott régiók (elsősorban közép-erdélyiek) egy része is ugyanebbe a kategóriába sorolható. A defenzív identitástudatúaknak elsősorban a magyar szórványvidékeken lakók tekinthetők. Korcsoportok szerinti beosztásban a szilárd értékorientációt a középkorosztály (36-55 év) képviseli.

3. Az 1. és 2. csoporttal szemben több kilépő külső kör is kimutatható, amelyek tagjai a passzív-megtagadó értékrenddel az asszimiláció felé mutatnak. Főként a két szélső korcsoport, a legfiatalabbak és a legidősebbek sorolhatók ide.

Ezután a tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen önképek társulnak a fent differenciált kisebbségi azonosságtudat különböző mintájához.

A megkérdezettek kiugróan magas arányban a szorgalmas, dolgozó tulajdonságokat (42,4%), kisebb arányban a becsületességet, szavahihetőséget (15,9%), a közösségi, segítőkész, befogadó jellemvonással (15,9%), valamint a magyar kultúrához való ragaszkodással (a nemzeti értéket és hagyományokat) kapcsolatos tulajdonságokat említették (14,1%). A domináns önkép tehát pozitív, amelyben elsőbbséget kap a pozitív munkamorál, a közösséghez való tartozás és a magyarságtudat megőrzése.

Regionális bontásban azonban szignifikáns különbségeket lehet találni aszerint, hogy tömbben vagy szórványban élnek-e a megkérdezettek. Azokban a régiókban, ahol a magyarság vegyesen v. elszórtan él a román többség körében, ott nagyobb társadalmi relevanciával bír a becsületesség és a szavahihetőség mint különbözőség, és felerősödik a csoportkohézió. A tömbben (főleg Székelyföldön, ahol a viszonyítási alap nem elsősorban a románság, hanem - egyre inkább - a magyarországi társadalom) sokkal kritikusabb és negatívabb önképet lehet regisztrálni.

Az alapfokú elemzéseken túl a szerzők faktoranalízissel azt is megvizsgálták, hogy a felsorolt jellemzőkből milyen tulajdonság-konfigurációk következnek, és ezek különböző önképekként milyen összefüggéseket mutatnak egyéb változókkal.

Az erdélyi magyarokra jellemzőnek vélt tulajdonságokból kirajzolódó önképek:

1. Kritikus, negatív önkép az erdélyi magyarok inkább önzők, irigyek, széthúzóak 13,4% és torzsalkodók
2. Pozitív, közösség- az erdélyi magyarok inkább közösségiek, barátságosak, központú önkép 11,9% vendégszerető, befogadó, segítőkészek
3. Pozitív, a nemzettudatot az erdélyi magyarokra leginkább jellemző, hogy előtérbe helyező önkép dolgozó, hagyományaikhoz, kultúrájukhoz 10,8% ragaszkodó emberek
4. Pozitív, a tartást az erdélyi magyarok büszkék, konokak, van emberi hangsúlyozó önkép 9,3% tartásuk.
5. Pozitív "kisebbségi" az erdélyi magyarok becsületos, összetartó emberek (szórványspecifikus) önkép 9,0%
6. Negatív önkép 8,7 % az erdélyi magyarok engedékenyek, alkalmazkodóak, "balkanizálódtak".

Ez alapján az erdélyi magyarok saját magukról alkotott képe inkább pozitív, mint negatív. A tulajdonság - konfigurációkból kialakult önképek egyes erdélyi régiókban (Székelyföld, Közép Erdély, Partium és Máramaros, Dél-Erdély) különbözőségeket mutatnak ugyan, de rációlnak arra az elterjedt sztereotípiára, mely mint a határon túli magyarok értékrendje "önmagába forduló magyarkodás" (nacionalizmus) vagy a románok felé való nyitás (multikulturalitás) mentén dichotóm módon lenne determinált. A feldolgozott adatok mint az erdélyi magyarok jelentős részére a magyarságtudat és az anyanyelvi kultúra olyan érték, amelyhez nagyrészt "természetesen megélt" - a defenzív nemzeti identitásúak esetében veszélyérzettel párosuló-, alapvetően pozitív önkép társul.

Annak a véleménynek a gyakorisága, miszerint a románokra más emberi tulajdonságok jellemzők, arányosan nő a tömbtől a szórványok felé, de nő a kistelepülésektől a nagyvárosok felé, és növekvő tendenciát mutat az iskolai végzettség függvényében is: még a felsőfokú végzettségűek 74,1%-a, addig az ált. iskolai végzettséggel rendelkezők 48,9%-a mint léteznek jelentős különbségek.

Az erdélyi magyarok által megrajzolt románság-képek négy tulajdonságcsoporthoz vonhatók: 1. A munkához való viszony (lusta 18,8%, ügyeskedő 9,0%, megbízhatatlan 6,8 %, korrupcióra hajlamos 4,9%); 2. A románság összetartása a magyarokkal szemben (magyarellenesség 7,6%, intolerancia 20,5%, lenézés 2,9%); 3. A magyaroktól különböző életmód (igénytelenség 23,7%, civilizálatlanság 9,7%), 4. Műveletlenség a magyarokhoz képest (műveletlen, 8,2%, zárt, babonás vallásosság 3,9%). A kirajzolódó románság kép szembeállítva az erdélyi magyar önképpel az ismert sztereotípiák meglétét, és folyamatos újratermelődését igazolja.

A személyi változók mentén vizsgálódva differenciáltabb románság-kép bontakozik ugyan ki a faktoranalízis révén, de ez is megerősíti a román-magyar "etnikai törésvonal" meglétét.

Az elsősorban regionális specifikumok mentén differenciált románság-kép összefüggéseit vizsgálva a különböző önképekkel szintén román-magyar különbözőség bontakozik ki "A leginkább polarizálódó viszonyulások azonban ott jelennek meg, ahol a románok, illetve a magyarok összetartása az attitűdök hangsúlyos elemévé válik." Érdekes ugyanakkor, hogy a "balkanizálódó erdélyi magyarságra" vonatkozó önkép nem mutat összefüggést a markánsan elkülönülő románság-képpel.

Az adatok azt bizonyítják tehát, hogy az erdélyi magyarság csoportkohéziója nagyon erős a románsággal szemben, illetve, hogy egy dominánsan negatív többségi (román) képpel rendelkező kisebbség számára az asszimiláció aligha jelenik meg vonzó alternatívaként.

A magyarországi magyarok

1990-től a rendszerváltás hozta értékválság folyamatában egyre hangsúlyosabban jelentkeztek a határon túli részek és az anyaországi társadalom közötti értékrendbeli különbségek. Gyakoribbá váltak a személyes találkozások és így több szempontból is revízió alá került a vélt szerves egység és összetartozás érzés. Az erdélyi magyarokban a Magyarországon tapasztalt "lerománózás", illetve a "szegény rokon" helyzettel járó negatív tapasztalatok egy szilárdabb csoportkohéziót erősítettek meg, illetve fölerősítették a sajátos erdélyi értékekkel való azonosulást, ugyanakkor megkérdőjelezték az anyaország modell-szerepét. Csaknem olyan negatív képet festettek az anyaországiak jellemvonásáról, mint a többségi románságról. A relatíve terjedelmes (39 elemzés) tulajdonságskála pozitív pólusán a magyarországiak civilizáltsága, magasabb műveltségi szintje kapott helyet, negatív pólusán pedig az a vélekedés, miszerint a magyarországi magyarok értékvesztett, hitehagyott, lelkileg sivár emberek. Mivel a magyar-magyar kép az egyik legkevésbé kutatott témakör erre tér ki a tanulmány legbővebben.

A magyar-magyar jellemvonásokkal kapcsolatos összkép, az erdélyi magyarság értékrendjében elsősorban a nemzeti értékekhez való viszony fontossága tekintetében mutat szignifikáns különbségeket. A szilárd nemzeti identitásúak mutatják a leginkább kritikus viszonyulást a magyarországi magyarokkal szemben, a semleges, megtagadó identitásúak értékrendjében pedig továbbra is meghatározónak mondható, hogy a magyarországi értékrendet modellértékűnek tekintik.

"Az erdélyi magyarság értékrendjét és életviszonyait szigorú keretek közé szorítja speciális - a magyar nemzettől elszakított - helyzete. A beszűkült és egyre inkább szűkülő mozgástérben azonban még így is sokféle lehetőség választható. A nemzeti karakterológia kapcsán bemutatott adatok - összhangban az általános és politikai értékrend egyéb aspektusaival - azt a lehetőséget is körvonalazzák, hogy az erdélyi magyarok külső minták másolása helyett, egyfajta előremenekülésként, a kisebbségi (kétszeres kisebbségi) létből való kitörés speciális módozatát alkalmazzák: magukat autonóm entitásként tételezve (nemzeti jellemzőiket a másokétól megkülönböztetve) egyenrangú félként megjelennek Közép-Európa társadalmi alakzatai között."

Cholnoky Olga

[vissza](#)

Mit jelent a magyar, a romániai magyar és a román értelmiségi számára a 'nemzet' 1989 után? (Összehasonlító vázlat)

Capelle-Pogacean, Antonela: *Les représentations de la nation chez les intellectuels Hongrois, Magyars de Roumanie et Roumains apres 1989 (Esquisse d'un parallele)*. = *Revue des études comparatives Est-Ouest*, 28. vol. 1998. no. 1. 5-33. p.

Az 1989-es rendszerváltást követően a magyar-román kapcsolatok hirtelen feszültté váltak. Ennek legfőbb oka a már történelminek mondható "politikai nemzet"- és "etnikai-kulturális nemzet"-határok közötti különbség: mintegy 3 millió román etnikumú ember él a román országhatárokon kívül; a legnagyobb romániai kisebbség a magyar (a lakosság 7,1%-a), míg a román etnikum létszáma 1,3-2,05% között mozog Magyarországon.

1919 óta először fordul elő, hogy a romániai magyar kisebbség politikai párttal is, az RMDSZ-szel képviselje magát a kormánykoalícióban. Mivel Magyarország és Románia is az Európai Közösségek tagságára törekszik, a kapcsolatok - ha törekeny módra is - normalizálódtak mára.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a múlt századtól kezdődően az értelmiségi középosztály mennyire aktív szerepet vállalt a társadalom alakításában mindkét országban. A középkori államból örökölt arisztokráciájával, kisnemességével, a magyar értelmiségi középosztály azonban jóval fejlettebb volt; a modern nemzetállam megteremtése jórészt nekik köszönhető (ld. 1848-as forradalom, 1867-es kiegyezés). A kelet-közép európai értelmiségiek, vezető szerepükön túlmenően kettős identitásukkal is küzdöttek: a romantika szárnyalásával az egyetemest képviselték, ugyanakkor a népüket szolgáló individuumok is voltak. Küldetésstudatuk a XX. században is folytatódott, mígnem a kommunista rendszer hiábavalóvá tette azt.

Az 1970-es évek végén a térség értelmiségije ismét színre lépett a politikai küzdőtéren: ez a "másképpen gondolkodók" hőskora. A hontalanság (Heimatlos), és a nemzet vátészének (oracle de la nation) lenni nagyjából ugyanazt jelenti számukra. Igazságkereső társadalomkritikájuk kénytelen számolni a szovjet igába hajtott, és/vagy a kommunizmussal sújtott nemzettel is. A magyarországi alternatív gondolkodók száma nem volt túl népes, kb. a lakosság 0,1%-át tették ki a 70-es évek végén. Romániában a másképpen gondolkodóknak csak szórványos, elszigetelt eseteiről tudni ebben az időszakban.

Az 1989-es rendszerváltozással mind a magyar, mind a román értelmiségiek nagy szerephez jutnak a politikában. A minden szempontból lejáratódott politikai vezetők helyét kell átvenniük. Értelmiségi most az, aki rendelkezik az áttekintés, a sorok között olvasás tudományával, s aki képes a társadalmi vitában részt venni úgy, hogy eszközöket ad ennek a kezébe önmaga újragondolásához. Az értelmiségi legitimitását a tudás adja meg.

Ez az elkötelezett magatartás azonban meglepően rövid ideig tart csak. Mind morális, mind pedig társadalmi presztizsüket tekintve az értelmiségiek viharos gyorsasággal a pálya szélére szorulnak, s visszavehetik azt az 1989 előtti szakértői szerepkört, mely mindenféle messianizmust nélkülöz. Fontos paradoxon rejlik ebben, hiszen az az értelmiségi, aki a kommunista korszak bukásának szimbolikus értelemben a hírvívője, egyszersmind annak továbbvivője is.

A tanulmány írója részletezi Erdély több évszázados történetét: az ott lakókat, Markó Bélától kölcsönözve a találó megfogalmazást, összegezve úgy jellemzi, hogy "ők a magyar nemzet keleti fele, illetve a román nemzet nyugati része". S még kiegészíti Cioran gondolatával, aki a mindennapos szembesülést a Másikkal (román a magyarral, magyar a románnal) "a gyűlölet és a vonzalom kölcsönösségében" élte meg.

A román és a magyar nép történetében, így az értelmiségi gondolkodásban is több közös, párhuzamosság van: mindkét nép megőrizte egységét a szláv tengerben, de sikerrel elkerülte a német asszimilációt is. A török betörésekkel szemben mindkét nép a kereszténység védőbástyájának szerepét játszotta. A román és a magyar elit igyekezett magát mindig a Nyugathoz mérni, hozzá akart fölzárkózni. Ez azonban a magyaroknak jobban ment a XIX. század második felében. S e század első felében, Romániához viszonyítva a különbség csak nőtt. A harmadik út keresése Mircea Eliade és Cioran nemzedékéből sokakat a liberális demokrácia elvetésére, a "bennszülöttség" hitvallására ösztökélt, végül a jobboldalhoz közelített. E század 30-as éveiben Magyarországon is különvált a népiek felfogása; nem bíztak már feltétel nélkül a nyugati mintában, s az ország agrár jellegét igyekeztek megerősíteni (pl. Németh László).

1988-ban 30 ezren tüntettek Budapesten a romániai magyar falvak felszámolása ellen. Egy évvel később, a kommunizmus bukásával az eufória és a remény elnyomta a feszültségeket, ám csak rövid időre. Miközben az értelmiségiek a két nép megbékéléséről konferenciáztak Budapesten, Marosvásárhelyen véres események robbantak ki. Azután megint nyugalom következett, egészen 1996 novemberéig, amikor a Nyugat nyomására, Bukarest a kapcsolatok normalizálásának politikáját hirdette meg.

A feszültségek hátterében a 'politikai nemzet' kontra 'etnikai-kulturális nemzet' probléma újabb fejezete állt. Ez utóbbi szempontjából pl. a magyar értelmiségi jóval előrébb tart az erdélyi magyarnál, aki megelőzi az erdélyi románt, stb. Lényegileg azonban a 'nemzet' fogalmának újraértelemezése a vita forrása. S miközben a többség politikai jogrendszerét elfogadja a kisebbség, ezt anyanyelvén kívánja tenni, anyanyelvi kultúráját ápolva. Az erdélyi magyar értelmiségieknek újra kellett fogalmazniuk "magyarságukat", ugyanakkor az autonómia kérdésében még a megfogalmazás előtt szembe kerültek az egységes nemzetállamról alkotott elképzelésekkel. Gyengítő körülményként még azt a vérvesztést is meg kell említenünk, amit az erdélyi magyar értelmiség "kijövő" tagjai révén elszenvedett, 1970-től folyamatosan egészen a 90-es évek elejéig.

Az 1990-es magyar alkotmány megfogalmazza a határokon kívül élő magyarok iránti felelősséget; a kapcsolatok tehát intézményes irányban haladhatnak. A hétköznapiakban azonban megfakultnak látszik az erdélyiekért való lelkesedés (Bárdi, 1992.; Tánczos, 1994.), a legkülönbébb kritika éri őket az anyaországiak részéről: "szegény rokonok", "árulók" stb. (ld. a magyar-magyar viszonyról kapcsolatos tanulmányokat - a szerk.) Nem véletlen, hogy a 'nemzet'-ről folytatott vitában az erdélyi magyar értelmiség a leginkább érintett. A Civil Szövetség 1990-ben még tüntetést szervezett Bukarestben 200 ezer résztvevővel, 1993-ban a karizmatikus értelmiségi eltűnik a színről, és előtérbe állítja az üzletembert és némileg a politikust. Egy vékonyka, hűséges réteg megmarad az "elkötelezett néző" pozíciójában. A korábbi szervezetek tovább bomlanak: a román írószövetség generációs, a magyar pedig politikai okokra hivatkozva. A szépirodalom mindkét országban a társadalomtudományok mögé szorul 1989. után. Az értelmiségiek két, szembenálló csoportja látszik körvonalazódni: a tradicionális, aki küldetészerűen az értékek letéteményese és védelmezője, valamint az autonóm profi, akinek legfőbb értéke az ismeret, s ha jónak látja, úgy kritikai módon elkötelezi magát egy-egy jól körülhatárolt esetben. Romániában a kultúrpolitika szélsőségesebb volt korábban akár elitista, akár antiintellektuális irányban. Annyiban hasonlóan viselkedtek az értelmiségi résztvevők, hogy kerülték a hatalommal való nyílt szembeszállást. A magyar értelmiség kissé más képet mutatott: java részt az állami intézmények alkalmazták őket, s csak a "másképpen gondolkodók" kísérelték meg a nyílt konfrontációt a hatalommal.

A 'nemzet' fogalma a modernizmussal együtt, a XIX.század közepén jelent meg Romániában, mégpedig kétféle felfogásban. Az első a Nyugatot jelölte ki követendő mércéül, a második kritikával illette azt, jelesül a nemzeti identitást féltette tőle, s helyette egy autochton változatot részesített előnyben. A XX.század kommunista időszakának kezdetén jószérivel semmit sem gondoltak a 'nemzet'-ről. De 1968. után (Ceausescu szovjetellenes megnyilvánulásait követően), lassan ismét szóbeszéd tárgya lett a kultúra, a nemzeti sors. Ismét kettévált a tradicionális, kultúra teremtő/megőrző, a Nyugattal szinkronra törekvő vonal, illetve az autochton értékeket védők vonala. Lényegében ugyanez a kettősség mutatkozik a szinkronista/protokronista irányzatban is, a 80-as évek közepétől, de 1989. után is megmarad a két alapfelfogás, bár nem annyira koherens módon (A "protokronok" azt állítják, hogy a román irodalomban a Nyugatot megelőzően már megvoltak bizonyos új törekvések, pl. szürrealizmus, dadaizmus).

A Ceausescu-korszak után a 'nemzet' kérdésében végül három, (1.) az autochton, igen népes táború, (2.) a neotradicionalista, az értelmiség zömét tömörítő, és a (3.) liberális, kicsi vonzaskörű álláspont fogalmazódott meg. Az első meggyőződés képviselői Antonescu, Ceausescu rehabilitálását, Bessarabia és Észak-Bukovina visszacsatolását követelik, valamint egységes román államot, "irredenta magyar követelésektől" menteset, s végül: az Európai Közösségeken kívül maradási. A demokrata álláspont a reformkommunistákat támogatta kezdetben; tulajdonképpen csak nemrég óta finomodott (ld.G.Andreescu, V.Stan, R.Weber tanulmányát) Moldávia kérdésében. A neotradicionalisták a nemzet aranykorát a két világháború közötti időszakban jelölik ki. A kommunizmust a történelem egy kitérőjének fogják föl. (Mircea Eliade, Cioran, Constantin Noica munkásságát fémjelző irányzat.) Érdekes módon, ellenzik a semleges kultúrájú államot, vagyis támogatják a kisebbségek egyéni jogait. A liberálisok az együttélés hogyanjára kérdeznak rá, középpontba az autonóm személyiség érdekeit állítva. A kisebbségek dolgában akár a pozitív diszkriminációig is elmennének, ám kollektív jogokról hallani sem akarnak.

A romániai magyar értelmiségi álláspontja sok mindenben közel áll a román kollégák véleményezéséhez. De kisebbségi helyzetéből fakadóan a nemzeti kisebbséghez való viszonyulása sokkal elevenebb. S épp ezen a ponton az értelmiségi autonómia, kompetencia, a kritikai magatartás csorbát szenvedhet. A dilemma nem mai keletű, s lényegében a transzszilvanizmus 1919 utáni megjelenése adott rá elfogadható megoldást. 1968. után a régi reflexek léptek működésbe, amikor is a Magyar Írószövetségnek a kisebbségi könyvkiadásra vonatkozó tervét, hivatalos román nyomásra, elvetették. Az erdélyi magyar autonómia hangoztatása ilyen körülmények között a román állam iránti hűségeskünek számított. A 70-es évek végére, az asszimilációs politika eredményeképpen az erdélyi magyar értelmiségi nem politizált, és egyedül a kultúra területén élte meg magyarságát. 1989. után, generációs alapon is elkülönülve, vagy a vátész, vagy - kisebb létszámban - a profi értelmiségi képében jelennek meg. Egy kisebb, liberális felfogású csoport elveti már a multikultúrát akadályozó 'nemzetállam' ideáját, s helyette minimál programként kulturális, maximál programként etnikai autonómiát követel.

A historizáló, konzervatív álláspontot képviselők vannak többen, az ő kisebbség-definiíciójuk az egységes 'nemzetállam' koncepciójával ellentétben a magyar-román különbözőség hangsúlyozása irányában hat. Ennek az álláspontnak budapesti politikusok között is akadnak hívei. Az 'etno-kulturális nemzet' hangoztatása mögül azonban fölsejlik az archaikus Erdély-kép megőrzésének a vágya, miközben a magyarországi vidék, jobb feltételek közepette eltűnik. Az autonómia hangoztatása, sürgetése pedig a budapesti értelmiségiek egy részének Trianon-traumájára vezethető vissza. A romániai magyar értelmiségiek inkább azért gondterheltek, mert az erdélyi nagyvárosok szociális szerkezete nagyon megváltozott, s ma a magyar értelmiségnek nincs meg az a vezető szerepe, mint ami a két világháború között volt. Összegezve: a román és a romániai magyar értelmiségiek nem állnak távol egymástól a politika le-, illetve a kultúra túlértékelésében, a historizáló nemzettudat (némi metafizikai plusszal a románok), a hagyomány továbbvívésében.

1989 a magyarországi értelmiségiek gondolkodásában is határkö. A tanulmány írója eléggé részletesen vázolja, hogy a hagyományos népi/urbánus vita képviselői milyen egyetértésben voltak 1956., 1968. történelmi napjaiban. Az illyési gondolatot továbbvivő népieknek két fő vonulatát mutatja be: a MIÉP-es Csúrkát, illetve az MDF-szárnyat, valamint az urbánus SZDSZ 'nemzet'-koncepcióját. A népi radikalizmus a 'nemzet' identitásvesztéséért aggódik etnikai, olykor faji megközelítésben. Szeretné az 1920-as magyar határokon kívül került kisebbségek jogait megsértő románokkal és szlovákokkal a kérdést újratárgyalni (Raffay Ernő, 1996.). Eddig azonban érdektelenségre talált hivatalos körökben a javaslat. A mérsékelt népi, Csoóri 'nemzet'-definíciójában az etnikum, kultúra, nyelv, történelem egy fontos összetevővel egészül ki, mégpedig az érzelmi identitással (1990.). A magyar kisebbség sorskérdése központi szerepet foglal el ebben a gondolkodásban. Az ő asszimilációjukkal a magyarajkú népesség

fogy, hiszen "nyelvében él a nemzet" (Illyés Gy.).

A liberális vita a nemzeti-liberális, liberális, szociál-liberális tengely körül forog. A nemzeti-liberális különválasztja a 'nemzetet' és az 'államot', s a minden magyar állampolgár által alkotott politikai közösség érdekeit a Kulturális közösség érdekei elé helyezi (Kiss Gy.Csaba). A liberális elgondolások egyike Tamás G.M.-é, aki Magyarországon a kisebbségek asszimilációját látná jónak. Romániát többnemzetiségű államnak tartja, ahol nem kívánatos ez a folyamat, ám tetszés szerint választhatja azt az egyén. A liberális Kis János viszont a társult nemzetek államában gondolkodik, vagyis kollektív jogok és autonómia kérdésében szerződnie kellene pl. Magyarországnak is az ittélő kisebbségekkel. A kollektív jogok alapjául nem a közösséget, hanem az egyént teszi meg. S végül, a szociál-liberális eszmekör - amerikai mintára - az 'állam' és a 'nemzetállam' posztmodern lebontását tartja üdvöztetőnek a mikroközösségek javára.

Összefoglalólag: a román 'nemzet'-fogalom alakulása jellemzően kontinuitást mutat 1989. után is, míg Magyarország minden nagyobb történelmi fordulat után újrafogalmazza 'nemzet'-képét. Igaz, teszi hozzá a tanulmány szerzője, a jogállam alapjai, a 'nemzetállam' jogi terminusai sokkal kidolgozottabbak Magyarországon, mint a 'nemzetállam' legitimitását még kissé kételkedve fogadó román értelmiség körében.

Kakasy Judit

[vissza](#)

Finnugor népek Szibériában

Skribnik, E.: *Finnisch-Ugrische Völker in Sibirien. = Die neue Gesellschaft / Frankfurter Hefte 1997. No. 12. 1082-1086.p.*

A finnugor népek közül a három legnagyobb lélekszámú, a finn, az észti és a magyar él Európa középső és keleti részén, a velük rokon, jóval kisebb létszámú népek Oroszországban, Európa peremvidékén és Szibériában élnek. A chanti és a manysik (korábbi nevükön osztjákok és vogulok) az Ob folyó mellékén élnek és számuk együttesen mintegy 30 ezerre tehető (1989). A cikkíró közeli rokonságot tételez fel a magyarok és az ugorok között, az utóbbiak Európa helyett a sztyeppét, a tajgát és az Uralt választották.

Kultúrájukban a szibériai népekhez hasonlítottak, a lótarás helyett a vadászatot választották életformául, ezzel hozható kapcsolatba a medvekultusz, amelybe a Mithrász-hit bizonyos elemei vegyültek (a szkíta és iráni népek közvetítésével). A finnugor népek kutatása a 18. században indult fejlődésnek, nagyrészt az I. Péter alapította Orosz Tudományos Akadémia és a keretében tevékenykedő számos német tudós jóvoltából (Strahlenberg, Messerschmidt, A. von Humboldt). A magyar nyelvészeti kutatások a 19. században indultak meg, Reguly Antal, Munkácsi Bernát szerzett hírnevet, a finnek közül Ahlquist és Kannisto, az észti Szibéria-kutatók közül megemlítendő Lennart Meri neve.

Észak-Szibéria többnemzetiségű terület, amelyet a gyakori és hosszantartó népvándorlás és a nomád állattenyésztő népek jelenléte tett etnikailag színessé. Az újabban betelepült szamojéd népek (pl. komi) nyelve mellett az orosz töltötte be az összekötő szerepet, megszokott jelenség tehát a háromnyelvűség. Az igazi megtartó erőt azonban még mindig a folklór játssza. A 17-18. században az ugor népek északabbra és keletebbre húzódtak, nagyrészt az orosz gyarmatosítás következtében (prémvadászok). Az ortodox misszionáriusok a 18. században kezdték meg a nomád népesség térítését.

A két nép nyelvi és kulturális fejlődése az 1920-as években kapott rövid lendületet. Az általános iskolák számára az orosz nyelvű tankönyveket chanti és manysi nyelvre fordították, Leningrádban a Herzen-Intézetben megalapították az "északi népek tanszékét" és megindult a tanárképzés. Az 1930-as évek végére azonban az "északi ábécét" száműzték, helyére bevezették a cirill írást, az ortodox egyház térítő tevékenységét megtiltották, a sámánokat pedig az Ob folyóba fojtották. A kolhozosítás következtében megszűntek a korábbi nomád élet feltételei, a II. Világháborúban pedig a két nép újonnan kinevelt értelmiségét nagyrészt kiirtották.

Az 1950-es években nagymértékű átszervezési akció indult meg, megszüntették az aprófalvas településeket és nagy létszámú községeket hoztak létre. Ennek újabb életmódi változás, munkanélküliség és az anyanyelv elvesztése lett a következménye. A korábban egységes chanti és manysi nyelv nyelvjárásokra szakadozott, használói már egymás között is oroszul kezdtek beszélni. Egy évtizeddel később újabb áttelepítés következett: ekkor a "perspektívátlan" ítélt településekben megszüntették az iskolát, a kórházat és az üzleteket. A kis nemzeti iskolákat bezárták, nagy közös kollégiumban éltek a kis népek gyermekei egész tanévben, és csak a szünidőre voltak képesek hazautazni.

A szibériai finn-ugor népek sorsának alakulására ellentmondásos hatással volt az 1953-as sikeres geológiai kutatás, amely a Szovjetunió legnagyobb olajkincsét tárta fel (Berjuzovo városa illetve a Konda folyó közelében). Az energiaipar és az olajbányászat szakemberei valamint a szerencsevadászok ellepték a környéket, ahol az őslakosok legfeljebb segédmunkások lehettek, az olajszenyveződés tönkretette a folyókat és az erdőket. Chanti-Manysijszk, az autonóm terület fővárosa húsz év alatt másfél millió óriássá nőtt, amelyben az őslakosság aránya 1,6%-ra csökkent. A fiatal chanti és manysi lányok az iskola elvégzése után a városban maradtak és oroszokhoz mentek férjhez, a fiatal férfiak munka hiányában elvándoroltak. Az alkoholizmus, a bűnözés és az öngyilkosság tovább tizedelte a lakosságot. Az olaj okozta természeti károkat 3 milliárd rubelre becsülték. A melléktermékként feltörő gázt az olajbányászat egyszerűen elégette, ami klimatikus katasztrófát okozott: kiszáradtak a mocsarak, egész állatfajok pusztultak ki. A közeli Novaja Zemlja szigetről beáramlott az atomszenyveződés.

Az 1980-as évek végére már a kihalás fenyegette mindkét finn-ugor népet, különösen a manysikat. Az 1989-es "Mentsük meg Jugrát!" elnevezésű polgári kezdeményezés azonban a területen lakó népek összefogásával gazdasági, nyelvészeti és életmódi mentőakcióba kezdett, amelyhez hamarosan újabb nyugat-szibériai népek csatlakoztak. Váratlanul az orosz kőolajiparban is hathatós anyagi támogatást találtak, akik erős helyi önkormányzatot, stabil infrastruktúrát és helyben lakó munkaerőt kívánt teremteni. 1992-ben megalkották a "nagy családot területeknek a törvényét", amely szabályozta a vadászati és a rénszarvas-tenyésztési határokat, és visszaállította a közös földhasználati jogot.

1991-ben "Obi-ugor Kutató Intézetet" hoztak létre, Szurgutban megalakult a "Szevernüj Dom" anyanyelvi könyv- és lapkiadó, ismét megindult az anyanyelvi tankönyvek használata. Még a betiltott medveünnep megtartását is újra engedélyezték. A területen egyre több a külföldi beruházó (köztük nagy számban finnek), a fiatalok közül többen tanulnak finn és magyar egyetemeken. Az osztják nyelv jövője biztosítottnak látszik, de a vogulok a fiatalok már alig beszélnek. Kérdés tehát, hogy a jogi rendezés és a gazdasági érdek elégséges-e a hagyományos kultúra megtartásához vagy visszaállításához?

Lukáts János

A fehér identitás szerepe a történelemben

Bonett, Alastair: *Who was white? The disappearance of non-European white identities and the Formation of European racial whiteness*
Ethnic and Racial Studies 21 vol. 1998 6.no.1029-1055.p.

Hogyan vált azonossá a fehér és az európai identitás a történelem során? Miként alakult ki a fehér bőrszín felsőbbrendűsége? Ezekre a kérdésekre próbál meg választ adni a szerző, aki a hosszabb történelmi és szélesebb földrajzi szemlélet szükségességét hangsúlyozza. Ennek megfelelően tekinti át először a korai, a nem európai "fehér identitás" kialakulását, Kínában és a Közel-Keleten. A szerző állítása szerint a pre-modern Kínában, ha fehér faji identitás nem is létezett, a fehér, mint identitáshordozó viszont különleges szerepet töltött be. A fehér, mint kategória a társadalmi hovatartozás kifejezését segítette. Olyan jelentések tapadtak hozzá, mint a tisztaság, érzékenység és szépség. A fehér bőrszín dicsőítése végigvonul az ősi kínai költészetben is. A kínaiak és idegenek megkülönböztetése, illetve hosszú időn át a társadalmi elit kontra földműves dichotómia is kifejezhető volt a fehér-fekete színpárosítással. A kínaiak korai érintkezései az európaiakkal nem befolyásolta számottevően ezt a helyben kialakult fehér identitást. Az Európából érkezőket ugyanakkor, jellemzően, negatívan ítélték meg; hamufehér arcúaknak, hidegeknek, fakóaknak tartották őket, sőt, még a múlt században is fellelhető volt az a vélekedés, amely szerint az európaiak egyenesen "vörösek".

Hasonló tendenciák figyelhetők meg a Közel-Kelet középkori irodalmában is. A fehér kifejezés segítségével különböztették meg magukat az itt élők a sötétebb bőrű idegenektől. Annak ellenére, hogy a rasszizmus nem létezett a Közel-Kelet ókori és középkori társadalmában, a színeken alapuló identitás és a társadalmi diszkrimináció fontos szerepet töltött be. Az egyes színekhez kapcsolódó csoportidentitást meghatározó sztereotípiák szoros kapcsolatban voltak az ázsiai és afrikai iszlám hódításokkal. Hasonlóan Kínához a fehér bőrszín a társadalmi elitben való tagságra is utalt, olyannyira, hogy az európaiakkal való korai kapcsolatok nem is veszélyeztették a közel-keleti emberek fehér identitását. A fehérség mindkét esetben egy értékes fizikai tulajdonság volt, amely a domináns csoportok kollektív identitásának részévé vált. Mindezek ellenére azonban egyik társadalomban sem beszélhetünk a fehér szín fetisizálásáról, és arról, hogy olyan központi szerepet töltött volna be az azonosságtudat kialakulásában, mint később Európában. A pre-modern társadalmakban a kizárólag pozitív tulajdonságok társítása a fehér színhez nem tekinthető általánosnak. Sok helyen eltérő hagyományok és szokások közös meghatározójává vált. Kínában (és több más társadalomban) például a fehér a halál és a gyász színe.

A fehér színhez kapcsolódó nem európai és pre-modern jelentések mára elfeledetté váltak. Néhány kivételtől eltekintve a fehér ember kifejezés kizárólag az európai emberre utal. Minek köszönhető mindez? Vaughan könyve szerint egészen a 18. század közepéig az anglo-amerikaiak még nem tartották színben tőlük különbözőnek az indiánokat, és csak a 19. században vált a vörös szín az általánossá. Az átalakulási folyamat évszázadokon keresztül tartott, és szorosan összefüggött azzal, hogy a telepések önmeghatározásában egyre nagyobb szerep jutott a fehér színnek (amivel párhuzamosan a bennszülöttek barna és vörös színét hangsúlyozták). Az Európával és a kereszténységgel való azonosulás erkölcsi, kulturális és területi tartalommal töltötte meg a "fehérség" fogalmát. Kialakulásának fő okát a gyarmatosításban kell keresnünk, ahol először jelent meg a fehér, mint az európai ember alapvető tulajdonsága. Ez kulcsszerepet játszott az olyan tömeges politikai nézetrendszerek kialakulásában, amely a gyarmatosító és gyarmatosított, illetve az uralkodó és alávetett emberek közti különbségtételen alapult. A nyugat világ rasszista megkülönböztető törekvései azt a célt szolgálták, hogy az európaiak, mint a felsőbbrendű rassz tagjai jelenjenek meg. A 20. század nemzetközi politikájában a közel-keleti, észak-afrikai nemzetek magukat mint nem-fehérek definiálták, az arab nacionalizmus ezen az alapon utasította el a kulturális, politikai és rasszista azonosulást Európával.

A fehér felsőbbrendűségének európai koncepciója azonban magában hordozza saját lehetetlenségét is. Nem minden fehér ember méltó a cím viselésére. A társadalmi hierarchiát befolyásoló három dimenzió mentén olyan jelenségeket találunk, amelyek "megzavarják" a fehér rasszról kialakított általános képet. A legutóbbi idők amerikai bevándorlással foglalkozó kutatásai kimutatták, hogy hogyan váltak a fehér rasszból kizárólag azok az ír és olasz bevándorlók, akik társadalmilag és gazdaságilag ki voltak zárva az anglo-amerikai elitből, és hogyan kerültek az írek gazdasági hatalmuk és képességeik javulása révén az amerikai rasszista munkaerőpiac "fehér" oldalára. Ezek a jelenségek nem csak Amerikára voltak jellemzőek. Napjaink példája lehet az orosz magatartás a kaukázusi népekkel szemben. A népek közti különbségtétel mellett az osztályviszonyokban is megfigyelhető a fehér rasszizmus kirekesztő jellege. Erre a legjobb példa talán az a vélekedés, mely szerint az angol felsőbb osztályok inkább tekinthetők fehérnek, mint a munkásosztály tagjai. A harmadik jelenség a nők megkülönböztetett szerepe a rasszista eszményben. Ők a tisztaság, az ártatlanság képviselői, de egyben a rassz létrehozói és védelmezői is. Mindezeket figyelembe véve azt kapjuk, hogy nőknek sokkal nagyobb a felelősségük. De amíg ők képezik a "talapzatot", sok tekintetben alárendelt szerepet játszanak.

A "fehér ember" mint toposz ideologikussága és ellentmondásossága tehát a gyökerekben keresendő; az osztályok, nemzetiségek és nemek alapján strukturálódó társadalmakban az eszmény sohasem lesz egyenlő mértékben s egyaránt elérhető valamennyi ember számára.

Ságvári Bence

Szorbok Lausitzban. Egy etnikum pusztulása

Schneider, R.: *Die Sorben in der Lausitz. Vom Untergang einer Ethnic. = Die neue Gesellschaft / Frankfurter Hefte. 1997. 12. No. 1086-1089.p.*

A Németország keleti részén fekvő Brandenburg tartomány Horno települése alatt igen gazdag barnaszén lelőhelyet tártak fel. Az áramtermelő Laubag cég azonban nem mond le a kitermelésről, sem a létesítendő munkahelyek ezreiről, egyetlen megoldás marad: a lakosság áttelepítése. A helyben élő szorbok jogvédelmet követelnek, és a "fenyegetett népek közösségéhez" fordulnak panasszal.

A szorbok a Németország területén élő legnagyobb lélekszámú nem-germán nemzeti kisebbség, eltekintve a cigányoktól és a vendégmunkás törökök, illetve ibériaiak tömegeitől. A szorbok a mintegy másfél évezredes "kontinentális migráció" következményeként kerültek erre a vidékre. A Visztula és az Elba, a Saale és az Unstrut folyók közét a 9-10. században szállták meg a germán és a nyugati-szláv törzsek, melyek az éghajlati változás elől húzódtak dél felé. A középkorban ezt a területet aztán a német telepések nagyrészt germanizálták, a szláv eredet jobbára csak a családnevekben maradt meg (az -ow és az -itz végződés).

A többé-kevésbé azonos szláv nyelv közösséget teremtett a szorbok körében, miközben el is különítette őket a nem-szláv környezettől. A sajátos identitás kialakulását elő segítette, hogy Alsó- és Felső-Lausitz egy időben a Cseh örgrófság fennhatósága alá tartozott. A német parasztháborúhoz kapcsolódott az 1548-as szorb parasztfelkelés, mely évszázadokkal később a francia forradalom hatására megismétlődött.

A 19. század elején, a német területek újrendezésekor a szorb vidék 80%-a Poroszországhoz, 20%-a Szászországhoz került. Ekkor alakult ki a két központ is: Cottbus és Bautzen. A területrendezés egyúttal vallási megosztottsággal is járt. A szorb autonómia iránt az igény elsősorban szász területen jelentkezett 1847-ben, a Macia Serbska népoktatási egyesület megalakulásával. A szorb nyelv és írás régi emlékekkel büszkélkedhetett (1548-as bibliafordítás, teológiai iratok). A népviselet jómódra és bonyolult szokásrendre vallott.

A 19. században szorb-német szótárak és fordítások készültek, havi irodalmi folyóiratok tanúskodtak a szorb szellem erejéről, Herder és a korai romantika hatásáról. Kötetbe gyűjtötték a szorb meséket és népdalokat. Egységes nyelv azonban ekkor sem alakult ki, a két nagyváros egyúttal a nyelvjárások versengésének is központja volt. A szorbok önálló nemzetállam követeléséig sohasem jutottak el, bár a pánszláv mozgalom rájuk is hatással volt. Ennek következtében alakult meg 1912-ben Hoyerswerdában a Domowina kulturális egyesület.

A szorbok összlétszáma akkoriban 100 ezer fő körül mozgott. A Spreewald kordában tartott vízi vidékén a szorbok viszonylag jó gazdasági helyzetbe kerültek, ellátták a közeli Berlint uborkával és tormával, dajkával és anyatejjel. A Weimari Köztársaság idején a bautzeni közigazgatásban külön szorb nemzetiségi részleg működött, Hitler viszont át akarta telepíteni a szorbokat a megszállt (és nyelvileg velük rokonságban lévő) Lengyelországba.

Az NDK fennállásának évtizedeiben a szorbok komoly kiváltságokat élveztek, utólag ezeket a Szovjetunióknak tett "szlavofil alibinek" tekinthetjük. Nyelvhasználatukat a törvény biztosította, az NDK Akadémiáján belül saját kutatóintézetük és külön tanárképző központjuk volt. A szorb településeken kétnyelvű oktatás folyt, saját könyvkiadóval rendelkeztek. Saját rádióműsor, népi együttes, múzeum és anyanyelvű színház szolgálta a szorb nemzeti kultúrát.

A megkülönböztetett figyelemnek a legfőbb eredménye a szorb szépirodalom népszerűsége volt, J. Brezan, K. Lorenz művei a szorb eredetivel egy időben jelentek meg német fordításban is. Erwin Strittmatter, az NDK egyik legolvasottabb írója, aki maga is szorb környezetből származott, sokat tett a szorb tudat fenntartásáért. Mindezek a jelenségek a szorb kisebbség erejét és identitása megerősödését szolgálták. A valóság azonban rácaffolt a szép tervekre.

A rendeletileg kötelezővé tett nyelvoktatást az asszimilált szorbok fölöslegesnek ítélték. A népviseletet már csak az öregek és csak ünnepnapokon hordták, a hagyományos tojásfestés is egyre inkább idegenforgalmi látványosság lett. A Spreewald katolikus része kezdettől szemben állt az NDK ateista politikai irányvonalával. Ebből a környezetből került ki a keletnémet katolikus papság jelentős része.

A szorbok elsősorban a csehektől vártak kulturális segítséget, fiataljaik a prágai egyetemen tanultak, és támogatták Dubcek politikai törekvéseit a "prágai tavasz" idején", ami természetesen Kelet-Berlin mélyeséges rosszallását váltotta ki.

A hagyományosan mezőgazdasági területet folyamatosan ipari vidékké változtatták, mivel a Spreewald alatt húzódtak az NDK egyetlen energiavagyonát jelentő barnaszéntelepek. A gazdasági változások természetesen a hagyományos szorb vidéki életforma megváltozását is kikényszerítették. A külszíni szénbányászat előrehaladása következtében tizenöt szorb falu átköltöztetését tervezték, amire azonban az NDK fennállása idején már nem került sor.

Az NDK megszűnését követően a szorbok kiemelt állami támogatása is megszűnt. A túlméretezett fesztiválokból törölték a katonai parádékat, a pártvezetők látogatását és mindazt, ami korábban "az NDK nemzetiségi politikájának a helyességét" hirdette. Megmaradt viszont a Domowina mint kulturális csúciszerv, van szorb újság és rádióműsor is. A szénbányászat következtében az áttelepítés elkerülhetetlen. A száz éve megállapított, de

folyamatosan hangoztatott 100 ezres statisztikai adat ma már "barátságos túlzásnak" tűnik. Az asszimiláció feltartóztathatatlan. Juri Koch szorb író szerint népe a következő harminc év során teljesen el fog tűnni. Ez a jóslat szomorúan hangzik, de reálisnak mondható.

Lukáts János

[vissza](#)

A lengyelországi kasubok identitástudata

Borkowicz, Jacek: Kaszuby nie należą do Polski. = Wiźń, 1998. 11.no. 97-104.p.

A kasubok identitástudata a 80-as években a Szolidaritás mozgalom hatására erősödött fel ismét. A második világháború vége óta ui. e téren a hanyatlás, a megfogyatkozás volt a fő trend: az új és új évjáratok mind kevésbé használták anyanyelvüket, az értelmiségivé vált kasub fiatalok lengyelként futották be karrierjüket. Ezt a folyamatot a kommunisták irányította lengyel állam erőteljesen ösztönözte.

A "visszakasubosodás" jelenségét az itt referált írás szerzője két értelmiségi példával, a szociológus egyetemi tanár, Brunon Synak és a festőművész Zenon Go??bek példájával érzékelteti. Noha mindketten más és más "élményeket" szereztek a tengeremléken élő néhány százezer kasub nép helyzetével-kezelésével kapcsolatban, de a sok negatív tapasztalat ellenére és öntudatos "újkasubként" sem váltak lengyelellessé. Már csak azért sem, mert a kasubok - mondják - nyitottak a másság iránt. Ezen felül inkább a dolgosság, a felelősségvállalás, az igazmondás és a hagyományok tisztelete jellemzi őket, kevésbé a politikai konfrontálásra való hajlam.

A kasub identitástudat kialakulása és alakulása történetileg három személyiséghez kötődik. Az első Florian Ceynova (1817-1881) volt, aki sikeres orvosként néprajzzal is foglalkozott. 1850-ben a kasubok kulturális önállóságának programjával lépett fel, miközben az őket uraló németektől és a közeli rokon lengyelektől egyaránt elhatárolódott. Tömeges visszhangot elképzelésével azonban nem váltott ki.

Ceynova ún. szeparatizmusát Jan Hieronim Derdowski (1852-1902) - a porosz rabság és a lengyelekkel közös katolicizmus okán - lengyelpártisággal helyettesítette, mondván: "Nincs Kasubföld Lengyelország nélkül, és Lengyelország sincs Kasubföld nélkül."

Végül az "ifjú kasubok" mozgalmát reprezentáló Aleksander Majkowski (1876-1938) hatott e kis nép identitástudatára. Ő a kasubokat ugyan a lengyel nép részének tekintette, de erőteljesen hangsúlyozta kulturális sajátosságai intenzív ápolásának szükségességét. 1920-ban, amikor a lengyel hadsereg bevonult a Kasubföldre, a lakosság e mozgalom hatásának köszönhetően is felszabadulási eufóriát élt át.

A beáramló és értetlen belső lengyelországi tisztviselők a kezdeti lelkesedést azonban csakhamar lehűtötték, úgyhogy egy "kasubügyi" folyóirat, a Zrzesz Kasëbskó köré csoportosulva ellenzék is szerveződött fékentartásukra.

A kasub értelmiségiek zöme a lengyel állam barátságatlan volta ellenére is hű maradt a kasub-lengyel önazonossághoz, amit mi sem tanúsít érzékletesebben, mint az, hogy a német megszállók jelentős hányadukat az ellenállásban való részvételük miatt kivégezték. Más kérdés: az egyszerű kasubok többsége népi német lett. Ez nem kiváltságok szerzése érdekében történt meg, hanem tulajdonvédelemből. A hajdani Főkormányzóság, tehát belső Lengyelország lakói, akiket nem fenyegetett a tulajdonvesztés és a kitelepítés réme, a kasubok "árulását" képtelenek voltak megérteni.

Napjainkban az identitástudat kasub-lengyel, más szóval: "ifjú kasub" válfaja az, amely megújuláson esik át. Noha a "nagy-lengyel" közvélemény a kasubokkal szemben időről-időre szeparatizmust emleget, a mai állam részéről velük kapcsolatban nem érezhető semmiféle tanügyi és kulturális diszkrimináció. A televízió Kasub magazinját hétről-hétre 200 ezren hallgatják-nézik. A Dziennik Ba?tycki (Balti Napló) kasub nyelvű heti mellékletére, a Nordára 60 ezren fizetnek elő. Szó van arról, hogy a Tengeremlék vajdaságot Kasub-Tengeremlék vajdaságra "keresztelik át".

A kasub aktivisták célja: olyan státuszba hozni népüket, mint amelyet a hollandiai Frízek élveznek. Hogy ezt minek jegyében kell elképzelni, arra a neves nyelvtudós pap, Bernard Sychta megfogalmazása ad választ: "Hogy Kasubföld Lengyelországhoz tartoznék? Dehogyan! Ez a föld nem tartozik Lengyelországhoz. Az maga Lengyelország."

Futala Tibor

[vissza](#)

Az elmélettől a gyakorlatig : interkulturális oktatás az olaszországi iskolákban

Traversi, Myriam - Fabi, Francesca: *From Theory to Implementation : intercultural education in Italian schools.* = *European Journal of Intercultural Studies*, 9. vol. 1998. 3.no. 291-295. p.

A cikk az itáliai iskolákban tanuló bevándorlók gyermekeinek tényleges és de jure helyzete közötti szakadékra hívja föl a figyelmet. A Bolognában működő intézményközi szervezet, a CD/LEI (Centro di Documentazione Interculturale/ Laboratorio per una Educazione Interculturale) speciális pedagógiai programot fejlesztett ki a multikulturális környezetben tanuló immigráns tanulók eredményessége érdekében. A szervezet nemrégiben jelentetett meg egy könyvet A bevándorlók fogadtatásától a többkultúrájú társadalomig" címmel. Ennek az alap- és középfokú olasz iskolákban tanító, pedagógusoknak írott alapműnek a ténymegállapításaiból ugyancsak idéz a cikk.

A jelenleg érvényes törvények alapvető jognak tekintik a legális, vagy illegális úton Olaszországba érkező bevándorlók gyermekeinek az ország iskolarendszerébe való bekapcsolódását. Ráadásul az 1990/205. végrehajtási rendelet kimondja, hogy az olasz második idegen nyelvnek tekinthető, s a hozott anyanyelvet és kultúrát meg lehet tartani. A valóság azonban más képet mutat, mint a törvénybe foglalt lehetőségek.

Valójában nem is a törvények oldhatják meg a problémákat, hanem a családok, tanárok, iskolavezetőség fejében kellene fokozatosan megváltozniuk, tudatosá válniuk, az emberek, illetve a kultúrák közötti kapcsolatokról élő nézeteknek. A már említett könyv ehhez ad gyakorlati segítséget. Fölvívja a figyelmet a különböző országok különböző tanterveire, ezek jegyében sürgeti egy új multikulturális tanterv kidolgozását. A szerzők - Durino Allegra és Francesca Fabi - nyíltan elutsítják az "olvasztótégely"-gyakorlatot, amely valójában az integrálódást jelentené; ezzel szemben a több kultúra egymással való továbbélését támogatják, illetve a hagyományos olasz iskola újragondolását szorgalmazzák. Mindenek előtt az iskola közigazgatási autonómiáját javasolják megteremteni, ami radikális szakítás lenne az erősen központosított olasz iskolarendszerrel. Az oktatás középpontjába a rasszizmus elleni küzdelmet állítanák. Erre azonban semmiféle gyakorlati tanácsot nem adnak, hacsak az új törvénynek megfelelő, anyanyelvi oktatás megtartását nem tekintjük annak. Tény, hogy a bolognai módszertani központban évente több, mint 500 tanár vesz részt továbbképzésen.

A 90-es évek eleje óta az igazgatóknak lényegesen önállóbb hatáskörük van, mint korábban volt, pl. az interkulturális tanítási környezet kialakítására is. A bevándorlókra vonatkozó új törvények közvetve új felelősséget és jogokat rónak az iskolavezetőségekre is. Gondoskodniuk kell a tanulók elhelyezéséről, a kétnyelvű tanszemélyzetről és az olasz mint második nyelv elsajátításának megfelelő környezetről.

Az interkulturális továbbképzés a tanárok gondolkodásának megváltoztatására törekszik. Az öröklött előítéletek és sztereotípiák ellensúlyozását tűzte ki célul. Egy, a többféle kultúrát reprezentáló osztályterem kialakítását javasolja, melyben valamennyi résztvevő otthonosan érzi magát. A felkészítő tanfolyamok leggyakoribb témája az előítéletek, a rasszizmus és antiszemitizmus leküzdése, valamint az emberi jogok, demokrácia és szolidaritás elsajátítása.

Olaszországban az otthon és az iskola közötti jó kapcsolatnak hagyományosan döntő szerepe van. Ezért is érthető, ha fontosnak tartják a roma vagy más bevándorló szülőkkel való együttműködést, a velük kialakított kommunikációt. Az iskola rendszeres kapcsolattartásra törekszik velük. A bolognai módszertan szerint kétnyelvű szórólapokon kell meghirdetni a nyelvi és kulturális képzést a bevándorló szülők számára, és őket is be kell vonni az iskolai életbe. Stratégiai fontosságú, hogy minden egyes családdal létrejöjjön a kapcsolat, s hogy valamennyinek lehetősége legyen tanulni. Legfontosabb annak tisztázása, hogy az olasz nyelvet minek tekinti a bevándorló család: szükségtelennek fontosnak tartja-e annak tanulását.

Más országok gyakorlatától eltérően, Olaszországban a "szülők tanterme" még kevéssé ismert fogalom. Pedig ennek létrehozása a legkevesebb, amit az iskola megtehet a gyermekek otthonra találásának érdekében. Bolognában már két iskolában is működik ilyen. A gyermekek órák utáni "kivárása" közben kötött ismeretségek, az iskolai könyvtárban több nyelven megtalálható könyvek és egyéb információk, a tanár-szülő találkozók, a továbbképzésben való részvétel mind-mind egy többkultúrájú társadalom szerves részei, melyek színhelye lehet a "Szülők tanterme".

Kakasy Judit

[vissza](#)

Közép- és kelet-európai népek, országok kapcsolatai

Délkelet-Európai Együtműködési Kezdeményezés (SECI)

Busek, Erhard: Die Südosteuropäische Kooperationsinitiative. = Südosteuropa Mitteilungen, 38. Jg.1998. 3.H. 197-204.p.

Délkelet-Európa rendszerváltás és balkáni háború utáni válságának kiküszöbölését mindenki óhajtja: az is, aki megszenvedi, az is, aki tehetetlenül szemléli. Óhajtja Európa és az Atlanti világ egésze. A különböző, politikai indíttatású óhajok és remények azonban önmagukban kevésbé kecsegtetnek valódi megoldással. Egyre nagyobb teret hódít az a meggyőződés, amely szerint a vágyképét a valóság talajára kell állítani, mégpedig oly módon, hogy helyet kapjon benne a gazdasági-szociális lét valósága, annak helyi változatosságával. A valóságelemek egyik körében azután ott van a térség egyetemlegesen átfogó alapkérdése: a természeti környezet helyzete is. Erre a gyakorlati útra lépett a Southeast European Cooperative Initiative (SECI) együtműködési szerveződése, amelyben a régió kormányai fogtak össze - az USA és az EU bátorításával és közreműködésével-, hogy közös erőfeszítéssel oldjanak meg egyes gyakorlati kérdéseket. Az együtműködés alapjait - NSZK-védnökséggel - 1996-ban rakta le a térség tizenegy meghívott állama (Kis-Jugoszlávia kivételével valamennyi balkáni állam, rajtuk kívül még Magyarország és Románia).

Az itt ismertetett folyóirat-közlemény eredetileg Erhard Busek osztrák alkancellár előadásaként hangzott el a SECI alakuló konferenciáján. Őt az Együtműködés politikai összekötőjének, "bizalmi" emberének választották meg. A folyamatos működésért az intézőbizottság felel, amely a résztvevő országok magas beosztású delegáltjaiból áll. A rendszeres vélemény- és tapasztalatcsere mellett meghatározott projektek előkészítése és elindítása a cél. Ezek kidolgozása egy-egy munkacsoport feladata. A SECI szoros kapcsolatot tart az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságával és az Európai Biztonsági és Együtműködési Szervezettel, ez utóbbi bécsi központjával, úgyszintén a térséget érintő más együtműködő szervezetekkel, mint a Közép-Európai Kezdeményezés, illetve Fekete-tengeri Gazdasági Együtműködés. Az anyagi erőforrások felkutatása és mozgósítása (koordinációs szinten) az együtműködő közösség egyik legfontosabb feladata. A tervezésben a következő témák kapnak prioritást:

- az infrastruktúra fejlesztése (szállítás, útépités, vízi út: Duna);
- a kereskedelmi forgalom könnyítése (határforgalom, vámügy);
- energiaellátottság (kölcsonös készletmozgósítás-tartalékolás, hálózatépítés, bekapcsolódás a távrendszerekbe);
- a térségi bankszolgáltatások összehangolása, kiaknázása.

A megindított projektek között legmarkánsabb a Duna helyreállításának programja - a szennyvíztisztítás átfogó megoldásával. (Felkarolva a korábbi Dunavédelmi Egyezmény keretében született kezdeményezést.) A résztvevők és a támogatók szilárdan hisznek abban, hogy a közös gyakorlati programok megvalósítása minden más eszköznél határozottabban szolgálja a népek, az államok közötti vitás kérdések megoldását is.

Komáromi Sándor

[vissza](#)

KISEBBSÉGPOLITIKA

A kisebbségek szerepe a demokratikus átalakulásban

Basch, Raymond M.: The Effectis of Ethnic Separation on Democratization: e Comparative Study East European Quarterly, XXXII.vol. 1998. 2.no. 221-242.p.

Vajon mi a nemzetiségek szerepe a demokratikus átmenetben és az állam kialakulásában, és ezek milyen összefüggést mutatnak a kialakult társadalmi és politikai intézményrendszerrel? Ezt a kérdést teszi fel a szerző munkájában, melyben a téma elméleti áttekintése után három ex-szovjet tagállam (Beloruszia, Moldávia és Ukrajna) összehasonlításával próbál meg válaszolni a kérdésre.

A szerző a demokratizálódás folyamatában alapvető jelentőséget tulajdonít a kisebbségeknek, közöttük és a többségi nemzet között végbemenő együttműködéseknek, hiszen a legtöbb esetben ezek hiánya az állam működési zavaraihoz vezethet. A kisebbségek politikai részvételükön keresztül saját egyediségüket hangsúlyozhatják, illetve birtokukba juthat az a tudás, melyet csak a politika hadszínterein szerezhetnek meg. Az intézményrendszer - mely kialakulásának történelmi jellemzői nagyban meghatározzák az adott ország demokratikus átalakulásának sikerességét - legfőbb szerepe ennek a folyamatnak a biztosítása.

A szerző által kiválasztott három ország nagyban különbözik egymástól, mégis számos ponton hasonlóságot mutatnak: a többségi nemzet és a kisebbségek aránya mindenütt 70%-30%. Mindhárom ország történelmére jellemző egy rövid függetlenségi szakasz, az elorosztási törekvések, és a nagyjából megegyező életszínvonal és gazdasági fejlettség. Az orosz kisebbség jelenléte általánosan jellemző, általában a városi területeken, míg a többi nemzetiség esetében jelentős eltérések mutatkoznak.

Beloruszia a leginkább homogén ország. A jelentős orosz lakosságon kívül az ország déli részén ukránok, míg a nyugatin lengyelek élnek. Ukrajnában is nagy számú orosz kisebbség él, ezen kívül nem elhanyagolható a krími tatár és a kárpátaljai magyar és rutén népesség sem. A nemzetiségileg leginkább megosztott Moldáviában a magukat sok tekintetben románnak tekintő moldávokkal oroszok, gagauzok, ukránok és bolgárok élnek együtt.

A Szovjetunió felbomlásával az a marxi gondolat is elvesztette létjogosultságát, mely a népességet kizárólag az osztályhovatartozás szerint kategorizálta. Olyan, a szovjet időkben nem létező problémák kerültek ismét felszínre, mint a nacionalizmus, irredentizmus, területelvűség, melyek nagymértékben a mesterségesen meghúzott országhatárok, és a népesség elmúlt 300 évben bekövetkezett vándorlásainak következményei. Súlyosbító tényezőként kell megbirkóznia ezen országoknak az elmélyülő gazdasági válsággal is.

A politikai intézményrendszer kialakulása mindhárom esetben a 20. századra tehető. A lenini időkben az egyéni demokratikus jogokban bekövetkező kedvező változások rövid életűnek bizonyultak. A Gorbacsov alatt bekövetkező változások utat nyitottak a politikai intézmények decentralizációja felé. Az egyes tagköztársaságok nagyobb önállóságot kaptak a gazdaságirányításban. Olyan ellenzéki pártok jöttek létre, mint a Belorusz Népi Front, a Népi Front Moldáviáért és a RUH Ukrajnában. Az etnikai alapon szerveződő politikai és társadalmi szervezetek nagyban előmozdították ezen államok fejlődését a plurális demokrácia irányába. A szerző megállapítása szerint a három ország közül Moldávia és Ukrajna a függetlenség elnyerése óta sikeresebb a demokratikus átmenetben, mint Beloruszia. Az ellenzéki demokratikus és nemzetiségi csoportosulások egyre nagyobb arányban képviseltetik magukat az országok parlamentjeiben és ez az átalakulás tulajdonképpen erőszak nélkül ment végbe.

A szerző további vizsgálata során matematikai-statisztikai módszereket vesz igénybe. Két elemzési dimenziója az etnikai csoportok elkülönülésének mértéke és a politikai intézményrendszer fejlettsége. A két dimenzióon belül számos aldimenziót különböztet meg. A nemzetiségi elkülönülés részét képezi a területi megosztottság, a kultúra, a vallás, a nyelv és a nacionalizmus kérdése, ahol az egyes kategóriákban az adott ország által elért pontszámok összege képezi a nemzetiségi elkülönülés végső mutatóját. A politikai intézményrendszer jelzőszáma, hasonlóan az előzőekhez, a választások demokratikus jellege, a decentralizáció mértéke, a pluralizmus és a parlament, a pártstruktúra megítélésének függvénye. Mindhárom ország esetében a két dimenzióban kapott pontszám összege határozza meg a demokratikus átalakulás sikerességét jelentő skálán elfoglalt helyet. Az eredmények szerint Beloruszia a negatív tartományban szerepel, ahol a skála szélső értékét a visszarendeződés, a teljes kudarc jelenti, míg Moldávia és Ukrajna megítélése összességében pozitív (Moldávia némileg magasabb pontszámot kapott mint Ukrajna), így ennek a két országnak a demokratikus átalakulásban elért eredményei alapján véve sikeresnek ítéltetők.

Egy ország demokratikus átalakulásának sikerességét nagyban befolyásolja a nemzetiségi elkülönülés mértéke - konstatálja a szerző. Ezek a többnemzetiségű társadalmak inkább kényszerülnek arra, hogy a politikai hatalom olyan plurális, decentralizált rendszerét alakítsák ki, amely minden társadalmi csoport igényét kielégíti. S ez az az út, amely nem a hatalmi fölényhez, hanem a demokráciához vezet.

Ságvári Bence

Bevándorlók és etnikai kisebbségek részvételek az európai országok politikai intézményeiben

Martiniello, Marco: Les Immigrés et les minorités ethniques dans les institutions politiques : ethnicisation des systèmes politiques européens ou renforcement de la démocratie? : Présentation. = Revue Européenne des Migrations Internationales, 14 vol 1998.2 no. 9-17. p.

A bevándorlók és leszármazottaik betagozódásával kapcsolatos elméleti és politikai vita sokféleképpen alakult az idők folyamán. Napjaink Európájában a vita a migrációs mozgások kontrolljáról, és főleg az illegális bevándorlók, illetve menedékesek ügyéről folyik. Ez utóbbi mindig a városi környezetben egyre növekvő szegénységgel és létbizonytalansággal összefüggésben kerül napirendre. A bevándorlók - elterjedt nézet szerint - veszélyeztetik a kultúrát, a nemzeti azonosságtudatot, és növelik a bűncselekmények számát. Azaz kizárólag károkozók.

Valójában azonban arról van szó, hogy a bevándorlás totális társadalmi jelenség (Marcel Mauss, 1966.). Próbára teszi az egész politikai intézményrendszer működő-képességét, a lakosok és az állampolgárok közötti kapcsolatokat stb. (Dunn, 1995.). Az Európát jelenleg jellemző migrációs hullám a XXI. században feltehetően erősödni fog. Újra kell tanulnunk majd valamennyiünknek a lakosok, az állampolgárok és a változásban lévő politikai intézményrendszer kapcsolatát. A demokrácia próbaköve lesz a döntésekben való részvétel vagy kívülrekedés. A társadalomtudományok igyekeznek lépést tartani ezekkel a kihívásokkal, ezt bizonyítják az állampolgárság, illetve a multikultúra ügyével foglalkozó, megújuló kutatások.

Annyi bizonyos, ha a globális elméleti érdekek a bevándorlók és utódaik "állampolgárosságát" üdvözli, úgy még sok tennivaló maradt hátra. Ez azonban országonként változó mértékben, időben zajlik le. Franciaországban pl. a bevándorlók politikai részvételével kapcsolatos vita, a 80-as évek végére, a beurök (észak-afrikai arabok) mozgalmának kifulladásával nyugvópontra jutott. Nagy-Britanniában épp ellenkezőleg: csak a 80-as években kezdtek nyíltan beszélni az etnikai kisebbségek társadalmi részvételének hogyanjairól.

Vitathatatlan, hogy a migráció politikai részvételével kapcsolatos álláspontokat a befogadó állam és nemzet befolyásolja legnagyobb mértékben. E téren a nemzetközi összehasonlítás eléggé lehetetlen, hiszen a helyzet országonként, s azon belül régióként változó. A Revue Européenne des Migrations Internationales (REMI) tematikus száma éppen ezeket a kérdéseket firtatja egy-egy tanulmány keretein belül.

Ha a politikai részvétel illegális formáit, úgy mint az erőszak, terrorizmus és korrupció eseteit kizárjuk, a legális részvételt két feltételhez köthetjük: a részvétel geopolitikai szintjéhez, illetve a politikai részvétel állami/nem állami formájához.

Az első, azaz a geopolitikai típusú részvétellel az erősen centralizált országokban ritkán találkozni. A föderatív típusú államon belül viszont több szinten is előfordulhat (pl. Belgiumban községi, vidéki, regionális, közösségi, föderatív és európai szinten).

A második, az állami/nem állami típusú részvétel megállapításához tisztázni kell az állam fogalmát. Általában a végrehajtó, törvényhozó és igazságszolgáltató intézményrendszert értjük alatta. Ilyen értelemben az immigránsok részvétele a választói gyakorlatban közvetlen, illetve a választott gyűlésben képviselőjük általi.

A nem állami típus további ötre bontható: a pártpolitikai, a szakszervezeti, a konzultatív részvételre, illetve az etnikai mobilitásra és az egyéb szerveződésekben való közreműködésre (Martiniello). A REMI itt bemutatott száma nem vállalkozott a bevándorlók politikai szerepvállalásának teljes feltérképezésére. Megbízható adatok állnak azonban rendelkezésre szakszervezeti tevékenységükre, konzultációs részvételükre, társulási életükre vonatkozóan.

A választásokon való részvétel háromféle állampolgárt érint: a külföldi nemzetiségűeket, az Európai Közösségek valamelyik tagállamának állampolgárait, illetve egy harmadik államnak a Közösségeken belül élő állampolgárait. A nagy-britanniai és a hollandiai tapasztalatokat leszámítva, nem sok tanulmány foglalkozik e témával. Általános megfigyelés, hogy ha egy tömbbe tömörülve laknak a bevándorlók, úgy önálló mandátumra is szert tehetnek. Akár a proporciónális alapú belga, akár a többségi alapú brit választási rendszert vizsgáljuk, feltűnő, hogy a politikai pártok mindig indítanak legalább egy immigráns jelöltet a választásokon.

A Maastrichti Szerződés, kiegészülve az Amszterdami Szerződéssel, az Unió állampolgárai számára egyenlő, választói és választói jogokat garantál mind a helyhatósági, mind pedig a parlamenti választásokon. Az előbbi azonban még nem mindenütt azonos az európai normával (pl. Belgiumban nem).

Az Európai Közösségeken belül tartózkodó valamely harmadik országbeli polgár csak a helyi, illetve bármely európai, nemzetek feletti választáson vehet részt. Ezek a jogok is országonként változnak, pl. Írországból 1963 óta a fél évnél régebben ott élő személy választó és választható, míg Svédországban és Dániában három év ott tartózkodás a feltétel ugyanehhez. De van hét olyan tagállam, melynek egyike sem teszi lehetővé az idegenek részvételét a szavazásban (Németország, Ausztria, Belgium, Franciaország, Luxemburg, Görögország, Olaszország).

A különféle választott szervezetekben a bevándorlók részvétele nem egyértelmű. Megkülönböztetünk ugyanis statisztikai, és a társadalom egy kiscsoportjának érdekeit képviselő reprezentációt. Meggyőző módon viszont nem állítható, hogy egy idegen állampolgár jobban védi a bevándorló kiscsoport érdekeit egy helybelinél.

A bevándorlók politikai pártokon belüli részvételéről - Anglia és Hollandia kivételével - nincsenek tényszerű adatok.

A REMI-szám tanulmányaiban részletesen vizsgált, tradicionálisan bevándorló-célországok: Franciaország, Nagy-Britannia, Hollandia és Belgium. Valamennyiüknek nagy gyarmatosító múltja van, s az első háromban valóban jelentős a bevándorló réteg. Franciaországban és Belgiumban az elmúlt tizenöt évben igencsak megerősödtek a jobboldali pártok, melyek ma már kialakult szavazóbázissal is rendelkeznek. Ugyanakkor Franciaország és Hollandia egységesített ország (vö. Jean Tillie, Briec-Yves Cadat és Meindert Fennema írásaival), míg Nagy-Britannia és Belgium még inkább kénytelen szembenézni az autonóm, illetve szeparatista törekvésekkel, melyek a nemzeti identitást gyengítik. Belgiumban (Marco Martiniello és Hassan Bousetta) és Hollandiában jelentős marokkói és török bevándorló réteggel kell számolni. Franciaországba viszont a Maghreb-országokból és - valamelyest - Fekete-Afrikából érkeznek immigránsok (Vincent Geisser és Schérazade Kelfaoni).

Nagy-Britanniában a pakisztániak, indiaiak, illetve az Antillákról érkezők jelentik a legproblematisabb etnikai kisebbségeket (Andrew Geddes és Shamit Sagar tanulmánya).

Valamennyi tanulmány szerzője tisztában van azzal, hogy igen kényes kérdésről lebbentette föl éppen csak a fátylat. Az etnikumok/bevándorlók problematikájával azonban szembe akarnak nézni, annál is inkább, mivel egyetlen globális elmélet sem foglalkozik velük mind a mai napig.

Kakasy Judit

[vissza](#)

Koreografált forradalom (Románia)

Gabanyi, Anneli Ute: Rumänien- Die inszenierte Revolution. = Südost-Europa. Zeitschrift für Gegenwartsforschung. 47. Jg. 1998. Nr. 3-4. 168-183.p.

Az 1989-es Közép-Kelet-Európa-i forradalmakban általában fontos szerepet kaptak a nemzeti érzelmek. Ettől némileg eltért ill. egyedi változatot produkált Románia, ahol legalábbis a megmozdulások kezdetén, a magyar kisebbség állt a gyújtópontban: Tőkés lelkész, későbbi püspök csoportjának passzív ellenállásai. Ehhez kapcsolódott a város: Temesvár, majd végül a főváros és az ország egésze. Az okot abban lelhetjük meg, hogy a Ceauoescu-diktatúra nemzeti-kommunista színezetű személyi kultusza teljesen erodálta a román népnemzeti potenciált, míg a kultusz kisebbségellenes éle valósággal provokálta a magyar ellenállást.

A románság a kisebbségi partnerséget kezdetben testvéri szívvvel fogadta, az élre került korifeusok populizmusukkal azonban sietve ráütötték a további eseményekre a nemzeti-román és a fővárosi bélyeget. A gyors áthangolást, beleértve a potenciális irányzatok útjának eltérítését is, a tévékamerák előtti "nyílt adás"-forma tette lehetővé (live-rendezésű "tele-forradalom").

Annál hatásosabbnak bizonyult az élő-adásos forradalmi színjáték, mivel éppen a diktatúra vége felé vonták el a nézőtől a tévéadások korábbi műsor terjedelmét és spektrumát az energia- és devizaszükség okán (sport-, koncertközvetítések, nyugati filmsorozatok stb.) A forradalom "helyszíni közvetítése" a továbbiakban önkéntelenül is átment tudatos rendezésbe, felvéve a "dokumentáló" igény választékos formáit, a szabatos "dramaturgiát". A dolog mintegy "világpremierré" minősült át, melyet átítatott a "minden időkre" tekintés pátosza. A dramaturgiai mintát nem utolsósorban a 200 év (!) előtti Francia Forradalomtól vette. A mediális dimenzióban egyúttal szabályozni és manipulálni is lehetett magukat az eseményeket. (Amit is élesen látó megfigyelők utóbb a román forradalom "ősbűnének" neveztek.) A hamisítások egyike: a nemzet szeme láttára születő, "spontán" forradalom, a ködből pattant karizmatikus vezetők mítosza. Az időközben megjelentetett televíziós dokumentumok árulkodnak egyes bejátszások és "live" cselekményfordulatok fikciós voltáról, megrendezettségről. A szcenárium jelleg ettől függetlenül átment a televíziós főhadiszállás-stúdióon kívül játszódó eseményekre is. A gyűlések, tüntetések színpadiassá váltak a skandált jelszavakkal, a szállóigék idézésével, a patetikus vagy tréfás-népies hanghordozásokkal, a színhelyek megválasztásával és kellékezésével, a tömegjelentek visszatérő, szimbolikus liturgiájával. Egyszóval, az események megformáltságában minden elem ott volt, ami forradalomszerű, csakhogy elleplezzék elleplezzék a változások forradalommentes voltát. A román forradalmi színjáték sok tekintetben a valódi forradalom helyett kapott teret. Ennek hiányát azóta is bánják a konszolidáció kétértelmű eseményei. Lengyelországban vagy Magyarországon, csekély látványossággal, lényegesen elhatározóbb erejű történések mentek végbe ugyanezen időben a távlatos társadalmi forradalom jegyében.

Komáromi Sándor

[vissza](#)

Két vázlat a koszovói válságról

Mi voltunk itt hamarabb

Pettifer, James: We have Been Here Before = The World Today, 1998. 4.no.

A koszovói válság kapcsán felmerül a déjà vu érzése. Ugyanazok a kemény, könyörtelen jugoszláv biztonsági erők, a falusiak hátrahagyva égő házaikat elmenekülnek egyszerű falusi közösségeikből, a nemzetközi közösségnek ugyanazok a nézetkülönbségei, amelyek ugyanazt a tétlenséget szülik. Mi voltunk itt hamarabb Horvátországban, Boszniában és másutt. A diplomaták meglátogatják Slobodán Milošević jugoszláv elnököt, a jószándék megvan, de kevés az eredmény.- a koszovói tapasztalatokat így összegzi a szerző, a Tesszalóniki Egyetem Balkanisztikai Intézetének vendégtanára .

Koszovó a szerbek és albánok közötti viszálykodás tárgya, amióta véget ért az oszmán uralom. Koszovó jelképezi mindkét ország nemzeti identitásának legmélyebb ellentmondásait. A lakosság 90%-a albán származású, de majdnem teljes egészében szerbek irányítják. Koszovó a székhelye a legfontosabb ortodox vallási intézményeknek Szerbiában, beleértve a patriarchátust is. Az 1980-as évek szakadatlan küzdelmei után a tartomány hadi jog alatt állt az utóbbi nyolc évben, amikor is a megmaradt autonómiáját az 1974-es jugoszláv alkotmány értelmében visszavonták.

A tartomány albán etnikuma politikai támogatását Dr. Ibrahim Rugova békés politikájához adta, de kevés haladást tapasztalt ennek eredményeként. 1996-ban létrejött egy gerilla csoport, a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (KFH), mely fegyveres harcot hirdetett a szerbek hatalomból történő eltávolítására. Azóta rendszeresen vannak összecsapások a biztonsági erőkkel, s ezek egyre erőteljesebbekké váltak az elmúlt három hónapban. A drenicai KFH enklávé ellen március első hetében kezdődött a szerb támadás.

"A rendteremtés sikerülni fog"

Eddig az új összecsapásokban megölt albánok száma a boszniai mészárlásokhoz képest nem nagy. E konfliktus korai szakaszában a média ellen folyik a legfontosabb harc. Nyilvánvaló, hogy bizonyos külügyminisztériumok azon az állásponton vannak, hogy a szerb "rendteremtési" erőfeszítések valószínűleg sikerülni fognak, a meghunyászkodott albánok mint másodrendű állampolgárok vissza fognak térni Koszovóba, és a "normális állapot" vissza fog állni.

Óriási hagyományos érdekek állnak ennek az elképzelésnek a fenntartása mögött. Annak a nyugati imázsnak, amely azt próbálta elhitetni, hogy a daytoni folyamatot fenn kell tartani az volt az üzenete, hogy a NATO katonai intervenciója a boszniai szerbekkel szemben és a szerződés maga minőségileg tette kedvezőbbé a széles értelemben vett politikai helyzetet a Balkánon. A rendszeres koszovói öldöklések kevés figyelmet kaptak a liberális sajtóban.

A konzervatív, főként mohamedán albánok szerény élete Hardyésque környékén nem kap olyan kulturális visszhangot a liberális médiában, legfőképp nem az USA-ban, mint a "világi" mohamedánoké a sarajevói elit körében. Milošević ezt jól tudja. Természetesen sok szerb örül ennek, miután végignézte 1995-ben hasonló falusi közösségek kimenekülését Krajínából, mely a jugoszláv háború legnagyobb etnikai tisztogatását jelentette.

Az érdekek egybeesnek

Egész mostanáig a koszovói tragédiát sikeresen kezelte a média, mivel a szerb és a nyugati PR érdekek majdnem teljesen egybeestek. Nehéznek bizonyult ésszerű vitát folytatni Szerbia törvényes nemzeti érdekeiről Dayton után, legkevesbé az Egyesült Államok sajtójában. Ez sajnálatos módon sok tisztességes, reformista szerbet a nacionalisták vagy éppenséggel Milošević táborába terelt. Féltik országuk jövőjét a végeérhetetlen szerbellenes sajtókampány miatt, annak majdhogynem rasszista sztereotípiái miatt.

Ez vezetett egy erős, jobboldali mozgalomhoz Szerbiában. Daytonnak köszönhetően hasonlóságot mutat a háború utáni Szerbia és a weimari Németország a Versailles-i béke megkötése után. Mindkét állam le lett győzve, gazdasági blokáddal sújtották, menekültjei vannak és túlságosan fel van fegyverezve. Szerbia esetében ezt még megsokszorozzák a Milošević által ellenőrzött biztonsági erők, melyek ma több főt számlálnak, mint a hadsereg.

A balkáni eseményeknél a titkosszolgálatnak fontos befolyása volt a politikára. Fontos PR és nemzetbiztonsági érdekek találkoztak a Dayton után kialakult balkáni status quo védelmével.

A nyugati titkosszolgálatnak különösen fontos érdeke a status quo fenntartása. Hosszú idő óta úgy látják, hogy Koszovóban mindig szerb uralom lesz. Ennélfogva fontos e nézet képviselőinek, hogy Koszovót gyorsan stabilizálják és a jelenlegi válság lekerüljön az újságok címlapjairól. Máskülönben a politikusok megkérdőjelezik e nézetet.

Egy komoly válság és nyugati sikertelenség közvetlenül befolyásolná Dayton és Bosznia jövőjét. Közvetlen kapcsolat van a boszniai "békefolyamat" fenntartása és a koszovói "stabilitás" iránti igény között. A Daytont követő politikát illetően sok olyan kétség merült fel az európai külügyminisztériumokban, melyeket elfojtottak. Rendkívül fontos az USA-t a "területen belül tartani", mert Washington titkosszolgálatának központi jelentőségű a NATO-hívók és a NATO- politikusok fizikai biztonsága számára Boszniában. Enélkül biztosra vehető, hogy Biljana Plavsics, a Szerb

Köztársaság elnöke és más boszniai szerb mérsékelt politikusok már nem lennének életben.

Az USA-ban úgy tűnik, nagy hangsúlyt helyeznek az albán gerilla mozgalom "iszlám" természetére. Ezt jól tükrözték a válság első hetében a diplomaták nyilatkozatai.

Carte Blanche

A békefolyamat legnagyobb csődjét Robert Gelbard, az USA balkáni diplomatájának februári, pristinai sajtótájékoztatója jelentette. A KFH-t terroristáknak minősítette, miközben nem ítélte el nyíltan azt, amit az albánok a folytatódó jugoszláv állami terrornak tekintenek. Ily módon azonban, minden szándékosság nélkül korlátozás nélküli felhatalmazást (carte blanche) adott Milošević "terrorista-ellenes" akcióinak. Az albán harag érthető, hiszen el szeretnék volna kerülni azt a sztereotípiát, ami a boszniai muzulmánokat olyannyira hátrányos helyzetbe hozza a nemzetközi sajtóban és a diplomáciai közösségben.

Gyakorlatilag nagyon erős érvek szólnak amellett, hogy a koszovói "stabilizáció" nem fog sikerülni, bármit tegyen a média vagy a diplomaták. A koszovói albánok az elmúlt két év alatt radikalizálódtak, és nagy tartalékaik vannak könnyűfegyverekből.

A régi status quo egyértelműen megszűnt, és a szerb "békéltetés" valószínűleg csak pirruszi győzelem lesz még a közrend szempontjából is. Miközben a szerbek elleni katonai győzelem az ortodox háborúban nyilvánvalóan valószínűtlen, miért ne tehetnék az albánok a tartományt anarchikussá és kormányozhatatlanná harcuk következő szakaszában? Koszovó mint gazdasági érték Szerbia számára meg fog szűnni e folyamatban. A jelenlegi szerb rendőri akciók mögött, melyekről Milošević jól tudta, hogy kormányának imázsát romba fogják dönteni, az állt, hogy félt a fontos koszovói ipartelepek esetleges szabotázsától.

Daytoni gyökerek

A koszovói politikai válság tehát mélyen gyökerezik a daytoni megállapodásban, melyből Koszovót kihagyták a Milošević-csel kötött alku során. Mégis Dayton nevében a boszniai szerbek fegyveres harcát vagy agresszióját - ahogy sokan nevezik- megjutalmazták legalábbis bizonyos mértékig. Dayton valóságát nagyban eltorzították az amerikai közvélemény érdekében.

A koszovói albánok rájöttek, hogy a nemzetközi közösség csak akkor lép valóban, ha fennáll a veszélye egy elnyomott nép erőszakos fellépésének. Dayton óta Milošević elnök kijátszotta a boszniai "nyugalmat" koszovói akciói szabadságáért cserébe. Ez vezetett el ahhoz a politikai válsághoz, melyre Gelbard pristinai látogatása szolgáltatott példát. Most határozottan bebizonyosodott, hogy a rövidtávú alku veszélyes a békére magára nézve. Szükség van a sürgős beavatkozásra és az ENSZ szerepének helyreállítására a Balkánon.

Ez első látásra a Dayton előtti időszakhoz való visszatérésnek tűnhet, de a NATO katonai ereje nem biztosított alapot olyan biztonságpolitikához, mely megoldaná a balkáni konfliktusokat, ahol a vezetők és a kis népek igazi konszenzusára van szükség a hosszan tartó béke érdekében.

A háborús utat választva

Thomas, Robert: Choosing the Warpath = The World Today, 1998.5.no.

A koszovói szerb biztonsági erők akciói látszólag a nyugat-drenicai térség fölötti ellenőrzés visszaszerzését célozták a Koszovói Felszabadítási Hadsereg albán gerilláival szemben. Slobodan Milošević elnök számára azonban az új válság jó lehetőséget biztosított arra, hogy konszolidálja az egyre törékenyebb politikai helyzetét Szerbián belül; ennek érdekében kész volt veszélyes új szövetségeket kötni a szerbiai politikai színtér legradikálisabb és legszélsőségesebb elemeivel.

Az 1990-es évek folyamán a koszovói politikai status quo, a közvetlenül Belgrádból irányított tartománnyal és azzal az albán etnikummal, mely nem volt hajlandó elismerni a szerb intézményeket vagy részt venni a választásokon, mindig hasznot hozó berendezkedést jelentett Milošević számára. A kisebbségi szerb lakosság, melyet radikalizált az albán többséggel fennálló feszült viszony, rendre Miloševićre vagy más ultranacionalista jelöltekre szavazott. A mérsékelt szerb ellenzéki pártok támogatása híján és az albánoknak a választásokat bojkotáló magatartása miatt, Koszovó rendszeresen Milošević támogató jelölteket választott a parlamentbe.

Milošević ily módon kevés ösztönzést kapott arra vonatkozólag, hogy az albán politikai vezetéssel területi kompromisszumról tárgyaljon, ha nem is függetlenségről.

A koszovói szerbek más politikai szolgálatot is tettek az Elnöknek. 1996 decemberében a nagy tömegmegmozdulások idején, amikor Milošević azért hívta össze az embereket, hogy fejezzék ki támogatásukat a kormány számára, kevés szerb reagált. Az a néhány, aki megtette, koszovói szerb volt, aki úgymond Koszovó integritásának védelmében menetelt Belgrád utcáin.

Múlt decemberben, a szerb parlamenti választások idején Koszovóban a hatóságok nagy választási csalást követtek el. Bár az albánok nyilvánvalóan betartották szokásos bojkotjukat, az albán szavazók egy fantom serege a Milošević által támogatott elnökjelöltre szavazott - a hivatalos adatok szerint. A tartományban mind a szerb, mind az albán lakosságot olyan tömegnek tekintette az Elnök, mint amelyet cinikus módon lehet manipulálni és mozgósítani személyes hatalmának megvédése érdekében.

A KFH 1996 áprilisától volt aktív a koszovói térségben. Múlt novemberben harcosai visszaverték a szerb rendőrök betörését, és létrehoztak a drenicai térségben egy "felszabadítási zónát". Az albán felkelők elleni lépés egybeesett az új szerb kormány megalakításáról folytatott kényes tárgyalásokkal.

Megbénult a szerbiai parlamenti élet a múlt szeptemberi választások óta, amikor egyik párt sem ért döntő többséget. Az országnak nem volt kormánya, a hatalom pedig, Milošević Jugoszlávia elnökének kezében maradt, illetve védence, Milan Milutinovićban, az újonnan megválasztott szerb elnök kezében.

Január és február folyamán hosszas tárgyalások folytak egy új kormány megalakításáról Milosevic szocialistái és a Szerb Megújulási Mozgalom között, mely utóbbit a korábbi ellenzéki vezető, Vuk Draskovic vezetett. Mind nyilvánvalóbbá vált azonban, hogy Milosevic nem hajlandó megosztani a hatalmat a kiszámíthatatlan Vuk Draskovic-csal. Amikor elkezdődött a harc, a belgrádi elemzők úgy vélték: azért indították el, hogy "a közvetlen (akut) fenyegetés illúzióját és légkörét teremtsék meg".

A "válság ilyen légköre" adott alkalmat Milosevicnek, hogy új szövetséget kössön korábbi ellenfelével, Vojislav Šešelj-jel, az ultranacionalista Szerb Radikális Párt vezérével, mondván: "hazafias frontot" fognak alkotni Szerbia "nemzeti érdekei" védelmében Koszovóban.

A koalíciós kormány március 24-iki megalakítása Milosevic szocialistáiból és Šešelj populistá és autoriter radikálisáiból újabb bizonyítékát adta annak, hogy Milosevic a háborús utat választotta Koszovóban, és ismét a nacionalizmus eszközét használta föl arra, hogy megerősítse gyengülő rendszerét.

Miközben Milosevic és Šešelj egyelőre megtalálták a közös ügyet ellentétes politikai céljaik számára, kérdéses, hogy meddig tudja az új szerb kormány kielégíteni mind Šešelj politikai ambícióit, mind pedig Milosevic igényét az államhatalom feletti ellenőrzés megtartására.

Praetoriánus Gárda

Megerősíteni látszik azt a feltevést, hogy a harc része volt az Elnök politikai megerősítésének az a tény, hogy csatarendbe állította Milošević személyes praetoriánus gárdáját, a Speciális Terroristaellenes Egységet (SAJ), melyet Franko Simatovic vezet. Ez az egység aktívan működött a boszniai háború idején és különös fontosságú szerepet töltött be a szerb félkatonai erők megalakításában és kiképzésében. Az 1996/97 telén kibontakozott kormányellenes tüntetések idején a SAJ tagjai Belgrád utcáin támadták a tüntetőket.

Múlt augusztusban és szeptemberben Simatovic és emberei újra munkához láttak Boszniában, ezúttal bár sikertelenül, de megpróbálva megdönteni a nyugat - orientált boszniai szerb elnök, Biljana Plavšić hatalmát. Mindegyik esetben Milosevicről úgy tudni, hogy azt gondolta: a SAJ által megtámadott csoport eltávolítása életbevágóan fontos uralma fenntartása szempontjából a térségben.

"Kötelező hazudozás"

A kormányellenes tüntetések óta a szerb hatóságok, élükön Radmila Milentijevićcsal, a keményvonalas nemzetbiztonsági miniszterrel azt célozták, hogy megbénítják a független médiát. 1997 januárja és augusztusa között 55 független rádió és tv állomást szüntettek meg a hatóságok, mert megsértették a közvetítési szabályzatot. A koszovói válság további állami támadásokhoz vezetett.

Röviddel azután, hogy a harcok elkezdődtek, a belgrádi államügyész öt független újság ellen indított eljárást, mondván: koszovói "terrorista akciókat ösztönző" riportokat készítettek. Milošević, a szerbiai Független Újságíró Szövetség elnöke a hatósági akciókat úgy minősítette, mint amelyek "bevezetik a kötelező hazudozást".

Grujica Spasojević, a Danas szerkesztője arról panaszkodott, hogy újságjának az állam által irányított televízióban történt nyilvános megbélyegzése után halálos fenyegetéseket kapott és egy tudósítóját Koszovóban megtámadták.

Ezek az akciók egybeestek más, a független média elleni támadásokkal, melyeket szintén a kormánykritika váltott ki. Milosevic támogatói számára a szerb kormányban a koszovói események újabb alkalmat adtak arra, hogy bosszút álljanak a független médián.

"Súlyos betegség"

A jelenlegi válságot megelőzően Milosevic azt hitte, hogy politikai értelemben nyert a koszovói megoldatlan szembenálláson. Valamennyi szerb ellenzéki vezető azonban az ultra-nacionalista Szerb Radikális Párt kivételével elfogadta az albán lakossággal kötendő kompromisszum szükségességét.

A Demokrata Párt késznek mutatkozott a szerb államon belüli koszovói autonómiához vezető párbeszédre. A párt vezetője, Zoran Djindjić emellett nagyon kritikusan fogalmazott arról, ahogyan Milosevic kezelte az ügyet: "Koszovó problémája Belgrádban van. Koszovóban függetlenül attól, hogy ki van hatalmon válság lenne, de a kormányoknak hatalmuk van arra, hogy ellenőrzésük alá vonják a válságot, vagy hogy felkavarják. Ez tény... Amikor egy szerv gyenge, belehalhat egy megfázásba is. De Koszovó nem egy megfázás, Koszovó súlyos betegség. Azért, hogy túléljünk egy súlyos betegséget, szükséges, hogy erős legyen a szívünk. Belgrádnak halott a szíve. Milosevic lerombolta az államról alkotott képet és az állam intézményeit."

A szerbiai demokratikus párti Vojislav Kostunica a szerb kormány hatalmának decentralizálásában látta a megoldást, mondván: "Koszovó és Metohija kérdését ... Szerbia egészének regionalizálásával kell megoldani a modern, regionális európai államok, mint például Spanyolország modellje alapján."

Egyik politika sem biztosítaná szükségképpen a tárgyalásos megegyezés alapját az albán politikai vezetéssel, mely ragaszkodik Koszovó függetlenségéhez. Mégis példáját adják annak, hogy vannak rugalmasabb politikusi álláspontok is, mint a következetesen hajthatatlan szerb kormányé.

Lelki vezetők kritikái

A Szerb Ortodox Egyház, mely korábban a szerb nacionalizmus bástyája volt a koszovói ügy kapcsán, az elmúlt hónapokban szintén növekvő elkedvetlenedéssel és szkeptikussággal fogadta Milosevic szerepét a térségben. 1997 januárjában, amikor a pristinai egyetem rektorát súlyosan megsebesítették egy bombatámadásban, melyért a felelősséget a KFH-nak tulajdonították, Koszovó püspöke nyilvánosan felvetette: lehet, hogy a rendszer ügynökei szervezték meg a támadást, hogy etnikai feszültséget keltsenek és elvonják a figyelmet saját gyengeségükről.

A januári albán diáktüntetést követően, melyet rendőrök erőszakosan oszlattak fel, Pavle szerb pátriárka a diákok vezetőinek a következőket írta: "Mély szomorúságom és tiltakozásom kifejezését küldöm Önöknek afelett, hogy az állami rend őrei erőszakot alkalmaztak, hogy feloszlassák az Önök tüntetését... A diákok megverése és letartóztatása nemcsak az állam működésének eltévelyedését jelenti, hanem a szülőföldünk iránti tisztelet hiányát is."

Bár a Szerb Ortodox Egyháznak nincs megfogható politikai ereje, mégis Milosevic számára, aki ki akarja használni Koszovó szerbek számára jelentett szimbolikus jelentőségét, veszélyes, hogy a szerb lelki élet hagyományos őrei ellene fordulnak.

Ugyan a pristinai demonstrációk megmutatták, hogy a koszovói szerbek az utcára vihetők a kormány támogatása érdekében, az északi és közép-szerbiai lakosságot inkább a politikai apátia és a szociális és gazdasági kimerülés jellemzi.

Az a jelentős támogatás, amit az ultra-nacionalista Szerb Radikális Párt a múlt évi választásokon szerzett inkább csak "büntető szavazás" volt az uralkodó szocialistákkal és a részekre szakadt "demokratikus" ellenzékkel elégedetlen választók részéről, és nem további nacionalista politikák támogatásának kifejeződése. Miközben a legtöbb szerb továbbra is kitart amellett, hogy Koszovónak a szerb állam részének kell maradnia, kevés a lelkesedés a harcok kiújulása iránt.

Az az erőszakos irányvonal, amit Milosevic követ, ezért veszélyeket éppúgy rejt, mint lehetőségeket a számára, mert nemcsak hogy erőszakos és kezelhetetlen reakciót válthat ki az albán lakosságból, hanem megmaradt szerbiai támogatását is elveszítheti.

Kincses Ágnes

[vissza](#)

A keleti szláv államokban élő lengyelek és a római katolikus egyház

Dzvonkowski, Roman: Czy Polacy w Kos'ciele na Wschodzie maja przyslos'c' = Wiçz', 1998. 11.no. 159-173.p.

Przeciszewski, Pawel: Katolicy bialoruscy - jakimi sa. = Wiçz', 1998. 12.no. 139-146.p.

Stegienko, Larysa: Ukrain'ski, czyli powszechny. = Uott, 147-150.p.

A lengyel országhatártól keletre eső területeken: Fehéroroszországban, Oroszországban és Ukrajnában, no meg az ázsiai régiókban jelentős lengyel kisebbség található. Az utolsó szovjet népszámlálás (1989) 1 millió 380 ezer lengyelt regisztrált a szóban forgó köztársaságokban. Belőlük 417 ezer él Fehéroroszországban és 219 ezer Ukrajnában. Ezek a hivatalos adatok azonban meg sem közelítik a valóságot.

Az említett három állam lengyelségének tényleges számát a vallási hovatartozás figyelembe vételével lehet érdemben felbecsülni. Mint ismeretes, a lengyelek majdnem kivétel nélkül római katolikusok, s így az ő létszámuk adja ki az említett államok lengyelségének igazi nagyságrendjét. Ez pedig a következő: Fehéroroszországban 1 millió 200 ezer és két millió között, Ukrajnában egy millió fölül. Az Orosz Föderációban minimálisan 300 ezren vannak.

Hogyha egy lengyeltől megkérdezik nemzetiségét, rendszerint így válaszol: "Római katolikus, tehát lengyel vagyok." A lengyeleknek az egyházhoz való ragaszkodása szinte töretlen volt a szovjet repressziók és deportálások időszakában is. Oroszországban az akkor magukat lengyelnek vallók 75, Fehéroroszországban és Ukrajnában pedig több mint 90%-a bizonyult aktív katolikusként.

Mindaddig, amíg latin volt a római katolikus szertartások nyelve meghatározó jelentőségű védőernyőt jelentett a keleti lengyelség identitástudatának megőrzéséhez. Amint azonban nemzeti nyelvű szertartások kezdték felváltani a latin nyelvűeket, az addig kulturálisan lengyel egyház mellett megjelentek a fehérorosz, orosz és ukrán nyelvű egyházváltozatok. Ezt a folyamatot - a térítés univerzális jellegét szem előtt tartva - a Vatikán is támogatta, s ezzel igyekezett elhárítani a pravoszlávok szokásos vádaskodását, hogy ti. a római katolicizmus lengyelpárti lenne.

Dzvonkowski az egyházi fejleményt fájdalommal veszi tudomásul, noha maga is római katolikus pap. Azt bizonygatja, hogy miatta meggyengültek a keleti lengyel kisebbségek távlati fennmaradásának esélyei. Feltáró jellegű írása, amely az egyházi élet alakulása vonatkozásában aprólékosan adatgazdag, végső soron a "kisebbségahalál" rémével ijesztget.

Dzvonkowski két opponense is akadt. Az egyik a fehérorosz, a másik pedig az ukrán helyzet alapos ismeretében veti szemére atavisztikus lengyel romanticizmusát és nacionalizmusát, azt, hogy képtelen a realitások indulatok nélküli tudomásul vételére.

Pawel Przeciszewski fehérorosz relációban arról értekezik, hogy a "katolikus = lengyel", illetve a formula napjainkban miként válik bizonytalaná. A dolog lényege: az évszázadok folyamán ellengyelesített fehérorosz parasztok jórészt máris elveszítették lengyel tudásukat, s így természetes, hogy mind kevésbé ragaszkodnak a szertartások lengyel nyelvűségéhez. Ezért ezek száma óhatatlanul csökken. Az egyház számára garantálni kell, hogy e folyamatba pro (Fehéroroszországi Lengyelek Egyesülete) és kontra (Fehérorosz Nemzeti Front) ne avatkozzék be senki, ami azonban a mai körülmények között jámbor óhajnak látszik.

Larysa Stegienko, aki ukrán nemzetiségű római katolikus, mintegy kikéri magának, hogy a katolicizmust Ukrajnában vagy másutt a lengyelek kisajátítsák a maguk számára. Abban az országban, amely nemrég nyerte el függetlenségét, az egyháznak nyilván sokkal fontosabb feladatai vannak, minthogy kizárólagosan a lengyel identitástudat megőrzésével foglalkozzék. A következőkben azonban azt is leszögezi, hogy az egyház más nemzetek-nemzetiségek felé történő nyitása nem jelenti - nem jelentheti- a hívő lengyelektől való elfordulást. Az Ukrajnában jelen lévő római katolikus egyház is egyetemességre törekszik. Az országban megjelenő katolikus orgánusok ezt az evidenciát máris a magukévé tették. Egy ima ugyancsak jól fejezi ki a lényegét: "Istenem, Ukrajnáért imádkozom, Istenem, az emberekért könyörgök."

Futala Tibor

[vissza](#)

Fegyveres konfliktusok etnikai vonatkozásai a Szaharától délre

Schlichte, K.: Struktur und Prozess: zur Erklrung bewaffneter Konflikte im nachkolonialen Afrika südlich der Sahara. = Politische Vierteljahresschrift, 39. Jg. 1998. 2.H. 261-281.p.

Az afrikai háborús konfliktusokban sok a közös vonás. A Hamburgi Egyetem Háborúkatató Részlegének folyamatelemzési és struktúratörténeti vizsgálata is tanúskodik felőle. A társadalmi konfliktusok háttérében még ma is a neopatrimoniális uralom, a nagycsalád és az aktívan működő etnikai tudat figyelhető meg.

1945 és 1996 között Afrikában 194 háború és további számtalan fegyveres konfliktus fordult elő. Ezek szorosan összefüggtek a különböző területek társadalmi-történelmi hagyományával (mesterséges határok, etnikai versengések, vezetői túlkapások). Az előidéző okokat nehéz egységes okozati rendszerbe foglalni, előre jelezni, és főként kezelni.

Afrikát sokszor szokták "háborús kontinensnek" nevezni. Az elhamarkodott megállapítás azonban figyelmen kívül hagyja a konfliktusok időbeli megosztását: 1945-től a 60-as évekig egyáltalán nem jellemző a kontinensre a háborús feszültség. Később viszont három ötéves háborús periódus figyelhető meg (1960-1964, 1975-1979 és 1990-1994 között), amikor évente 8-10 háború kezdődött. Az első tizenöt évben mindössze négy háború dúlt a Szaharától délre húzódó Afrikában, a 90-es években viszont volt olyan periódus, amikor tizenöt háború folyt egyszerre (hét egyidejű háború itt már a nyugalom kezdetét jelenti).

A háborúk országon belüli és közötti összeütközések, rendszerellenes felkelések, autonómiáért illetve teljes elszakadásért folytatott küzdelmek voltak. Az esetek nagy részében azonban nem érvényesültek tiszta képletek. Afrika szarva és a dél-afrikai térség a kontinens igazi "tűzfészke". Szudán és Csád háborúja hosszú múltra tekint vissza, a "nagy tavak" körüli háborúk jelentik a 90-es évek válságait (Uganda, Burundi, Zaire).

Hogy az afrikai konfliktusok jellegét meghatározni és társadalmi-történeti szerepét értelmezni tudjuk, ehhez ismerni kell az adott ország hagyományait, az európai expanzió körülményeit, a gyarmati helyzet sajátosságait és az ország világpolitikai és -gazdasági kötődését. A hagyományos társadalmi formák modern struktúrákkal keverednek: a nagycsalád a gazdasági újratermelődének az alapja, az etnikai tudat az uralkodó szimbolikus összetartó erő, továbbá a neopatrimonialitás (nemzetiségi tulajdon) a földbirtokon alapuló állam. Az említett hagyományörző elemek többnyire megmaradtak a gyarmatosítás idejéből örökölt politikai formák között. Az afrikai társadalmi struktúrák legfőbb jellemzője a változatlanóság, amely gyakran közvetlen kiváltója a háborúnak.

"A háború grammatikája" négy fokozatra bontja a hadi eseményt: ellentmondást, válságot, konfliktust és háborút különböztet meg, a további tartalmi-logikai elemzés során azonban még "az eskaláció fokozatait" is figyelembe veszi.

Sem az európai expanziók, sem a gyarmatosítás "tapasztalatai" nem alakították ki az afrikai kontinensen polgárikapitalista társadalmi formákat. Ennek ellenére az afrikai társadalmak - működésük és hatásuk következtében - a tőkés világtársadalom részei lettek. Egyes elemeik ugyan megfelelnek a nemzetközi előírásoknak és normáknak, a lényegi társadalmi struktúrák azonban továbbra is alapjaikban eltérnek tőlük.

Az afrikai társadalmak a gyarmatosítást megelőzően csak nagyon kivételesen voltak képesek bekapcsolódni a világpiac működésébe. Ezen a jelenségen a gyarmatosítás időszakában fellendült bányászat egyes termékei és az ültetvények terményei sem változtattak. A gyarmatosítás inkább a gazdasági csereformák terén hozott változást (pénzgazdálkodás, árutermelés). A termelési egység egyre inkább a nagycsalád lett, amely a posztkoloniális társadalmi fejlődés normái közé is beépült, miközben szervezetét és szociális súlyát megújította.

Az afrikai társadalmak "szimbolikus reprodukcióját" ugyan nagyobb mértékben alakították a keletről közvetített formák, de a gyarmatosítás idejének értékkanonja is hatással volt rá, így ma a hagyományörző és az értékközlő társadalmi funkció párhuzamosan van jelen és működik.

Az etnikai tudat a faluközösségek felbomlásának a következménye. Az európai megközelítésben "nemzeti" és "kulturális identitásnak" nevezett jelenség, valamint az ezekhez később társult "vallási szimbólumrendszer" az iszlám hit és gondolkodásmód elemeiben mutatkozik meg, amely a megváltozott társadalmi körülményeknek megfelelő szervezeti formákat vezetett be Afrika szubszaharai térségében. A délebbre fekvő egyenlítői vidékeken a gyarmatosító országok a kereszténység különféle irányzatait terjesztették el, mindenhol a hagyományos értékrendhez legközelebb állókat. Következésképpen az európai egyházak hivatalos nézetei és a hagyományos afrikai mitikus hit tartalmi vegyültek egymással. Mindkét vallási irányzat a gyarmatosítás következtében megváltozott társadalmi viszonyokra kívánt feleletet adni, és mindkettő a faluközösség helyébe lépő nagycsaládban látta meg az afrikai társadalom alapját.

A neopatrimoniális állam élén a "nagy ember" (többnyire elnök) áll, akit az egymással versengő kliensek hada vesz körül. Az elnök az állam inkarnációja, a hivatal és viselője ugyanúgy elválaszthatatlan, mint az államkassza és az elnök magánháztartása. Ő tölti be a legfőbb bíró tisztét, továbbá ő dönt a költségvetésről és a főbb hivatalok elosztásáról. A hatalom gyakorlása természetesen nem közvetlen, a kapitalista érdekcsoportok párhuzamosan, egymás mellett függőlegesen szerveződnek. A kiváltságokért folyó küzdelem szükségszerű velejárója a nepotizmus és a korrupció, maga a klientizmus azonban egyúttal a szimbolikus összetartozásnak, a hitbeli azonosságnak, végső soron az etnikai azonosulásnak is az elősegítője. A klientizmus a társadalom teljes vertikumát átjárja, a

parasztoktól a kereskedőkön keresztül a vallási tisztviselőig, a hivatalnokokig, egészen a hierarchia csúcsán álló elnökig. "A hatalom művészete" az afrikai államokban az egyensúly megtartását jelenti az állandóan fluktuáló politikai erők között. Mivel az elnöki hatalom legitim alapja gyenge, eszközei között elmaradhatatlan az erőszak. Az ellenzék léte az elnök közvetlen, személyes fenyegetettségét jelenti, vele szemben tehát megengedett a "dirty tricks" alkalmazása.

A nagycsalád, az etnikai tudat és a neopatrimoniális állam szerkezetének a logikája gyakran szerepel háborús okként a szubszaharai Afrikában. A békés hatalomváltás kivételnek számít (mint Mali, Benin vagy Zambia esetében). A társadalmi ellentmondás származhat a kötelező hagyományokból, az elnök iránti személyes lojalitásból, absztrakt kényszerítésből, mítoszhoz való kötődésből. A háborús konfliktus igen széles néprétegekre terjed ki, akik számára szűk választás marad: a menekülés, az áldozat sorsának vállalása, vagy részvétel a fegyveres hadműveletekben. Különösen veszedelmes akkor lesz a háborús konfliktus, ha sikerül valamelyik érdekcsoportnak önálló gazdasági alapot teremtenie, vagy megszereznie a világpiac hadigazdaságának valamelyik "szürkezónáját".

Minél hosszabb ideig húzódnak el az afrikai polgárháborúk, annál inkább elszakadnak a konfliktus kirobbanásának eredeti okaitól. A polgárháború hamarosan "önmagát reprodukáló rendszerré" válik: az erőszak uralkodik el - éppen a gyors befejezés érdekében - és az "erőszak-specialisták" lesznek a politikában az egyeduralmodók. Számukra azonban éppen a háború folytatása lesz a cél, mivel olyan gazdasági potenciál fölértelmeznek, amely a fegyver, a drog és különböző illegális nyersanyagok világpiaci forgalmazásán alapul. (Ilyen "warlordok" háborúja volt a konfliktus Sierra Leonében, Szomáliában vagy Libériában.)

Az afrikai ellenségeskedések egy másik csoportjánál hiányoznak az azonosítható helyi-társadalmi kiváltó okok (Ruanda, Dzsibuti, Burundi), és bár a konfliktus az ország egész területére kiterjedt, etnikai okokkal is nehéz megmagyarázni. A gyarmati múlttal nem jellemezhető Etiópiában is sorozatos konfliktusok tanúi lehetünk (Ogaden, Eritreia).

Lukáts János

[vissza](#)

KISEBBSÉGI JOG**Kisebbségvédelem Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában**

Mohlek, Peter - Hos'ková, Mahulena: Der Minderheitenschutz in der Republik Polen, in der Tschechischen und in der Slowakischen Republik. Bonn, 1994. 158 p. /Minderheitenschutz im östlichen Europa. Dokumentation und Analyse 3./

A kölni egyetem Kelet-Európa-Jogi Intézetének tanulmányoroztatában (a kitelepített-elűzött németek kulturális alapítványának közreadásában) a nevezett három volt keleti tömb-beli állam kerül terítékre. A három egyedi ország tanulmányhoz szemléltető jogi dokumentumanyag is járul. A tanulmányok egységes témaszerkesztésben tárgyalják - az 1920-as évekig menő történeti visszapillantást követően - a rendszerváltás utáni kisebbségi mozgáskép alkotmányos és törvényi kereteit, az intézményes politikai hátteret, a kisebbségi lét iskolázási, nyelvhasználati, tömegkommunikációs és egyéb feltételeit. Az 1994-ben megjelent kötet információi természetesen elmaradnak az újabb fejlemények mögött, a rendszerváltás fordulatát azonban így is markánsan érzékeltetik a kisebbségvédelmi témában.

Lengyelország

P. Mohlek tanulmánya a marxista-leninista rendszer bukása pillanatában a sok évtizedes álmukból ébredő nemzeti kisebbségek világába vezet. Az előzmények ismertetése bővebb a cseh és szlovák visszapillantásnál annyival, hogy több részletében kevésbé ismert és szerteágazó tényanyagról van szó: a Lengyelország 1945-ös "nyugatra tolásából" eredő, konfúzus következményekről. Ennek summája: az új népidemokraták és kommunisták annyira "felmentve" érezték magukat a vegyes nemzetiségű keleti országrészek elszakításával mindenféle kisebbségpolitikai felelősség alól, hogy életbe léptették a homogén vagy "majdnem homogén etnikumú lengyel állam doktrínáját. Csak még előbb el kellett kergetniük a németek millióit a nyugaton a levett Németországtól odacsatolt területekről (Odera-Neisse, Szilézia). Közben azonban maradtak ennek az országnak ukránjai, fehéroroszai, litvánjai az új határokon belül is, sőt németjei nem kevésbé: a tengermelléken végig, valamint az új nyugati-délnyugati sávban. Azok a két nyelvű tömegek, amelyeket mint "elnémetesített lengyeleket" (ún. autochton csoportokat) mégis ottmarasztottak, és hozzáláttak visszalengyelesítésükhöz. A következmény a 80-as évek végén: az új plurális politika hirtelen mintegy 300 ezer ukránnal, 200-250 ezer fehérorossal találta magát szemben, s nem utolsósorban mintegy félmilliónyi némettel is, minekutána négy évtized folyamatos kitelepülése milliós nagyságrendben fogyasztotta a számukat. 20-30 ezer körüli litván, körülbelül ugyanennyi roma tartozik még a sorba. Valamennyiük számára a politikai fordulat egyáltalán először tette lehetővé a másság érdemi legalizálását. A mozgás a szabadság első pillanatától megindult, amint a politika deklarálta az egyéni általános szabadságjogokat, majd az elveket alkotmányozási és törvénykezési szinten, ezen túl az anyaországokkal megkötött barátsági-együttműködési szerződések keretében a kisebbségi összefüggésekre specifikálta.

A tanulmány célja persze az egzakt helyzetfelmérés, s ennek eleget téve rámutat a lengyel kisebbségi jogértelmezés és - alkalmazás buktatóira, amelyek kiiktatása nélkül nem lehetséges távlatra szóló kisebbségi jogbiztonság: a diszkrimináció tilalma - beleértve a "pozitív diszkriminációt" is, továbbá a nemzetközi szintű kötelezettségvállalás és a belső törvénykezés között fenntartott hiátus. (A nemzetközi szerződésben vállalt jogelem magasabb rendű ugyan, törvényi átvezetés nélkül azonban mégsem hatályos.)

Nem felelteti ezt a számos előremutató fejlemény a gyakorlati nyelvhasználat, az anyanyelvi oktatás, a helyi és átfogó önszerveződés, a kulturális öntevékenységi formák, a tömegkommunikációs hozzáférés, a választási rendszer és egyebek terén. Mindezekről a szerző részletezően tájékoztat. (A kisebbségi szervezetek jelöltjei listáról is bejuthatnak a parlamentbe: a németek 1991-ben 6 mandátumot szereztek; a következő, előrehozott választások során, amikor is a parlamenti küszöböt 5-ről 7 %-ra emelték, 4-et.) Előrefelé halad a jogbiztonság, de bőven vannak még felemás elemei. Erőteljesen hatnak a múltba visszahúzó erők, s hatásuk ott érezhető az ideiglenes, "kis alkotmány" létrejötté (1992) után folytatódó alkotmányozás huzavonáiban.

Cseh Köztársaság

Az 1989/90-es fordulat utáni cseh és szlovák kisebbségjogi aktualitások közös csehszlovák előzményei jól ismertek. Az utak itt csak kevésbé ezután válnak el, s az eltérések benne rejlenek az előzményekben. A kötet-szerzőpár másik tagja együtt vállalta fel ezt a két fejezetet, s a közös kisebbségpolitikai múlt tekintetében számára is a beneői dekrétum a fő elem.

M. Hoöková azzal kommentálja az 1991-es, kevésbé a szétválás előtt tartott cseh népszámlálás kisebbségi adatait (morva: ca. 13 %, szlovák: 3, lengyel 0,6, német: 0,5, sziléziai: 0,4, roma: 0,3, magyar: 0,2 ukrán-rutén: 0,2), hogy az arányok valóságban valamivel magasabbak is lehetnek, csak még most is kísért a bevallás félelme. (Arra nem tér ki a szerző, hogy a "morva" vagy a "sziléziai" elem nyelvi tekintetben aligha tekinthető kisebbségnek. Egyébiránt épp bennük is rejtezhet további nyelvi kisebbségi létszámkör. - K.S.) Az adatokat utóbb módosíthatta az 1993-ban cseh vagy szlovák opcióra kényszerült "csehszlovákok" döntése. 1990 tájékán még az egybetartozó Csehszlovákiában ment végbe mindaz, ami Lengyelországban és másutt Kelet-Közép-Európában, s az új cseh politikai erőknél gondjuk volt arra, hogy a kisebbségi ügyekben a demokratizálás általános színvonalán lépjenek előre. Előnyük és hátrányuk is egyben az egyenként és összesítve is csekély kisebbségi arány. (Csak a nyelvi kisebbségeket véve: ca. 5%.) Az iskolázási ügyeket pl. szinte lehetetlen megoldni helyi szinten, kivéve a lengyeleket koncentráló anyaországi határrégiót. Ebben a helyzetben az adott anyaországokkal kötött együttműködési szerződések meghatározóan járulhatnak hozzá a kisebbségi lét elemeinek fenntartásához. A

szerteágazó tennivalók egyeztetésére, összefogására egyébiránt tárcaközi "tanács" hivatott, mint Szlovákiában is (a lengyeleknél ez csak "iroda"-szintű), de legalább finanszírozási ügyekben - sajtó, kulturális tevékenység - központi szolgáltatást is nyújt.

A kisebbségjogi témával foglalkozó hasonló tanulmányok gyors avulását érzékeljük ezzel a cseh fejezettel is, amikor az 1994-es állapot szerinti elemzésének nem róhatjuk fel hibául, hogy nem foglalkozott az azóta - épp a demokratikus váltás logikájából - újra felelevenedő szudétánémet kérdéssel. Ez, mint kiderült, azzal sem tisztán csak a múlté, hogy alig 50 ezer csehországi német kivételével a többit: mintegy 2 milliót a háború után megtorlásképpen kitoloncoltak. Ismeretes, hogy az új cseh-német együttműködés csomagjában a téma visszaköszönt, s bár a vita egy elég sérülékeny kompromisszummal lezárult ugyan, a németek, legalább szellemben, visszatérnek, s a témával sokat kell majd még foglalkozni.

Szlovák Köztársaság

A kisebbségi politika itt folyamatosan érzékeny probléma; a magyar kisebbség, ha soraiban megritkítva is, túlélte az 1945-ös megtorlási hullámot. A csehekével egyidejű 1991-es népszámlálás 10,76%-arányos magyar nemzetiségű tömeget jelzett. (Roma: 1,44; cseh: 1,00; rutén-ukrán: 0,55 és német: 0,1 %). Így Szlovákia 1993. január 1-én csak azt örökölte a csehszlovák köteléktől, ami addig is az övé volt, legfeljebb korlátozott volt a felelőssége. Azonban már az 1992-ben elfogadott új szlovák alkotmány egyes dolgokban eltért az eredeti demokratikus csehszlovák (és a csehek részéről továbbra is fenntartott) platformtól. Így pl. különbséget tesz "nemzeti kisebbség" és "etnikai csoport" között. Az eltérést persze nem definiálja, csak gondolni lehet, hogy az utóbbi a romákra mint anyaország nélkülűekre utaló burkolt kifejezés.

Az eredeti csehszlovák Chartából leágaztatott jogelvek mellett kitartva, az alkotmány saját kiegészítéssel él: a jogok gyakorlása "nem fenyegetheti" Szlovákia szuverenitását és területi épségét, valamint nem jelenthet "hátrányos megkülönböztetést" a lakosság más része számára. Az ilyen fékek beépítése elég tág teret ad a különben sok ponton maradéktalan ígérvények leértékelődésének. Nem véletlenül harcoltak a magyar pártok a szavakért az alkotmányvitában. Nem sokkal később az egyesülési törvény pozitív pontjait is kiegészítették hasonló biztosítékokkal.

M. Hoöková a Szlovákia-tanulmányban is felvázolja a kisebbségi jogérvényesítés gyakorlati körképét - a személy - és helynévkérdéstől az iskolaügyeken át az anyanyelvhasználat helyzetéig. (Érintve a "helynévnevtábla-háború" 1994-ig ismertté vált epizódjait és említve a hivatalos ügyintézés felemás anyanyelvi lehetőségeit: az ügyintézők nem kötelezhetők valamely kisebbségi nyelv ismeretére). Megítélése szerint a kisebbségi jogok és a joggyakorlat ethnonemzeti elvű beárnyékolási kísérletei veszélyes ellenreakciót szülnek és viszont, úgyhogy a szlovák kisebbségpolitika a tárgyalt időszakban tulajdonképp inkább eszkalálja az ellentéteket, ahelyett, hogy kibékíteni igyekeznék őket.

Komáromi Sándor

[vissza](#)

A kisebbségek helyzete a Balkánon - A múlt és a jövő

Poulton, Hugh: Minorities in Southeast Europe: Inclusion and Exclusion. Minority Rights Group International 1998.40 p.

A Nemzetközi Emberjogi Csoport beszámolója négy balkáni ország, Albánia, Bulgária, Görögország, és a volt jugoszláv utódállamok kisebbségeivel foglalkozik. A szerző megpróbálja meghatározni és részleteiben is bemutatni a különböző kisebbségek kirekesztettségének és betagozódásának legfontosabb motívumait. Megismerhetjük a régiót jellemző különböző politikai, jogi, szocioökonómiai és kulturális feszültségeket, illetve az etnicitás és a vallás történelmi szerepét a politikai rendszerek kialakulásában. Különös figyelmet szentel a mohamedán kisebbségeknek, az olyan szórvány népeknek, mint az örmény, a zsidó, a cigány és a vlach, és azoknak a csoportoknak, akiknek identitását hazájukban nem ismerik el (macedónok Bulgáriában és Görögországban).

A jelentés felépítése a következő: az első rész az egyes államok jellemzésével foglalkozik, a kisebbségekhez való viszonytal, illetve az etnikai tisztogatással, a tömeges elvándorlással, mint a Balkánon visszatérő jelenség. A török időkben jelentős muzulmán és zsidó népesség keresett új hazát az üldöztetés miatt a régióban, míg sok nem muzulmán éppen az oszmán uralom elől menekült más országokba. A koszovói szerbek tömegesen vándoroltak el a 17. század utolsó harmadában, akiket a Habsburgok telepítettek le a két ország katonai határán. Az Oszmán Birodalom területén létrejött államok között is gyakoriak voltak a tömeges népességmozgások. Az 1920-22-es görög-török háborúban 390 000 muzulmán emigrált abba a Törökországba, amit közel 1 millió görög hagyott el. A legnagyobb kivándorlás Bulgáriában zajlott le Zsivkov erőszakos asszimilációs politikája miatt, aminek külön jellegzetessége, hogy propagandisztikus okok miatt nem érintette a zsidó és az örmény lakosságot. A politikai kampány csúcspontját az ország 10%-t képviselő török kisebbség elleni akcióhadjáratban érte el 1984-ben. Válaszképpen Törökország megnyitotta határait a menekülők előtt. 1989-ben a Zsivkov rezsim pánikba esve a török kisebbség egyre riasztóbb méreteket öltő elégedetlensége miatt, engedélyezte kivándorlásukat, melynek eredményeképpen közel 310 000 ember hagyta el Bulgáriát.

A második fejezet az oszmán örökséggel foglalkozik. A birodalom évszázadokon át az iszlám szabályok és elvek szerint működött. A népességet nem a nemzeti-nyelvi határvonalak mentén, hanem a vallási hovatartozás figyelembevételével osztották fel. A keresztény és zsidó lakosság elfogadott volt, jóllehet csak mint másodosztályú állampolgárok jöttek számításba. A birodalom felbomlása után kialakuló új államok előszeretettel tűzték zászlajukra az agresszív terjeszkedés politikájának jelszavát, és megpróbálták egyesülni testvérnemzeteikkel. Az oszmán millet rendszer a vallást elsődleges identitásformáló tényezőnek tekintette. Ennek öröksége sokáig fennmaradt, és nagyban hozzájárult a vallási kisebbségek állami és társadalmi elnyomásához. Szemléletes példa erre Görögország, ahol a 19. század végén a felemelkedő görögség számára az ortodoxia nacionalizmusuk fontos részét képezte. A muzulmán lakossággal szemben ennek megfelelően gyanakvóan viselkedtek, és nem tekintették őket az ország igazi polgárainak. Hasonló bánásmód jutott a nem ortodox keresztényeknek is: a protestánsoknak, a római katolikusoknak és Jehova tanúinak. Az ortodox egyház továbbra is meghatározó tényezője maradt a modern görög politikának, számos pátriárka jelentős befolyással bír a kisebbségeket érintő kérdésekben.

A másik ilyen jellegzetes örökséggel rendelkező ország Bulgária, ahol a kinyilvánított vallásszabadság ellenére az alkotmány az ortodox kereszténységet tekinti a "hagyományos" vallásnak, és részesíti állami támogatásban a muzulmán és zsidó vallással együtt. Más, nem elismert csoportokat viszont gyanakvással kezelnek és ellenségesen lépnek fel ellenük. A rendőrség számos összejövételüket megghiúsította, a helyi politikai erők pedig engedély nélküli támadásokat indítottak ellenük. Macedóniában egy 1997-es törvényi rendelkezés jelenti a problémát, amely a macedón ortodox egyházat, az iszlám közösséget és a római katolikus egyházat ismeri el, mint vallási csoportot. A többi vallás követői - mint például a protestánsok - hivatalosan csak mint vallási közösségek létezhetnek, vallási összejöveteleket a templom épületén kívül nem tarthatnak. Jugoszláviában - bár hivatalos államvallás nem létezik - az ortodox egyház különösen fontos szerepet tölt be, a hatóságok megkülönböztetett bánásmódját élvezi. A jelentős területen fennmaradt Habsburg hagyományok miatt a millet örökség nem olyan számottevő, mint Görögországban és Bulgáriában. Bosznia-Hercegovinában a bosnyák nemzet megszületésében is jelentős szerepe volt az oszmán örökségnek, s a területen a sokat emlegetett vallási tolerancia alakult ki. A közelmúlt eseményeitől eltekintve olyan városokban, mint Szarajevó és Tuzla a zsidó, katolikus, sőt még az ortodox kegyhelyek is sértetlenek maradtak. Ez nem vonatkozik a szerbek által elfoglalt területekre, ahol a mecsetek és a katolikus templomok az etnikai tisztogatás áldozatai lettek lerombolva. Horvátországban a kisebbségi vallásgyakorlás nem ütközik hivatalos akadályokba, ennek ellenére a szerb-horvát háború hatására megszapordtak az ortodox-ellenes nézetek, melyek számos erőszakos cselekedetet eredményeztek főleg a valaha szerb többségű Knin területen. A második világháborús, zsidóellenes usztasa "hagyományok" legszemléletesebben a karlovaci zsidó temető 1997-es meggyalázásában törtek felszínre.

A szerző ezt követően részletesen foglalkozik az egyes kisebbségek kialakulásával, legfontosabb jellemzőikkel.

Megoldás, vagy éppen probléma? - teszi fel a kérdést a területi autonómia lehetőségével kapcsolatban. Jugoszlávia olyan többnemzetiségű ország volt, ahol egyetlen csoport sem alkotott többséget. A felbomlása után kerültek előtérbe olyan döntő kérdések, mint a területi autonómia és az önrendelkezés. Döntő tényezőnek tekinthető, hogy minden létrejött állam olyan többségi nemzettel rendelkezik, amelyik országát a saját nemzeti területének tekinti. Részben az etnikai tisztogatásnak és az ehhez kapcsolódó vándorlásnak a kisebbségek száma sok esetben számottevően csökkent. A jelenlegi válság a volt Jugoszláviában sok tekintetben összefügg a nemzeti egységhez kapcsolódó szerbigénnnyel. Az 1995-ös daytoni egyezmény volt hivatott a szerb, horvát és bosnyák területek kialakítására. A nehezen tető alá hozott egyezmény, amely törekeny békét teremtett a háború sújtotta Bosznia-

Hercegovinában, biztosította a menekültek szabad visszatérését is hazájukba. Ez nyilvánvalóan a többnemzetiségű állam életképességének próbája is. Az előjelek nem túl biztatóak: az 1996-os választásokon minden jelentősebb szerb párt kinyilvánította nyílt szándékát, miszerint fő célnak a Szerbiával való egyesülést tekintik. A horvátok esetében is hasonló problémák mutatkoznak, hiszen a nacionalisták inkább Zágráb, mint Szarajevó irányába tekintgetnek. Ezen kívül a horvátok és a szerbek minden lehetséges módon akadályozták a bosnyák menekültek visszatérését, és az olyan városban is, mint Mostar, ahol jelen van az SFOR, folytatódott a zaklatásuk. A háború okozta sebek begyógyulása sok időt vesz igénybe. Kérdés, hogy ha a nemzetközi közösség kivonja katonai erőit nem újul-e ki az ellenségeskedés.

A Daytoni egyezmény megvalósításának fontos szerepe van az albán kérdés rendezésében is. Sikertelenség esetén, ha a nem szüntetik meg az etnikai megosztottságot, és állandósul a szerbek különállása, akkor ez előrevetíti annak veszélyét, hogy például szolgáljon a koszovói és macedón albán nemzetiség számára. Az 1974-es alkotmány szerint Koszovó és Vajdaság autonóm tartományi státuszt élveztek. Ezt az "állam az államban" állapotot szüntette meg Slobodan Milošević, és vonta a két területet szerb ellenőrzés alá. Különbséget kell tennünk az "albán kérdés" három dimenziója között: Albánia, a koszovói albánok, és a Macedóniában élő albán lakosság helyzetét kell tekintenünk. Albániában Sali Berisha 1992-1997 közötti irányítása alatt többször megfogalmazódott az albán és koszovói egység gondolata, de - főleg amerikai nyomásra - nem igazán került előtérbe. A Fatos Nano vezette kormányzat óvakodik a nyílt konfrontációtól, céljai között Koszovó Albánián belüli autonómiája szerepel. A koszovói albánok elsősorban a lakossági referendumok eredményeit, és az 1974-es alkotmány, egyszer már biztosított jogait tekintették a függetlenségi követeléseik alapjainak. Ibrahim Rugova erőszakmentes stratégiája kudarcot vallott, fegyveres konfliktusok alakultak ki a szerbek és albánok között, menekülthullám indult el Albánia felé...

Koszovótól eltérően Macedónia nyugati részének albán lakossága nem rendelkezett területi autonómiával. A koszovóiakhoz hasonlóan itt is megrendezték a nem hivatalos népszavazást az autonómiáról 1992 januárjában. Az egyik kulcsprobléma az oktatás helyzete. Az albánok saját anyanyelvi fakultást szeretnének arra hivatkozva, hogy az ex-Jugoszláviában a pristinai egyetem számukra is látogatható volt Milošević beavatkozásáig. A hatóságok arra hivatkozva utasították el követeléseiket, hogy így az albánok előnyökhöz jutnának például a török kisebbséggel szemben. Az albánok válaszképpen 1994-ben létrehozták Tetovóban saját egyetemüket. A hatalom ezt törvénytelennek minősítette, és erőszakos úton bezáratta. Az egyetem ezek után "underground" jelleggel működött tovább. Egy 1997-ben született törvény engedélyezte az albán nyelv használatát a skopjei egyetemen, ami ellen viszont a macedón diákság tüntetett. Egy másik súlyos konfliktus a zászlók kérdésében bontakozott ki. 1968 után az albánok saját nemzeti lobogójukat használhatták, amit a macedón hatóságok úgy módosítottak, hogy azt együtt kell használni a macedón zászlóval, illetve el kell távolítani a gostivari és tetovói elöljáróságokról. Az "eredmény": két albán halála és közel 70 sebesült.

Isztria és Rijeka környéke a másik terület, ahol az olasz nyelvű lakosság miatt felmerül az autonómia igénye. 1946 és 1954 között sokan emigráltak, de számuk ma is megközelíti a 27 ezret. 1990-ben saját társadalmi szervezetet alakítottak, amelynek célja a Horvátországban és Szlovéniában élő olaszok identitástudatának védelme. Az 1990-es horvát választásokon nem sikerült képviselői helyeket szerezniük, ezért egy új, többnemzetiségű, regionális, politikai pártként működő szervezet kialakításába fogtak. Céljuk az autonómia kiterjesztése az Isztrián, amely nem csak Szlovéniát, hanem a kis olasz városkát, Muggiát is magába foglalja. Ez az elképzelés természetesen a nacionalista Tudjman elnök rosszállását váltotta ki, aki alkotmányellenesnek nyilvánította az általuk kezdeményezett referendumot is. A párt hivatalosan Olaszországhoz fordult. A jelenlegi helyzetet az a megegyezés jellemzi, mely az Isztrián lakó horvátokat nemzetiségi csoportnak tekinti, míg az "isztriai lakosság" egy nemzetet alkot, összhangban a rövid életű 1943-as Pazin döntésben foglaltakkal. 1998 márciusában Ivan Janković, az Isztriai Demokratikus Szövetség elnöke törvényt terjesztett elő a regionális öngazgatásról és kormányzatról, amely hozzájárulhat a terület gazdasági erejének növekedéséhez, így a nemzeti kisebbségek jogainak bővüléséhez is.

Végezetül vessünk egy pillantást a Bulgáriában élő török nemzetiség helyzetére, akik a teljes lakosság kb. 8-10%-át képezik. Hasonlóan a legtöbb posztkommunista országhoz, az alkotmány nem tesz említést a kollektív kisebbségi jogokról, és ezek semmilyen törvényi rendelkezésben sem szerepelnek. A területi autonómia és az etnikai vagy vallási alapon szerveződő pártok létrehozása is tiltott. Döntő tényezőnek bizonyulhat a Keretegyezmény ratifikálása (amit az elnök már aláírt, de a parlament még nem fogadott el), amely a török és más kisebbségek számára nemzeti kisebbségi státuszt biztosítana. Ezzel Bulgáriának szembesülnie kellene az ország többnemzetiségű jellegének politikai következményeivel.

Ságvári Bence

[vissza](#)

Nyelv és identitás Kazakisztánban

Fierman, William: *Language and Identity in Kazakhstan= Communist and Post-Communist Studies*, 31.vol. 1998. 2 no. 171-186.p.

Bevezetés

A szovjet időszak végén az önmeghatározásnak legalább két hivatalos formája volt. Az egyik a "szovjet nép"-hez való tartozás volt, melyet a szovjet állampolgárság jelenített meg. A másik kategória a "nemzetiségen" vagy "etnikumon" alapult, mely a területi, nyelvi, történelmi és gazdasági közösség elvére épült. Az egyén számára az utóbbi hovatartozás csak a hivatalos dokumentumokban jelent meg. A "nemzetiséget" gyakran vették figyelembe az oktatási és munkavállalási kvótáknál. Ennek eredményeként a főbb életlehetőségek és korlátok fontos meghatározójává vált.

A Szovjetunió összeomlásával, 1991-től a "szovjet" állampolgárság, hovatartozás és identitás megszűnt, és a korábban gyenge köztársasági hovatartozás új jelentőséget nyert.

Azokban az egyéneknél, akik a saját (névadó) köztársaságukban éltek, felmerült az igény, hogy közelebbi kapcsolatot alakítsanak ki "a saját területük" és a nemzetiségük kultúrája között. Még a többi köztársaságban is hamar elkezdtek a vezetők meghatározni, hogy mely kultúra(ka)t fogja az új állam támogatni és milyen módon.

A szerző saját bevallása szerint leegyszerűsíti a helyzetet, amikor két csoportot különböztet meg: a "nemzet-állampártiakat" és a "polgári-állampártiakat". A "nemzet-állampártiak" azt erőltették, hogy a köztársaság névadó kultúrája kerüljön előnyös helyzetbe az adott köztársaságban. Viszonylag egyszerű volt a számukra az újonnan függetlenné vált államokban elkerülni a nemzetiségi diszkrimináció vádját, miközben valójában a saját kultúrájukat előbbre helyezték a másokénál "saját hazájukban".

A "polgári-állampártiak" azt követelték, hogy a lakóhelyükül szolgáló köztársaság egyenlő elbánásban részesítse minden polgárát, akármely nemzetiséghez tartozzanak is, és kultúrájuk ugyanolyan állami támogatásban és védelemben részesüljön, mint a köztársaság névadó csoportjéé. Az etnikai csoportok közötti kapcsolatot olyan tényezők befolyásolták, mint a demográfia, a földrajz, a történelem és a gazdaság.

A szerző a továbbiakban azt a harcot írja le, ami Kazakisztánban az állami önmeghatározás körül folyt. Ezt elsősorban olyan állami dokumentumok vizsgálatával kívánja ábrázolni, melyek az identitás meghatározásánál kulcsfontosságú tényezőket, azaz a nyelvet érintik. (Bár Kazakisztánban számos etnikai és nyelvi csoport létezik, az oroszokra és a kazakokra, illetve az ő nyelvükre fog összpontosítani.)

Általános tudnivalók Kazakisztánról

A XVIII. század elején a kazakok, hogy meg tudják védeni az ellenőrzésük alá eső területeket ellenségeiktől, az oroszok segítségét kérték, mellyel utat nyitottak az orosz politikai és gazdasági befolyás előtt.

Azok a városok, amelyek a korai orosz katonai támaszpontokból vagy kereskedelmi központokból alakultak ki, távol estek a délen fekvő lakossági központoktól (melyek ma Kazakisztán részei). Ezáltal sok kazak város gazdasági és közlekedési hálózata szorosabban kötődik olyan orosz városokhoz, mint Cseljabinszk és Omszk, semmint más kazak városokhoz, melyek a távoli délen helyezkednek el, mint például Almati.

Az ilyen gazdasági és földrajzi tényezők teszik, hogy számos orosz értelmiségi, mint például Szolzsenyicin úgy gondolja, hogy Oroszország több történelmi jogot formálhat Kazakisztán északi részére, mint maga Kazakisztán. A szovjet uralom alatt egyébként bizonyos területek hol Oroszországhoz, hol Kazakisztánhoz tartoztak.

Oroszország lakosságához tartozik ma kb. 750 ezer kazak, akik leginkább a kazak határ melletti területeken élnek. Ugyanakkor oroszok laknak sok városi és falusi települést Kazakisztánban.

A demográfiai összetétel tehát szintén megnehezíti, hogy megkülönböztessük Kazakisztán identitását Oroszországtól, illetve az oroszokétól. A szovjet időszak végén a tizenöt volt szovjet köztársaság közül

Kazakisztánnak volt a köztársaság névadó nemzetiségéhez tartozó lakossága a legkisebb arányban. A kazakok és oroszok 40-40%-ot adtak az összlakosságból, a többi 20%-ot különböző nemzetiségek tették ki.

A fenti tényezők miatt különösen nehéz Kazakisztán vagy a kazakok identitását Oroszországtól vagy a kazakokétól megkülönböztetve elhatárolni.

Kazakisztán valójában nagyon egyenlőtlen nemzetiségi megoszlást mutat. Bizonyos területeken a kazakok aránya eléri a 90%-ot, másutt, északon 25% alatt van. Ezzel szemben az oroszok részesedése 60 % Észak-Kazakisztánban.

Nyelvi helyzet

Kazakisztán heterogén etnikai összetétele szorosan összefonódik a nyelvi megoszlás sajátos alakulásával. Az a nyelv, mely Kazakisztán népességének legnagyobb része számára a kommunikáció eszközezt jelenti, nem a kazak, hanem az orosz. Az 1989-es népszámláláskor a lakosoknak több mint 80%-a vagy orosz anyanyelvű volt vagy folyékonyan beszélt oroszul.

Bár sok kazak nem anyanyelveként tüntette fel az orosz, gyakorlatilag szintén orosz anyanyelvűnek tekinthető, mert otthon az orosz volt a meghatározó vagy kizárólagos nyelv, és orosz középiskolába jártak. 1989-ben összesen a kazakok 64%-a állította magáról, hogy tökéletesen beszél oroszul.

Ezzel szemben csak 40% (túlnyomóan kazak nemzetiségű) állította magáról, hogy tökéletesen beszél kazakul. Kevesebb, mint az oroszok 1%-a állította, hogy folyékonyan beszéli a kazak nyelvet. Legalább a kazakok 25%-a nem vagy csak alig beszél kazakul.

Az 1980-as évek közepén a főváros, Alma-ata 1 millió lakosának egy negyede kazak nemzetiségű volt ugyan, de csak egy vagy két kazak tannyelvű középiskola létezett ott.

Nyelvpolitikai dokumentumok 1987-1997 között

A szerző az alábbiakban olyan jelentős dokumentumokat vesz számba, melyek jelzik annak a vitának az alakulását, mely Kazakisztánban a nyelv körül bontakozott ki. Ezek egyben tükrözik a gyorsan változó politikai helyzetet is.

Az első ilyen dokumentum a Kazak Minisztertanács és Kazak Kommunista Párt KB által 1987 márciusában elfogadott "A kazak nyelv tanulásának előmozdításáról" című irat. Mérföldkő volt ez a dokumentum, amennyiben a köztársaság pártja évtizedek múltán először nyilvánosan figyelmet fordított a kazak nyelv kérdésére. Elsődlegesen az oktatási szférának szentelték a dokumentumot: a kazak gyerekeknek lehetőséget kívántak biztosítani a kazak nyelv tanulására, de azoknak a számára is, és talán elsődlegesen azoknak, akik orosz tannyelvű iskolákban tanultak.

Ezt a határozatot az 1986 decemberi almatii zavargások után fogadták el, és nyilvánvalóan azt a törekvést fejezte ki, hogy a párt segítse elő a harmonikus etnikai viszonyok létrejöttét.

A következő fontos dokumentum - talán a legjelentősebb - az 1989 szeptemberi kazakisztáni Nyelvtörvény volt, melyet a nagy eufória időszakában alkottak meg. Legfontosabb jellemzője az volt, hogy megalkotását nagy társadalmi vita előzte meg. Nyilvános összejöveteleken és a köztársasági sajtóban vitatták meg a tervezetet. A vita szervezett, alulról jövő kezdeményezést tükrözött, de semmiféle helyi, drámai esemény nem előzte meg. Mi több, a párt nyelvpolitikát illető rugalmassága nyilvánult meg benne.

1990 júniusában Kazakisztán elfogadta a Kazak és más nemzeti nyelvek állami fejlesztési programja a Kazakisztáni SzSzK-ban a 2000-ig terjedő időszakban című dokumentumot. Különálló fejezetek szólnak benne a kazak, az orosz nyelvről és azon nemzetiségi csoportok nyelvéről, melyek "egy tömbben élnek a köztársaságban".

Ahogy Kazakisztán függetlenné vált, az ország identitásának meghatározásához fűződő érdek óriási mértékben megnőtt. Amíg Kazakisztán moszkvai hatalom alatt állt, a központi párt vagy kormány a számára elfogadható keretek között tudta tartani Kazakisztán önmeghatározását. Ám a kazakoknak rá kellett jönniük, hogy ez a helyzet nem tartható, ha nagyobb hatáskör jut a kazak köztársasági elitnek.

Ennélfogva nagyon figyelemreméltó, hogy Kazakisztán Szuverenitási Nyilatkozatának első hivatalos megfogalmazása érintette a nyelvkérdést is. Mégis a végleges nyilatkozat, melyet 1990. október 25-én hoztak nyilvánosságra, elejtette a kérdést.

Az 1991 decemberi Függetlenségi Nyilatkozat is csupán egy cikkelyt szentelt a témának: "az állam egyik legfontosabb kötelessége a kazak nemzet és a Kazakisztán területén élő más nemzetiségek kultúrájának, hagyományainak és nyelvének újraélesztése és fejlesztése."

Bár a Kazak Köztársaság Alkotmányának első változatát 1992 júniusában léptették életbe, még hat hónapnak kellett eltelnie, amíg a parlament elfogadta a végleges, felülvizsgált, a Szuverén Kazakisztán Alkotmányát 1993 januárjában, elsősorban a nyelvkérdést illető keserves viták miatt.

Ez az alkotmány azonban nem sokáig volt hatályban. 1995. augusztusában új alkotmányt fogadtak el népszavazás útján. Néhány hónappal később egy új nyelvtörvény első változatát fogalmazták meg, de csak 1996 őszén kezdődött el a parlamenti vitája.

1996 novemberében az Elnöki Hivatal felügyelete alatt elkészült a Kazak Köztársaság Nyelvpolitikai Konceptiója, melynek fő célja "az Alkotmánnyal összhangban" a nyelvfejlesztés elsődleges irányainak meghatározása volt.

A parlament csak 1997 júniusában fogadta el a végleges nyelvtörvényt. A parlament által vitatott változatok teljes szövegét sohasem hozták nyilvánosságra a tömegtájékoztatásban. Több mint másfél évbe telt, míg az eredeti törvényjavaslatból a mindkét ház által elfogadott és Nazarbajev elnök által aláírt törvény született.

A vita témái

A törvény neve

Néhány "nemzet-állampárti" kazak a nyelvtörvény címében egyetlen államnyelvre történő utalást kívánt látni, míg a "polgári állampártiak" a "Törvény a nyelvekről" címért szálltak síkra. Az orosz nyelvű cím ez utóbbit tükrözte, míg a kazak cím homályban hagyta, vajon a törvény egy vagy több nyelvre vonatkozik-e, köszönhetően annak, hogy a kazakban nem jelzik a főnevek többes számát.

Állami? Hivatalos? Nemzetiségek közötti kommunikáció?

A nyelvtörvény a kazakot nyilvánította az egyetlen "állami" nyelvnek a köztársaságban, bár más, különleges rendeltetést adott az orosznak. A Szuverenitási Nyilatkozat eredeti változatban a kazakot "állami", az orosz pedig "hivatalos" nyelvnek minősítette. Mindkét alkotmány az egyedüli államnyelvként a kazakot határozta meg, és ugyanígy rendelkezett az 1997. évi nyelvtörvény is.

Az 1989. évi nyelvtörvény azonban még különleges funkciókat adott az orosznak; talán a legfontosabb volt a "nemzetiségek közötti kommunikáció" nyelveként való meghatározás. Ezt a rendeltetést megőrizte az első (1993-as) alkotmány is.

Azonban sok kazak "nemzet-állampárti" azt javasolta, hogy a "nemzetiségek közöttiség" mind a kazak, mind az orosz nyelvre vonatkozzék, vagy talán csak a kazakra.

Mindenesetre az 1995-ös alkotmányból kihagyták a "nemzetiségek közötti kommunikáció nyelve" kifejezést. Ugyanígy kimaradt az orosz mint hivatalos nyelvre való utalás is. A 7. cikkely kimondja, hogy "Állami és helyi közigazgatási szerveknél az orosz nyelvet hivatalosan használják a kazak nyelvvel egyenrangúan". Ugyanezt írja az 1997. évi nyelvtörvény is.

Ezt a megfogalmazást azonban többen többféleképpen értelmezték.

"Más" nyelvek

A Kazakisztánban beszélt "más" nyelvek vonatkozásában az általános tendencia az, hogy az állam bizonyos minimális garanciákat fenntart e nyelvek beszélői számára, ám de facto nem tekinti az állam felelőségének, hogy e nyelveket támogassa.

Kazakisztán 1989-es nyelvtörvénye szerint a "kisebbségek" nyelvének különleges védelmet kell kapnia azokon a területeken, ahol a kisebbségi lakosok egy tömbben élnek. A törvény nyíltan kimondta, hogy az egy tömbben élő nemzetiség nyelvét "helyi hivatalos nyelv"-nek kell nyilvánítani, melyet az orosz és a kazak mellett lehet használni.

Az alkotmányok nem sokat mondanak a "más" nyelvekről. Az 1997-es nyelvtörvény figyelemreméltó változást jelez a "más" nyelvek irányában: úgy tűnik, hogy kevesebb jogi támaszt ad Kazakisztán többnyelvűségének. Az új törvény bizonyos területeket határoz meg (oktatás, bíróságok), ahol "más" nyelveket is lehet használni, bár nincs semmilyen rendelkezés "helyi hivatalos nyelvekre" vonatkozóan. Sok neves kazak nemzet-állampárti, mint a szociológus Kasanov, hevesen támogatta a "más" nyelveket; a céljuk elsődlegesen stratégiainak tűnik: az orosz meghatározó szerepét kívánták ezáltal csökkenteni.

A munkavállalás és a felsőfokú tanulmányok folytatásának nyelvi követelményei

Kazakisztán identitásának kérdése tükröződött a címben megfogalmazott felvetésben is. A nemzet-állampártiak általában amellet vannak, hogy meg kell követelni a kazak nyelvtudást a fenti céloknál, míg a polgári-állampártiak elvetik ezt. Az előbbieket azt állítják, hogy természetes az, ha megkövetelik az államnyelv tökéletes ismeretét az állami funkciókat betöltő személyeknél; az utóbbiak úgy tartják, hogy a nyelvi követelmény a diszkrimináció egyik formája. A munkakövetelmények ellenzői úgy tűnik, hogy meghajoltak a nemzet-állampártiak álláspontja előtt. Az 1993. évi alkotmány kimondja, hogy az elnököknek a kazak nyelv tökéletes tudásával kell bírnia.

A többi állással kapcsolatban azonban úgy látszik, még nem született határozat. Az 1989-es törvényt úgy módosították, hogy csupán azt tették lehetővé: a polgároknak jogukban álljon a nekik megfelelő nyelven fordulni a különböző intézményekhez, és az alkalmazottak tudjanak kazakul és oroszul "olyan mértékben, amelyet a körülmények megkívánnak".

1996-97-ben a munkavállalásra vonatkozó nyelvi követelmények kérdése az egyik legnagyobb kihívást jelentette a nyelvtörvény megalkotásakor.

A nyilvános vitákból ítélve a nyelvismeret kérdése a felvételi vizsgák esetében kevésbé volt vitatott. Talán ez részben annak köszönhető, hogy a kazak minden általános és középiskolában kötelező tárgy.

A kazakok anyanyelve

A munkavállalás és a felsőfokú tanulmányok folytatása nyelvi követelményeinek egyik érdekes szempontja: vajon nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül mindenkire ki kell-e terjedjen vagy sem. E kérdés érinti a kazak nyelvet mint a kazak identitás része problematikáját. Mivel sok kazak nem ismeri a "saját nyelvét", a kérdés rendkívül jelentős a kazakok megosztottsága szempontjából.

A vizsgált dokumentumok egyike sem ruházta fel különös felelőséggel a kazakokat, hogy tanulják vagy használják a kazak nyelvet, de nem is fenyegette őket büntetéssel, ha nem tennék. Ez igen figyelemreméltó annak tudatában, hogy a kazak státusát emelni kívánók éppen ezt szorgalmazták. 1989 nyarán, a nyelvtörvény-tervezet nyilvánosságra hozatala előtt a kazak sajtóban többen megfogalmazták, hogy kívánatos lenne, ha Kazakisztánban mindenki ismerné a kazak nyelvet. Vezetői állásoknál elfogadható, ha a nem-kazakok nem ismerik a nyelvet, de kazakoknál az anyanyelv ismerete elengedhetetlen. Enélkül a kazak nemzetiségűek nem méltók a vezetőállások betöltésére.

E tekintetben jelentős, hogy az etnikai-nyelvi kapcsolat ismét felszínre került új formában az 1997. évi törvény vitájakor.

A föderatív megoldás elvetése

Egyik előbb említett dokumentum sem tartalmaz a nyelvpolitika decentralizálásáról szóló előírást. A területi (oblaszty) kormányzók Kazakisztánban nagyfokú autonómiával rendelkeznek sok, jelentős, a nyelvet érintő kérdésben, elsősorban az oktatás terén. Nazarbajev elutasított minden, a föderatív vagy más decentralizált rendszer kialakítására vonatkozó indítványt, mely figyelembe vette volna Kazakisztán regionális különbözőségeit.; sőt Kazakisztán Nyelvpolitikai Koncepciójának bevezetője külön hangsúlyozza az ország "egységes nyelvpolitikáját."

Miközben a parlamenterek megosztottak voltak 1997-ben a nyelvi törvényhozás legfontosabb kérdéseit illetően, egységesen elutasították a nyelvpolitika decentralizálását, mint a Kazakisztán széthullása felé vezető első lépést. A föderatív megoldásnak sosem volt pozitív a megítélése.

A nyelvpolitika decentralizálásának elvetése szoros kapcsolatban áll a fenti nyelvi problémák tisztázatlanságával. Egy szövetségi államban minden egység más megoldást találhat rájuk. Az egységes rendszer fenntartására, s ezáltal az egységes politikára vonatkozó elhatározás miatt mind jobban növekszik a központi döntéshozatalban való érdekeltség. Ez legalábbis részben választ ad arra a kérdésre: vajon Kazakisztán identitása (ideértve a nyelvet is) miért ellentmondásos és bizonytalan, és miért nem határozza meg pontosan, hogy Kazakisztán nemzetállam-e vagy "polgárállam".

Ez nem jelenti azt, hogy Nazarbajev föderalizmustól való félelme, mint ami veszélyezteti Kazakisztán területi integritását, megalapozatlan lenne. A szövetségi rendszerek valóban adnak alkalmat a függetlenség irányába történő elmozdulásra. (Lásd Kanadát).

Kazakisztán függetlensége lehetővé teszi az ország vezetése számára, hogy a kazak nyelv konszolidáló tényezővé váljon, mely inkább egyesíti, mint szétválasztja a többnemzetiségű lakosságot. A Nyelvtörvény Koncepciója például kimondja: "Az államnyelv presztízsét olyan fokra szükséges emelni, hogy annak ismerete a kazakisztáni hazafiság lényeges elemévé váljon".

Ám az a bizonytalanság, ami Kazakisztán önmeghatározását illeti, s mely a nyelvi dokumentumokban is tükröződik alapvető. Ez a bizonytalanság növeli azoknak a kérdéseknek a számát, amik Oroszország és Kazakisztán jövőbeni földrajzi és kulturális határait illetik.

Kincses Ágnes

[vissza](#)

Reformkonzervatív válasz nemzeti sorskérdésre 1939-ben

Miskolczi Ambrus: "Mi a magyar?" = Századok, 132. évf. 1998. 6. sz. 1263-1305.p.

A tanulmány címét az 1939-ben megjelent, méltán elhíresült, gyűjteményes mű címéből vette. Miskolczi visszatérően hangsúlyozott sommás véleménye a könyvről: "Sok kitűnő szerző ritkán írt ilyen rossz könyvet; ugyanakkor ilyen nagyszerű kordokumentumot, amely egész sor emberileg és szakmailag hiteles tanulmányt tartalmaz."

A munka megítélése a szocializmus időszakában sem volt egyértelműen negatív. Miskolczi a vélemények közül Szűcs Jenőét és Lackó Miklósét emeli ki: ők más-más megközelítés talajáról, de végülis az antirasszista jellegét és a harmadik utas reformkonzervatív felfogást emelik ki.

A gyűjteményes esszékötet kiadásának gondolata 1936-ban, a Magyar Szemle szerkesztőségében merült fel. A koncepciót (ez esetben is) Szekfű Gyula fogalmazta meg: "...kijelölni a határvonalat, melyen túl a fantázia és líra felelőtlensége veszi kezébe a magyar problémát, de amelyen belül (kiem. Ch. Gy.) lehetséges objektív módszerrel és eszközökkel megközelíteni, megismerni a magyarság lényegét." A "törzsökös magyarok" mozgalmának olyan elvi alapokat kellene adni, hogy az a magyarság létszámát ne csökkentse, s ne disszimilálja a (származásilag talán kétes) de jó magyarok ezreit - foglalja össze Szekfű jól ismert véleményét.

És Szekfű nem állt egyedül fenti véleményével. Tekintettel arra, hogy a náci jövőtervezők a kelet-európai népeket parasztnépeknek tartották, Babits Mihály óva intette Németh Lászlót, a mély- és hígmagyar osztályozástól, mert az úgymond parasztnéppé tesz bennünket, ami öncsonkítással ér fel.

A tanulmányíráshoz (Szekfű által) kiszemelt szerzők közül Horváth János elhárította magát a felkérést mondván: azok közül, akiket Szekfű kiszemelt szólásra, egyedül Bethlen István illetékes válaszolni a kérdésre, hogy ti. mi a magyar? Azért ő, mert "szavát mindenki meghallja, s még ellenfele is kénytelen fontolóra venni".

Németh László Kisebbségben c. 16 oldalas írásával válaszol a Magyar Szemle felkérésére, majd másodszor - midőn a gyűjteményben megjelent téziseinek bírálata - megírta a szerkesztő ellen Szekfű Gyula c. pamfletjét.

A mű születése körüli társadalmi atmoszférát azonban mégiscsak Pethő Sándor fejezte ki legplasztikusabban. 1939. március 20-i levelében írja: "A szörnyű veszélyhelyzet, amely mindenkit elfogott...elszánt hazafias hangulatot korbácsol fel..."

A "Mi a magyar?" Két jellegadó tanulmánya (idézi egyetértőleg Miskolczi Lackó Miklós véleményét) Babits Mihályé és Szekfű Gyuláé.

Babits Mihály felfogására a norma-alkotás veszélyének érzékelése jellemző (ami náci értelmezésben a fajelméletbe torkollik), ugyanakkor norma-igényt tükröznek kérdései: "Az én szolgálatom: megőrizni népem legtisztább erkölcsi hagyományait...A kezdődő barbárság lármája közt ébren tartania lelkiismeret sajnó nyugtalanságát!" Mind az 1938-ban készült fogalmazványában, mind a 1939-i megjelent szövegében a faji-misztikai felfogással szemben a nyelv szerepét hangsúlyozza: "Az ősmagyarok akárhonnán jöttek,...életük színeit nem kelet vetíti elénk, hanem...a Kárpátoktól Adriáig terjedő földkaréj." Ugyanakkor a nyelv befogadóképessége tükrözi a nemzeti befogadóképességet is. Kifejti azt is, hogy a "vándor" és "bujdosó" mítosza idegen a magyar gondolkodástól; a "mítosz" maga német fogalom, a magyar nem az idegenért adja vérét, "csak" azt védelmezte mindig, ami az övé volt.

A tanulmánykötet szellemiségét Szekfű Gyulának mint szerkesztőnek kellett megfogalmaznia. Tanulmányában a nemzetkarakterológiai irodalom egészét kérdőjelezte meg. Határozottan elítéli az eredetileg Salvador de Madariaga elméletében megjelenő hiedelmet, hogy a nyelvi rokonság a faji rokonságon keresztül hasonlósághoz vezet. "A magyar jellem történelmünkben" c. zárótanulmányában kifejti, hogy a történelmi módszer egyik alapelve az "emberi természet identitásában" keresendő: "az emberek minden korban... és éghajlat alatt...az élet ugyanazon törvényeinek engedelmeskedve...dolgoznak és henyélnek, csoportokba állanak és gyilkolják egymást." Ez a hitvallás talán a legkifejezőbb kiállítás a kötetben a fajelmélet ellen.

Ugyanakkor felmerül Szekfűben a kérdés: miért van szükség nemzeti jellemre. A jellem nála a túlélés eszköze a szellemmel együtt. Az ősi magyar tulajdonságok (szabadságszeretet, kitűnő politikai érzék) addig éltek, ameddig munkált a magyar egység igénye. Ez Szekfűnél a 19.század végén veszett el, amikor "a gazdasági élet nagy jövőt nyújtó helyeit a mágnások és nemesek átengedték a ...kapitalista zsidóságnak".

A két mérvadó tanulmány mellett Eckhardt Sándor írását emeli ki Miskolczi. "A külföldi magyarság arcképe" c. írásában Eckhardt így összegzi véleményét: "A magyarság rossz hírnevét a honfoglalás utáni hadjáratok alapozták meg. De ez /ti. az arckép/ nem a tapasztalaton, hanem tudálékos írói véleményeken nyugszik."

A "Mi a magyar?" végülis a magyar reformkonzervativizmus hattyúdala. Egészét áthatja az egzisztenciális szorongás és a rossz közérzet.

[vissza](#)

A Tardieu-terv a Duna menti államok megsegítésére

Bariéty, Jacques: Le "Plan Tardieu" d'aide aux pays danubiens et la France. = Revue d'Europe Centrale, 1997.2. no. 1-14. p.

1932. március 2-án André Tardieu francia kormányfő és külügyminiszter azzal a memorandummal fordult az angol és olasz kormányhoz, hogy siessen az agrárválság sújtotta Duna menti államok (Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, sőt Lengyelország!) megsegítésére. Sajnálatos módon a francia politikus vereséget szenvedett a májusi választásokon, s így a nevéhez csatolt terv lekerült a napirendről. Az irattárak azonban ma is tanúskodnak az I. világháborút követő békekötések végleges megszilárdításával szoros összefüggésben - egyes francia körök által képviselt és - kialakított elképzelésekről.

Tardieu úgy látta, hogy a Briand-féle európai unió és az osztrák-német vámszövetség zavaros nemzetközi hátteret nyújt s összefügg a Duna menti súlyos agrárválsággal. A búza világpiaci ára két jelentős termelő - az Egyesült Államok és Kanada - színrelépésével, 1926-tól katasztrofálisan csökkenni kezdett. A kelet-európai káros folyamatokra - a levéltári kutatások szerint - Hantos Elemér magyar származású közgazdász is több ízben fölhívta a figyelmet német, később francia nyelvű, Genfben közzétett publikációiban (1923. 1932 stb.). De ezt tette Jacques Rueff is, aki Londonban dolgozott a francia kormány pénzügyi attaséjaként, és részletes jelentést írt kormánya számára (1929-ben), melyben kimondottan sérelmesnek vélte a Nyugat pozitív diszkriminációját gabonakérdésben az angolszász világ felé, a közép-európaiak kárára.

Ez utóbbiak szinte folyamatosan tárgyaltak Genfben (ahol Briand a 26 tagból álló unió terveit kovácsolta), Párizsban, Rómában, főként a Laval-, illetve a Tardieu-kabinet leendő, majd tényleges tagjaival, de hasztalan. Szóbeli ígéreteknél, biztatásoknál többet nem kaptak. A "leginkább kedvezményezett nemzet" státusát szerették volna elnyerni agrártermékeik, főleg a kelet-közép európai búza számára - sikertelenül.

Újabb fordulatot jelentett az 1931. március 14-én megkötött osztrák-német vámunió, melyre válaszképpen André François-Ponet sürgősen az ún. Kis-Antant létrehozásának ötletével állt elő. A francia "konstruktív tervet" Genfben Anglia vétózta meg, majd hamarosan maga Németország is oly módon, hogy kétoldalú egyezményt kívánt kötni a románokkal, illetve a magyarokkal. A francia diplomácia sikerként könyvelte el e bilaterális szerződések megíjúsítását, minthogy bebizonyította, azok ellenkeznek az I. világháborút követő békeszerződésekben rögzítettekkel.

André Tardieu 1932-ben 55 éves volt, kivételes szellemi képességekkel fölvértezve. Ifjan Clemenceau, majd Poincaré mellett tanult, s amikor kormányfő lett, a végrehajtó hatalom megerősítésével belső államreformra törekedett, s egyúttal a nemzeti jelleg fölélesztésére. Közeli munkatársa volt különféle pozíciókban, de ugyancsak Kelet-Közép Európa jó ismerőjeként Pierre-Étienne Flandin. A jobboldali republikánus politikus a pénzügyi tárcát kapta az 1932-es kormányban.

A Duna menti államok gazdasági válságairól ekkor már tudni lehetett, hogy nemcsak a gabona dekonjunktúrája következtében, hanem az államkincstárak kiürülése miatt is következtek sorra be. A már említett március 2-i angol-olasz-francia memorandumot megelőzően, Tardieu személyesen jelent meg Genfben, hogy kézbe vegye a Duna menti országoknak nyújtandó külső hitel ügyét, s a kapcsolódó bankügyeket. Sajnos, az egyes kormányfőkkel (így Apponyival is) folytatott tárgyalások szövege hiányzik a Tardieu-hagyatékából.

A támogatás tervéről és megelőző, a Magyarországgal szomszédos államokat érintő megelőző vámkedvezményről a német kormány idő előtt értesült. Válaszlépésként egy azonnali osztrák-német vámunió létrehozását kezdeményezte.

Március 5-6-án az érintett Duna menti fővárosokban nyilvánosságra hozták a Tardieu-tervet. Róma a felhívásra úgy válaszolt, hogy először is a négy nagy (Francia-, Német-, Olaszország! és Nagy-Britannia) értekezzen Ausztria és Magyarország megsegítéséről. London - alapos kivárással - hasonló választ adott, s így 1932. április 4-8. között leültek tárgyalni a brit fővárosban. Ekkor megállapították, hogy először is a Duna mentieknek kellene összejönniük, hogy megállapodjanak egymással valamiféle vámkedvezményben. Továbbá hogy a négy "nagy" a Népszövetség égisze alatt kössön egyezséget a Duna mentiek pénzügyi megsegítéséről. Azonnal ki is alakult egy angol-francia egyezség, de mindössze három napig tartott. Viszont a Bülow vezette német delegáció a tervet megvétózta azzal, ha Németország kimarad az akcióból, úgy csakis a csehek járnak jól, tehát legalábbis bilaterális szerződések kötésébe egyeznének bele német részről. Az olasz küldött, Grandi, immár a "nagyok" és a Duna mentiek kölcsönös tárgyalásait szorgalmazta. Flandin elszigetelődött. Április 8-ára az általános egyet nem értés állapotába kerültek a tárgyaló felek.

A Tardieu-terv megvalósítására, április második felében újabb kísérletet tettek a franciák a Népszövetségben. Egyedül Franciaország volt ekkor abban a helyzetben, hogy nagyobb összeget tudjon kölcsönözni. Minden várakozással ellentétben azonban Tardieu vereséget szenvedett a törvényhatósági választásokon, s a baloldal került hatalomra. Gyakorlatilag egy hónapig semmiféle kormány nem működött. Tardieu még május 17-én egy tíz oldalas feljegyzésben vázolta a Duna mentiek helyzetét, s ismét felszólította a brit kormányt, hogy sürgősen intézkedjen megsegítésükre. S valóban, 1932. szeptember 5. és 20. között még tartottak is egy utolsó konferenciát e tárgyban Stresában. A kedvezményes vámtarifa elvét elfogadták, de semmi konkrét döntés nem született arról, hogy ki mindenki köteles azt alkalmazni.

[vissza](#)